

*ПРИДЦЯТІЬ РОКІВ
НА СЛУЖБІ ІСТОРІЇ*

ТОМ 2

*ПІРМІДЦЯП'Ь РОКІВ
НА СЛУЖБІ ІСТОРІЇ*

ТІОМ 2

**ВИБРАНІ БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ
ПРО ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ВЕГЕША**

УЖГОРОД – 2023

УДК 016:9(47) УКР+9(47) ЗАК+902.7

В 26

Тридцять років на службі історії: у трьох томах. Том 2: Вибрані біографічні нариси про життя і діяльність професора Миколи Вегеша / Укладач Анна Чаварга. Ужгород, 2023. 373 с.

Укладач: Анна Чаварга

До книги «Тридцять років на службі історії» увійшли найкращі нариси та статті про життєвий шлях, наукову, педагогічну і політичну діяльність вченого, який одним із перших в українській історіографії почав об'єктивне і неупереджене дослідження актуальних проблем українських державотворчих процесів наприкінці 30-х років ХХ століття. Своїми думками про внесок Миколи Вегеша в сучасну історичну науку діляться Маріан Токар, Володимир Фединишинець, Андрій Дурунда, Микола Зимомря, Йосип Баглай, Василь Туряниця, Степан Віднянський, Михайло Болдижар, Василь Худанич та багато інших його сучасників. У книзі також поміщені окремі матеріали епістолярної спадщини відомого українського історика (листи до нього Романа Федоріва, Івана Дзюби, Зірки Гренджі-Донської, Володимира Грабовецького, Миколи Мушинки) та вибрані його інтерв'ю і статті. Такий підхід до укладання книги дозволяє краще зрозуміти не тільки зроблене вченим в історичній науці, але й об'єктивно і неупереджено простежити діяльність Миколи Вегеша на посаді ректора Ужгородського національного університету, деякі аспекти політичної роботи.

Видання розраховане на широкий читацький загал.

© Тридцять років на службі історії: у трьох томах.
Том 2: Вибрані біографічні нариси про життя і діяльність
професора Миколи Вегеша. 2023
© Чаварга А. П. Укладач. 2023

ЗМІСТ

МИКОЛА НЕВРЛИЙ Невмирущість державності Карпатської України	7
МИКОЛА ВЕГЕШ, ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ Діалог про Карпатську Україну історика та журналіста.....	11
ВАСИЛЬ МІЩАНИН Нова монографія Миколи Вегеша про Карпатську Україну	21
СТАНІСЛАВ КУЛЬЧИЦЬКИЙ Президент Карпатської України.....	28
ВАСИЛЬ МАРЧУК, АНДРІЙ КОРОЛЬКО Правда про президента Карпатської України	34
ВІКТОР ГУДЗЬ, ОЛЕКСАНДЕР СИТНИК Августин Волошин і Карпатська Україна в новому ракурсі	47
Страдницький шлях Української Греко-Католицької церкви.....	56
Most-suffering fate and glorious victories of the Ukrainian greek-catholic church	73
Україна – брама Європи	80
ГАЛИНА ПРИСТАЙ / HALYNA PRYSTAI Потреба духовного лідера	84
РОСТИСЛАВ МАЙОР, ІВАН БОРОВЕЦЬ Постать Августина Волошина в новому ракурсі	91
ІГОР МАЗИЛО Про батька Карпатоукраїнського державного відродження.....	96
СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ, ВАСИЛЬ МІЩАНИН Найповніша бібліографія Карпатської України.....	100
ІРИНА ЛЮБА ГОРВАТ, ОЛЕКСАНДЕР СИТНИК Переосмислення історії Карпатської України.....	106
ЄВГЕН БЕВЗЮК Фундаментальна монографія про Україну в історії Європи.....	112
СТЕПАН КАЧАРАБА, РУСЛАН СІРОМСЬКИЙ Європейський народ, забутий в історії	123
ІВАН БОРОВЕЦЬ, СЕРГІЙ КОПИЛОВ Україна – складова європейського цивілізаційного простору	130
ОЛЕКСАНДР БЕРТОЛОН Геополітика для студентів та аспірантів.....	145
ДІАНА СТЕБЛАК Нові видання ужгородських політологів	159
КОРНЕЛ ГРАД Досліджуючи історію України і Румунії	165

МИКОЛА ЗИМОМРЯ	
Образ Карпатської України: спрямованість у майбутнє	172
МИКОЛА ОЛАШИН, МИКОЛА ПАЛІНЧАК	
Професор Микола Вегеш: історик, політолог, культурно-освітній діяч Закарпаття	182
МИКОЛА ВЕГЕШ	
Україна і війна	203
ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ	
Автографи вчителя учневі	216
ОМЕЛЯН ДОВГАНІЧ	
Автографи для Миколи Вегеша	223
ОЛЕКСІЙ ШАФРАНЬОШ	
Побачив світ біобібліографічний покажчик праць Миколи Вегеша	226
ЮЩЕНКО ВІКТОР	
Привітання Миколи Вегеша з днем народження	228
ВІКТОР БАЛОГА	
Микола Вегеш – давній і загартований боєць	229
ВОЛОДИМИР СМОЛАНКА, МИКОЛА ПАЛІНЧАК	
З ювілеєм	231
ПЕТРО СКУНЦЬ	
37 Миколі Вегешу	233
ЮРІЙ ШИП	
Булат Вегеша Миколи	234
СТЕПАН ПОЙДА	
Професорові Миколі Миколайовичу Вегешу на його перше сорокаріччя	236
ІВАН СЕНЬКО	
Миколі Вегешу – ювілейно	238
ВОЛОДИМИР ТАРАСЮК	
Миколі Вегешу – 40	240
Із життєво-творчої борозни Миколи Вегеша	241
ЮРІЙ БІДЗІЛЯ	
Вельмишановний Миколо Миколайовичу!	242
Вельмишановний Миколо Миколайовичу! Шановна громадо ректорату!	244
МИКОЛА ГНАТЮК	
Миколі Вегешу – ректору Ужгородського національного університету на честь 45-річчя	245
СОФІЯ СОРОКА	
Миколі Вегешу	247
МИХАЙЛО КІЧКОВСЬКИЙ	
Миколі Вегешу – 45	248
СОФІЯ МАЛІЛЬО	
Автограф для Миколи Вегеша	250

ДМИТРО КЕШЕЛЯ

Із інтерв'ю Михайлові Фединишинцю 251

З ЛИСТІВ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША 253

Листи Романа Федоріва до Миколи Вегеша 253

З листів Зірки Гренджі-Донської до Миколи Вегеша..... 255

Листи Володимира Грабовецького до Миколи Вегеша 267

З листів Івана Дзюби до Миколи Вегеша 281

З листів Миколи Мушинки до Миколи Вегеша..... 284

Лист Петра Дем'янюка до Миколи Вегеша 286

Лист Василя Футали до Миколи Вегеша..... 288

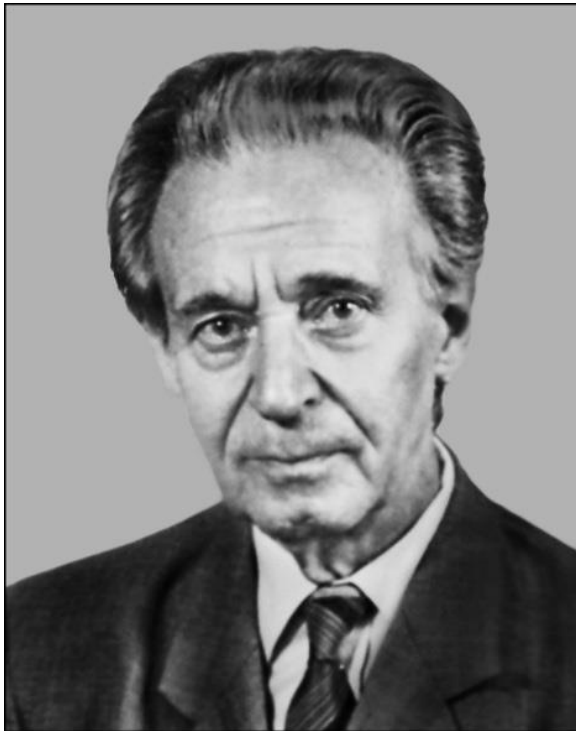
Лист Івана Ваната до Миколи Вегеша 289

Лист Василя Пагірі до Миколи Вегеша 290

ФОТОАЛЬБОМ 292

МИКОЛА НЕВРАЙ

*НЕВМИРУЩІСТЬ ДЕРЖАВНОСТІ
КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ*

**[МИКОЛА ВЕГЕШ, МАРІАН ТОКАР. КАРПАТСЬКА Україна
НА ШЛЯХУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. УЖГОРОД: ВИДАВНИЦТВО
«КАРПАТИ», 2009. 446 С.]**

З нагоди 70-их роковин державної незалежності Карпатської України в Ужгороді вийшла солідна монографія, авторами котрої є чільні науковці Ужгородського національного університету – д-р історичних наук Микола Вегеш, ректор цього університету, і кандидат історичних наук Маріан Тока, доцент політології факультету суспільних наук цього ж університету. Обидва є авторами багатьох праць, присвячених найчастіше історії Закарпаття. У їхній спільній монографії комплексно досліджено суспільно-політичні проблеми його нової історії, зокрема проблеми розвитку Карпатської України в процесі державотворення. Автори критично аналізують шляхи й мотиви її державного будівництва за участі в політичному житті місцевого населення на протязі 1918–1939 років.

В *Передмові* (5–7) автори підкреслюють, що «утворення Карпато-Української держави – результат багаторічної діяльності українських патріотичних сил у всіх

сферах суспільно-політичного життя». Першим важливим етапом цього складного процесу була Підкарпатська Русь як складова частина Чехословаччини, що утворилась після Першої світової війни. Незважаючи на ряд історично несприятливих причин – слаба консолідація місцевого населення, його різні мовні, національні й державні орієнтації, а найголовніша – фактичне керівництво краю централістичною Прагою – вдалося, однак, виховати національно свідому молодь, яка студіювала в університетах Праги, Брна й Братислави. Саме вона утворила основну базу незламних борців за власну державність напередодні і під час Другої світової війни. Найкраще це стверджує організація Карпатської Січі – воєнізованої організації на Закарпатті в 1938–1939 рр., яка виступила на оборону рідного краю проти мадярської окупації навесні 1939 року.

Автори монографії у її восьми частинах ерудовано й всебічно висвітлюють, але й обґрунтовують складний процес боротьби за обіцяну Прагою автономію Закарпаття в міжвоєнному періоді й зусилля його кращих синів, очолюване монсеніором Августином Волошином (1874–1946), в організації власного державного будівництва й завершальний акт його, що здійснився у проголошенні незалежності Карпатської України 15-го березня 1939 року. Безсумнівні й вельми заслужені активи монографії лапідарно видаються у зазначених восьми частинах:

1. Джерельна база історії Карпатської України (8–95)
2. Першооснови та перспективи державотворення (96–125)
3. Українські політичні партії на шляху до державності Карпатської України (126–171)
4. Русофільська політична опозиція та її ставлення до Карпато-Української державності (172–237)
5. Роль національних меншин в політико-партійних процесах (238–265)
6. Виборчі процеси як показник рівня політичної культури (266–281)
7. Міжнародний чинник утворення Карпатської України (282–335)
8. Незалежність Карпатської України (336–404)

Між окремими частинами редакція включила належні ілюстрації, що сприяють глибшому розумінню проблематики. Між стор. 270–271 подано *Портрети активних будівничих* Карпатської України, серед яких автор цієї рецензії побачив чимало особистих друзів і знайомих (Ол. Блистів, В. Гренджа-Донський, проф. Я Голота, лікар М. Долинай, поет Зореслав (С. Сабол), Д. Климпуш, С. Клочурак, Ф. Ревай, І. Рогач, Ст. Росоха, В. Шандор, Юрій Авґ. Шерегії). – Заслуговує уваги мапа Карпатської України на с. 283.

В *Післямові* (405–409) автори монографії пояснюють історично залежні причини короткого тривання державної незалежності Карпатської України, розглядаючи її в ширшому європейському контексті. Свідченням цього є тогочасна активізація міжнародних мас-медіа, які більш-менш історично вірно інформували про події на Закарпатті, а трохи згодом і на Карпатській Україні. За виклад у соборницькому дусі автори заслуговують окрему подяку.

Відзначивши сумлінність і просто якийсь любовно-інтимний виклад авторів, їх глибоке й всебічне дослідження, посилене ширшим слов'янським контекстом, треба, однак, до рецензованої монографії дещо додати, сказати про видимі промахи, спричинені не так, здається, авторами, як редактором публікації. Оскільки нині Україна має напрям на євроінтеграцію, то й видання повинні бути на європейському рівні. Здається, що праця М. Вегеша й М. Токаря адресована не тільки домашнім читачам, але й закордонним, особливо історикам. Коли так, то в ній зримо відсутні іншомовні *резюме* (найкраще англійською, німецькою і французькою мовами), і то не кількарядкові, але цілосторінкові, щоб докладніше інформувати про зміст книжки та її важливість для українсько-закордонних зв'язків. Це саме стосується й титулу книжки, який мав би бути двомовний (найкраще українсько-англійський).

В деяких місцях (406–408 та ін.) автори зайво драматизують відносини між урядом Карпатської України й ОУН. В засадничих справах, в питаннях державності країни вони роздорів не мали й діяли спільно. Карпатська Січ, керована ОУН, у збройній сутичці з мадярськими окупантами, хоч і потерпіла поразку, морально перемогла, чим зберегла честь Карпатської України. Про це, на жаль, у монографії не говориться. Збройна боротьба Карпатської України з гортіївськими інтервентами в історії Другої світової війни вважається першим збройним виступом проти фашизму. Про це також у згаданій монографії чітко не сказано.

До використаної *Періодики* (411) варто додати ще місячник «Самостійна Україна» (ред. П. Дорожинський, Київ), «Дуклю» (Пряшів), «Літературну Україну» (Київ), «Slovansky prehled» (Прага), «Die Welt der Slaven» (Мюнхен). В цих виданнях було чимало матеріалів про Закарпаття, зокрема спогадів живих свідків, але й учасників подій у Карпатській Україні. В монографії болюче відчувається, що

в ній нема згадки про відомого чеського письменника-українофіла Івана Ольбрахта (1882–1952), автора публіцистичної праці «Zeme beze jmena» (1932) і роману «Nikola Suhaj» (1933, український переклад «Микола Шугай», 1935). Не згадується також Матей Кудей (1881–1955), автор історичного роману «Horalska republika» (1935, український переклад «Гуцульська республіка», 1935). Про ці видання мали б бути дані в ужгородській монографії, бо ж не всі чехи були чехізаторами й русофілами (Це мали б теж знати деякі словаки).

У багатій і старанно впорядкованій *Бібліографії* (410–444) цієї монографії відсутнє ім'я М. Неврлого, живого свідка подій в тогочасній Карпатській Україні й автора низки праць про Закарпаття. Головні з них слід би доповнити до згаданої бібліографії: Mikulas Nevrlý. Po stopach Nikolu Suhaja. Historia. Revue o dejinach spolocnosti. Roc. 5. C. 5. Bratislava, 2005; M. Nevrlý. Hrdina Karpatskej Sice Oleksander Blystiv. Zb. Karpatska Ukrajina 1938–1939. Presov, 2009. S. 297–301.

Безпосередньо до теми монографії відносяться також праці цього ж автора: 1) Тема соборної України в закарпатському фольклорі. Дукля. 1. Пряшів, 1992. 2) Герой Карпатської Січі Олександр Блистів. Дукля. 1. Пряшів, 2009. С. 59–61. 3) Про друга юності Василя Кузьмика (До 55 річниці розстрілу). Самостійна Україна. 3. Київ, 1997. С. 4. 4) Про В. Гренджу-Донського. Минуле й сучасне. Збірник слов'янознавчих праць. Київ: Смолоскип, 2009. С. 662–687. 5) Згадуючи Ів. Панькевича. Там же. С. 688–691. 6) Михайло Мухин і літературна молодь Закарпаття. Сучасність. № 6. Київ, 1999. 7) Нове про «Миколу Шугая» Ів. Ольбрахта. Закарпатська правда. № 34. Ужгород, 2003. 8) Закарпаття (спогади у праці «Дещо про себе»). Минуле і сучасне. Збірник слов'янознавчих праць. Київ: Смолоскип, 2009. С. 831–855.

Пропоновані доповнення значно збагатять друге, повніше видання рецензованої монографії, сповнять всі критерії для високого рівня європейських стандартів.

*МИКОЛА ВЕТЕШ,
ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ*

*ДІАЛОГ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ
ІСТОРІКА ТА ЖУРНАЛІСТА*

**«Карпатська Україна стала платою
Угорщині за вступ до гітлерівської коаліції»**

– Пане Миколо, чому все-таки Прага у 1938 році погодилася дати Підкарпатській Русі автономію? Адже протягом майже 20 років вона зволікала з виконанням власних обіцянок?

– Так, у 1919 році, коли приймалося рішення про входження Підкарпатської Русі до складу Чехословаччини, чехословацький уряд зобов'язався надати краю автономні права. Однак робити цього не квапився. Мотивувалося це слабким політичним розвитком краю. Мовляв, закарпатці ще не доросли до автономії. На руку чехам було і велике політичне протистояння між українським та русофільськими напрямками. Лишень коли обидві течії зуміли об'єднатися навколо

ідеї автономії і висунути ультиматум про негайне її запровадження, Прага призначила перший автономний уряд.

– Чому невдовзі він був розпущений?

– Уряд очолив провідник русофілів Андрій Бродій. Міністрами були призначені Е. Бачинський, Є. Фенцик і Ю. Ревай, державними секретарями – А. Волошин та І. П'єшак. Таким чином до першого автономного уряду ввійшло четверо представників русофільського напрямку і двоє – українського. Уряд Бродія провів усього три засідання – 15, 18, 22–23 жовтня. Вже 26 жовтня Андрій Бродій був заарештований чехословацькою службою безпеки і звинувачений в державній зраді на користь Угорщини. До речі, опублікованими у 1959 році в Будапешті документами повністю доведено фінансування Андрія Бродія (кличка Берталон) угорцями. Ясна річ, що після такого фіаско прем'єр-міністра його уряд було розпущено.

– Чому чехи доручили на цей раз очолити уряд Августину Волошину?

– Знаючи його поміркованість, вони сподівалися, що А. Волошин не буде йти на конфронтацію з чехами та русофілами. Окрім того, він вирізнявся з поміж інших своїм інтелектом та народною популярністю. Другий автономний уряд складався усього з трьох осіб. Окрім прем'єра, до нього увійшли Юлій Ревай та Едмунд Бачинський. Так що не мають рації ті, хто твердить, що він представляв тільки український напрямок. З перших днів свого існування цей уряд на відміну від попереднього мав чітку прочехословацьку позицію.

– На що була спрямована внутрішня політика автономного уряду?

– Після Віденського арбітражу 1938 року до Угорщини ввійшли Ужгород, Мукачево, Берегове з прилеглими до них районами. А це була економічно найрозвинутіша частина краю. Певна річ, що за таких несприятливих умов головна увага уряду зосередилася на двох прибуткових галузях – лісовому господарстві і соледобуванні. Також робилися спроби покращити стан доріг, зменшити безробіття, розвивати туризм. Проводилася робота з поліпшення страхування і пенсійного забезпечення. Однак більшість задумів уряду так і не вдалося втілити в життя. На заваді стала велика політична гра, в якій Закарпаттю відводилася роль лишень розмінної монети.

– Справді падання автономії випало на вкрай невдалий період, коли і сама Чехословаччина, й уся Європа опинилися у важкій політичній кризі. Як в таких умовах до автономної Підкарпатської Русі поставилися сусіди?

– Особливо ворожу позицію зайняла Угорщина. Використовувалися будь-які методи, аби повернути край в лоно «святостефанської корони». Досить перерахувати спроби добитися проведення плебісциту, дипломатичні заходи, засилання терористів, діяльність угорської «п'ятої колонії», економічний саботаж тощо. Союзником Угорщини виступила й Польща. Автономія Підкарпатської Русі дала велике піднесення українському рухові в Галичині, де також зросли автономістські настрої. Боячись посилення українства у себе вдома, Польща

вирішила за краще стояти за спільний польсько-угорський кордон. На ділі це означало поглинення Закарпаття Угорщиною. На жовтень–листопад 1938 року припадає період активізації діяльності угорського і польського генеральних штабів, які засилали на Підкарпатську Русь терористів. Єдиною лояльною до Карпатської України сусідкою була Румунія. Це пояснювалося тим, що вона була союзницею Чехословаччини по Малій Антанті (договір про військовий союз Чехословаччини, Румунії та Югославії). До слова, Бухарест висунув тільки тоді територіальні претензії на румунські села Закарпаття, коли ЧСР перестала існувати як держава.

– **А якою була політика великих держав щодо Карпатської України?**

– Карпатська Україна тим чи іншим чином зачіпала інтереси двох європейських потуг – Німеччини та СРСР. Радянський Союз робив вигляд, що української автономії за Карпатами для нього не існує. Як і Польща, він остерігався піднесення українства у себе вдома. З цією метою навіть глушилося мовлення українського радіо з Праги на терени СРСР. Лишень в березні 1939 року Сталін заговорив про Карпатську Україну на XVIII з'їзді ВКП(б). Мовляв, «козявка» хоче приєднати до себе слона (Радянську Україну).

Зовсім протилежною була політика Німеччини. В листопаді–грудні 1938 року українську проблему вивчав спеціальний відділ контррозвідки «Схід» та Міністерство закордонних справ. Ідея Великої України була для Берліна зручною наживкою, бо зачіпала країни усього регіону – СРСР, Польщу, Румунію, Угорщину. Якщо визволення українців Польщі та СРСР могло стати легалізованим приводом військових дій Німеччини проти цих країн, то Буковиною та Закарпаттям можна було шантажувати Румунію та Угорщину, аби завербувати їх в гітлерівську коаліцію.

Карпатській Україні у цих планах відводилась роль українського П'ємонту. Ідея Великої України мала велику підтримку серед генералітету Німеччини. Так, Розенберг та Герінг були глибоко переконані, що українці можуть бути надійними союзниками німців у війні проти СРСР. Але їхня думка не здобула більшості. Німецькі документи свідчать, що в грудні 1938 року дискусія довкола української ідеї затихла. Таким чином доля Карпатської України була вирішена. Вона стала платою Угорщині за вступ до гітлерівської коаліції.

До речі, Гітлер одним пострілом поціливі у двох зайців. Здача Карпатської України послужила взаєморозумінню і між Німеччиною та СРСР, котрий побачив у цьому вчинку поступку з боку Гітлера. Опісля, як відомо, був підписаний таємний договір Молотова–Ріббентропа про поділ Центральної Європи на сфери впливу між Берліном і Москвою. Так що Карпатська Україна стала об'єктом торгу із дуже далекою цілями.

«Уряд Волошина виконав вказівку Праги про розпуск політичних партій на три місяці пізніше»

– Чому ж тоді уряд Карпатської України до останнього сподівався на Німеччину?

– На кінець 30-х років Німеччина настільки посилилась, що з нею стали рахуватися усі європейські країни. Франція та Великобританія втратили свої колишні панівні позиції в Європі. На це доводилося зважати. Окрім того, Німеччина була єдиною країною, яка обіцяла недоторканість кордонів Карпатської України, тобто гарантувала свій протекторат.

Берлін зробив деякі кроки назустріч автономному уряду. Було відкрито німецьке консульство у Хусті, підписано угоду про права виїзду закарпатців на сезонні роботи в Німеччину, заявлено протести проти терористичних акцій Угорщини та Польщі, обговорено перспективи економічного співробітництва тощо.

Лишень в березні 1939 року Августин Волошин зрозумів, що Німеччина веде подвійну гру. На запитання журналу «Рейтер» він однозначно заявив: «Німці ганебно нас зрадили». Попри все, у тій міжнародній ситуації, яка склалася у 1938–1939 роках, альтернативи в зовнішній орієнтації у Волошина не було.

– Радянські ідеологи називали Волошина фашистом...

– Хай ці вигадки залишаться на совісті тих, хто їх розповсюджував. Волошин ніколи не був прихильником фашизму. Очолювана ним газета «Свобода» протягом усіх 30-х років постійно проводила паралель між німецьким фашизмом і радянським більшовизмом. Для Волошина ці режими були двома сторонами однієї медалі. До речі, у тому ж 1939 році Москва і Берлін підписали далекосяжні таємні угоди з переділу світу. Але чомусь ніхто не називає Сталіна, стратегічного партнера Гітлера, фашистом.

– Якими в такій складній міжнародній обстановці були стосунки між Прагою і Хустом?

– Прага ставилася до Карпатської України як до складової частини Чехословаччини, яка має автономні права. Всі головні питання внутрішньої і зовнішньої політики краю відносилися до компетенції федерального уряду (охорона кордонів, збройні сили, грошова одиниця тощо).

Прага нерідко гальмувала законотворчі процеси в Карпатській Україні. Так, скликання Сойму двічі переносилося на пізніший термін, що зрештою значно ускладнило життєздатність Карпатської України під час угорської навали.

Переважаюча більшість чеських чиновників вороже ставилися до українського уряду, що додатково напружувало чесько-українські взаємини. З одного боку, чехи ігнорували рішення Карпатської України, а з другого – українці намагалися позбутися пражської «опіки» нерідко методами, що суперечили Конституції ЧСР. Особливо призначення міністром Карпатської України чеського генерала Л. Прхали.

– **Чому ж тоді чехи на це пішли?**

– Заміна Ю. Ревая чеським генералом, який до того ж симпатизував русофілам, була сильним ударом по українській ідеї. Ю. Ревай користувався великим авторитетом серед народу. Хоча ним були незадоволені й провідники радикальної української молоді (С. Росоха, І. Рогач, І. Роман), які називали його поміркованим соціалістом, комуністом.

Німецький дослідник Дмитро Злепко, вивчивши архіви Третього Рейху, твердить, що призначення Прхали відбулось не без участі Німеччини. Про його кандидатуру говорилося 20 січня 1939 року в Берліні під час розмови представника Карпатської України в Празі М. Долиная з радником Міністерства закордонних справ Німеччини Альтенбургом. Очевидно, німці хотіли посилити тиск між Прагою і Хустом, аби полегшити розвал Чехословаччини.

– **До речі, а коли офіційно почала вживатися назва Карпатська Україна?**

– 30 грудня 1938 року уряд А. Волошина прийняв рішення про одночасне вживання двох назв краю – «Підкарпатська Русь» і «Карпатська Україна». Це тривало до 15 березня 1939 року, коли Сойм прийняв закон, в якому чітко записав: «Назва держави є: Карпатська Україна».

– **Чому були заборонені політичні партії і хто був ініціатором заборони?**

– 25 жовтня 1938 року, зважаючи на складне міжнародне становище Чехословаччини, празький уряд прийняв рішення про розпуск політичних партій на всій території країни. Попри це, на Закарпатті 25 жовтня було призупинено діяльність тільки крайкому КПЧ. Уряд Карпатської України виконав вказівку Праги про розпуск партій лише 20 січня 1939 року. Безперечно, цей осилило невдоволення різних політичних угруповань у краї.

– **Як проводилися вибори до Сойму Карпатської України? Чому був тільки один виборчий список?**

– Українське Національне Об'єднання сформувало свій список з 32 кандидатів у послы Сойму. Серед них були представники різних політичних партій та національних меншин. Спробу висунути свої кандидатські списки до Сойму зробили депутати празького парламенту від колишньої Аграрної партії та «Група підкарпатських русинів». Але Центральна виборча комісія відмовила їм через процедурні погрішності.

Певна річ, це вносило у вибори елемент недемократичності. Хоча не забуваймо, що це був за час. Карпатську Україну шматували терористи, а найдемократичніша в Європі Чехословаччина заборонила політичні партії. Коли стоїть питання життя чи смерті, про велику демократію не йдеться.

Звичайно, з висоти сьогодення часу можемо твердити, що це було тактичною помилкою уряду. Адже вислід голосування переконливо довів, що УНО отримало б незаперечну перевагу.

Щодо самого голосування, то воно пройшло без серйозних порушень. Про великий інтерес людей до виборів говорить те, що участь у них взяло 92,5% виборців. З них 92,4% проголосувало за УНО.

– **Вражаюча одностайність.**

– До речі, низка населених пунктів голосувало проти УНО. Зокрема, Іза, Гудя, Вербовець, Смоголовиця, Руські Комарівці, Великі Лази, Буковець, Дусино, Пасіка, Вишня Розтока. Так само висловилося і більше двох тисяч хустян. Це свідчить, що люди могли вільно висловлювати свою думку. І переважна більшість з них надали кредит довір'я уряду Августина Волошина.

– **Певно, такий одностайний вибір закарпатців був спричинений зрадою русофілів на чолі з Бродієм та безперестанними терористичними акціями польських і мадярських диверсантів. Люди бачили, що більше нема кому довіряти.**

– Ви маєте рацію. За нашими підрахунками на території краю постійно перебувало близько 2 тисяч терористів. Тільки в одному бою чехословацькими вояками було полонено 297 угорських диверсантів. Ними чинилися вбивства, розправи, нищилося господарство. Певна річ, це не додавало симпатій до країни, звідки вони засилалися. Тому ті політичні сили, які тягли до Будапешта чи Варшави, втрачали підтримку населення. Натомість уряд Волошина, який чітко стояв на прочехословацьких позиціях, здобував симпатії закарпатців.

«Чехи вивозили запаси зброї, коли Карпатська Січ опинилася один-на-один з агресором»

– **Багато галасу зчинено довкола «концтабору Думен». Що там було насправді?**

– Оскільки весь час затримувалися терористи, постало питання про місце їхнього утримання. Прага дала вказівку уряду Карпатської України створити спеціальний табір для затриманих. Місцем його розташування було вибрано військову частину на горі Думен над Раховом.

Спогади очевидців свідчать, що Думен можна радше називати ізоляційним табором. Не було там ні колючого дроту, ні вартових на вишках. Не засвідчено там жодного вбивства. Це були військові казарми, в яких утримувалися близько 500 чоловік. З них 300 були угорськими терористами. Решта – особи, вороже налаштовані до автономного уряду. За свідченнями очевидців, під чесне слово можна було відпроситися додому провідати рідних.

– **Чи були протиріччя всередині самого уряду Карпатської України і в чому вони полягали?**

– З лютого 1939 року в Карпатській Україні виникла опозиція, її утворили радикально налаштована молодь та українські емігранти. Вони виступали за негайний розрив стосунків з Прагою та проголошення самостійності. Натомість А.

Волошин, Ю. Ревай, брати Брацдайки були поміркованішими і виступали за єдність з ЧСР. Деякі з очевидців твердять, що опозиція навіть готувала державний переворот.

– **Чи не були тут вилучені німецькі спецслужби?**

– Так, окремі члени ОУН були тісно пов'язані з німецькою розвідкою. В листопаді 1938 року в Перечині відбулась таємна нарада між головою ОУН А. Мельником, німецьким консулом Г. Гофманом та молодими радикалами С. Росохою та І. Романом. Це зафіксувала чехословацька служба безпеки.

– **Чим була викликана сутичка січовиків з чехословацькою армією, адже до того вони спільно охороняли кордони, боролися з терористами?**

– 12 березня Угорщина одержала згоду Гітлера на окупацію всього Закарпаття. В ніч з 13 на 14 березня гортисти вторглися на терени Карпатської України. У цей же час відбулися збройні сутички між карпатськими січовиками та чехословацьким військом. Безглузде кровопролиття стало кульмінацією українсько-чеських суперечностей і зробило неможливим військове співробітництво ЧСР і Карпатської України.

Події розгорталися так. Січовики спробували заволодіти чеською зброєю для боротьби з угорцями. Суперечка із жандармами завершилась стріляниною. Хто відкрив вогонь першим – невідомо. Бої на вулицях Хуста тривали понад 8 годин. Збройні сутички також мали місце в Буштині, Велятині, Іршаві, Білках, Копані, Тячеві, Торуні. Січовики втратили від 120 до 150 чоловік, у той час як чехи – близько 20.

Сьогодні зрозуміло, що спроба оволодіти чеською зброєю для боротьби з угорцями обернулася на криваву помилку. Це кровопролиття значно ослабило Карпатську Січ і прискорило трагічний кінець Карпатської України.

– **Які після цього були дії чехословацького війська?**

– Добре озброєні прикордонні частини захищали демаркаційну лінію Шаркадь–Лалово–Кольчино–Росвигово–Середнє–Доманинці. 14 березня угорці, зазнавши великих втрат, відступили. О 17 годині 30 хвилин генерал Прхала, одержавши наказ з Праги, оголосив евакуацію з Карпатської України.

Чеський відступ був вміло організованим і дисциплінованим. Звіти прикордонників свідчать, що чехи спалювали військову документацію, вивозили амуніцію, гроші, запаси зброї. І це робилося в той час, коли Карпатська Січ опинилася один-на-один з переважаючими силами агресора.

– **А чи не було в Угорщині іншого варіанту розвитку подій, окрім окупації?**

– Окрім військового вторгнення, уряд Горті покладав великі надії на проведення плебісциту в Карпатській Україні. Однак Прага заявила, що референдум відкидається як нереальний і зайвий, бо на теренах, де угорця наполягали його провести, давно вже нема угорської більшості.

«Бій на Красному Полі і дав можливість Союму проголосити незалежність Карпатської України»

– Якими були дії уряду Волошина в цей час? Чи став наступ угорців для нього несподіванкою?

– 14 березня Августин Волошин надіслав в Берлін три телеграми, в яких просив допомогти захистити Карпатську Україну. Жодної відповіді не надійшло. Прем'єрміністр був переконаний, що угорці вторглися на територію Карпатської України без відома Німеччини. Було відхилено ультиматум, який 14 березня угорці вручили представнику Карпатської України в Празі В. Шандору.

15 березня німецький консул в Хусті вручив А. Волошину заяву МЗС Німеччини, в якій Берлін радив не чинити збройного опору наступаючим військовим частинам Угорщини. Уповноважений у справах Німеччини в Празі А. Генке теж радив не опиратися угорцям. Бо німецька армія просувається до кордонів Карпатської України і все полагодить.

Підвечір 15 березня А. Волошин, не давши наказу вести збройну боротьбу, виїхав за кордон, аби розв'язати конфлікт шляхом переговорів. На це були орієнтовані і його телеграми урядам Німеччини, США, Румунії, звернення до всіх демократичних держав. Однак його спроби не увінчалися успіхом.

– Багато пишеться про бій на Красному полі. Дехто каже, що жертви з боку українського юнацтва були даремними. Яка ваша думка?

– Без сумніву, це були другі Крути. 15 березня угорські війська групи «Схід2» почали рухатися в напрямку Хуста. Усе робилося для того, щоби не допустити скликання Союму. На заваді агресору стали близько 1600 юнаків під командуванням полковника М. Колодзінського. Фактично перед наступаючою регулярною армією опинилися учні гімназій на чолі з учителем Я.Голотою та слабоозброєні січовики.

Зупинити просування ворога вони були не в змозі. Однак озброєного до зубів окупанта вони затримали майже на добу. Цим самим давши можливість Союму проголосити незалежність Карпатської України і звернутися до всієї світової громадськості. Повідомлення про цей бій з'явилося на сторінках газет цілого світу, що викликало великий резонанс. Симпатії світової громадськості були виключно на боці захисників Карпатської України. Угорщина в очах демократичних країн постала агресором проти молоді української держави.

– Чи справді Карпатська Січ дала першою бій фашизму?

– Судить самі. Вісім мільйонів чехів здалися на милість Гітлера без найменшого спротиву. У той час, як сотні українців зі зброєю в руках гинули за свободу Карпатської України.

– Чи можна підрахувати число жертв угорської агресії?

– Загальна кількість, думаю, становить близько тисячі чоловік. На сьогодні відомі прізвища понад 150-ти полеглих чи замордованих січовиків.

– **Чи не було проголошення незалежності Карпатської України вимушеним актом?**

– У тих конкретних історичних обставинах – так. Виникнення самостійної Словаччини та державний розпад федеративної Чехословаччини не залишав ніякого іншого сценарію. Однак проголошення незалежності не впало з неба. Воно було наслідком 20-річної боротьби закарпатських українців за своє самовизначення.

– **Незалежність Карпатської України тривала дуже коротко. Що вона все-таки дала?**

– Українці Закарпаття вперше перед цілим світом задекларували, що вони є частиною українського народу. Саме Карпатська Україна раз і назавжди припинила суперечки про етнічну приналежність краю. Карпатська Україна 1939 року породила возз'єднання 1944 року з великою Україною. Так що значення проголошення української державності на Закарпатті дуже велике.

– **А чи мала Карпатська Україна шанс на виживання?**

– У тих обставинах вона могла вижити лишень за умови існування єдиної Чехословацької республіки.

– **Як склалася подальша доля діячів Карпатської України?**

– Місцем осідку Августина Волошина стала Прага. Туди ж переїхали Ю. Ревай, М. Долинай, С. Клочурак, Ю. Перевузнник, А. Штефан, В. Комаринський. З приходом радянських військ ті, хто залишився у Празі, були заарештовані. В. Шандор, С. Росоха, А. Штефан емігрували в США. Іван Рогач продовжував боротьбу в лавах ОУН у Східній Україні і був розстріляний гестапо у 1942 році. Августин Волошин помер у Бутирській в'язниці в Москві 19 липня 1945 року.

– **Чи був Августин Волошин соборником, адже він до кінця стояв за чехословацьку федерацію?**

– Президент Карпатської України був політиком-реалістом, який чудово розумів, гілка українського народу поміж агресивних сусідів зможе вберегтися лишень під прикриттям сильніших. Адже в 1939 році Української держави не існувало, тому й не дивно було до кого тяжіти, з ким об'єднуватися. Певна річ, що А.Волошин був соборником, дотримувався думки про єдність закарпатських українців та решти українського народу, однак в тих історичних обставинах про це можна було тільки мріяти.

– **Дехто твердить, що Карпатська Україна була створена не закарпатцями?**

– Така думка не витримує жодної критики. В усіх урядах Підкарпатської Русі – Карпатської України не було жодного незакарпатця, окрім генерала Прхали. Усі послы Сойму, який проголосив створення української держави, також були закарпатцями. Найбільше вихідців з інших українських теренів було в Карпатській Січі – до 50%. Але вона відіграла невелику роль у державотворчому процесі.

– **Напередодні 60-річчя тих історичних подій про що нам слід пам'ятати?**

– Події 1938–1939 років у Закарпатті підняли авторитет української нації в світі. Українське питання з цього часу не сходило зі шпальт газет. Досить сказати, що протягом одного березня в англійській пресі про Карпатську Україну з'явилося 520 публікацій.

Карпатська Україна, після визвольних змагань 1917–1920 років була другою спробою відродити в цьому столітті українську державність. І хоч вона завершилася невдало, ці потуги не були марними. Свідчення цьому – відродження Української держави в 1991 році. І о ж не засуваймо і про лепту наших краян у цій страдницькій боротьбі за свободу.

1999 рік.

***НОВА МОНОГРАФІЯ МИКОЛИ ВЕГЕША
ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ***

**Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938-1939).
Ужгород: Видавництво ІІІ «АУТДОР-ШАРК», 2020. 552 с.**

Микола Вегеш є одним із основних дослідників, які наприкінці 1980-х – початку 1990-х років по-новому почали досліджувати комплексну проблему Карпатської України, звільнили її із лещат радянської історіографії, яка висвітлювала події Карпатської України у винятково негативному плані, а на керівників карпатоукраїнської держави вішалися ярлики «зрадників», «запроданців», «українсько-німецьких націоналістів» тощо. Фактично М. Вегеш уперше порушив проблему Карпатської України, захистивши спочатку кандидатську (Вегеш М. Карпатська Україна в 1938-1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти. Автореферат дис. канд. іст. наук. / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1994. 20 с.), а згодом – докторську (Вегеш М. Закарпаття в

контексті центральноевропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Автореферат дис. доктора іст. наук / Національна Академія Наук України, Інститут історії України. Київ, 1998. 30 с.) дисертації.

Нині ми рецензуємо понад 500-сторінкове (552 с.) видання доктора історичних наук, професора Ужгородського національного університету Миколи Вегеша «Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938-1939)». За словами автора, «утворення Карпато-Української держави – результат багаторічної діяльності українських патріотичних сил у всіх сферах суспільно-політичного життя» (С. 4). Не зважаючи на складну міжнародну ситуацію кінця 1930-х років, Закарпаття все ж вибороло автономні права й будувало свою державність у союзі з чехами і словаками. Своїм завданням дослідник порушує з'ясування цих та деяких інших проблем, об'єктивне і всебічне вивчення місця і ролі Карпатської України в контексті центральноевропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни, а також «розвінчування тверджень сучасних теоретиків неорусинства, які ставлять під сумнів належність краю до України» (С. 5).

Не применшуючи напрацювання інших дослідників, Микола Вегеш відзначає, що окремі праці грішать фактичними помилками, подеколи заполітизовані, що призводить до спотворення загального історичного процесу і місця в ньому Карпатської України. Процеси, що відбувалися в Карпатській Україні наприкінці 1930-х років автор вимірює в двох площинах: як суб'єкт політичних процесів, що відбувалися напередодні Другої світової війни у Центральній Європі, і як один з етапів боротьби українського народу за відновлення власної державності, враховуючи при цьому той факт, що йдеться про окрему частину українських земель» (С. 4).

Професор М. Вегеш предметом свого наукового дослідження взяв вивчення і аналіз міжнародного становища Карпатської України, її політичного, соціально-економічного і культурного розвитку напередодні Другої світової війни. Хронологічно наукове дослідження охоплює період від вересня-жовтня 1938 р., коли політичні сили Закарпаття активізували свою діяльність у боротьбі за автономні права і незабаром їх здобули, до кінця березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України та початковий період окупації краю військами гортистської Угорщини. Хоча для відстеження закономірності і систематичності процесів, таких як виникнення Гуцульської республіки, діяльності угорської іреденти в Закарпатті, робляться екскурси у минуле. Також це стосується емігрантської діяльності А. Волошина та окремих членів уряду Карпатської України після окупації краю. «Такий відхід від хронологічних рамок дослідження, – на переконання автора, – робиться винятково для того, щоб простежити еволюцію поглядів закарпатських політичних діячів після поразки визвольних змагань 1938-1939 рр.» (С. 6).

Дослідження містить вступ, сім розділів (Розділ 1. «Карпатська Україна в джерелах та історіографії»; Розділ 2. «Історичні передумови Карпатської України»;

Розділ 3. «Карпатська Україна у міжнародних відносинах», Розділ 4. «Соціально-економічне становище Карпатської України»; Розділ 5. «Суспільно-політичний розвиток Карпатської України»; Розділ 6. «Галичина і Карпатська Україна»; Розділ 7. «Культурне життя в Карпатській Україні» та прикінцеві висновки. Як бачимо, дослідницька праця охоплює головні аспекти в діяльності Карпатської України. Окремі розділи (1, 3, 5, 6) поділені на чотири параграфи. Хоча структурно робота мала б кращий вигляд, якби всі розділи мали подібний поділ.

У першому розділі рецензованої праці виокремлюються чотири параграфи – «Джерельна база історії Карпатської України», «Карпатська Україна очима сучасників», «Українська історіографія Карпатської України», «Зарубіжна історіографія Карпатської України». Слід відзначити використання дослідником широкого кола джерел. Це, зокрема, документи, які зберігаються в Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО) в м. Ужгороді та Берегові, Центральному Державному історичному архіву України у Львові (ЦДІА у Львові), Галузевому державному архіві Служби безпеки України у Києві (ГДА СБУ), особистих архівах закарпатського священика Ф. Горвата і члена ревізійної комісії УНО М. Бандусяка, Архіві Міністерства Закордонних Справ Чеської Республіки (AMZV) і Військово-історичному архіві Чеської Республіки (VNA) в Празі, Державному архіві Угорщини (OL) та Військово-історичному архіві Угорщини (HL) в Будапешті, архівах м. Клуж і Бая Маре (Arhivele Cluj-Napoca M.J.; Arhivele statului Baia Mare) в Румунії тощо.

Детальний аналіз історіографії проблеми дозволив М. Вегешу зробити висновок, що «вітчизняними і зарубіжними істориками зроблено чимало в плані дослідження історії Закарпаття. Однак, як видно з наведеного матеріалу, комплексного і сюжетного аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури з основних проблем історії Закарпаття ще не проведено, маються лише окремі фрагментарні праці з обмеженим, нерідко поверховим, діапазоном проаналізованих питань», а тому, на переконання автора, «прийшов час підготувати дослідження історії Карпатської України, у якому б робився комплексний аналіз міжнародного становища, соціально-економічного, внутрішньополітичного і культурного розвитку Закарпаття наприкінці 30-х років» (С. 141).

Власне висвітленню цих питань присвячені наступні розділи рецензованої праці. Другий розділ роботи розкриває «Історичні передумови Карпатської України». Автор констатує, що «Карпатська Україна виникла наприкінці 30-х років, однак українці Закарпаття впевнено йшли до неї протягом усього міжвоєнного періоду. Міцні підвалини майбутньої державності були закладені на закарпатському ґрунті ще у вікопомних 1918-1919 роках» (С. 142). Автор приходить до висновку, що після розпаду Австро-Угорської монархії, на Закарпатті значно посилювався рух за воз'єднання з Україною. Разом з тим він визнає, що спочатку на цих позиціях стояли тільки представники Хустської народної ради на чолі з М. Брацайком та найбільш революційного куточка на Закарпатті – Гуцульщини.

Поряд з проукраїнською мали місце проугорська та прочехословацька орієнтації. Перемогу останньої автор пояснює багатьма факторами, головним з яких стала поразка визвольних змагань українців, зокрема ЗУНР. На формування національної свідомості закарпатських українців значний вплив мало «перебування на території краю військ українського січового стрілецтва, а згодом УГА, що привертало увагу закарпатців до загальноукраїнських проблем, формувало більш чітке ставлення до Соборної України, ідея якої викристалізувалася в 1918-1919 рр. Українська ідея на Закарпатті швидко прогресувала, що й вилилось у вікопомні рішення 21 січня 1919 р., коли 420 делегатів від усіх куточків Закарпаття прийняли на Всекарпатському конгресі в Хусті рішення про возз'єднання з Україною» (С. 184). Саме ж вирішення закарпатської проблеми передавалося міжнародним інстанціям, які визначилися однозначно: край повинен увійти до складу новоствореної Чехословаччини.

Третій розділ роботи називається «Карпатська Україна у міжнародних відносинах». У ньому М. Вегеш коротко характеризує ситуацію, яка склалася в Центрі Європи напередодні Другої світової війни: «Наприкінці 30-х років у Центральній Європі виникла гостра міжнародна криза. Фашистські Німеччина та Італія готувалися до нового поділу світу. Над Європою нависла небезпека виникнення Другої світової війни. У складному становищі опинилася Чехословаччина, до складу якої входило Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь. З другої половини 30-х років відбувався прискорений процес мілітаризації Угорщини. Ця країна, що межувала із Закарпаттям, постійно висувала агресивні плани щодо краю. Отже, внаслідок суспільно-політичних обставин склалось так, що Закарпаття, яке знаходилося в центрі Європи, незмінно входило у сферу інтересів різних держав» (С. 185).

Розділ містить чотири підрозділи: «Початок «міжнародної гри»: від Мюнхенської конференції до Віденського арбітражу», «Угорські та польські терористи в Карпатській Україні», «Кінець «великої гри», «Організації української еміграції і Карпатська Україна». Тут висвітлено міжнародну ситуацію, яка склалася напередодні Другої світової війни, зокрема рішення Мюнхенської конференції, конференції в Комарно, Віденського арбітражу, антиукраїнську і античехословацьку діяльність проугорських сил, напади угорських і польських терористів на населені пункти Закарпаття, що свідчило про початок «гібридної війни» проти молоді автономної держави. Сучасний український політолог Євген Магда визначає гібридну війну як «сукупність заздалегідь підготовлених і оперативно реалізованих дій військового, дипломатичного, економічного, інформаційного характеру, спрямованих на досягнення стратегічних цілей». Учений стверджує, що «до базових компонентів гібридної війни можна зарахувати традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, новітні або нешаблонні технології, аби протистояти перевагам противника у військовій силі. Головна відмінність гібридної війни від агресії – в інтенсивності застосування зазначених засобів» (Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: Видавництво

Kalamar, 2017. С. 263.). До цього додамо, що всі вищезазначені компоненти гібридної війни мали місце під час подій кінця 30-х років у Карпатській Україні.

У наступному розділі досліджується «Соціально-економічне становище Карпатської України». Для рецензента він становить особливий інтерес. Адже у далекому 1996 р. нами було захищено дипломну роботу на тему: «Соціально-економічний розвиток Карпатської України 1938-1939 рр. (за матеріалами урядової газети «Нова Свобода»)» (науковий керівник – проф. Д. Данилюк). Обрання такої теми відбулося під впливом колишнього шкільного вчителя історії, а на той час викладача історичного факультету Ужгородського державного університету М. Вегеша, який кілька років поспіль був науковим керівником курсових робіт. Пишучи цей розділ, М. Вегеш, окрім «Нової Свободи», використав матеріали ДАЗО, спомини очевидців, праці сучасних дослідників. Після проведеного аналізу відповідних джерел та літератури автор робить висновок, що «соціальне становище закарпатського населення в 1938-1939 рр. було важким, незважаючи на спроби уряду його покращити. Справжнім лихом для населення краю було безробіття, підвищення цін на продукти харчування. Завдяки відправці окремих партій робітників на працю до Німеччини, кількість безробітних не зменшилася, хоча ця проблема, через пасивність окружних властей, так і не була вирішена... Уряд Карпатської України проводив певну роботу по поліпшенню страхування і пенсійного забезпечення населення, піклувався про втікачів з окупованих територій, приділяв значну увагу розвитку туризму тощо. Однак більшість задумів уряду не були проведені у життя» (С. 315).

«Суспільно-політичний розвиток Карпатської України» – п'ятий розділ роботи. Його зміст коротко представляють назви підрозділів: «Проголошення автономії. Політична діяльність урядів А. Бродія і А. Волошина», «Організація Народної Оборони Карпатська Січ – Збройні сили Карпатської України», «Угорські агенти в Карпатській Україні», «Еволюція державно-правового статусу Карпатської України».

Причинами, які негативно впливали на внутрішньополітичне становище Карпатської України, дослідник називає «ряд внутрішніх і зовнішніх факторів», зокрема, «антидержавна діяльність угорської іреденти, українсько-чехословацькі суперечності, численні конфлікти в українському таборі між «поміркованими» і «радикалами» тощо» (С. 422). М. Вегеш стверджує, що для захисту кордонів краю та внутрішнього спокою «уряд А. Волошина видав розпорядження про створення служби безпеки, поліції, державної прокуратури, власних збройних сил – Карпатської Січі... уряду Карпатської України так і не вдалося створити боєздатні збройні сили. Вони ні в кількісному, ні у військовому відношенні не виявилися здатними до відсічі агресора». Проте Карпатська Січ, у створенні якої вагоме значення мала ОУН, все ж відіграла важливу роль у захисті кордонів краю від постійних нападів об'єднаних сил угорських і польських терористів. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників прискорив «встановлення в краї політичного

режиму з ознаками авторитаризму», який проявився у непопулярних заходах – забороні політичних партій, безальтернативних виборах до Союму, закритті русофільських і проугорських друкованих органів, товариств, відкритті концтабору, численних арештах «неблагонадійних елементів».

Разом з тим, відзначає автор, «наприкінці 30-х років Карпатська Україна пройшла своєрідну еволюцію від автономності (жовтень 1938 р.) до федеративного устрою (22 листопада 1938 р.) і проголошення незалежності 14-15 березня 1939 р. Карпатська Україна стала самостійною державою, що було прогресивним явищем, бо Закарпаття нарешті з небуття прийшло до своєї державності» (С. 423).

Окремий розділ присвячено дослідженню взаємин Галичини і Карпатської України. У ньому М. Вегеш простежує особистісні контакти А. Шептицького з політичними і релігійними діячами Закарпаття. Про це йдеться у підрозділі «Митрополит Андрей Шептицький і Греко-Католицька Церква в Карпатській Україні». Більш детально про взаємини Великого Митрополита і Августина Волошина йдеться в колективній монографії, яка нещодавно побачила світ у міжнародному видавництві «Ліга прес» за редакцією М. Вегеша (Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Greek Catholic in Eastern Galicia and Transcarpathia: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, Ye. B. Kish etc. (SENSE). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2019.). У розділі також висвітлено питання «Культурницькі зв'язки українців Східної Галичини і Закарпаття», «Українська преса Східної Галичини про Карпатську Україну» та «Нелегальні переходи польсько-чеського кордону. Галичани в обороні Карпатської України». Автор відзначає, що українці Східної Галичини з великим ентузіазмом зустріли звістку про надання Закарпаттю автономних прав, а згодом проголошення незалежної Карпато-Української держави. Галичани значною мірою спричинилися до організації різноманітної фінансової та моральної підтримки, забезпечення Карпатської України потрібними фахівцями, активно вступали до Карпатської Січі (С. 515).

Останній, сьомий розділ, роботи «Культурне життя в Карпатській Україні» висвітлює діяльність уряду з відновлення старих і відкриття нових шкіл, гімназій, учительських семінарій. Окремо досліджується діяльність товариства «Просвіта» та інших організацій культурницького типу. Вказується на розвиток науки, літератури, мистецтва, видавничої справи. Проте, як відзначає автор, «у порівнянні з попередніми двадцятьма роками, культурний розвиток пішов на спад. Причина полягала в тому, що уряд Карпатської України постійно опинявся перед економічними, міжнародними проблемами, які вимагали негайного вирішення. Саме тому політика в галузі культури відсувалася на задній план» (С. 544). У цьому розділі роботи автор досліджує і релігійну ситуацію в Карпатській Україні. Він відзначає, що «уряд Карпатської України все робив для того, щоб не виникали конфлікти між вірниками греко-католицької та православної конфесій» (С. 545).

Ситуація змінилася з окупацією краю Угорщиною, коли тут встановився жорсткий репресивний режим.

Роблячи загальні висновки, М. Вегеш справедливо відзначає, що «акт проголошення незалежності, ратифікований 15 березня 1939 р. на Соймі Карпатської України, був більше символічним, ніж реальною політикою, він відіграв велику роль у формуванні самосвідомості всієї української нації. Саме в період існування Карпатської України завершився своєрідний перехід у відношенні свідомості від підкарпатських русинів до закарпатських українців (С. 550).

Автор наукового дослідження стверджує, що наприкінці 30-х років Карпатська Україна виявилася єдиною державою, де невелика гілка українського народу проголосила свою незалежність... Такої можливості не мали ані українці, які перебували в складі СРСР, ані українці під владою Польщі та Румунії. Виходячи з цього, – пише дослідник, – необхідно розцінювати утворення Карпато-української держави як другий, після визвольних змагань 1918-20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій українській території» (С. 551). До вищесказаного додамо, що завдяки численним публікаціям Миколи Вегеша про Августина Волошина і Карпатську Україну, ця проблематика впродовж останніх років займає вагоме місце на сторінках підручників з історії України для учнів шкіл та студентів вищих навчальних закладів. Карпатська Україна як етап українського державотворення ХХ століття подається у багатотомних виданнях вітчизняних істориків (Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). *Україна крізь віки*. Т. 11. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 1999; Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. К.: Генеза, 2002-2003; Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В. А. Смолія. К.: Видавничий Дім Альтернативи, 2001; Уряди України у ХХ ст.: Науково-документальне видання. К.: Наукова думка, 2001). З ініціативи Миколи Вегеша побачила світ колективна монографія про Карпатську Україну (Carpathian Ukraine in Central European political crisis on the eve of the Second World War (1938-1939). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 291 p.).

ПРЕЗИДЕНТ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ВИЙШЛА ДРУКОМ КНИЖКА М. ВЕГЕША І С. ВІДНЯНСЬКОГО ПРО АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

Мій колега по Інституту історії України НАНУ С. Віднянський попросив поділитися з читачами газети «День» враженнями від книжки про Августина Волошина, щойно опублікованої в серії політичних портретів, які Парламентське видавництво ось уже третій рік презентує українському читачеві. Я прийняв пропозицію з вдячністю, тому що історія карпатоукраїнського народу мене захоплює і хвилює. Упродовж тисячі років він був відрізаний від основного масиву українських етнічних земель, але зберігав з усіма нами культурні, звичаєві та психічні зв'язки. Автохтонних жителів Закарпаття називали рутенами, русинами, руснаками, але вони завжди були українцями. Власне, це ми стали українцями тільки в ХІХ ст., щоб відмежуватися від імперського народу, який привласнив нашу самоназву — русів, руських. Спільний для всіх нащадків середньовічної держави з центром у Києві корінь «рус» закарпатці зберігали довше, ніж галичани і наддніпрянці.

Уперше я познайомився із Закарпаттям влітку 1968 р., коли ЦК КПРС влаштував свято дружби народів, яке проходило в форматі зустрічей «знатних людей» союзних республік з мешканцями міст і сіл цієї багатонаціональної області.

Мабуть, я потрапив в цю делегацію як представник української академічної молоді, оскільки не володів зовнішніми ознаками «знатності». Тепер здогадуюсь, що це свято — з мітингами, концертами, доповідями й почесним ескортом мотоциклістів — було задумане як матеріалізація свіжого на той час ідеологічного конструкту, який позиціонував всю сукупність громадян СРСР як «нову історичну спільноту» — вищу від народностей і націй. Не думаю, що задум виправдався, тому що закарпатські селяни дивилися на туркмена або якута у складі нашої делегації як на марсіанина. Однак в мене на все життя залишилися чудові враження, пов'язані з людьми, історією, культурою і природою Закарпаття.

Залишилося й відчуття глибокого незадоволення. «Знатні люди» були вражені й захоплені, але звичайні люди з Великої України мало знали, та й тепер мало знають про своїх великих співвітчизників за Карпатськими горами. М. Вегеш і С. Віднянський стверджують, що ім'я Августина Волошина закарбоване у назвах вулиць і площ, помертньо він нагороджений званням Героя України, в Ужгороді споруджений йому пам'ятник як президенту Карпато-Української держави, ім'я його носить Карпатський університет. Однак одночасно вони зазначають, що по цей бік Карпат ім'я А. Волошина мало що говорить пересічній людині (ст. 12 рецензованої книги).

Августин Волошин закінчив своє земне життя на 72-му році в московській в'язниці Бутирка, будучи незаконно вивезеним із щойно «звільненої» Червоною армією Праги. Радянська історіографія прирекла його на забуття як «українського буржуазного націоналіста». Присвячена йому досить велика західна історіографія була ув'язнена у спецсховах радянських наукових бібліотек. В Україні перші публікації про А. Волошина, у тому числі С. Віднянського, з'явилися лише в 1990 р. Проте за три наступних десятиліття українські історики, педагоги й філологи опублікували близько двох тисяч наукових і науково-популярних праць, в яких простежується життєвий шлях і багатогранна спадщина «батька карпатоукраїнської нації», як називають Волошина на Закарпатті. Авторами доволі істотної кількості цих публікацій є С. Віднянський та його учень М. Вегеш. Книга, опублікована Парламентським видавництвом, підсумовує всі попередні напрацювання про А. Волошина.

Історія Закарпаття першої половини ХХ ст. нерозривно пов'язана з ім'ям цієї людини. Сам він добре розумів значення своєї діяльності в утвердженні етнічної самобутності карпатоукраїнців. У 1934 році, коли відзначався 60-й ювілей, одностайно назвали його батьком нації. Відгукуючись на таке визначення у непрямій формі, він зазначив: «Народ наш вже сміло признаєся: я Русин, я Українець, в кожному кутику знають, чиї ми сини, куди належить наша нація» (ст. 145).

Розуміючи, наскільки пов'язані життя і діяльність Августина Волошина з його народом, автори присвятили перший з десяти розділів своєї книжки тисячолітній історії Закарпаття. Розділ «Земля без імені» — батьківщина майбутнього президента Карпатської України» — за обсягом найбільший в книзі.

Чому «Земля без імені»? Два десятиліття (з 1919 по 1938 рр.) територія карпатоукраїнського народу перебувала в кордонах Чехословаччини, від 1945 року — в кордонах радянської України. Для киян вона перебувала за Карпатами, і тому її назвали Закарпатською Україною, для пражан — перед Карпатами, а звідси й назва — Підкарпатська Русь. У 903 році одна з гілок білих хорватів, від якої походили карпаторусини, потрапила в залежність від кочових мадярських племен. Відтоді, якщо не зважати на короткий період перебування в Давній Русі, Закарпаття знаходилося в межах і в тіні Угорської держави.

Автори переконливо твердять, що розтягнуте на ціле тисячоліття панування іноземців призвело до економічної руїни, духовної темноти, морального приниження й організаційної безпорадності карпатоукраїнців. Угорці звикли до привілейованого становища в поділеній між ними і австрійцями клаптиковій Дунайській монархії. Майже половину населення угорської частини цієї держави становили немадярські етнічні групи і національні меншини — переважно слов'янські. Карпатські русини перебували в особливо тяжкому становищі. Коли виникла можливість еміграції, понад 300 тис. селян з Австро-Угорщини врятувалися від аграрного перенаселення втечею за океан. Карпатоукраїнська діаспора в США напередодні Першої світової війни стала досить впливовою.

Угорщина програла в ХХ ст. дві світові війни, зазнала великих територіальних втрат, і тепер її етнічна територія істотно більша, ніж площа, окреслена державним кордоном. Будь-який уряд в Будапешті мусить відчувати хворобливу стурбованість свого суспільства становищем співвітчизників у сусідніх країнах. Угорщина — член Північноатлантичного альянсу, де основні питання розв'язуються консенсусом, тим часом як Україна хоче вступати в НАТО. Отже, Угорщина має можливість шантажем домагатися максимуму прав для своєї етнічної меншини на Закарпатті. Хай йому грець, беріть максимум! Однак громадяни України мусять знати, якому асиміляційному тиску й економічному визискуванню піддавалися карпатоукраїнці правлячими колами Угорської держави, особливо в ХІХ — ХХ ст. Автори цієї книги повною мірою враховують цей суспільний запит.

Коли розпадалася Австро-Угорщина, всенародний з'їзд карпатських русинів у Хусті висловив одностайне бажання возз'єднатися з Україною. Однак історичні обставини виявилися несприятливими, і з ініціативи американської діаспори русинів Антанта у вересні 1919 року приєднала Закарпатську Україну до Чехословаччини. Ця країна репрезентувала себе як унітарна президентсько-парламентська республіка у складі Богемії, Моравії, Сілезії, Словаччини і Підкарпатської Русі, причому тільки останньому регіону, згідно з підписаним у Сен-Жермені договором, надавалися найширші права самоврядної території, включаючи автономний сойм з юрисдикцією у питаннях мови, освіти, релігії та місцевого самоврядування. Виявилось, однак, що чеські урядовці так і не надали автономію русинам, щоб не створювати прецедент для інших національних меншин. Проте становище Підкарпатської Русі в демократичній Чехословаччині

було не порівнянно кращим, ніж в Угорщині. Ілюструючи цю думку, автори спираються на судження Ореста Субтельного, який спромігся одним реченням показати різницю: «Чеський уряд у свої населені українцями території вкладав більше коштів, ніж вилучав» (ст. 53).

Наступні розділи книжки присвячені аналізу діяльності Августина Волошина — спочатку за часів Угорського королівства, а потім у Чехословацькій республіці. Розповідаючи про перші роки релігійної і громадсько-політичної діяльності свого героя, автори підкреслюють, що основи його патріотичного світогляду формувалися в родині. Він народився в сім'ї греко-католицького священника. На відміну від майже повністю змадяризованих родин національної (переважно релігійної) інтелігенції, в його сім'ї трималися руської мови і звичаїв.

Працюючи викладачем, а з 1912 року — директором Ужгородської вчительської семінарії, А. Волошин забезпечив учнів народних шкіл і студентів вчительських семінарій найголовнішими підручниками й посібниками. Його перший підручник «Грамматика карпаторуської мови» з'явився в 1899 році, коли автору виповнилося тільки 25 років. Остання навчальна праця «Педагогічна методологія» побачила світ у 1943 році. Всього в його доробку виявилось 42 підручники.

Товариство Св. Василя Великого, засноване ще в XIX ст. Олександром Духновичем, було перетворено Волошином на акціонерну компанію «Унію» з книгарнею і друкарнею, в якій публікація навчальної літератури була поставлена на потік. З'являлися в цій друкарні й повісті, оповідання, п'єси, вірші Волошина, частіше за все — під псевдонімами.

Відзначаючи громадсько-політичні здобутки великого просвітника в угорський період, автори наводять авторитетні судження визначного карпатознавця Олекси Мишанича: «Оборона кирилиці від угорського шовіністичного наступу — одна з великих заслуг А. Волошина перед своїм народом. Він не побоявся на всіх рівнях виступати проти тих священників, єпископів і представників влади Будапешта, які намагалися запровадити на Закарпатті богослужіння угорською мовою і руські книжки друкувати латинським алфавітом» (ст. 129).

У травні 1920 р. А. Волошин заснував товариство «Просвіта», яке відіграло виняткову роль в утвердженні національної самосвідомості карпатоукраїнського народу. У редакційній газеті «Свобода» великий просвітник закликав: «Наш синьо-жовтий прапор є символом наших найсвятіших ідей, наших найглибших засад і почувань, нашою програмою... Не позволіть нікому, щоби вороги зневажали його! Не забудьте, що вороги прапора суть ворогами самого народу!» (ст. 154).

Газета «Свобода» впродовж всього періоду існування давала правдиву інформацію про становище в радянській Україні: голод початку 1920-х рр., голодомор 1932-1933 рр., ленінсько-сталінські репресії. Редакції газети доводилося постійно полемізувати з комуністичною пресою, яка поширювалася на Закарпатті завдяки фінансовим вливанням радянського уряду. Вождь закарпатських

комуністів О. Борканюк безуспішно доводив, що інформація про голод і репресії — це вигадки А. Волошина.

Найбільш істотним важелем в утвердженні національної ідентичності карпатоукраїнців були установи «Просвіти», поширювані Волошином по всьому краю. У 1935 році «Просвіта» налічувала 10 філій, 235 читалень, 135 театральних гуртків, 44 спортивно-молодіжні організації. Загальний наклад виданих нею книжок дійшов до півмільйона.

У просвітницькій діяльності А. Волошин спирався на вчителів. Із цією метою він заснував у 1930 році «Учительську громаду», яка виступила з таким меморандумом: «Ми, підкарпатські українці, політично залишаємося вірними громадянами ЧСР, але ніколи не перестали і не перестанемо проголошувати нашу культурно-національну і етнографічну єдність з цілим українським народом» (ст. 157).

Висвітлюючи напрями діяльності цієї непересічної людини, М. Вегеш і С. Віднянський не забувають зазначати, що А. Волошин був і талановитим бізнесменом: організатором і керівником крайового кооперативного союзу, директором Підкарпатського банку, засновником десятків різноманітних підприємств. Однак вершиною діяльності А. Волошина була політична боротьба. Ухилитися від неї в складній міжвоєнній ситуації було неможливо. Завдяки підтримці співвітчизників він досяг у політиці важливих результатів: у 1924 році став організатором Християнсько-народної партії, в другій половині 1920-х рр. представляв інтереси карпатоукраїнців у чеському парламенті, після здобуття автономії краю працював на посаді прем'єр-міністра, з 1939 року став почесним головою Українського національного об'єднання.

30 вересня 1938 року голови урядів Німеччини, Італії, Великої Британії і Франції змусили в Мюнхені Чехословаччину віддати Німеччині Судетську область і в тримісячний строк задовольнити вимоги польської й угорської національних меншин. 5 жовтня президент Чехословаччини пішов у відставку, після чого Словаччина, а вслід за нею Підкарпатська Русь проголосили автономію. Прага затвердила її, бо відповідні переговори ішли вже кілька років. Чехословаччина стала Чехо-Словаччиною.

Перший уряд автономного краю очолив голова партії русофілів А. Бродій. Однак він проіснував лише два тижні. Виявилось, що Бродій був агентом угорських спецслужб під псевдо Берталон. 26 жовтня уряд очолив голова партії українофілів А. Волошин, який вже 25 листопада видав розпорядження про запровадження української мови як державної, а наприкінці грудня дозволив уживати поряд з назвою «Підкарпатська Русь» і назву «Карпатська Україна».

За рішенням Віденського арбітражу, Карпатська Україна змушена була передати Угорщині 12 відсотків своєї території з найбільшими містами — Ужгородом, Мукачевим і Береговим. Столицю довелося перебазувати в Хуст. Далі події розвивалися в прискореному темпі. 6 березня 1939 року А. Гітлер вирішив

остаточно ліквідувати Чехо-Словаччину. Чеські регіони приєднувалися до Третього райху, Словаччина отримувала примарну незалежність, а Карпатську Україну Німеччина дозволила окупувати Угорщині. Такою була плата нацистів за союз з Угорщиною у війні, що назрівала.

Дізнавшись, що Словаччина стає незалежною державою, А. Волошин проголосив 14 березня самостійність Карпатської України. Наступного дня в Хусті зібрався всенародно обраний у лютому 1939 р. Сойм, який затвердив Волошина президентом. Однак угорська армія вже почала окупацію краю, якій не могли протистояти нечисленні загони Карпатської січі. М. Вегеш і С. Віднянський справедливо вказують, що початок Другої світової війни варто пов'язувати не з нападом Німеччини на Польщу у вересні 1939 року, а з нападом 40-тисячної угорської армії на Карпатську Україну. Це був перший збройний конфлікт в Європі після завершення попередньої світової війни.

До арешту працівниками радянської служби СМЕРШ А. Волошин жив у Празі й працював в Українському вільному університеті. У квітні 1945 року він став його ректором.

У двох останніх розділах книги М. Вегеша і С. Віднянського Августин Волошин фігурує в спогадах сучасників, в усній народній творчості й у художній літературі.

Ця книжка є найбільш повним виданням, присвяченим життю і діяльності батька карпатоукраїнського народу. Людини, яка заслужила усім своїм життям увійти в національну пам'ять українського народу.

*ВАСИЛЬ МАРЧУК,
АНДРІЙ КОРОЛЬКО*

ПРАВДА ПРО ПРЕЗИДЕНТА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Вегеш М. М., Віднянський С. В.

Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». К.: Парлам. вид-во, 2020. 472 с. + іл., ім. пок. (Серія «Політичні портрети»).

У книзі висвітлюється життєвий шлях і багатогранна діяльність Августина Волошина (1874–1945) – Героя України (2002), президента Карпатської України (1939), видатного культурного, громадсько-політичного і державного діяча, загальноновизнаного лідера українського національно-культурного напрямку в міжвоєнному Закарпатті, з іменем якого цілком закономірно пов'язують національне відродження закарпатських українців у першій половині ХХ ст. Розповідається про історичні умови формування світогляду, національно-культурної орієнтації та політичних поглядів А. Волошина, його церковно-релігійну, культурно-освітню, педагогічну і громадсько-політичну працю та

діяльність на чолі автономного уряду Підкарпатської Русі – Карпатської України і внесок у розбудову карпато-української державності напередодні Другої світової війни, а також про життя в еміграції і останні дні президента Карпатської України, закатованого 75 років тому в радянських в'язницях. Автори акцентують увагу на дискусійних питаннях, пов'язаних насамперед з політичною діяльністю А. Волошина та оцінкою Карпатської України як одного з етапів українського державотворення і феномену української історії.

Погоджуємося з тезою авторів, що якщо на малій батьківщині Августина Волошина – в Закарпатті, його ім'я, життєвий шлях і багатогранна діяльність добре відомі землякам, у містах і селах області йому встановлені пам'ятники і меморіальні дошки, його ім'ям названі вулиці, площі, навчальні заклади, обласна просвітянська премія тощо, то в Україні українському читачеві по цей бік Карпат про життя і працю президента Карпатської України, його внесок в загальноукраїнську національно-визвольну справу, на жаль, маловідомі (с. 12). Тому запропонована Миколою Вегешем і Степаном Віднянським науково-популярна книга мала на меті заповнити цю прогалину в знаннях історії українських земель й України загалом.

Книга складається з переднього слова, десяти розділів, післяслова та іменного покажчика. У першому розділі (с. 13–89) здійснено загальну характеристику історичних, політичних, економічно-господарських, національно-культурних, соціально-ментальних і міжнародних особливостей розвитку Закарпаття, яка тривалий час не мала офіційної географічної і політичної назви, а відомі в минулому письменники й поети її метафорично називали «Земля без імені» або «Срібна Земля», «Країна раненого брата», «Країна див», «Край з тілом покрайним» тощо. Власне, це смуга українських етнічних земель на південних схилах Карпатських гір від верхів'я річки Тиси до річки Попрад на заході (сучасна Словаччина), а на півночі й сході окреслену гірськими хребтами Карпат.

У другому розділі – «Родина і формування світогляду Августина Волошина» (с. 89–123) – звернуто увагу на родинне оточення та виховання українського діяча. Цікавими є наведені факти про батьків – Івана Волошина та Емілію Зомборі, сестер Олену, Ольгу і Елеонору, рідне село Келечин Волівського округу Марамороської жупи Австро-Угорщини (нині – Міжгірського району Закарпатської області України), де проходило дитинство Августина Волошина (с. 91–99). Виокремлено матеріал про навчання Августина Волошина в ужгородській гімназії з 1883 до 1892 рр. Автори відзначають, що, незважаючи на посилення мадяризації, яка полонила цей навчальний заклад, молодий гімназист не вважав роки навчання в ній втраченими. Августин Волошин за час перебування в гімназії досконало оволодів угорською, а також грецькою, латинською, німецькою, чеською, словацькою, сербською, російською та староболгарською мовами (с. 101). Достатньо багато інформації поміщено про дружину Августина Волошина – Ірину Іванівну Петрик (Волошин) (1878–1936) (с. 103–110), яка активно займалася просвітницькою працею в м. Ужгороді: у 1909 р. разом з сестрою А. Волошина Ольгою відкрила

«Маріанську конгрегацію греко-католицьких дівчат»; у 1921 р. виступила ініціатором створення «Жіночого Союзу»; у 1933 р. разом з чоловіком передала свій власний будинок під сиротинець та виховувала двадцять двох дітей.

На формування світогляду А. Волошина мав неабиякий вплив президент Чехословацької республіки Т. Масарик, який, на думку авторів, був добре обізнаний зі справами й складною культурною ситуацією в Закарпатті після його приєднання до республіки (с. 111–114). Оригінальним і водночас змістовним є звернення авторів видання і на ще один вектор формування світогляду закарпатського діяча – галицький (с. 114–121). Ще наприкінці ХІХ ст. А. Волошин кілька разів побував у м. Львові. Цікавий є те, що його шокувала величезна маса українських газет і журналів, що видавалися в Галичині. Користуючись нагодою, він підписався на цілий ряд видань, незважаючи на їхню політичну спрямованість («Галичанин», «Діло», «Свобода» та ін.). У 1920-ті рр. встановилися тісні стосунки між А. Волошином і митрополитом ГКЦ Андреем Шептицьким, який неодноразово бував у Закарпатті й добре знав про релігійну та політичну ситуацію в краї. У книзі детально проаналізоване листування між А. Шептицьким і А. Волошином (с. 119–121).

У третьому розділі – «Початок релігійної та громадсько-політичної діяльності» (с. 123–161) – міститься матеріал про його ставлення щодо мадяризації неугорського населення та церковнослов'янської мови під час богослужінь на території краю. Авторі відзначають, що Августин Волошин, як греко-католицький священник, усіма доступними йому засобами відстоював права і свободи автохтонного слов'янського населення Закарпаття та інтереси своєї народної церкви, боронив традиційний обряд, відігравав важливу роль в акціях збереження церковнослов'янської мови в богослужінні й кирилиці в друкуванні книжок (с. 129).

Зосереджено увагу на видавничій діяльності діяча на початку ХХ ст. (с. 132–135). У 1902 р. в м. Ужгороді виникло акціонерне товариство «УНІО», а при ньому друкарня і книгарня. Власниками «УНІО» були Віктор Камінський і Августин Волошин. Простежена участь А. Волошина у виданні першого українського часопису на Закарпатті – газети «Наука», в якій друкувалися численні матеріали про повсякденне життя закарпатців, засилля лихварів і безземелля селянства, поширювалися знання з різних галузей, зокрема, про культуру землеробства, важливість відкриття й відвідування читалень тощо. Детально охарактеризовано участь А. Волошина як редактора у виданні газети «Свобода» (1922–1938), зміст його публікацій у цьому часописі, які були спрямовані проти радянського режиму та суспільно-політичного устрою, політики колективізації та голоду в СРСР (с. 136–142).

Авторами оглядово показано внесок А. Волошина у виданні низки інших часописів Закарпаття, шкільних підручників, популярних і політичних праць,

художніх творів. Проаналізовані окремі праці діяча, спрямовані на захист української мови на Закарпатті в умовах мадяризації та чехізації краю (с. 142–149).

Змістовним є матеріал про вклад А. Волошина у створення та діяльність «Просвіти», «Учительської Громади» та Педагогічного товариства Підкарпатської Русі у міжвоєнний період (с. 150–159). Автори наголошують, що його можна по праву вважати першим просвітянином ХХ ст. у Закарпатті. Зокрема, А. Волошину належить велика заслуга у вихованні просвітянських кадрів, залученні до роботи в структурах «Просвіти» учительства, налагодженні тісних взаємин закарпатської і галицької «Просвіти», а також насамперед в тому, що Товариство «Просвіта» стало масовою громадською організацією, яка охоплювала всі здорові сили українців краю і діяльність якої спрямовувалася на популяризацію української культури, збереження рідної мови, утвердження української національної свідомості серед закарпатців.

В четвертому розділі – «Педагогічна та літературна праця» (с. 161–219) – розглянута творча спадщина Августина Волошина. Детально проаналізовані його праці «Педагогіка і дидактика для учительських семінарій», «О соціальному вихованню», «Педагогічна психологія», «Логіка», «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій». Зауважено, що в його особі українська педагогічна наука мала не тільки визначного педагога, але й методиста, який розробив цілісну систему поглядів на проблемні питання з прикладної методики, загальної дидактики тощо. Аналіз педагогічних праць А. Волошина супроводжуються поданням цікавих спогадів А. Штефана, В.Гренджи-Донського, І. Рогача про його творчий доробок. Автори резюмують, що незважаючи на те, що пройшло багато десятиріч з часу появи педагогічних праць А. Волошина, його положення та ідеї не втратили своєї актуальності та наукової значимості. Адже в його працях відображена чітка позиція вченого з проблем утвердження української національної ідеї за Карпатами, відродження української національної культури. Гуманістична й демократична спрямованість наукової спадщини А. Волошина як педагога, її соціальна заостреність і об'єктивне тлумачення у річниці оборони духовних устремлінь українського народу – автохтонного населення на території історичного Закарпаття – все це визначило питому вагу плідної діяльності цього діяча на ниві української культури (с. 217–218).

У п'ятому розділі – «Політична активність у Чехословацькій республіці» (с. 219–261) – міститься матеріал про політичну діяльність діяча у міжвоєнний період. Наголошується, що ще до розпаду Австро-Угорської монархії А. Волошин дотримувався орієнтації на Україну. На підтвердження цієї тези автори наводять фрагмент спогадів А. Штефана про зустріч А. Волошина в 1915 р. у м. Відні з відомими українськими політичними діячами Є. Петрушевичем, К. Трильовським, Л. Бачинським, С. Смаль-Стоцьким, де говорилося про соборність всіх українських земель (с. 221–222). Звернуто увагу на участь А. Волошина у роботі Центральної Руської Народної Ради, яка була створена в м. Ужгороді 8 травня 1919 р. На її

засіданні було прийнято рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії (с. 223–225).

Осібнo характеризується процес становлення політичних партій на Закарпатті, який, на думку авторів, був досить хаотичним і зумовлювався деякими особливостями політичного життя у складі Австро-Угорщини, а згодом Угорщини, а також багатонаціональним складом населення та його слабкою структурованістю, складністю взаємовідносин, політичних та національно-культурних поглядів, притаманних нечисленній і недостатньо розвиненій місцевій інтелігенції, міжконфесійною боротьбою й церковно-політичними відносинами тощо. Не випадково головною відмінністю партійних програм були їхні протилежні національно-культурні орієнтації, зокрема ставлення до мовного питання в Закарпатті, за яким політичні партії поділялися на русинські (автохтонні), проросійські та проукраїнські. Водночас наявність великої кількості партій у Закарпатті в міжвоєнний період, як зазначають автори книги, слід розглядати не тільки як свідчення поляризації суспільства й дезінтеграційний фактор політичного життя, а й як певний показник його демократичності (с. 228–229).

Проаналізовано зміст програм та діяльності низки політичних партій Закарпаття міжвоєнного періоду: Міжнародна соціалістична партія Підкарпатської Русі, Соціал-демократична партія Підкарпатської Русі, «Карпаторусская трудова партія», Підкарпатський землеробський союз (з 1923 р. – Автономно-землеробський союз), Селянсько-республіканська землеробська партія Підкарпатської Русі, Землеробська автономна партія Підкарпатської Русі, Руська хліборобська (земледільська) партія, на зміну якої в 1924 р. постала Християнсько-народна партія (1924–1938), та ін. (с. 229–241). Саме в роботі останньої активну участь брав її голова А. Волошин. Ідеологічно ХНП була близька до правоцентристських партій, а газета «Свобода» стала офіційним друкованим органом партії. Відзначається, що з перших днів існування ця партія рішуче заявила про свою українську національно-культурну орієнтацію і, на думку сучасників, «зробила найбільше для національного відродження Карпатської України» (с. 237–238).

Простежена участь ХНП та інших політичних партій у виборах до чехословацького парламенту в 1925, 1929 і 1939 рр. – Палати депутатів і Сенату Національних Зборів. Аналізується діяльність А. Волошина як депутата чехословацького парламенту (1925–1929). Автори слушно зауважують, що залучення населення Закарпаття до парламентської системи ЧСР давало змогу місцевим політичним лідерам легально здійснювати діяльність, спрямовану на вирішення тих чи інших проблем краю, набувати молодим партіям, зокрема й ХНП під орудою А. Волошина, досвіду ведення конкурентної політичної боротьби, авторитету в умовах багатопартійності (с. 246–247). Акцентується увага на зміні політичних орієнтацій низки політичних партій краю в 1930-х рр., посиленні конфронтації між ними, появі реваншистських, проугорських сил і відкритих

фашистських організацій, які орієнтувалися на німецьких нацистів. На думку авторів, за таких складних політичних умов у Закарпатті радикалізувався й український політичний рух (с. 253–256). З іншої сторони, загострення політичного життя в Закарпатті, активізації, зокрема, русофільських політичних організацій, зумовило кристалізацію питання консолідації проукраїнських політичних сил. З кінця 1937 р. на шпальтах української крайової періодики розгорнулися дискусії з цього питання, аж до закликів створення єдиної української національної партії. Як наслідок – у квітні 1938 р. заснована Перша Руська (Українська) Центральна Народна Рада (УЦНР) на чолі з Августином Волошином (с. 259).

У вступній частині шостого розділу «Від прем'єр-міністра автономного уряду Підкарпатської Русі до президента самостійної держави – Карпатської України» (с. 261–331) – автори окреслюють проміжок часу другої половини 1938 – початку 1939 рр. тріумфом і водночас трагедією Волошина-політика, коли 26 жовтня 1938 р. він був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. обраний президентом незалежної держави – Карпатської України (с. 263). Охарактеризовано передумови розпаду Чехословацької республіки, яким скористалися закарпатські українці, створюючи власну державність. Автори підкреслюють, що утворення Карпато-Української держави стало наслідком насамперед цілеспрямованої багаторічної боротьби патріотичних сил краю, зокрема українських політичних сил, очолюваних Августином Волошином. Водночас значний вплив на суспільно-політичні процеси в Європі загалом, Чехословаччині та Карпатській Україні зокрема, справив міжнародний фактор. Короткочасне існування Карпатської України не просто збіглося з гострою політичною кризою в Центрально-Східній Європі напередодні Другої світової війни: це державне утворення багато в чому було породжене саме цією міжнародною кризою, стало одним з її проявів (с. 266).

Звернуто увагу на діяльність створеного у жовтні 1938 р. першого автономного уряду Закарпаття – Раду міністрів Підкарпатської Русі, який очолив лідер русофільського напрямку в краї, голова Автономно-землеробського союзу Андрій Бродій (с. 268–274). А. Волошин увійшов до складу цього уряду, але водночас продовжував виконувати обов'язки голови УЦНР, яка перебувала в опозиції до прем'єра. Уряд А. Бродія проіснував лише три тижні. 26 жовтня, після ухвали відповідних юридичних інстанцій, уряд ЧСР звільнив із посади прем'єра А. Бродія через відверто проугорську діяльність. Того ж дня новим прем'єр-міністром Підкарпатської Русі урядом ЧСР був призначений Августин Волошин. Наведено багато цікавих свідчень з галицької та зарубіжної газетно-журнальної періодики про його призначення на цю відповідальну посаду (с. 279–281).

Автори виокремлюють чітку українську спрямованість уряду А. Волошина, про що свідчить наведений зміст опублікованої 27 жовтня 1938 р. в газеті «Нова свобода» звернення Української народної ради «До всіх українців по цілому світі! До всіх українських партій, організацій, груп, товариств в Галичині, Буковині,

Бессарабії, Наддніпрянській Україні, Канаді, Сполучених Державах Америки і взагалі до українців, де б вони не проживали» (с. 277). Детально розглянуто діяльність другого автономного уряду Підкарпатської Русі. Акцентовано увагу на рішенні Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. стосовно втрати частини території Закарпаття (12 % включно з містами Ужгород, Мукачево і Берегово) на користь Угорщини та негативному ставленню до цього А. Волошина. Внаслідок цього відбулася евакуація державних установ і майна з цих територій. Уряд А. Волошина вимушений був у листопаді перенести свою канцелярію з м. Ужгород до м. Хуст, який став столицею автономної Української держави (с. 282–286).

Автори відзначають, що, незважаючи на наростаючу соціально-економічну і політичну кризу на урізаній території краї (продовольча криза, безробіття, підвищення цін, спекуляція, напади угорських і польських терористів, антиукраїнська пропаганда проугорської «п'ятої колони», суперечності між чеським урядництвом і місцевим населенням, конфлікти в українському таборі), все ж розбудова Карпато-Української держави розпочалася досить швидкими темпами. Здійснено реорганізацію Кабінету міністрів Підкарпатської Русі, який складався з чотирьох міністерств, поділених на відділи: внутрішніх справ, шкільництва та народної освіти, юстиції і комунікацій; створені служба безпеки, управління поліції у Хусті, відділ преси і пропаганди; сформована Організація народної оборони – Карпатська Січ. Наголошено, що політичній та пропагандистській роботі уряд А. Волошина надавав особливого значення, що пояснювалося як необхідністю мобілізації зусиль населення краю на розбудову Української держави, так і потребою протидії підривної діяльності проти неї з боку Угорщини й Польщі, нападам терористів із цих країн на населені пункти Закарпаття, антиукраїнській пропаганді проугорської «п'ятої колони», а також послабленням напруженості в українсько-чеських відносинах. Проаналізована законотворча діяльність уряду А. Волошина (с. 287–294).

Здійснювалася підтримка із-за меж Закарпаття – створювалися різноманітні «Допомогові комітети», «Національні фонди допомоги Карпатській Україні», організовувався збір коштів, медикаментів, продовольства тощо. Автори підкреслюють, що особливу активність та братню солідарність із закарпатцями виявляли українці Галичини, які вбачали в Карпатській Україні провісника цілої соборної України і в розбудову якої теж хотіли зробити свій внесок (с. 297). Зокрема, незважаючи на репресивні заходи польських властей, вони сотнями нелегально переходили польсько-чеський кордон, щоб особисто запропонувати молодій автономній державі свої знання, набутий досвід і свої руки. Дискусійною видається теза авторів книги про те, що багато завдань автономного уряду А. Волошина не вдалося зреалізувати через надмірний радикалізм близького урядового оточення – активних діячів Організації українських націоналістів (ОУН), що прийшли з Галичини (с. 305). Проте погоджуємося з міркуваннями, що зовнішньополітична пронимецька орієнтація уряду Карпатської України, розрив її

зв'язків, насамперед торговельно-економічних, з іншими частинами Чехословацької республіки й загострення українсько-чеських відносин, відмова від пошуку можливих компромісів зі своїми агресивними сусідами – Угорщиною та Польщею, надмірне й невиправдане сподівання на підтримку іззовні, насамперед із боку Німеччини, та допомогу української діаспори теж не сприяли успішному розвитку державотворчих процесів у краї (с. 305–306).

Проаналізована підготовка до проведення на території краю 12 лютого 1939 р. парламентських виборів – Сойму Карпатської України, участі в цьому процесі А. Волошина. Показано напрями діяльності уряду в галузі господарства, освіти, культури (с. 309–318).

Охарактеризовано плани гітлерівської Німеччини та її сателіта гортистської Угорщини щодо окупації Карпатської України напередодні проголошення її незалежності (с. 319–322). Хоча А. Волошин та його оточення до останнього вірили, що Німеччина не підтримає Угорщину в окупації краю.

Наприкінці шостого розділу детально висвітлено перебіг засідання Сойму Карпатської України 15 березня 1939 р. (с. 322–324). Таємним голосуванням Сойм обрав президента новоствореної Української держави – Августина Волошина, за якого проголосували всі послы. Сойм також затвердив новий уряд Карпатської України і прийняв два конституційні закони, які визначали форму нового державного утворення і стали важливими державно-політичними актами. Ними підтверджувалося, що Карпатська Україна є незалежною державою – республікою з президентом на чолі, обраним Соймом. Державною мовою Карпатської України проголошувалася українська. Державним прапором затверджувався національний синьо-жовтий прапор, а державним гербом – сполучення крайового герба (ведмідь у лівім червонім колі й чотири сині та три жовті смуги в правому півколі) з національним (тризуб Володимира Великого з хрестом на середньому зубі). Державним гімном Карпатської України оголошувався національний гімн «Ще не вмерла Україна». Сойм уповноважив уряд за згодою президента Карпатської України видавати розпорядження, що матимуть силу закону.

Утім, як зазначають автори, президенту й уряду новоствореної незалежної Карпато-Української Республіки так і не судилося приступити до виконання цих ухвал Сойму. Того ж дня, 15 березня 1939 р., угорські війська розпочали загальний наступ на всій території щойно проголошеної Української держави, який, не зважаючи на героїчний збройний опір нечисленних загонів Карпатської Січі, завершився 18 березня її повною окупацією і приєднанням до Угорщини (с. 324).

Дослідники резюмують, що упродовж більш ніж п'яти місяців у Карпатах існувала українська державність двох типів: з 11 жовтня 1938 р. по 14 березня 1939 р. Підкарпатська Русь – Карпатська Україна була автономною частиною федеративної (Другої) Чехословацької республіки, а 14–15 березня 1939 р. Карпатська Україна заявила про себе світу як самостійна, незалежна держава. Власне, це стало кульмінаційною точкою українського національного відродження

на Закарпатті, завершенням тривалого і складного шляху від «підкарпатських русинів» до «закарпатських українців» (с. 329). Виникнення Карпатської України як держави, за словами авторів, також продемонструвало усьому світові, що на Закарпатті живуть українці, які бажають мати свою державність разом зі своїми братами у Великій Україні. Із знищенням Карпатської України й окупацією краю завершилася політична кар'єра й активна політична діяльність президента Карпатської України Августина Волошина. Він, разом зі своїм урядом, вимушений був залишити Хуст, перейти румунський кордон і опинитися в еміграції, де повністю присвятив себе педагогічній роботі (с. 330).

На початку сьомого розділу – «В еміграції» (с. 331–351) – міститься цікавий матеріал, опрацьований на базі архівних справ українських, російських і румунських архівів, тогочасної газетної періодики та спогадів, про перебування А. Волошина в Румунії, Югославії, Австрії, Чехії та Словаччині (с. 333–336). Після нетривалих поневірянь європейськими країнами, у травні 1939 р. Августин Волошин опиняється в м. Празі, де залишився й жив постійно до свого арешту радянськими спецслужбами 20 травня 1945 р. Автори вважають, що вибір для проживання А. Волошином у столиці Чехії в переддень та в роки Другої світової війни був не випадковим. На відміну від урядів більшості європейських держав, уряд ЧСР надавав великого значення підтримці демократичного іміджу своєї молодої держави у світі і, зокрема, зайняв особливу позицію щодо проблеми біженців із Росії, розв'язуючи її відповідно до зовнішньополітичних пріоритетів ЧСР. Зокрема, на думку авторів, він сприйняв російську та українську еміграції як важливий політичний і культурний фактор розвитку зв'язків із цими демократичними в майбутньому країнами, враховуючи традиційні русофільські настрої великої частини чехословацького суспільства, а також конкретні господарські інтереси країни. Українська еміграція була в міжвоєнні роки однією з найчисленніших у ЧСР. Причому переважна більшість була політичними емігрантами, з явною перевагою національно свідомої інтелігенції та учнівської, студентської молоді, у зв'язку з чим Чехословаччина, зокрема Прага, стала на той час одним із центрів українського культурного, наукового й навіть громадсько-політичного життя та практично до 1945 р. залишалася одним із найбільших і найактивніших осередків української еміграції в Європі (с. 337, 340–341).

Охарактеризовано празький період життя А. Волошина (1939–1945) (с. 342–350). Він займався викладацькою діяльністю, пройшовши непростий творчий шлях від професора педагогіки й декана філософського факультету (1939–1940) до ректора Українського вільного університету. Під час гітлерівської окупації Чехословаччини Український вільний університет був значно обмежений у правах і діяльності й підпорядкований ректорові німецького Карлового університету. Авторами вказується, що викладаючи в УВУ, А. Волошин плідно займався літературною діяльністю, також приділяв багато уваги залученню українських дітей у школи, гімназії.

У восьмому розділі – «Ув'язнення і смерть президента Карпатської України» (с. 351–371) – розкрито останні місяці життя А. Волошина. Опираючись на матеріали слідчої справи і спогади, автори відзначають, що вперше А. Волошина заарештовано радянськими органами НКВС 11 травня 1945 р. Проте через деякий час відпустили. Вдруге він був затриманий слідчим головного управління Смерш 15 травня. Через деякий час А. Волошина перевезли до м. Москви і помістили в одну з камер-одинок Лефортівської тюрми. Детально описано матеріали допитів та останні дні його життя у в'язниці (с. 360–367). Наприкінці розділу поміщений повний текст оригінального за своєю змістовою наповненістю «Заповіту» президента Карпатської України Августина Івановича Волошина, який він написав 19 серпня 1944 р. в м. Празі (с. 367–370).

У дев'ятому розділі – «Августин Волошин у спогадах сучасників» (с. 371–425) – охарактеризовані праці відомих і маловідомих діячів про президента Карпатської України. Вказується, що одним із перших авторів життєпису вченого був відомий український письменник та історик літературного процесу Володимир Бірчак, який з нагоди 50-річчя та 25-річчя творчої праці Августина Волошина у 1924 р. опублікував книгу. Друга розвідка В. Бірчака – це мемуари про події на Карпатській Україні в кінці 1930-х рр. У додатку до першої книги В. Бірчака був також поміщений нарис про А. Волошина керівника Педагогічного товариства в Закарпатті 1920–1930-х рр. Павла Яцка (с. 374–377). Авторами проаналізовані публікації найближчих соратників А. Волошина – Михайла Брацайка, Дмитра Поповича, А. Алиськевича, В. Лара (с. 377–378).

Після окупації Карпатської України військами гортистської Угорщини її захисники емігрували за кордон, де видали спогади про події кінця 1930-х рр. За кордоном перші спогади з'явилися вже в 1939–1940-х рр. Дослідники зазначають, що піонерами в цьому відношенні стали автори збірника «Карпатська Україна в боротьбі», який побачив світ у м. Відні в 1939 р. До книги увійшли мемуари С. Росохи, Ю. Химинця, О. Кандиби (Ольжича), Л. Кріса, А. Дада, С. Сулятицького, М. Кульчицької, Г. Яворенка, І. Рогача, О. Волянського, М. Чумалівського, О. Свободи, Н. Романенка, І. Чучки, В. Поштака, Г. Голоти, І. Гуцала, М. Самчукової, М. Чирського, С. Вівчара та січовика, який заховався під криптонімом «Д. Р.». Детально охарактеризовані відомості про Августина Волошина, опубліковані в мемуарах письменника, журналіста й громадсько-політичного діяча Михайла Бажанського (с. 380–384), який брав активну участь у державотворчих процесах у Карпатській Україні, та керівника культурної референтури ОУН Олега Кандиби (Ольжича) (с. 384–387).

Автори виокремлюють творчу спадщину Василя Гренджі-Донського, якому, як і більшості будівничих незалежної Карпато-Української держави, вдалося вижити за часів гортистської окупації Закарпаття і уникнути сталінських таборів ГУЛАГу. Особливо цінними є його щоденник, спомини та унікальні історико-біографічні нариси про багатогранну діяльність і життєвий шлях майбутнього політичного

лідера закарпатських українців, зокрема, «Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату», «Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина», «Отець д-р. Августин Волошин» (с. 387–392).

З-поміж праць, виданих за кордоном, заслуговують на особливу увагу праці мемуарного характеру Августина Штефана, з-під пера якого вийшли дві змістовні книги та десятки статей (с. 393–396). Автори наголошують, що А. Штефан був найталановитішим учнем і продовжувачем А. Волошина у справі освіти та виховання (с. 393). Він написав змістовну біографію А. Волошина, в якій докладно простежив етапні моменти життєвого й творчого шляху Волошина як педагога і громадського діяча.

Численні статті мемуарного характеру про Августина Волошина написали П. Кукурудза, А. Кущинський, В. Лар, П. Стерчо, С. Яковенко. Внесок А. Волошина у розвиток закарпатського театру описав Юрій Августин Шерегій (с. 396–398).

Авторами детально описано зміст спогадів про Августина Волошина і Карпатську Україну Вікентія Шандора, який в 1939 р. виконував відповідальні обов'язки представника українського уряду в м. Празі (с. 398–404). Відзначається, що А. Волошин повністю довіряв В. Шандору, а тому не дивно, що в спогадах останнього містяться такі факти, які важко знайти у спогадах інших діячів національно-визвольного руху 1920–1930-х рр. у Закарпатті (с. 399).

У поле зору авторів потрапили спогади провідника Крайової езекутиви ОУН у 1932–1940 рр. Юлія Химинця та головнокомандувача обороною Карпатської України полковника Сергія Єфремова (с. 409–414). Спогади останнього містять цікаві свідчення про діяльність А. Волошина 14–15 березня 1939 р., про які раніше дослідники мало знали (с. 411–414).

Окремі аспекти історії Карпатської України та діяльності А. Волошина знайшли своє відображення у спогадах А. Кущинського, С. Ключурака, В. Маркуся, М. Папа, М. Химинець, М. Ігнатишин-Логуш, Є. Мацяха. Спогади про А. Волошина опублікували М. Бандусяк, Г. Блестів-Корж, М. Вайда, В. Герзанич, А. Дад, А. Кущинський, В. Лар, М. Могорита, Ф. Сас, А. Штефан та ін. Оцінку діяльності членів ОУН в Карпатській Україні зробив С. Ленкавський (с. 416–417). Багато відомостей про події 1938–1939 рр. в Закарпатті містяться на сторінках оригінальної у всіх відношеннях книги «Одноденна держава» англійського спостерігача Майкла Вінча (с. 418).

Автори торкнулися вивчення спогадів колишніх вихованців Августина Волошина, зокрема тих, якими особисто піклувалося подружжя президента Карпатської України. Про А. Волошина згадували Е. Шутяк, С. Кишко, О. Кишко, А. Ігнат, А. Субота, А. Халахан, В. Василиха, Є. Худин, О. Ганич, Ю. Шанта (с. 419–423).

Важко не погодитися з підсумковим міркуванням авторів, що спогади очевидців дають можливість з'ясувати позицію А. Волошина стосовно українсько-

чеських відносин, Карпатської Січі, суперечностей в українському таборі тощо. Однак, як зазначають дослідники, мемуаристи дотримуються різних думок. Одні (В. Шандор, А. Штефан, І. Сарвадій) вважають, що опозиція в українському таборі стосовно уряду А. Волошина завдала тільки шкоди визвольним змаганням закарпатських українців. Інші (С. Росоха, Ю. Химинець) – дотримуються думки, що молоді радикально настроєні закарпатські націоналісти у спілці з деякими членами ОУН випереджували своїх старших і поміркованих колег з уряду, зокрема у питанні проголошення незалежності (с. 424).

Останній десятий розділ – «Августин Волошин і Карпатська Україна в усній народній творчості та художній літературі» (с. 425–457). Автори, використовуючи зібрані відомим українським фольклористом і літературознавцем Іваном Хлантою пісні, легенди, перекази, бувальщини та літературні твори про Карпатську Україну, помістили цікаві народні свідчення про А. Волошина та його оточення. Серед них – народні пісні «Ой к жовтні в тридцять восьмим (почалося нове життя)», «Та ходила раз до Хуста», «Волошин – наш батько рідний», «В тисяча дев'ятсот тридцять дев'ятому році», «Там над Хустом ворон криче», «Заспіваймо про руїну», «Пісня січових стрільців», «Карпатські січовики» (автор Яр Славутич) та ін. (с. 429–435)

Карпатську Україну відвідали відомі українські письменники і митці О. Олесь, С. Черкасенко, У. Самчук, Ю. Горліс-Горський, Є. Маланюк, М. Аркас, М. Михалевич та ін. Перебуваючи у м. Хуст, Олександр Олесь написав невеличку збірку поезій «Цвіте трояндами», присвячену Закарпаттю, а також вірш «Хуст». Часто відвідуючи Закарпаття, Улас Самчук написав знамениту книгу «Репортажі з Карпатської України» (с. 435–437).

Автори відзначають, що хоч А. Волошин був людиною надзвичайною скромною, проте ще за його життя багато знайомих та соратників написали про нього вірші. Зокрема, Ярослава Бандурович написала поезію «Закарпатська Україна», Осип Мускур – «Перший президент», Михайло Качуряк – «Про Закарпатську Січ», Іван Устіянович – «Славний Руси Син» (с. 437–440). Детально проаналізований літературний доробок талановитих письменників Карпатської України Василя Гренджі-Донського, Севастіана Сабола, Юлія Боршоша-Кум'ятського (с. 440–445).

В останній частині розділу дослідники звертають увагу на творчість сучасних українських письменників і поетів, які присвятили свої художні твори історії Карпатської України та постаті Августина Волошина. Серед них – лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка Петро Скунець Софія Малильо, Іван Долгош, Мирослав Дочинець, Олександр Гаврош, Сергій Федака (с. 445–456).

У «Післяслові» (с. 457–460) автори оглядово звертають увагу на історіографічний доробок з вивчення досліджуваної проблеми. Відзначається, що перші біографічні нариси про Августина Волошина з'явилися вже за його життя. Їхніми авторами були соратники і численні учні – Володимир Бірчак, Павло Яцко, Августин Штефан, Вікентій Шандор, Василь Гренджа-Донський та багато інших. З

возз'єднанням краю з радянською Україною в складі СРСР на багатогранну діяльність А. Волошина було накладено табу. Виняток становили дослідження, які побачили світ за кордоном, їх авторами були П. Стерчо, В. Шандор, А. Пекар, О. Баран, С. Росоха, П. Р. Магочій, В. Косик, В. Маркусь, М. Мушинка, І. Ванат та ін. Проте, за словами авторів, для цих праць характерний дещо односторонній підхід до з'ясування оцінки громадсько-політичної і культурно-освітньої діяльності А. Волошина, зокрема надмірно ідеалізується його постать. Зарубіжні дослідники більшу увагу звертали на політичну діяльність Августина Волошина, особливо на період, коли він був прем'єр-міністром та президентом Карпатської України. Автори підкреслюють, що за останні тридцять років українські історики, педагоги і філологи опублікували близько двох тисяч наукових і науково-популярних праць, в яких простежили життєвий шлях і багатогранну спадщину Августина Волошина. Українськими вченими немало зроблено у напрямі видання бібліографічних покажчиків праць А. Волошина, збірників його вибраних педагогічних і художніх творів. Августин Волошин займає чільне місце на сторінках узагальнювальних праць і енциклопедичних видань, виданих в незалежній Україні.

Завершується видання іменним покажчиком (с. 460–470). Візуально і змістовно доповнює видання ілюстрації, подані у всіх розділах книги. Це старі фотографії учасників вікопомних подій, пожовклі оголошення, афіші, відозви, що будили громадський дух жителів Карпатської України. Вони є важливими історичними джерелами, які значно розширюють візуальний інформаційний ряд, дозволяють збагатити знання рідної історії, активізують у читачів творчу уяву своєрідної присутності.

Насамкінець відзначимо особливість авторської методи наукових студій – кожна висловлена теза обґрунтовується документальними свідченнями, що дозволяє читачеві ґрунтовно вивчати етнополітичні, етнокультурні та етноконфесійні процеси на Закарпатті досліджуваного періоду. Дане видання сприяє вільному й повному сприйняттю історичної ретроспективи людьми різного віку, освітнього та фахового рівня, що обумовлює і значний виховний момент, забезпечуючи можливість кожному не байдужому до минулого своєї країни відчувати неперервність історичного та націєтворчого процесу.

*ВІКТОР ТУДЗЬ,
ОЛЕКСАНДЕР СИПІНЬК*

***АВГУСТИН ВОЛОШИН І КАРПАТСЬКА
УКРАЇНА В НОВОМУ РАКУРСІ***

**Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна
в історії українського державотворення. К.: Інститут історії України НАН
України, 2021. 372 с.**

В оцінці ролі особистості в історії все ще спостерігаються велика амплітуда коливань – від сентенції Б. Рассела про те, що якби сто найвидатніших людей Європи були вбиті в дитинстві, то вся світова історія склалася інакше, ніж це відбулося, до твердження Г. Моно про те, що необхідно зображувати динаміку економічних умов та соціальних установ, як неперехідних складових людського розвитку, котрі впливають на самореалізацію особистостей. Зокрема тезу О.Конта про написання «історії без імен» було реалізовано у творах радянських гуманітаріїв, вражених догмами «класової боротьби». Водночас антропологічний поворот на

рубежі 1950–1960-х рр. у західній науковій рефлексії спонукав істориків розглядати особистість у новітніх контекстах: урахування, крім інституцій і структур, середовища побутування індивідуума й навіть його світогляду, ментальності, ієрархії цінностей тощо. Натомість автори присвяченої 30-річчю незалежності України рецензованої монографії Степан Віднянський і Микола Вегеш застосували синергетичну методологію, поєднавши модерний просопографічний підхід до змалювання портрету Августина Волошина з класичними сцієнтизмом та історизмом до аналізу минувшини Закарпатського краю.

Як засвідчує 690 позицій у списку використаної авторами літератури, історія Карпатської України і постать А.Волошина як політика й державотворця вивчалася впродовж восьми десятиліть. Вагома, у тому числі інтелектуальним наповненням, низка публікацій про нього та Срібну Землю професора М.Вегеша і члена-кореспондента НАН України С.Віднянського, які належать до провідної когорти дослідників не лише рідного Закарпаття, а й багатьох проблем української та європейської історії. Проте нова публікація має певні концептуальні відмінності, що становить новизну та оригінальність рецензованого дослідження. Ідеться насамперед про окреслену тандемом істориків парадигму дослідження Карпатської України як одного з етапів українського державотворення, а також про джерелознавчий та історіографічний аналіз джерел, представлений авторами не в першому, як зазвичай прийнято, а в останньому розділі. Такий спосіб сприяв зосередженню на дискусійних питаннях дослідження, чіткішому виокремленню власної позиції в історіографічному дискурсі.

У першому розділі видання представлено нарис з історії українського Закарпаття – смуги українських етнічних земель на південних схилах Карпатських гір між верхів'ями річок Тиса та Попрад на заході. Застосувавши комплексний метод, автори, крім хронологічного розрізу, що дозволив висвітлити різні етапи буття українців краю, проаналізували всі наявні у закарпатському суспільстві горизонтальні зв'язки – політичні, економічні, соціальні, культурні, духовні, на тлі яких та в гушці яких А. Волошин формувався як священик, педагог, політик, учений. Історики простежили минуле Срібної Землі впродовж тисячоліття і наголосили, що початково вона була у сфері впливу Русі Київської й Галицько-Волинської, поширення православного та греко-католицького віровчення, що, попри наступне іноземне поневолення, етнічну строкатість регіону, тривалу відірваність від Великої України, уможливило збереження місцевим українсько-руським анклавом своєї етнокультурної самобутності. Проаналізовано погляди А. Добрянського, О. Духновича та інших, хто нагадував, що русини Закарпаття є «єдним тілом» із русинами (українцями) Галичини й

Наддніпрянщини (с.18–20). Водночас простежено діяльність галицьких народовців, яка сприяла національному відродженню у краї, та вплив М. Драгоманова, котрий закликав закарпатців до єдності, «щоб жити по своїй волі на своїй землі» (с. 26).

Утім, як наголосили історики, найбільший імпульс посиленню проукраїнської орієнтації закарпатців надала Перша світова війна, котра принесла народу як важкі випробування, так й історичний шанс здобуття власної державності та соборності. Характерно, що автори поєднують свій фактографічний опис з аналізом причинно-наслідкових зв'язків, як, наприклад, у випадку пояснень проукраїнських рішень народних рад на Закарпатті. Досить детально розглянуто зміст і реалізацію закону Угорщини №10 від 21 грудня 1918 р., яким запроваджено самоврядування автономного краю Руська Країна у складі чотирьох (із восьми) жуп Закарпаття, та негативну реакцію місцевих українців на цей акт. Натомість високо оцінюється протокол Ученародного з'їзду угорських русинів 21 січня 1919 р. у Хусті, яким проголошено волю до возз'єднання з Україною, заявлену й під час ухвалення Акта соборності в Києві 22 січня. «Отже, за злуку з Україною Закарпаття проголосувало ще 100 років тому», – наголошують С. Віднянський і М. Вегеш (с. 36).

Проте, як зазначили історики, доля краю була вирішена внаслідок післявоєнних геополітичних реалій, зафіксованих у Версальській системі угод, за якими Підкарпатську Русь (територія 12,6 тис. км², населення на 1921 р. 604 тис. осіб, з яких 62,7% русинів (українців) передавалася Чехословаччині. Проаналізувавши розбіжні оцінки цього дійства, автори дійшли висновку, що акт не означав окупацію, але й не був добровільним. З іншого боку, вони солідарні з А. Волошиним, що входження Закарпаття до складу ЧСР на той час було єдиним реальним і водночас оптимальним варіантом (с. 39–41).

С. Віднянський та М. Вегеш уважають, що метою президента ЧСР Т. Масарика й чехословацького уряду була інкорпорація Закарпаття до політичної та соціально-економічної систем держави з урахуванням його історично-національних особливостей. Цьому сприяла проаналізована авторами Конституція ЧСР 1920 р., що визначала, між іншого, устрій і місце Закарпаття. Утім, зауважено, що адміністративною реформою 1927 р. запроваджено централізовану систему управління: Підкарпаторуська земля стала однією з чотирьох провінцій ЧСР, обмежено права її сойму та губернатора тощо. Понад те, історики наголошують, що незважаючи на зволікання з наданням автономії до 1938 р., входження Закарпаття до складу ЧСР «ознаменувалося глибинними зрушеннями в етнонаціональній і громадсько-політичній свідомості русинів-українців» (с. 53). Дослідники нагадують, що в міжвоєнні роки у краї діяли понад 30 партій і 150 громадських організацій автономістського спрямування, зокрема товариство «Просвіта». Станом на 1938 р. функціонували 469 українських шкіл, виходили газети «Русин», «Наш рідний край», «Пчілка» тощо. Водночас відзначено, що використання назв «Закарпатська Україна», «українець» офіційна Прага вважала підбурюванням проти цілісності держави.

Автори встановили, що 20-річне перебування закарпатських земель у складі ЧСР принесло значно вищий рівень життя населення, ніж за угорських часів. У

розвиток краю було вкладено більше коштів, ніж вилучено (с. 50–54). Детально проаналізовано модернізацію різних галузей місцевої економіки. Водночас зауважено, що навіть після успішної аграрної реформи врожайність на Закарпатті станом на 1937 р. була на 64% нижчою, ніж у Чехії, а рівень безробіття складав до 70 тис. осіб на рік (с. 57–68). Як підсумовують автори, економічна криза 1929–1933 рр. та зовнішні загрози посилили автономістський рух закарпатців. До нього активно приєднався й А. Волошин.

Детально і жваву розповідь біографічного змісту про родину Августина Івановича Волошина, умови формування його світогляду та політичних поглядів автори подають у другому розділі своєї праці. На основі спогадів родичів і знайомих доведено, що інтелігентна родина спадкових греко-католицьких священиків Волошиних із мальовничого села Келечин виховувала дітей у дусі християнської моралі та любові до рідної мови й українського народу. Як наголошують М. Вегеш і С. Віднянський, саме родина мала вирішальний вплив на формування національної ідентичності Августина, який, попри мадяризацію Закарпаття, добре знав українську мову й історію, здобув базові педагогічні знання на теологічному факультеті Пазманського університету в Будапешті. Авторі навели факти про активну громадську діяльність А. Волошина і його дружини, засновниці Жіночого союзу Ірини Петрик, зокрема висвітлили передачу подружжям будинку під сиротинець. Історики послідовно простежили основні віхи діяльності А. Волошина як священика й директора Ужгородської вчительської семінарії. Значне місце в монографії займає характеристика його дружніх стосунків зі відомими діячами, котрі вплинули на формування світогляду, зокрема зустрічей і листування з президентом Чехословаччини Томашем Масариком та митрополитом УГКЦ Андреем (Шептицьким) (с. 86–95).

Третій розділі монографії відведено під характеристику культурно-просвітницької, громадської та душпастирської діяльності А. Волошина, який із березня 1897 р. служив капеланом Цегольнянської Преображенської церкви в Ужгороді, а 1900 р. в Будапештському університеті одержав диплом професора математики й фізики. Багато уваги надано боротьбі священика за збереження рідної мови богослужінь, шкільництва, кириличного друку. Він видав працю «Оборона кирилики», став співавтором меморандуму про неприпустимість заміни кириличної мови угорською, на нараді в держсекретаря Угорщини закликав не розбивати основ тисячолітнього розвитку народу (с. 95–98). Так само актуальною, на думку істориків, стала гідна відповідь А. Волошина творцям «русинської» мови та прибічникам «двоязичія». У праці «О письменном язичі подкарпатських русинов» він заявив, що «сторонництво к московщині є у нас 1) анахронізмом, 2) шкодить культурной роботі, 3) шкодить церкві і духовной жизни, 4) шкодить економічним інтересам і 5) спиняє і політичну консолідацію» (с. 113).

Автори дослідили також плідну книговидавничу та редакційну діяльність А. Волошина, який опублікував низку своїх шкільних посібників, праці політичного

спрямування, а також художні твори – усього 42 назви. Історики проаналізували зусилля А.Волошина щодо заснування Учительської громади та Педагогічного товариства, створення організації «УНІО» та інших осередків для відстоювання мовно-культурних прав і просвіти українців. С.Віднянський та М.Вегеш заповнили одну з «білих плям», якою донедавна була діяльність «Просвіти» на Закарпатті. Як один з її засновників й очільників, А.Волошин діяльно сприяв створенню читалень, бібліотек, мистецьких колективів. З'їзд 1937 р., який представляв близько 30 тис. просвітян з усіх куточків краю, засвідчив українську ідентичність місцевої людності (с. 116–120). Історики відзначили сміливу громадянську позицію А.Волошина, котрий умістив на шпальтах газети «Свобода» низку передруків з іноземних часописів про голодові мори 1920–1930-х рр. в радянській Україні, про більшовицькі репресії тощо.

У четвертому розділі праці автори охарактеризували політичну діяльність А.Волошина, який із честю витримав іспит українського державника. Він визначився зі стратегічною проукраїнською орієнтацією не пізніше 1915 р., а не з 1919 р., як уважають чимало дослідників, які посилаються на його ситуативну підтримку автономії краю у складі Угорщини та Чехословаччини. Хоча ще 1918 р. А. Волошин входив до складу Ради угорських русинів, відправним пунктом для вироблення спільної позиції закарпатського політикуму став ініційований ним у квітні 1919 р. «Руський клуб» та Українська центральна народна рада (с. 129–130).

Детальніше висвітлено діяльність Руської хліборобської (земледільської) партії (РХ(З)П), одним із лідерів якої був А.Волошин. Організація вимагала від Праги демаркації кордонів Підкарпатської Русі, проведення виборів до Сойму, створення «руського міністерства», призначення місцевих кадрів, збільшення прав губернатора тощо. Автори відзначають, що в 1920–1924 рр., коли у краї домінували ліві партії, РХ(З)П, а надалі заснована А.Волошиним Християнська народна партія (ХНП) були єдиною політичною силою, яка дотримувалася народної української орієнтації (с. 135–139). Щоправда, історики зауважують, що після резолюції Комінтерну 1926 р. комуністи також визнали українців корінним населенням Закарпаття. Наводиться низка акцій, проведених для Підкарпатської Русі А.Волошиним як депутатом чехословацького парламенту, обраним 1925 р. від ХНП. Автори відзначають, що в 1930-х рр., унаслідок економічної кризи, зволікання з автономією й посилення політичного тиску центру у краї зросли античеські настрої. Це засвідчили, зокрема, вибори 1935 р., коли найбільше голосів на Закарпатті набрали комуністи (24,4%).

У п'ятому розділі монографії досліджується відрізок часу від 26 жовтня 1938 р., коли А.Волошин був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, до 15 березня 1939 р. – обрання його президентом Карпатської України. За влучним визначенням авторів, це був «тріумф і водночас трагедія Волошина-політика» (с.158). Проаналізувавши передумови проголошення автономії Підкарпатської Русі, історики наголошують, що цей акт став наслідком

насамперед багаторічної боротьби українських політичних сил, очолюваних А. Волошином. Вагому роль відіграв і міжнародний фактор (с. 160–161). Відзначено, що перший уряд Підкарпатської Русі (прем'єр-міністр А. Бродій, держсекретар А. Волошин) проіснував лише з 11 до 26 жовтня 1938 р., коли прем'єром було призначено А. Волошина й утворився виразно український уряд. Проте 2 листопада 1938 р. Віденський арбітраж, унаслідок змови Німеччини, Італії та Угорщини, передав угорцям понад 12% території Закарпаття, включно з містами Ужгород, Мукачево, Берегове. Закарпатську делегацію у ході арбітражу було проігноровано, тож А. Волошин опублікував протестний заклик до українців світу, де вперше вжив назву «Карпатська Україна» (с. 173–174).

Автори спостерегли, що уряд А. Волошина, переїхавши до Хуста, зіткнувся з комплексом соціально-економічних проблем, нападами угорських і польських терористів, підривною діяльністю угорської агентури, інформаційною війною. Зазначено, що у складних умовах кабінет А. Волошина налагодив роботу служби безпеки, управління поліції, відділу преси і пропаганди з бюлетенем та газетою «Нова свобода». Було реорганізовано як бойову одиницю Організацію народної оборони «Карпатська Січ» під проводом Д. Климпуша (с. 176–179). Дослідники навели низку архівних даних про дієву підтримку Карпатської України. Уряд навіть змушений був удатися до відбору добровольців (найбільше – з Наддністрянщини), що йшли на допомогу молодій автономній державі (с. 180–182).

С. Віднянський і М. Вегеш розцінили дозвіл Праги вживати, поряд із назвою «Підкарпатська Русь», також назву «Карпатська Україна» та запровадження державної української мови як завершення перемоги українства над русофільством. Проте загрози молодій державі спонукали владу до авторитарних заходів, як-от запровадження цензури, закриття русофільського «Общества им. Духновича» й низки антиукраїнських видань, створення табору для інтернованих Думен (с. 185–187).

Аналізуючи виборчий процес до Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р., автори відзначають, що у своєму зверненні до виборців 8 лютого А. Волошин учергове заявив про намір мирного співжиття у федерації з чехами і словаками. Вибори продемонстрували сконсолідованість населення краю навколо курсу на утвердження національної державності. За Українське національне об'єднання проголосували 245 тис. із 265 тис осіб, які взяли участь у виборах (с. 188, 192).

Автори підтверджують, що А. Волошин орієнтувався на Німеччину як єдину велику країну, що могла обіцяти своє заступництво, був толерантним до німецького населення краю. Натомість А. Гітлер запропонував правителю Угорщини М. Горті приєднати замість Словаччини Карпатську Україну. Відтак у ніч на 14 березня 1939 40-тисячне угорське військо вторглося в Карпатську Україну. «Німці ганебно нас обманули!», – свідчив згодом А. Волошин. На першому засіданні Сойму 15 березня 1939 р. було проголошено незалежність Карпатської України й обрано її

президентом Августина Волошина. Жодна з країн світу не визнала «самопроголошеної української держави в Карпатах», а отже й не допомогла українцям. 18 березня 1939 р. більшу її частину було окуповано загарбниками. Лише 2 тис. бійців «Карпатської Січі» героїчно протистояли угорським військам (у горах – до кінця травня 1939 р.). Дослідники дійшли висновку, що «для українців Друга світова війна розпочалася ще в березні 1939 р., і Карпатська Україна першою в Європі не визнала умов нацистського перерозподілу світу, вчинила героїчний опір угорським загарбникам» (с. 189–190, 198–204).

Загалом С. Віднянський і М. Вегеш уважають, що 14–15 березня 1939 р. Карпатська Україна заявила про себе світу як самостійна, незалежна держава. І це стало апогеєм українського національного відродження на Закарпатті, завершенням тривалого та складного шляху від «підкарпатських русинів» до «закарпатських українців». Утворення Карпатської України чітко продемонструвало всьому світові, що на Закарпатті живуть українці, які прагнуть своєї державності й соборності з Великою Україною (с. 202–204).

Шостий розділ дослідження присвячений еміграційному періоду життя й діяльності А. Волошина. На основі документів румунських і російських архівів автори простежили його шлях в еміграцію. Зауважено, що він продовжував виконувати свій громадянський обов'язок. У березні 1939 р. у Загребі опубліковано його «Великоднє звернення до українців Югославії», де політик наголосив, що герої Карпатської України дали приклад оборони національного ідеалу, закликав українців творити «національний моноліт», щоб «у вирішальний момент досягнути і боронити своє право». Разом із Ю. Реваєм, С. Ключураком і А. Штефаном А. Волошин підготував меморандум, де вимагалось відокремлення Карпатської України від Угорщини (с. 205–208). На думку авторів, обравши Прагу як місце постійного мешкання, він зважав на демократичні традиції цієї країни й перспективу роботи в Українському вільному університеті, де у жовтні 1938 р. отримав ступінь доктора права. Учений працював професором педагогіки до повторного арешту органами НКВС у травні 1945 р., коли він уже обіймав посаду ректора УВУ (с. 210–217).

У цьому розділі розкрито обставини арешту А. Волошина, який не захотів тікати на Захід, радянськими органами держбезпеки та ув'язнення його в Лефортовській тюрмі в Москві. Простежено численні допити впродовж травня – червня 1945 р. На основі архівних документів висвітлено події останніх днів життя А. Волошина, обставини його смерті 19 липня 1945 р. (с. 218–232).

Восьмий розділ дає можливість переосмислити постать А. Волошина завдяки спогадам його соратників і сучасників. Зокрема ґрунтовно проаналізовано перші спомини В. Бірчака, П. Яцка, Д. Поповича, В. Лара, що з'явилися ще в 1920-х рр. Критично розглянуті, як історичні джерела, пізніші свідчення М. Бажанського, О. Ольжича, В. Гренджі-Донського, А. Штефана, Ю. Шерегія, В. Шандора, П. Стерча, Ю. Химинця, С. Єфремова, а також авторів збірника «Карпатська Україна в

боротьбі», що побачив світ у Відні 1939 р. Здійснено огляд спогадів А. Кущинського, С. Ключурака, В. Маркуся, М. Папа, М. Химинець, М. Бандусяка, С. Ленкавського та ін. (с. 233–275).

Цінність останнього розділу монографії полягає, найперше, у тому, що С. Віднянський і М. Вегеш усебічно й об'єктивно окреслили ресурсну базу, узагальнивши практично всі наявні на сьогодні джерела, літературу про Карпатську Україну та А. Волошина, виокремили дискусійні питання, перспективні напрями подальшого дослідження теми. Зокрема, аналізуючи джерельну базу, історики не обмежилися переліком установ і фондів зберігання документів, а охарактеризували дотичні до теми справи з Держархіву Закарпатської обл., архівів України, Угорщини, Чехії, Румунії, приватних зібрань. Такий підхід, як і авторський огляд матеріалів, зокрема двотомника «Карпатська Україна: Документи і матеріали: Хроніка подій. Персоналії» (2009–2010 рр.), періодичних видань та аналіз історіографічного дискурсу, безумовно, сприятиме науковій орієнтації й поглибленню аргументації у сучасних студіях історії Закарпаття.

Розглядаючи дотичні публікації, автори відзначили, що історики з Ужгородського університету ще в 1990 р. в рамках круглого столу та на наступних наукових конференціях започаткували процес повернення А. Волошина й Карпатської України в поле наукових студій і суспільної історичної пам'яті (с. 292, 306). Як впливає з монографії, першими, хто в 1990-х рр. спростували радянські інсинуації про нібито «ворога народу», «українського буржуазного націоналіста» були М. Вегеш, М. Болдижар, О. Мишанич, П. Чучка, В. Гомоннай, М. Зимомря та ін. На думку авторів, педагогічні погляди А. Волошина найповніше проаналізовано у праці М. Зимомрі, В. Гомонная, М. Вегеша «Августин Волошин» (1994–1995 рр.), а освітню, культурну, просвітницьку діяльність, мовознавчі дослідження – у публікаціях Ю. Балєги, В. Галаса, В. Гомонная, М. Кляп, В. Німчука, П. Федаки, П. Чучки та ін. (с. 293–299).

Упродовж 1990-х рр. низку монографій і статей про А. Волошина як політика опублікували М. Вегеш, С. Віднянський, Г. Дем'ян, О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко, О. Мишанич, П. Чучка, Г. Павленко, І. Підкова, Р. Шуст, І. Хланта. Водночас автори піддали критиці М. Болдижара й В. Лемака за закиди ними А. Волошину щодо створення концтабору, розпуску партій, неналежних виборів. Не заперечуючи, що його режим був авторитарним, С. Віднянський і М. Вегеш довели, що наприкінці 1930-х рр. він не міг бути іншим, якщо враховувати зовнішні та внутрішні фактори по суті тодішньої «гібридної війни», що велася проти молодого держави. «Неправомірно також зводити трагедію Карпатської України і драму А. Волошина до присутності ОУН у краї, як це роблять М. Болдижар і В. Лемак», – переконані дослідники (с. 305).

Попри те, що корпус літератури з історії Карпатської України й діяльності А. Волошина охоплює понад 1,5 тис. назв, автори, дотримуючись принципу всебічності, охарактеризували також зарубіжні студії на закарпатську тематику.

Зауважено, що на Заході, за браком джерельних матеріалів, перевага надавалася політичній спадщині. Відзначено оригінальність праць О. Данка, В. Косика, П. Р. Магочія, В. Маркуся, П. Стерча, І. Фляйшгауер, В. Шандора та інших, в яких А. Волошина зображено на тлі бурхливих політичних подій кінця 1930-х рр. Детальніше характеризується комплексна монографія Т. Беднаржової «Августин Волошин – державний діяч, педагог-мислитель», де введено в науковий обіг низку документів із празьких та київського архівів. С. Віднянський і М. Вегеш солідаризувалися з дослідницею в тому, що глибокі педагогічні ідеї, рекомендації вченого актуальні й тепер для розбудови української національної школи (с.309–310). На завершення автори зазначають, що, попри велике розмаїття оцінок Августина Волошина, більшість науковців справедливо вважають його визначною постаттю національної історії ХХ ст.

Завершуючи огляд рецензованого видання, зазначимо, автори монографії ефективно реалізували набуті професійні якості й великий досвід розробки історії Срібної Землі, здобутків її славетного сина. М. Вегеш одним із перших за роки незалежності нашої держави опублікував праці з історії Карпатської України та, окремо, про її президента, а С. Віднянський першим увів закарпатську тематику до академічних студій вітчизняних істориків як органічну складову процесів державотворення. Якщо врахувати, що С. Віднянський і М. Вегеш представили дослідження свої малої батьківщини, то стає зрозумілим їхнє стереобачення історії Закарпаття зсередини, із проникненням в гущу подій, глибінь часу, соціальну психологію політичних акторів, – насамперед А. Волошина. Знані науковці поєднали високий рівень аргументованості й об'єктивності, забезпечений потужною джерельною базою, знанням проблематики історіографічного дискурсу, із живим і водночас логічним стилем викладу матеріалу, доречним використанням мемуарів та офіційних реляцій. Приємно вражає методологічний арсенал авторів, який надає дослідженню синергетичного ефекту всебічності, системності, сприяє створенню яскравого образу президента Карпатської України та відображенню його державницького чину.

Утім, попри широке охоплення ментального портрета та життєпису А. Волошина, здається, його деякі риси й політичні дії, зокрема рішення залишитися у Празі, незважаючи на прихід Червоної армії, могли б мати чіткіше окреслення з більшим залученням до аналізу його автобіографічних «Споминів» та свідчень соратників. Рельєфнішими, як на нашу думку, могли б бути виписані й погляди А. Волошина на політику керівництва ОУН(м) і представників організації в уряді Карпатської України в контексті орієнтації їх на Німеччину. Думається, що в напруженій ситуації 1939 р., тон якій завдавала Німеччина, Карпатській Україні не допомогла б ані внутрішня демократизація, ані пошук компромісів зі своїми сусідами – Угорщиною та Польщею, про що пишуть науковці.

У підсумку, С. Віднянський і М. Вегеш представили високоякісний зразок конструювання інтелектуальної біографії Августина Волошина з акцентацією на

його зусилля щодо творення української ідентичності та її державницьких форм на теренах Закарпаття. Авторам удалося синтезне поєднання історії Центрально-Східної Європи, регіональної історії, просопографії, історіографії, джерелознавства для змалювання реалій міжвоєнного Закарпаття, на якому рельєфно виписано монументальну постать «батька карпатоукраїнського народу». Водночас дослідники виявили глибоке розуміння значення державності Карпатської України, чие існування актуалізувало українське питання в Європі й дало приклад патріотичного державотворчого чину, який став сигналом світу про те, що на Закарпатті живуть люди, котрі усвідомлюють свою єдність із Великою Україною.

Загалом С. Віднянському та М. Вегешу вдалося предметно продемонструвати власне розуміння людей, обставин, явищ через пласти часу, щоб воскресити минуле з безпам'ятства і змусити заговорити «мовчання історії» (Ж. Мішле). Тож постає завдання донести зрілі ідеї й висновки поважних дослідників до української спільноти та політикуму для врахування історичних уроків і значущості досвіду Карпатської України й національно-державницького чину її очільника.

СТРАДНИЦЬКИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

[Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Ян.
Українська Греко-Католицька Церква: минуле і сучасне. Фермонт, США,
2020. 380 с.]

Проблеми сучасного світового соціуму з усіма глобальними викликами й невинним наростанням кризи духовності потребують нагального переосмислення ролі церкви та релігії в житті суспільства. Відтак, привертає увагу праця, в якій, на маловідомому джерельному матеріалі, висвітлюються церковно-релігійні трансформації в західноукраїнському регіоні. Водночас, у ній простежуються основні віхи життя, духовного служіння і національної звитяги митрополита Андрея Шептицького, зокрема – висвітлюється позиція А. Шептицького стосовно проголошення в березні 1939 р. Карпатської України.

У першому розділі праці «Українська Греко-Католицька церква: сторінки історії» висвітлено історіографію тематики, огляд документів. Також проаналізовано: боротьбу за збереження національної ідеї як складової діяльності Греко-Католицької церкви; її внесок у консолідацію державно-соборницьких сил у першій третині ХХ ст.; конфесійно-етнічні та політичні трансформації в роки Другої світової війни (1939-1945; страдницький шлях Церкви у другій половині 1940-х – 1980-х рр.; значення УГКЦ як церковно-релігійної інституції незалежної України; роль УГКЦ в системі державно-церковних відносин України; особливості конфесійної ситуації на Закарпатті тощо.

У підрозділі 1.1. «УГКЦ у світлі історіографічного доробку та документів» зроблено історіографічний огляд основних наукових студій з теми і оцінено теоретичні та фактологічні здобутки з історії цієї унікальної в своєму роді релігійної формації. Автори логічно виділили три періоди дослідження історії УГКЦ: 1) перша половина ХХ ст.; 2) період катакомбного існування (від горезвісного Львівського собору 1946 р. до легалізації УГКЦ); 3) сучасний етап (від легалізації церкви 1990 р.). Наголошено, що на етапі становлення української церковної історіографії як окремої наукової дисципліни основні інституційні та концептуальні центри дослідження УГКЦ були зосереджені у Львові. Природно, що із врахуванням конфесійної належності більшості авторів, заборони Церкви на теренах СРСР та наявністю численних писань з її дискредитації більшість дослідників зосередилася на концепції унійного характеру Української церкви як інтегруючого духовного чинника. Автори спостерегли, що фокус дослідницької зацікавленості в еміграції і на Західній Україні концентрувався на видатних діячах Церкви, історії релігійного книгописання і друкування, на духовному та культурному просвітництві серед населення. Автори відзначили, що радянська історіографія першої половини ХХ ст. при всій ідеологічній заангажованості має певну цінність не лише як історіографічне джерело. Окремо охарактеризовано опуси чи не найяскравішого представника радянської пропагандистської машини у Львові Ярослава Галана. Щоправда, шановні автори назвали його представником радянської антиклерикальної думки, але тут же, всупереч собі, зауважили, що він, засуджуючи УГКЦ, протиставляв їй Російську Православну церкву (с.17), тобто, як бачимо, був «вибірковим антиклерикалом». Виходячи з того, що довоєнні узагальнюючі роботи з історії Церкви С. Томашівського, І. Огієнка, М. Чубатого, М. Стахіва, Г. Лужницького, Ю. Федоріва та ін. вже були об'єктом історіографічних оглядів, автори зупинилися на здобутках сучасних студій історії УГКЦ. В цьому вимірі відзначено, що етнополітичні орієнтації Греко-Католицької церкви, регіональні особливості розвитку УГКЦ, драматичні події в її історії ХХ ст. та інші сюжети висвітлено у 4-му томі десятитомника «Історія релігії в Україні» (Київ, 1996-2002). За спостереженням авторів, передумови, наслідки та значення Берестейського перелому для Київської Церкви та українського народу досліджено у монографіях отців Б. Гудзяка, А. Сапелюка, А. Пашука. Розглянуто також вдалі, на думку авторів, дослідження церковної історії західних регіонів України – Галичини, Закарпаття, Буковини, Надсяння, а також перипетії заснування і культурно-мистецького життя окремих монастирів та важливих релігійних центрів України. Виокремлено тематичні групи наукових студій етнокультурної та соціальної місії церкви, громадсько-політичної, просвітницької, благодійної діяльності ієрархів УГКЦ. Окремі сторінки відведено авторами для історіографічного огляду праць дослідників української еміграції та зарубіжних науковців, насамперед польських (с. 27-29). Коротко охарактеризовано також джерельну базу рецензованого дослідження. Загалом історіографічний огляд підтверджує висновок авторів, що наявна історіографія і джерельна база дозволяють висвітлити характер, суспільні

механізми та наслідки етноконфесійних трансформацій церковно-релігійного життя на західноукраїнських землях під владою іноземних держав. Водночас, зазначено, що жертвний літопис УГКЦ кінця ХІХ – ХХ ст. дотепер не був предметом комплексного наукового дослідження.

У підрозділі 1.2. «Боротьба за збереження національної ідеї як складова діяльності Греко-Католицької церкви» досліджено багатогранну діяльність очільників конфесії та греко – католицького кліру у освітній та культурній царині, роль і значення УГКЦ у розвитку української національної ідеї. Автори розділу розглянули ці питання у розлогіму проблемно-хронологічному вимірі, виділивши в багатовіковій історії Української церкви події вселенського значення: хрещення України-Руси 988 р., Берестейську Унію 1596 р., вимушене підпілля і відродження Греко-Католицької церкви у другій половині ХХ ст. Відтак виглядає концептуальним для рецензованого дослідження наведена авторами формула знаного історика церкви М. Чубатого (1965), який визначив поняття українського християнства як симбіоз східної християнської традиції із західною на базі передхристиянської культури Русі-України і наголосив, що Володимирове хрещення спричинилося до створення виразного духовного обличчя української нації, як окремої індивідуальності вже під кінець ХІ ст. (с. 34). Як зазначили науковці, після розколу 1054 р. єдиної Апостольської церкви на західну (католицьку) і східну (православну) Українська церква дотримувалася нейтралітету, тим самим відіграючи роль третьої сили, буфера між Константинополем і Римом, які були зацікавлені в лояльності України, намагалися на неї впливати. Нагадується, що Київській православної митрополії (утворена 1037 р.) у ХІІІ ст. підлягала 21 єпархія від р. Сяну до р. Волги, з чим рахувалися і Схід і Захід (с. 35).

Зауважено, що із занепадом у ХІV ст. наступниці Київської Русі – Галицько-Волинської держави спостерігався і певний занепад. духовності народу, запобігти якому ієрархи Української церкви намагалися шляхом об'єднання з Римською церквою під верховенством Апостольського Престолу. Дослідники відзначили також участь українських єпископів і митрополитів у церковних соборах ХV ст. і їх згоду на унію з Римом, зокрема, участь у Флорентійському соборі 1439 р., де відбулося об'єднання Західної і Східної церков у Вселенську церкву під егідою Папи, однак зруйноване після захоплення турками Константинополя. Слушно констатується, що збереженню і розвитку Української церкви в умовах тиску католиків і протестантів певною мірою сприяли церковні братства, які проте також мали суперечності з ієрархами Православної церкви. Відтак, дослідники дійшли висновку, що складне становище Української церкви змушувало вищий церковний клір до радикального вирішення проблем її виживання унії з Римом. Історики навели думку І. Паславського (1997) про те, що головною ідеєю унії було виведення церкви з глибокої кризи, врятувати її та відстояти окремішність української нації (с. 38).

Автори розділу проаналізували політичну та міжконфесійну боротьбу за унію та простежили як 23 грудня 1595 р. відбувся урочистий акт відновлення злуки

Української церкви з Вселенською, закріплений буллою папи Папи Климента VII. Наголошено, що попри намагання князя К. Острозького запобігти ратифікації унії Берестейським собором Української церкви, її підтримала більшість духовенства і віруючих. Зауважено, що лише після Переяславської військово-політичної угоди Богдана Хмельницького з Москвою Київську православну митрополію 1685 р. насильно підпорядкували Московському патріархату. Натомість 1720 р. у синод м. Замості остаточно зреформував церкву вже як самостійну греко-католицьку церковну одиницю в лоні Католицької церкви, що представляла обличчя українського народу. Наступного року унійне єднання з Римом завершило і православне духовенство Закарпаття (с. 39-41). Автори поділяють думку більшості дослідників про те, що Берестейська унія була закономірним результатом процесу інтеграції східних і західних церковних традицій в Україні і другою за значенням епохальною подією в історії України та українського християнства після Хрещення 988 р.

Надалі автори видання послідовно висвітлили просвітницьку діяльність монастирів, обставини відновлення Галицької митрополії та інші події XVIII ст., але пильнішу увагу надали аналізу ролі греко-католицьких священників у національному відродженні на західноукраїнських землях у першій половині XIX ст. Послідовно простежено широкомасштабну культурно-освітню акцію перемиського єпископа, а в 1815-1858 рр. львівського митрополита Михайла Левицького, плідну діяльність на захист рідної мови та прав українців «Руської трійці», суспільно-політичне подвижництво перемиського єпископа, а з 1860 р. митрополита, Григорія Яхимовича, боротьбу за суспільну мораль митрополита Йосифа Сембратовича тощо. Справедливо наголошено, що в той час греко-католицьке духовенство стало чи не єдиним посередником і репрезентантом українського населення у стосунках із державною владою. Очевидно, 1200 священників і близько 2 млн. 155 тис вірних Львівської і Перемиської митрополій в основній масі поділяли ідеї лемківського священика Василя Подолинського, який у своїй «Слові перестороги» із чотирьох перспектив майбутнього Галичини обстоював порятунок від загибелі у соборній незалежній українській державі (с. 49, 52). Дослідники підкріпили промовистими фактами свою тезу величезну роль Греко-Католицької Церкви, і зокрема, митрополита Андрія Шептицького в тому, що в Галичину поступово перемістився центр всеукраїнського національного руху, а край отримав назву «Українського П'ємонта». Встановлено, що Галицьке духовенство спричинилося до створення низки національних товариств і організацій, які піднімали добробут, взаємодопомогу і кооперативний рух краян, наукову, видавничу, просвітницьку справу. Окремо відзначено багатогранну і конструктивну діяльність ченців Чину св. Василя Великого (с. 56-57). У підсумку констатується, що УГКЦ та її вірні визвольні наприкінці століття були готові змагатися не лише за національно-культурні права, але й за державність і соборність України.

На початку **підрозділу 1.3.** «Внесок у консолідацію державно-соборницьких сил (перша третина XX ст.)» наголошено, що центральною постаттю Галичини першої

третини ХХ ст. став Андрей Шептицький, котрий у 1901 р. обняв Галицький митрополичий престол (на той час 1 854 парафії і 2 934 тис. вірних), і започаткував нову добу в історії Греко-Католицької церкви. У 1908 Андрей Шептицький фактично отримав патріаршу владу з правом призначати єпископів на греко-католицькі єпархії Великої України, Білорусії та Росії. (с. 61, 62). Автори розглянули надзвичайно плідну діяльність митрополита у різних галузях: депутат Галицького сейму і австрійської Палати Панів, розбудова 3-х єпархіальних семінарій, а згодом і Богословської академії у Львові, співпраця з «Рідною Школою», сприяння відкриттю українського університету фінансування Національного Музею, Народної Лічниці, Порадні Матерів, Сиротинця, академії, шкіл і багато інших закладів. Зазначено також, що митрополит А. Шептицький дбав про розвиток музейництва, книгодрукування, народного церковного будівництва, підтримував УНДП – тобто докладав свій талант і енергію до всіх напрямів розвитку українства.

Науковці проаналізували стратегічну позицію УГКЦ і особисто митрополита в роки Першої світової війни. Наголошено, що на шляху денационалізації церкви став митрополит Андрей Шептицький, який ціною свого арешту і заслання звів нанівець наміри Росії перевести Церкву під російського патріарха, закликавши львів'ян боронити віру перед наступом Московщини (с.67). Саме він добився добився і офіційного визнання Греко-Католицької церкви та зрівняння її в правах з католицькою в Росії після лютневої революції 1917 р. Зазначено, що духовенство УГКЦ вітало проголошення незалежної УНР 22 січня 1918 р., взяло активну участь у Листопадовій революції 1918 р. та розбудові Західно-Української Народної Республіки. Зокрема, в армії ЗУНР існувала чітка організаційна система польового духівництва, яке очолював Преподобник військового міністерства, недавній капелан Легіону УСС о. Микола Їжак. Науковцями нагадується, що у міжвоєнний період УГКЦ утримувала Богословську академію і Богословське товариство, парафіяльні бібліотеки, народні хори, аматорські театри, фольклорні гуртки, співпрацювала з «Просвітою», «Рідною школою» видавала часопис «Місіонар» та єпархіальні «Вісники», релігійні журнали, жертвувала на опікунські товариства, сиротинці заснувала протиалкогольне і протинікотинове товариства, підтримувала УНДО, а з часом власні партії – УХО, клерикально-консервативну партію – Українську католицьку народну партію. У підсумку автори зазначили: «Більшість дослідників новітньої історії України відзначають, що у міжвоєнне двадцятиріччя остаточно викристалізувався національний характер Греко-Католицької церкви. Під керівництвом митрополита А. Шептицького діяли 16 єпископів, у Галичині УГКЦ нараховувала в 1920-х рр. 128 деканатів і 1907 парафій, де працювали 2298 священників. Крім того, церква мала єпархії в Закарпатті й за океаном» (с. 76), тобто була в авторитеті серед українства і на піднесенні.

Історія конфесійно-етнічних та політичних трансформацій в роки Другої світової війни (1939-1945)» викладена у **підрозділі 1.4**. Автори нагадали, що напередодні Другої світової війни Греко-Католицька церква була найчисельнішою серед

українських церков у Другій Речі Посполитій і налічувала 4,3 млн. віруючих, тоді як конфесії римо-католиків 2 млн., православних 1,5 млн., а іудеїв 0,8 млн. (с. 86). Тож природно, що маючи провідником митрополита А. Шептицького та кількатисячний пасіонарний клір, вона була однією з найавторитетніших та діяльніших. Підтверджено, що приєднавши восени 1939 р. Західну Україну атеїсти-більшовики провели перший етап «радянзації», в ході якої були закриті Богословська академія, духовні семінарії, наукові установи, видавництва, періодичні видання УГКЦ. Наведено витяг з листа А. Шептицького до Риму від 26 грудня 1939 р. де йшлося про десятки ув'язнених, вбитих та депортованих священників його єпархії і десятки тисяч постраждалих. Водночас науковці, дотримуючись принципу об'єктивності, зазначили, що, попри тиск системи воєнного атеїзму, Греко-Католицька церква зазнала найменших з-поміж інших конфесій втрат і ефективно протистояла антирелігійній політиці більшовиків. Заслуга в цьому належала насамперед митрополиту Андрею, який закликав слухатися законів, але втручатися до політики, завадивши наміру використання Церкви новою владою. Крім авторитету митрополита, автори пояснили певну лояльність Сталіна до УГКЦ у 1939 р. його обіцянкою під час вторгнення в Галичину «взяти під захист українське населення» та непевною ситуацією в регіоні внаслідок розгортання Другої світової війни. Це не завадило режиму, незважаючи на протест митрополита, націоналізували всі церковні землі, конфіскували десятки будівель, накласти непосильні податки (с. 88, 89–90). З іншого боку, А. Шептицький добився схвалення Папою Пієм XII започатковану таємним Львівським собором від 18-19 вересня 1940 р. акцію поширення уніатства на території СРСР. Митрополит утворив чотири екзархати поза межами Галичини, зокрема призначив екзархом у радянській Україні єпископа Йосипа Сліпого.

Зауважено, що вибух радянсько-німецької війни 22 червня 1941 р. істотно змінив релігійну ситуацію на західноукраїнських землях. Але, як впливає з роботи, за будь-якого режиму, пріоритетними для очільника УГКЦ були національні інтереси. Проголошення незалежності України Актом 30 червня 1941 р. були сприйнято Церквою з великими надіями на повстання Соборної України, відбитими у посланні митрополита А. Шептицького до духовенства й вірних 5 липня 1941 р. Автори простежили зміну ставлення митрополита УГКЦ до німецької влади: від подяки за визволення від більшовицького режиму і поради продавати німцям надлишок збіжжя влітку 1941 р., до засудження нацистських репресій і, зрештою, відвертої ворожості, висловленої у листі до Папи Пія XII у серпні 1942 р. Український духовний пастир наголошував: «Німецька влада є злою, майже диявольською, і то в небачено більшому ступені, ніж більшовицька влада» (с. 92). Нагадується, що тоді ж А. Шептицький засудив геноцид євреїв у зверненні до Гітлера, а в листопаді 1942 р. у пастирському листі «Не убий» суворо застеріг, що прокляття церкви впаде на всіх, хто проливає невинну кров. З'ясовано, що, крім безпосереднього порятунку євреїв та інших жертв нацистського режиму, Церква і її очільник опікувалися вихованням і освітою підростаючого покоління, дитсадками, сиротинцями, благодійництвом, розвитком

науки і т.ін. Окремо відзначено ідейну та організаційну роль священників УГКЦ у діяльності Українського Центрального Комітету в дистрикті «Галичина», які в різний час очолювали практично всі 32 делегатури УЦК.

Автори підрозділу розглянули також питання ставлення німецької та радянської влади до християнських церков, дійшовши висновку, що на час «других Советів» у комуністичних зверхників вже сформувався специфічне ставлення до Української Греко-Католицької церкви, яка вже не тільки асоціювалася з «українським буржуазним націоналізмом», а звинувачувалася у колаборації з нацистами через участь у керівництві дистрикту «Галичина», формуванні дивізії «Галичина», допомогу ОУН(б). Проте, як дослідили історики, Москва, у зв'язку з війною остерігалася вступати у відкритий конфлікт з УГКЦ, яка мала 4,3 млн. парафіян, тому поширила прийняту у 1943 р. політику «партнерства» з Церквою і на греко-католиків. Тому на похорон А. Шептицького у Львові 1 листопада 1944 р. прибув сам М. Хрущов з вінком від Сталіна, Відповідно відправлена в Москву новим митрополитом Йосипом Сліпим делегація УГКЦ із 100 тисячною пожертвою у фонд Червоного Хреста отримала запевнення, що Українська Католицька церква може діяти в рамках радянського законодавства нарівні з іншими конфесіями (с. 99-100). Це, звісно, не позбавило Церкву від пильного нагляду органів держбезпеки і репресій за зв'язки з УПА.

У підрозділі 1.5. «Страдницький шлях Церкви у другій половині 1940-х – 1980-х рр.» висвітлено підготовку НКДБ УРСР підпорядкування священників-уніатів Православній церкві і констатується, що під юрисдикцію Ініціативної групи Г. Костельника адміністративними методами було переведено 1 805 парафій на чолі з їх пастирями і водночас проведено арешти 287 найактивніших ієрархів і вірних Церкви. Нагадується, що 1 березня 1946 р. опубліковано звинувачення у співробітництві з нацистами і участі в формуванні дивізії «Галичина» арештованим ще в 1945 р. ієрархам УГКЦ (Й. Сліпий, Г. Хомишин, М. Чарнецький, М. Будка, І. Лятишевський та ін.). Простежено підлі методи НКДБ з підготовки загального церковного собору УГКЦ, розпочатої в грудні 1945 р. спільною нарадою уповноважених Ради в справах РПЦ та РСРК при облвиконкомах західноукраїнських областей під егідою московських керівників відділу НКДБ з релігійних питань Г. Карпов та І. Полянського. На фактах доведено, що радянська влада здійснювала не тільки ідеологічне й організаційне, але і фінансове забезпечення акції з ліквідації УГКЦ кульмінацією якої став псевдособор 1946 р.

Детально проаналізовано підготовку і перебіг Собору УГКЦ 8-10 березня 1946 р. у Львові, делегати якого відкритим голосуванням «одноголосно» підтримали проект ухвали з 4-х пунктів про анулювання постанови Брестської унії 1596 року і «возз'єднання» з Всеруською Православною Церквою (с. 107). Характерно, що автори розділу не лише відзначили, що і в церковних колах, що зберегли вірність унії, і в наукових дослідженнях Львівський собор та його рішення вважаються нелегітимними й неканонічними, а й навели аргументи на доказ цього: не був

присутнім жоден єпископ УГКЦ; Г. Костельник був призначений главою УГКЦ світською владою; делегати собору не обиралися за канонічним правом тощо (с. 113-114).

Водночас зауважується, що значна частина грекокатолицьких священиків підтримана ОУН і загрожена покарою УПА продовжувала опір ліквідації УГКЦ. В результаті до 1947 р. перейшли у РПЦ 1111 греко-католицьких священиків тобто всього 43 % кліру. Більшість страждали у засланні і по тюрмах, ще сотні вели підпільне богослужіння. «Таким чином, Львівський собор 1946 р. не став моментом рішучого повороту уніатського духовенства і вірних до православ'я, на що розраховував радянський уряд і ієрархи РПЦ», констатували автори підрозділу (с. 109). Вони слушно наголосили, що для світового суспільства було очевидним, що широкомасштабна акція ліквідації Української Греко-Католицької була не волевиявленням народу, а наслідком політичного примусу з метою ослаблення Ватикану. І все ж, як дослідили автори, більшість греко-католицьких парафій було перетворено в православні. До початку 1950-х рр. радянська влада ліквідувала п'ять греко-католицьких єпархій і дві апостольські адміністрації, ув'язнила всіх владик, тож, як констатували історики, 1953 рік став останнім роком кризи, в якій опинилася репресована церква після так званого Львівського «собору» (с. 120, 121). Як підтвердили дослідники, навіть після повальних арештів ієрархів місцеві структури УГКЦ продовжували діяти у підпіллі та чинити опір комуністичному режимові. Констатується, що з 267 священиків, які повернулися із заслання в період хрущовської «відлиги», лише 14 погодилися очолити православні парафії, а решта включилися в діяльність катакомбної церкви істотно посиливши її вплив (с. 123-124). Особливо велике значення мало повернення єпископів до Львова, Станіслава, Мукачева. Водночас у Римі розгорнув активну діяльність митрополит (кардинал) Й. Сліпий.

Зазначається, що наприкінці 60-х рр. пройшла чергова хвиля боротьби комуністів з «опіумом народу», внаслідок чого арештовано архієпископа В. Величковського, кількох авторитетних священників, зняті з реєстрації багато церков УГКЦ і лише Гельсінські угоди 1975 р. змусили Кремль дещо послабити наступ. Попри гостру реакцію Москви на резолюцію Синоду українських єпископів у Римі від 2 грудня 1980 р. про неканонічність рішень Львівського «собору» 1946 р., час брав своє: режим слабшав, а рух за відновлення Церкви міцнів.

У підрозділі 1.6. «УГКЦ як церковно-релігійна інституція незалежної України» відзначається, що у 1987 р. кардинал М. Любачівський, який очолив Церкву після смерті Й. Сліпого, та Синод єпископів УГКЦ зверталися до православних ієрархів із закликами до примирення. В Україні ж рух греко-католиків за відновлення Церкви очолив єпископ з м. Івано-Франківська Павло Василик. Наголошено на кульмінації у зміні політики КПРС до церков у квітні 1988 р., коли М. Горбачов заявив про скасування дискримінаційних актів щодо релігії, повернення громадам узурпованих храмів, підготовку закону про свободу совісті. Як спостерегли історики, цього ж року греко-католицькі священики провели низку несанкціонованих богослужінь до

тисячоліття хрещення Русі, відправили петиції до учасників Віденського і Паризького форумів держав-учасниць наради з питань безпеки і співпраці Європи. Наступного року відправлено делегацію ієрархів УГКЦ до М. Горбачова з вимогами відновити Церкву, але безрезультатно (с. 129-131). Констатується, що під тиском громадськості та вірних УГКЦ 21 листопада 1989 р. Рада у справах релігії при Раді Міністрів УРСР нарешті дозволила реєструвати греко-католицькі громади. Відтак, зазначено, що архієпископ В. Стернюк 23 січня 1990 р. скликав у Львові собор УГКЦ за участю шести єпископів і 150 священників. Собор визнав неканонічним псевдособор 1946 р., проголосив легалізацію Церкви, висловив вимоги визнати церковну організацію, реабілітувати репресованих священників, повернути храми тощо. Наголошено, що рішення Собору спричинили лавиноподібний процес масового переходу віруючих із православ'я та реєстрацію громад УГКЦ, чому рішуче спряли демократично обрані місцеві ради. 30 березня 1991 р. в Україну прибув митрополит М. Любачівський, який провів архирейську Службу Божу в соборі св. Юра та був вшанований на величній академії за участю керівників Львівської області і тисяч вірян УГКЦ. Констатується, що перемога справедливості вже в квітні була закріплена Законом Верховна Рада УРСР «Про свободу совісті та релігійні організації» (с. 133, 134).

Автори проаналізували складні міжконфесійні стосунки, що склалися в незалежній Україні між греко-католиками, УАПЦ і УПЦ удосконалення організаційної структури УГКЦ, відновлення вишколу священництва, інформаційних ресурсів тощо. Висвітлено урочистості з нагоди 400-ліття Берестейської Унії у Ватикані і в Україні проведення Патріаршого Собору УГКЦ 1996 р. та наведено статистику повернутих Церкві храмів і монастирів.

У підрозділі 1.7. «УГКЦ в системі державно-церковних відносин України», наголошується, що з формуванням національно-державницької ідеології тісно пов'язана проблема взаємовідносин між Церквою і державою, яка має історичне коріння ще з часів Володимира Великого. Що стосується УГКЦ, то автори солідаризуються Л. Кияновською в тому, що в Галичині у ХІХ – на початку ХХ століть саме священники на чолі з А. Шептицьким розбудили в українському народі свідомість своєї Нації, заклали наукові, освітні, культурні інституції та осередки, чого не було у жодній країні Європи (с. 141). З'ясовано, націє- і державотворчу роль української Церкви в період визвольних змагань 1917-1920 рр., коли відносини Української православної церкви з відновленою УНР цілком відповідали ситуації. Простежено важку боротьбу за виживання українських християнських церков за радянських часів. Розглянуто Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Наголошено, що національно-державницька ідеологія УГКЦ поділяється українськими політичними партіями державницького, правого спрямування, а також ОУН.

Аналізуючи соціальну доктрину УГКЦ, історики зазначили, що папське соціальне вчення розвивалося видатними ієрархами УГКЦ, насамперед А. Шептицькому, який у праці «О квестії Соціальной» протиставив марксистській

догмі класової боротьби необхідність усунути «братню борбу верств суспільних» й слідувати закону Божому, який єднає людей (с. 149-150). У підсумку наголошено, що і сьогодні ядром соціальної доктрини УГКЦ залишається прагнення до гармонії індивідуальних і суспільних інтересів, що корелюється з концепцією державотворення.

У підрозділі 1.8. «Особливості конфесійної ситуації на Закарпатті: історія і сучасність» нагадується, що саме Київська митрополія упродовж тисячі років її існування залишалася церквою українського народу в союзі національною державою і тому тільки їй з повною підставою належить назва «Українська православна церква». Впродовж семи століть православна церква в Україні жила фактично самостійним життям, формально церкві-матері в Царгороді. Відтак, як зазначили дослідники, Синодальний період історії російської церкви, яка обманом і підкупом підпорядкувала українську (1721-1918) був грубо неканонічний і приніс повне поневолення (с. 152). Встановлено, що нівеляція і русифікація православної церкви в Україні досягла апогею у ХІХ ст. і лише революція 1917 р. надала історичний шанс на її відродження. Констатується, що ухвалою Всеукраїнської Православної Церковної Ради від 5 травня 1920 року фактично відновлено автокефалію закріплену першим Всеукраїнським православним церковним собором в жовтні 1921 р. Проте більшовики не змирилися з відродженням національної Церкви і до 1938 р. УАПЦ була знищена юридично, а майже всі ієрархи. Включно з митрополитом В. Липківським – фізично (с. 155-156).

Надалі автори підрозділу простежили обставини нищення комуністичною владою УГКЦ після 2-ї Світової війни і підпорядкування всіх її єпархій у Західній Україні Московською патріархією, а також процес відновлення юрисдикції богослужінь національних церков і формування поліконфесійності українського суспільства. При цьому зауважено, що попри певний потенціал конфліктності, притаманний поліконфесійному суспільству України і посиленому конфесійним регіоналізмом, будівництво та повернення колишніх храмів, що використовувалися не за призначенням значною мірою пом'якшили цю проблему. (с. 157-164).

Перейшовши до розгляду основної тематики підрозділу, історики наголосили, що релігійно – церковне життя Закарпаття має свої особливості, пов'язані з переплетенням не лише політико – економічних, а й релігійні інтересів сусідніх країн. Крім того, як засвідчують наведені авторами дані, регіон відзначається неабияким конфесійним різноманіттям: станом на 1 січня 2019 р. на Закарпатті існувало 1977 релігійних організацій біля 37-и віросповідань, течій та напрямів, 1860 громад, а із 1993 священнослужителів 82 були іноземцями. Відзначається, що домінуючою у всіх районах області, крім Берегівського залишається УПЦ, а Мукачівська Греко-Католицька єпархія займає друге місце після неї за кількістю релігійних організацій – 466 парафій. Водночас у 8 районах області, де проживають угорці поширена реформатська Церква кальвіністського напрямку (с. 165, 166). У загальному підсумку наголошено, що в Закарпатті спостерігається високий ступінь довіри до релігійних організацій, належного забезпечення громадянам права на вільне задоволення своїх

потреб. Автори стверджують міжконфесійну злагоду між різними церквами, конфесіями та течіями, які існують на Закарпатті та схвалюють поширену в краї практику почергового богослужіння в одних і тих же екуменічних приміщеннях священнослужителів різних конфесій.

У другому розділі монографії «Митрополит Андрей Шептицький: сторінки життя і діяльності» ґрунтовно досліджено постать митрополита Андрея Шептицького, його ідеї та вчення.

У підрозділі 2.1. «Митрополит Андрей Шептицький очима сучасників та в історіографії» розглянуті наукові розробки різних аспектів титанічної діяльності видатного ієрарха УГКЦ та його життєвого шляху. В площині дослідження екуменічної діяльності надано увагу ґрунтовній дисертації Блаженнішого Любомира Гузара, працям В. Ленцика, Я. Пелікана, а також низки інших науковців, одноставних у тому, що Андрей Шептицький був одним з найавторитетніших діячів, які найбільше трудилися, щоб покінчити з розбратом християн і довести до об'єднання їх у Вселенській Церкві (с.170-172). Серед спеціальних робіт, в яких студійовано життя і діяльність Андрея Шептицького, виділено працю Василя Лаби, роботи С. Барана і В. Дорошенка. Аналізуючи українознавчі статті І. Лисяк-Рудницького, автори підрозділу навели його міркування, що під керівництвом А. Шептицького греко-католицька церква тісно пов'язала себе з боротьбою України за незалежність і водночас провідною ідеєю, якій митрополит присвятив своє життя, було поєднання західного та східного християнства (с. 174). Автори нагадали також, що внесок Галицького митрополита в українські державотворчі процеси плідно досліджує В. Сергійчук, його ставлення до Карпатської України – М. Вегеш і М. Токар, націєтворчий теоретичний та практичний внесок – І. Ортинський, Р. Магочій, В. Косик та ін. «Важливою і цікавою у всіх відношеннях» охарактеризовано працю Ришарда Тожецького «Митрополит Андрей Шептицький», у якій автор детально зупинився на неоднозначному ставленні до митрополита різних політичних сил, зокрема до ОУН, УПА, дивізії «Галичина» (с. 178-179). Відзначається також потужна джерельна база дисертації В. Марчука, який дослідив суспільну діяльність УГКЦ і її митрополита. Виокремлено думку К. Панаса про дві важливі цілі, за які боровся галицький митрополит: за Українську Церкву як твердиню духовності народу і за відновлення Київської митрополії в межах княжої Русі-України. Наводяться високі і образні оцінки історичної постаті Андрея Шептицького. Авторами цитується уривок із праці Я. Заборовського, де високо оцінюється історична постать, яку називають «цілком влучним історичним терміном «Князь Церкви». Нагадується, що у роботі М. Береславського та інших істориків досліджено трепетне ставлення митрополита до розвитку української культури та освіти, жертвна благодійницька діяльність. Наводяться дослідження про ставлення митрополита до Закарпаття і карпатської України тощо.

У підрозділі 2.2. «Життєвий шлях і громадсько-політична діяльність Андрея Шептицького» привертає увагу предметне висвітлення різних аспектів

багатогранного подвижництва митрополита, яке дає цілісну уяву про велич цієї постаті. Автори підрозділу навели дані різних дослідників про шляхетне походження Андрея Шептицького, висвітлили роки навчання майбутнього митрополита і висловили свою думку про причини вибору світським юнаком стежі духовного служіння. Зауважено, що вже з 1896 р., коли Романа (Андрея) Шептицького призначають ігуменом монастиря св. Онуфрія у Львові, він, не обмежуючись монастирською діяльністю, йде «в народ», де з часом здобув великої слави і авторитету у людей. Нагадується, що 21 жовтня 1900 р. Папа Лев XII іменував 35-річного священнослужителя Львівським архієпископом і Галицьким митрополитом. При цьому наголошено, що митрополит окреслив своєрідний дороговказ для себе і пастви, якого дотримувався все життя: «1) щоб знали добре свою віру, 2) щоб пізнали віру православних братів, 3) щоб молилися за об'єднання» (с. 188).

Аналізуючи практичну діяльність А. Шептицького, дослідники відзначили, що він дав дорогу в життя близько 200 релігійним діячам, направляючи їх у освітні заклади, організував численні благодійні акції і був щедрим меценатом. Як дослідили автори підрозділу, відбувши заслання у Росії під час Першої світової війни, митрополит поспішив до Львова, де встиг благословити утворення Західно-Української Народної Республіки, а після приєднання Галичини до Польщі здійснив подорожі в різні країни світу, добиваючись єдності українців різних конфесій.

Історики проаналізували також політику асиміляції і денаціоналізації на «Східних кресах» Польщі, яка посилилася у 30-х рр., і найбільше зачепила українську освіту, та боротьбу за права українців УГКЦ митрополит якої звернувся з пастирським листом до всього цивілізованого світу на захист рідної Церкви і мови (с. 193). Окрему сторінку рецензованого дослідження складає аналіз ставлення А. Шептицького до українських військових і політичних сил та радянського та німецького окупаційних режимів. Зауважено, що, як послідовник ненасильницьких християнських заповідей, митрополит, засуджуючи польську пацифікацію, так само засудив терористичний акт членів ОУН проти польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького. Неоднозначним було його ставлення до методів діяльності ОУН та УПА загалом, які викликали посилення репресій проти українського народу, чим пояснюється заклик до вояків УПА припинити боротьбу проти радянських військ наприкінці 2-ї світової війни. З іншого боку, А. Шептицький підтримав утворення дивізії «Галичина», яка знаходилася в складі німецького вермахту, що пояснюється розумінням митрополита значення власної армії для українського народу. Неоднозначним було його ставлення до різноманітних політичних режимів (австро-угорського, польського, радянського, німецького), які в різні часи панували в Галичині. З роботи випливає, що митрополит, як правило, схвалював прихід нової влади, оберігаючи тим самим Церкву і її вірних від репресій. Це не заважало йому, ризикуючи життям, гостро засуджувати злочини того чи іншого режиму, зокрема нацистський Голокост, і особисто переховувати жертв окупантів (с. 198-201). При цьому наголошується, що за будь-яких обставин

митрополит відстоював інтереси рідного народу і національної греко-католицької Церкви.

Опираючись на історичні документи свідчать, історики переконливо довели, що, уздрівши розбіжності між пишними заявами і брудними справами окупаційних режимів, митрополит А. Шептицький знаходився в опозиції до всіх. З іншого боку, констатується той факт, що жодна влада не вважала митрополита своїм прихильником, не наважилася його репресувати, зважаючи на високий міжнародний авторитет, підтримку Ватикану і надзвичайну популярність в Україні і в українців усього світу.

Автори підрозділу 2.3. «Освітня, культурна і наукова діяльність митрополита Андрея Шептицького» на фактах аргументували тезу про видатну роль цього церковного діяча у національно-культурному розвитку рідного народу, яка проявилася як у практичній допомозі освітнім, культурним, науковим інституціям, так і в теоретичних розробках питань духовності, моралі, освіти і виховання людини.

Наголошено, що, на думку А. Шептицького, законодавцем природнього порядку-закону є Бог (с. 222). Відтак, богословсько-філософські підвалини християнського виховання, яке має зробити з людини «святого громадянина небес». Основною ланкою виховання має бути родина, бо «християнська родина – це школа християнського життя, але й школа обопільного, народного та всенародного життя. Як довго ця школа здорова, видає численні і здорові одиниці – так довго народ і здоровий, і сильний» (с. 228). Однак родиною процес виховання не обмежується. Більше того, А. Шептицький свідомий того, що в наш час у силу різних причин – обставин життя, прилюдної школи і т.п. – родина не має належного впливу на виховання дітей. Тому у своїй концепції він піддає ґрунтовному аналізу інші елементи та основи виховання. До головних елементів виховання А. Шептицький відносить, по-перше, сугестію, тобто вплив оточення на дитину; по-друге, науку і, по-третє, християнську атмосферу. Сугестія обумовлена тим, що за своєю природою людина є істотою суспільною, а отже здатною наслідувати інших, підпадати як під вплив оточення в цілому, так і окремих людей, а тому є несамостійною в поняттях і поступуванні. Значення оточення є надзвичайно важливим, бо саме воно причетне головним чином до формування світогляду. Центральне місце в цьому процесі належить родині, але й вулиця, школа, старші товариші, весь соціум також на нього суттєво впливають. Тому завдання виховання – виробити в молоді своєрідний інстинкт самозбереження, здатний уберегти від злих сугестій. Другий елемент виховання – наука, яку дітям дають родичі й учителі і до якої дитина доходить сама через читання. Сама по собі вона мусить мати добрий вплив на людину, однак за умови, що, поперше, разом із знанням розвиваються розум і серце людини і, подруге, дає правдиве і всебічне знання. У протилежному випадку наука може завдати людині шкоди. Крім того, наука, у тому числі і християнська, може виконати свою виховну функцію лише тоді, коли вона відповідним чином піднесена, тобто викликає зацікавленість, а її істини пов'язані з практикою життя, бо навіть «віра без діл є

мертва». Третій чинник виховання – християнська атмосфера. До неї належать, поперше, християнські відносини у родині, тобто взаємна любов, повага, дотримання інших християнських чеснот у житті. По-друге, християнський світогляд, слідування вірним, а не фальшивим ідеалам. Коли батьки вважають «найвищим і самотнім добром матеріальний добробут, добре платний уряд для дітей, без огляду на рід праці і службу Церкві і батьківщині, то такі ідеали поволі вщиплюватимуть в душі дітей. Тоді їм не багато допоможуть ікони та книжки; вони будуть тільки покрішкою грубого матеріалізму» (с. 228, 229).

Зауважено, що до основ, або найважливіших принципів виховання А. Шептицький зараховує: а) збереження невинності у молоді; б) плекання покори; в) плекання мужества; г) плекання молитви. Невинність полягає в утриманні від гріха, морального зла, Божої образи і є осередком всієї праці християнського виховання. Сутність покори – усунення найважливішої перешкоди для Божої Благодаті, якою є гордість і неупорядкована нехристиянська жадоба вивищування себе. У застосуванні до цілого життя покора є тою чеснотою, яка вказує людині усі її недоліки і потреби. Мужність є однією з головних чеснот не лише в християнській, але й у світській системі виховання. І та, і інша системи виховання можуть сформувати героїв, тобто людей, здатних своїми винятковими діями «знести понад свою природу і з'єднати у собі наче якусь божу силу». Різниця між ними полягає в тому, що є поштовхом до мужності: у християнстві таким спонукальним мотивом є любов до Бога, що втілене в любові до ближнього. Плекання молитви означає таку побудову системи християнського виховання, при якій молитва і приступування до святих Тайн стануть не примусовими, а добровільними актами, неодмінним моментом духовного життя людини. Також відзначено, що важливою складовою християнського виховання, на думку А. Шептицького, є формування у молоді правильних понять про Церкву і науку Євангелія. Любов до Церкви повинна опиратися на ясні поняття єдності Церкви і глибоку віру в те, що поза Вселенською Церквою нема спасіння. Разом з тим, молодь треба виховувати в душі любові до нез'єднаних православних, усвідомлення необхідності і шляхів зближення і з'єднання Церков, єдність церковна повинна розглядатись як невід'ємний і домінуючий елемент патріотичного виховання, формування єдності національної. Лише за такої умови, згідно з Шептицьким, можна позбутися хибного уявлення про патріотичне виховання як створення ненависті супроти ворогів. Осуджувати, ненавидіти можна хибні поняття, помилки, але людей треба всюди і завжди любити. Ця ділянка християнської виховної системи видається Андрею Шептицькому найбільш слабкою. «Чому з наших християнських шкіл виходять погани? – запитує він. – Чому зі священничих родин виходять часом нехристияни, а поклонники Перуна, чи якогось там іншого божка, або просто люди «імже Бог чрево»?.. Це страшне питання, це проблема, над якою Духовенству треба добре замислитися. Це цілком така сама, чи та сама проблема, як коли б з українських родин і шкіл виходили українці – вороги українства! «Чи школа, чи система, чи

родина, що виховала би зрадників, ворогів народу, могла би уважатись щиро українською школою, чи системою, родиною?!».

Авторами зауважено, що за переконанням А. Шептицького, причиною невдач і усіх болячок нашого церковного і національного життя є те, що християнство, наука Євангелія, почасти сприймається і передається надто утилітарно, тобто як вчення про правдиву систему земного життя. Євангеліє дійсно є таким, але поза тим воно ще є наукою святості, дорогою до неба. «Життя по наукам Євангелія – то надприродне життя Божої благодаті, то життя Божої любові і жертви для Бога, або одним словом: то життя, у якому людина шукає і стремить до святості». Зазначено, що розглядаючи проблеми виховання, митрополит Андрей у своїх пастирських посланнях до духовенства і вірних постійно звертає увагу не лише на те, які чесноти потрібно виховувати, але й на те, проти чого має бути спрямоване християнське виховання. Нищення, фізичне і духовне, людей, пияцтво і система обмеження числа потомства, занедбання праці – «то такі суспільні і народні недуги, що просто ведуть народ до заглади. А заки доведуть його до цілковитої руїни, упроваджують таке звиродиння, такий упадок всякої культури, таку руїну фізичного здоров'я і всякої християнської праведности, що тих предметів не можна діткнутися без грізного побоювання про нашу будучність» (с. 228-231).

У підрозділі 2.4. «Єкуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького» (с. 232-267) досить ґрунтовно проаналізовано роль Андрея Шептицького щодо розповсюдження унійних ідей і взаємному зближенню Церков. Авторами відзначено, що в багатоманітній діяльності видатного церковного діяча митрополита Андрея Шептицького центральне місце займала проблема єдності Церков і пов'язана з нею єкуменічна акція, яка проявлялася протягом всього його свідомого життя. На загальнослов'янському, а потім українському рівні сутність унійної проблеми, на думку митрополита, полягає у встановленні відносин співпраці, а пізніше – єдності між католицькою і православною церквами. У сучасній науці термін «єкуменізм» (від грецького *oikumene* – всесвіт, обжитий світ) – рух за об'єднання релігійних конфесій – включає принаймні три напрямки: 1) рух за об'єднання християнських конфесій; 2) інтеграційні процеси нехристиянських релігій; 3) погодження дії християнських єкуменістських організацій з нехристиянськими (с. 232, 233).

Заслуговує уваги доволі унікальне спостереження, що певний вплив на становлення поглядів молодого А. Шептицького та його рішення перейти в лоно Греко-католицької церкви мала подорож до Києва, здійснена у 1887 р. Тут він знайомиться з історією, мистецтвом, культурою України. У Києві Шептицький опинився в середовищі патріотичної української інтелігенції. Велике враження на нього справили історик Володимир Антонович, поляк за походженням, що порвав з польщиною і пристав до українців, а також молодий Михайло Грушевський (с. 236).

Відзначаючи визначний духовний подвиг митрополита Андрея Шептицького та о. Йосифа Сліпого, висвітлений авторами (с. 238, 239), мимоволі приходиться на думку один із сучасних прикладів самовідданого духовного подвижництва, на яке

надихають видатні ієрархи Церкви. Йдеться про о. Петра Креніцьки – уродженця Словаччини, який перейнявши долю українців Пряшівщини, посвятив себе духовному служінню нашому народу. Священик прослужив сімнадцять років на Закарпатті, де, серед іншого, заснував десятки церков. Очолюючи Тячівський деканат Мукачівської греко-католицької єпархії, о. Петро, зокрема, ініціював та організував щорічні Прощі народів та національностей у Тячеві. Але згодом, вірний своїй духовній місії, священик переїхав служити у Запорізький край. У регіоні, де ніколи не було греко-католицьких парафій, подвижник заснував кілька церков УГКЦ і виховав своїх послідовників на духовній ниві з місцевої молоді. На сьогодні протоієрей о. П. Креніцьки своєю патріотичною позицією і благодійними справами заслужив авторитет у громадськості Мелітопольщини та любов і довіру вірних Церкви.

Підрозділ 2.5. «Релігія і церква в Карпатській Україні» відзначається особливо зваженим викладом і ґрунтовним аналізом подій (с. 267-455). Автори підрозділу оперують показовою статистикою, що дає уявлення про загальне і регіональне співвідношення чисельності вірних УГКЦ. Зокрема, відзначено, наприкінці 1930-х рр. Греко-Католицька Церква на території нерадянської України налічувала 4.370.000 вірників, 3.040 парафій з 4.440 церквами. У п'ятьох єпархіях з двома Апостольськими адміністраторами діяли два єпископи та один митрополит. На західноукраїнських землях несли службу 2.950 священиків, 520 ієромонахів (священиків-ченців), 1.100 монахинь, 540 студентів богослов'я, 4 малі семінарії, 41 католицька організація та 38 часописів, журналів і видавництв. На території Закарпаття налічувалось 410.000 греко-католиків. У 1936 р. в краї було зареєстровано 140.000 чоловік православного віросповідання, їх обслуговувало 67 служителів культу (15 монахинь та 52 священики) (с. 269). На території Мукачівської греко-католицької єпархії наприкінці 1930-х років дві греко-католицькі вчительські семінарії значно розширили число учнів і щороку випускали по 200–250 випускників. Крім того, в Ужгороді успішно працювала греко-католицька семінарія, яка готувала священиків. За порадою уряду А. Волошина владика Д. Нярадї з 1 лютого 1939 р. переніс до Оломоуца Ужгородську богословську семінарію (с. 274). Авторами відзначено, що в Карпатській Україні існувало 140 православних парафій з 5 монастирями, з чого два були жіночі, а один знаходився на Пряшівщині. Усього в краї налічувалося 155.000 православних.

Однією із наскрізних проблем, дослідження якої представлено в підрозділі є відносини уряду Карпатської України з чеською та угорською владою і їх ставлення до УГКЦ. Зауважено, що уряд А. Волошина пішов на зближення з керівництвом православної церкви, що мало певні позитивні наслідки для гармонізації міжконфесійних відносин (с. 275, 276). При цьому, уряд Карпатської України все робив для того, щоб не виникали конфлікти між вірниками греко-католицької та православної конфесій. Православна церква, що відносилася до Сербської Православної Митрополії, лояльно ставилася до уряду А. Волошина (с. 280).

Пильну увагу надано аналізу ситуації, коли Мукачівська парафія була практично поділена на проугорське і проукраїнське крила на чолі з єпископами

О. Стойкою і Д. Нярадї з центрами в Ужгороді і Хусті. Важливою є заувага, що коли 15 березня 1939 р. угорські війська розпочали окупацію Карпатської України, то це спричинило масові репресії, які не обминули й представників церкви, причому, не мало суттєвого значення, до якої конфесії належав той чи інший священник (с. 278).

Підсумовуючи внесок авторів монографії у справу прирощення історичних знань, маємо відзначити насамперед величезну джерельну базу дослідження яка налічує понад сотні джерел і літератури, в тому числі матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові.

Прикметно, що водночас із кваліфікованою аналітикою першоджерел, історики продемонстрували органічне синтезне розуміння ролі УГКЦ в духовному житті та національно-культурному розвитку українського народу. Авторами справедливо відзначено, що греко-католицизм як суспільний продукт внутрішнього розвитку українського християнства органічно синтезував східну та західну християнські традиції й досить рельєфно проявив українську національно-культурну індивідуальність у Центрально-Східній Європі. Історики переконливо показали, що унія 1596 р. дала можливість західним українцям упродовж п'яти століть залишатися православними у вірі й традиціях, католиками – в любові й богоспасенними – в надії на етнодуховне визволення та соборність земель. Відродження Української церкви на національнокультурних засадах відбувалося не через реформу християнського вчення та церковний сепаратизм, як це було в Німеччині, Англії та Росії, а шляхом примирення східного й західного християнства, на основі синтезу всіх головних церковних традицій, засвоєння європейського суспільно-історичного досвіду.

Автори також рельєфно і компетентно висвітлили величезний теоретичний і практичний внесок у відродження УГКЦ та розвиток української духовності митрополита А. Шептицького, надали фахове тлумачення ідей, викладених у його працях.

Відзначаючи високий фаховий рівень усього авторського колективу, вважаємо, що роботу можна було б краще структурувати, щоб запобігти поверненню до деяких попередньо висвітлених аспектів, зокрема, різнобічної діяльності митрополита А. Шептицького, як це спостерігається у зіставленні змісту підрозділів 1.3., 1.4. з деякими матеріалами другого розділу.

На наш погляд, дещо штучною виглядає назва підрозділу 1.8. «Особливості конфесійної ситуації на Закарпатті: історія і сучасність», позаяк поряд з ґрунтовним викладом історії українського православ'я, аналіз конфесійної ситуації в регіоні містить лише третина його змісту, яку логічно було об'єднати з підрозділом 2.5.

Очевидно, робота має бути в майбутньому доповнена матеріалами про сучасний розвиток УГКЦ, розбудовчу діяльність її блаженніших очільників Любомира Гузара і Святослава Шевчука.

Вважаємо, що як для такої фундаментальної праці варто було б подати більш осяжні кінцеві висновки і здійснити системніший аналіз історіографічних джерел, з їх детальнішим бібліографічним поданням у списку літератури.

Існують і деякі огріхи технічного характеру, що як правило, неминуче для великих за обсягом видань (невідповідність пунктів змісту окремим сторінкам тексту, буквальне повторення статистичних викладок (с. 165) тощо).

Загалом комплексний і всебічний характер роботи п'ятірки істориків вигідно вирізняє її серед низки численних студій окремих аспектів теми, позаяк демонструє цілісне бачення історичного шляху і різнобічної діяльності Греко-католицької церкви та одного з її найвидатніших ієрархів – Андрея Шептицького. Безумовно, рецензована монографія має високий фаховий рівень і є помітним внеском в українську історичну науку, найперше, в дослідження церковної історії України. Тож маємо переконання, що видання буде корисне науковцям, педагогам, духовним особам і широким суспільним колам.

MOST-SUFFERING FATE AND GLORIOUS VICTORIES OF THE UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH

(review of the monograph: Vehesh M., Kontsur-Karabinovich N., Marchuk V.,
Palinchak M., Golonich Ya., *The Ukrainian Greek Catholic Church:
past and present. Academic publishing Fairmont, 2020. 380 p.*)

БАГАТОСТРАЖДАЛЬНА ДОЛЯ І СЛАВНІ ЗВИТЯГИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

(рецензія на монографію: Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В.,
Палінчак М., Голонич Я., *Українська Греко-Католицька церква: минуле і
сучасне. Academic publishing Fairmont, 2020. 380 с.*)

The peer-reviewed publication highlights the historical path of the Ukrainian Greek Catholic Church and church-religious transformation in the western Ukrainian region. The main milestones of Metropolitan Andrey Sheptytsky's life, spiritual ministry and national valour are traced.

In Chapter I of the work “The Ukrainian Greek-Catholic Church: Pages of History”, the authors did the research on the source base, the scientific development state of the topic and analysed the historical progress and main activities of the UGCC, identified the contribution of the church to the development of the Ukrainian national idea, to the consolidation of State-conciliar forces, tracked its suffering path in the 1940s – 1980s, determined the role and significance of the UGCC in the state system – Church Relations of Ukraine.

In subsection 1.1. “UGCC in the Light of Historiographic Heritage and Documents” a historiographic review of scientific studies on the topic was conducted and the theoretical and factual achievements in the history of this unique religious formation were analysed. The authors logically identified three periods of the research on the history of the UGCC: 1) the first half of the XXth century; 2) the period of catacomb existence (from the notorious Lviv Cathedral in 1946 to the legalization of the UGCC); 3) the modern stage (from the legalization of the church in 1990, etc.). The authors noted that the focus of research interest in emigration and in western Ukraine dealt with prominent figures of the Church, the history of religious printing, and the spiritual and cultural education of the UGCC among the population. It is also noted that the Soviet historiography of the XXth century, despite its ideological bias, also has a certain value as a historiographic source. Modern studies of the history of the UGCC are covered in detail, presented in the 4th volume of the ten-volume book “History of Religion in Ukraine”, in the monographs of B. Hudziak, A. Sapeliuk, A. Pashuk and the others. In accordance with the opinion of the authors, appropriate studies of the church history of Galicia, Transcarpathia, Bukovyna, Nadsianina, vicissitudes of the foundation and activity of individual monasteries and religious centres are also considered. Several pages are submitted for viewing foreign studios, primarily the Polish ones (pp. 27–29). In general, the authors proved that the available source base allows studying the transformations of church and religious life in the western Ukrainian lands.

In subsection 1.2 “The Struggle for the Preservation of the National Idea as Part of the Activities of the Greek-Catholic Church” scholars applied the problem-chronological dimension, highlighting in the history of the Church events of universal significance: baptism of Ukraine-Rus; the Brest Union of 1596; the underground and the revival of the UGCC in the XXth century. Therefore, the authors’ definition of the Ukrainian Christianity as a symbiosis of the Eastern Christian tradition with the Western one on the basis of the pre-Christian culture of Rus-Ukraine looks appropriate, which expressed the spiritual face of the Ukrainian nation already at the end of the XIth century (p. 34). The authors noted that the Union of Brest was a natural result of the process of integration of Eastern and Western church traditions in Ukraine and the second epochal event in the history of the Ukrainian Christianity after Vladimir’s baptism of Kyiv in 988. Later, the historians highlighted the educational activities of monasteries, the circumstances of the restoration of the Galician Metropolitanate in the XVIIIth century, noted the role of the “Russian Trinity” and the Greek-Catholic hierarchs M. Levitsky, H. Yakhimovich, I. Sembratovich in the national revival of the XIXth century. It is rightly noted that at that time the clergy became almost the only representative of the Ukrainian population in relations with the authorities. Obviously, the priests and the worshippers of the UGCC mainly shared the ideas of fr. V. Podolinsky, who defended the salvation of Galicia from perishing in the cathedral independent Ukrainian state (p. 49, 52). The thesis about the huge role of the UGCC, metropolitan A. Sheptytsky, in fact, that the centre of the national movement moved to Galicia, and the region received the name “Ukrainian Piedmont”, is

supported by facts. As a result, it is stated that the UGCC and its worshippers at the end of the century were ready to fight both for national and cultural rights, and for the statehood and conciliarity of Ukraine.

At the beginning of **subsection 1.3**. “The Contribution to the Consolidation of State-Conciliar Forces (the first third of the XXth century)” it is noted that a new era in the history of the UGCC was initiated by Metropolitan Andrey Sheptytsky, who launched consummate activities in various fields. It is noted that A. Sheptytsky called on Lviv residents to defend their faith and, at the cost of his arrest and exile, nullified the intentions of transferring the church under the Moscow Patriarch in 1914 (p. 67). It is noted that the clergy of the UGCC welcomed the proclamation of an independent UNR, took an active part in the November Revolution of 1918 and the development of the ZUNR and UGA. It is observed that during the interwar period, the UGCC maintained the Theological Academy and community, libraries, choirs, theatres and study clubs, collaborated with Prosvita, Ridna Shkola, published some magazines, donated to orphanages, supported the UNDO, and over the course of time even its own parties – UCO, UKNP, etc. It is summed up that in the interwar 20th anniversary, the national character of the UGCC, which had 16 bishops and dioceses in Transcarpathia and overseas, crystallized finally. In Galicia alone, the Church numbered 1 907 parishes in the 1920s, where 2 298 priests worked (p. 76).

The history of confessional and ethnic, political transformations during World War II (1939–1945) is described in **subsection 1.4**. The authors recalled that on the eve of the war, the UGCC was the largest (4.3 million worshippers) and the affluent among the Ukrainian churches in Poland (p. 86). It is confirmed that, having annexed in the autumn of 1939, western Ukraine, the Bolsheviks carried out the first stage of “Sovietization”, during which dozens of priests were killed and deported, educational and scientific institutions, magazines were closed, church lands and buildings were nationalized (pp. 88–90). At the same time, scientists, adhering to the principle of objectivity, noted that the UGCC suffered the least losses among other faiths. Owing to metropolitan Andrey, who called for obeying the laws, but not interfering in politics, the authorities were unable to use the Church for their own purposes, and the Metropolitan himself formed 4 exarchates outside of Galicia, including in Soviet Ukraine.

It is noted that the outbreak of the Soviet-German war on June 22, 1941 changed the religious situation significantly. The authors traced the change in the attitude of the Metropolitan of the UGCC towards the German authorities: from gratitude for liberation, from Bolshevism to condemnation of Nazism and hostility expressed in the letter to Pope Pius XII in August of 1942. A. Sheptytsky wrote: “the German government is evil, almost diabolical, and then to an unprecedented greater extent than the Bolshevik government” (p. 92). It is recalled that at the same time, the Metropolitan condemned the genocide of the Jews, and in November, in a pastoral letter “Do not kill”, strictly warned that the Curse of the Church would fall on all and sundry, who shed innocent blood. The historians came to the conclusion that at the time of the “second Soviets”, the attitude of communist leaders towards the UGCC was associated not only with “the Ukrainian

bourgeois nationalism”, but also with collaboration through the participation of the clergy in the leadership of Galicia District, the formation of the Galicia Division, and assistance to the OUN(B). However, according to the historians, Moscow, in connection with the war, was aware of entering into an open conflict with the UGCC, that is why, it extended the policy of “partnership” with the church adopted in 1943 to the Greek-Catholics. Therefore, the delegation sent to Moscow, headed by the new Metropolitan I. Slipyi, received assurances that the UGCC could act on an equal basis with other faiths (pp. 99, 100). This, of course, did not save the Church from the supervision of special services and repression for its close ties with the UPA.

In subsection 1.5. “The Suffering Path of the Church in the Second Half of the 1940s – 1980s” it is proved that the Soviet government fully supported the action to liquidate the UGCC. The sabotage culminated in the pseudo-Council of 1946 in Lviv, which annulled the resolutions of the Brest Union of 1596 and proclaimed “reunification” with the All-Russian Orthodox Church (p. 107). The historians have given arguments to prove the illegitimacy and uncanonicity of the decision of the “council” (pp. 113, 114). It is noted that by 1947, only 43% of UGCC clerics joined the Russian Orthodox church, while the majority of priests continued to resist the destruction of the Church. “Thus, the Lviv Council of 1946 did not become the moment of a decisive turn of the Uniate clergy and worshippers towards Orthodoxy, as the Soviet government and the hierarchs of the Russian Orthodox Church expected,” the historians stated (p. 109). They rightly noted that it was obvious to the international community that the liquidation of the UGCC was not the will of the people, but the result of political coercion to weaken the Vatican. It is no coincidence that out of 267 priests who returned from exile during Khrushchev’s “thaw”, only 14 headed Orthodox parishes, while the rest served in the catacomb UGCC (pp. 123, 124). It is noted that in the 60s there was another wave of the struggle of Communists with the “opium of the nation”. And only the Helsinki Accords of 1975 forced the Kremlin to weaken its offensive slightly. It is noted that in the 1980s, the communist regime weakened, and the movement for the restoration of the church grew stronger.

In subsection 1.6. “The UGCC as a Church-Religious Institution of Independent Ukraine” it is noted that in 1987, the new head of the Church, M. Lubachevsky, and the Synod of bishops appealed to Orthodox hierarchs for reconciliation. In Ukraine, the movement for the restoration of the church was headed by Bishop Pavel Vasylyk. It is noted that the turn in the CPSU’s policy towards churches took place in April of 1988, when Mikhail Gorbachev announced the abolition of discriminatory acts against religion. In the same year, the UGCC priests held a number of unauthorized services for the millennium of the baptism of Rus, sent petitions to international forums, and sent a delegation to Mikhail Gorbachev (pp. 127–131). It is stated that only on November 21, 1989, the government of the Ukrainian SSR finally allowed the registration of the Greek-Catholic communities. It is indicated that Archbishop V. Sterniuk on January 23, 1990, convened a council of the UGCC in Lviv, which recognized the pseudo-Council of 1946 as non-canonical and legalized the Church. This led to an avalanche-like Return

of worshippers from orthodoxy and registration of the UGCC communities (p. 133, 134). The authors also analysed interfaith relations in independent Ukraine, the organizational structure of the UGCC, the training of clergy, information resources, provided statistics on churches and monasteries returned to the church, etc.

In subsection 1.7. “The UGCC in the System of State-Church Relations of Ukraine”, it is noted that the problem of relations between the church and the state is closely related to the formation of a national-state ideology. The authors agree with L. Kiyanovskaya that in Galicia in the XIXth century, it was the priests, more than anywhere else in Europe, who awakened the consciousness of their nation in the Ukrainian people, laid down scientific, educational, cultural institutions and cells (p. 141). The national and state – forming role of the Ukrainian church during the liberation struggle of 1917 – 1920 was clarified. The struggle for the survival of the Ukrainian Christian churches during the Soviet times is traced. The law of Ukraine “About freedom of conscience and religious organizations” has been considered. It is noted that the National-statist ideology of the UGCC is shared by the Ukrainian political parties of the statist, right-wing directions, as well as the OUN. Analysing the social doctrine of the UGCC, the historians noted that A. Sheptytsky contrasted the Marxist dogma of the class struggle with the need to eliminate the “Fraternal struggle of social strata” and follow the law of God that unites people (pp. 149, 150).

In subsection 1.8. “Features of the Confessional Situation in Transcarpathia: History and Modernity” the authors remind that it is the thousand-year-old Kyiv Metropolitanate that rightfully belongs to the name “The Ukrainian Orthodox Church”. The Synodal period of the history of the Russian Church, which subjugated the Ukrainian church by bribery, is characterized as grossly non-canonical and forced (p. 152). It is stated that autocephaly was restored in 1920, but even before the war, the UAOC was destroyed de jure, and almost all hierarchs – physically (pp. 155, 156). Hereafter, the authors traced the circumstances of the transfer of the dioceses of the UGCC to the Moscow Patriarchate in 1946. The process of restoring the jurisdiction of divine services of national churches and the formation of multi- confessionalism in Ukraine has been also analysed.

Regarding the main topic of the subsection, the historians noted that the religious and ecclesiastical life of Transcarpathia has its own characteristics related to the interweaving of interests of neighbouring countries and is marked by confessional diversity: as of January 1, 2019, there were 1,977 religious organizations of 37 faiths and directions in Transcarpathia. It is noted that the UOC remains dominant in the region, and Mukachevo Diocese of the UGCC ranks second in terms of the number of religious organizations – 466 parishes. At the same time, the Reformed Church is widespread in 8 districts of the region where the Hungarians live (p. 165, 166). As a result, it is noted that Transcarpathia has a high degree of trust in religious organizations and Interfaith Harmony.

The second section of the monograph – “Metropolitan Andrey Sheptytsky: pages of life and activity” – is a bit smaller in volume, but contains a thorough study of the activities and teachings of Metropolitan Andrey Sheptytsky.

In subsection 2.1. “Metropolitan Andrey Sheptytsky through the Eyes of Contemporaries and in Historiography” the scientific developments of various aspects of monumental efforts of the transcendent hierarch of the UGCC and his life path have been analysed. Among the special works in which the activities of A. Sheptytsky are studied, the work of V. Laba, the works of S. Baran and V. Doroshenko have been highlighted. The historians also recalled that the contribution of the Galician Metropolitan to the Ukrainian state-forming processes is successfully studied by V. Sergiychuk, his attitude to the Carpathian Ukraine – M. Vegesh and M. Tokar, the national contribution – I. Ortinsky, R. Magochy, V. Kosik, etc. “Important and interesting in all respects” describes the work of R. Tozhetsky – “Metropolitan Andrey Sheptytsky”, which, in particular, analyses the Metropolitan’s attitude to the OUN, UPA and Division “Galicia” (pp. 178–179). The source base of the dissertation of V. Marchuk, who studied the social activities of the UGCC and its metropolitan, is approved. K. Panas’s opinion on two important goals for which A. Sheptytsky fought was singled out: The Ukrainian Church and the restoration of the Kyiv Metropolitanate within of princely Russia. The article assesses the figure of Metropolitan Ya. Zaborovsky, who agreed with the “quite accurate historical term “the Prince of the Church””.

In subsection 2.2. “The Way of Life and Socio-Political Activity of Andrei Sheptytsky” it is noted of the substantive coverage of various aspects of the multifaceted asceticism of the Metropolitan is taken, which gives a holistic view of the greatness of this figure. The authors noted that since 1896, when Roman (Andrey) Sheptytsky was appointed the abbot of the monastery of St. Onuphrius in Lviv, he went “to the people”, where over time he gained great fame and authority among the people. It is noted that the Metropolitan of Galicia (since October 21, 1900) outlined a kind of guide for himself and his flock, which he adhered to all his life: “1) to know their faith well, 2) to know the faith of Orthodox brothers, 3) to pray for unification” (p. 188). A separate page of the study is the evaluation of the attitude of A. Sheptytsky to the Ukrainian military and political forces and to the political regimes (Austro-Hungarian, Polish, Soviet, German) that dominated Galicia at different times (pp. 198–201). It is noted that under all circumstances, the Metropolitan defended the interests of his native people and the national Greek-Catholic Church.

Authors of subsection 2.3. “Educational, Cultural and Scientific Activities of Metropolitan Andrey Sheptytsky” based on the facts, proved the thesis about the outstanding role of this church figure in the national and cultural development of the Ukrainians, which manifested itself both in practical assistance to educational, cultural, scientific institutions, and in theoretical developments of issues of spirituality, morality, education, and upbringing of a person. It is traced the evidence of A. Sheptytsky’s believing that the main link of education should be the family, because “the Christian

family is a school of the Christian life, but also a school of a mutual, national life”. Among the main elements of Education, A. Sheptytsky refers, firstly, to suggestion, as the influence of the environment on the child; secondly, science and, thirdly, the Christian atmosphere. It is noted that Metropolitan Andrey constantly paid attention not only to what virtues should be brought up but also to what the Christian education should be directed against. (pp. 228–231).

In subsection 2.4. “Ecumenical Activity of Metropolitan Andrey Sheptytsky” (pp. 232–267) the role of Andrey Sheptytsky in spreading the Union ideas and mutual rapprochement of Churches is thoroughly analysed. The authors noted that in the diverse activities of the outstanding church figure Metropolitan Andrey Sheptytsky, the central place was occupied by the problem of the Unity of Churches and the associated ecumenical action, which manifested itself throughout his adult life.

Subsection 2.5. “Religion and the Church in Carpathian Ukraine” is marked by a particularly balanced presentation and thorough analysis of the events (pp. 267–455). The authors of the subsection use data that give an idea of the general and regional ratio of the number of the UGCC believers. Thus, it is noted that at the end of the 1930s there were 410 000 Greek-Catholics in Transcarpathia (p. 269). There were also 140 Orthodox parishes in Carpathian Ukraine and 155 000 Orthodox parishes. It is noted that A. Voloshyn’s government was loyal to the Orthodox Church, which had positive consequences for the harmonization of interfaith relations (p. 275, 276). One of the cross-cutting problems considered by the historians was the relations between the Government of Carpathian Ukraine and the Czech and the Hungarian authorities and also their attitude to the UGCC. Close attention is paid to the analysis of the situation when Mukachevo Parish was practically divided into pro- Hungarian and pro-Ukrainian Wings with centres in Uzhgorod and Khust.

Summing up the contribution of the authors of the monograph to the increment of historical knowledge, we should note the foreseeable source base of the study, which includes more than a hundred titles, including archive records. It is noteworthy that along with empirical analysis of primary sources, the historians have demonstrated a deep understanding of the role of the UGCC in the spiritual life and national and cultural development of the Ukrainian people. The authors rightly noted that Greek Catholicism as a social product of the internal development of the Ukrainian Christianity has organically synthesized the Eastern and Western Christian traditions and clearly showed the Ukrainian national and cultural individuality. The historians have convincingly shown that the Union of 1596 allowed the Western Ukrainians to remain Orthodox in faith and traditions for five centuries, the Catholics – in love and God – saved-in the hope of ethno-spiritual liberation and conciliarity of ethnic lands. The authors also vividly and competently highlighted the huge theoretical and practical contribution to the revival of the UGCC and the development of the Ukrainian spirituality of Metropolitan A. Sheptytsky provided a professional interpretation of the ideas set out in his works.

Noting the high scientific level of the entire author's team, we believe that the work could be better structured in order to prevent a return to some previously covered aspects, in particular, the versatile activities of Metropolitan A. Sheptytsky, as can be seen in comparing the content of subsections 1.3., 1.4. with the materials of the second section. In our opinion, the name of subsection 1.8 looks somewhat artificial "Features of the Confessional Situation in Transcarpathia: History and Modernity". Only a third of its content contains the analysis of the confessional situation in the region, and that would be logical to combine with subsection 2.5. Obviously, the work should be supplemented in the future with materials on the modern development of the UGCC, the development activities of its Beatitude Lubomyr Husar and Sviatoslav Shevchuk. We believe that as for such a fundamental work, more extensive final conclusions and more systematic analysis of historiographic sources, their distribution in the list of references, are appropriate. In general, the complex and comprehensive nature of the work of the five historians distinguishes it favourably among numerous studies of individual aspects of the topic, as it demonstrates a holistic vision of the historical path and versatile activities of the Greek-Catholic Church and one of its outstanding Hierarchs – Andrey Sheptytsky. Of course, the peer-reviewed monograph has a high professional level and is a significant contribution to the Ukrainian historical science, and first of all, to the study of the church history of Ukraine. Therefore, we are convinced that the publication will be useful for scientists, teachers, clergy and broad public circles.

УКРАЇНА – БРАМА ЄВРОПИ

Рецензія на книгу «Україна в історії Європи ХІХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси: монографія» за ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського (К.: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.)

Проблеми наростання глобальних ризиків та загроз виживанню людства в епоху постіндустріального інформаційного суспільства потребують нагального розв'язання в межах міжнародної спільноти. Водночас геополітичне та цивілізаційне місце України в сучасному світі актуалізує проблему позбавлення ментальної спадщини постгеноцидного суспільства й осмислення національної історії як частини європейської. З огляду на значення людського капіталу, частка якого у високорозвинених країнах світу сягає 80% приросту національного багатства, архіважливим нині для України є випереджувальний розвиток освіти й науки, розширення меж міжкультурної взаємодії. У цьому контексті колективна монографія науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту історії України НАНУ спільно з істориками інших українських наукових установ та вишів є не лише науково корисною, а й суспільно важливою.

Актуальність предмета дослідження київських учених підтверджує, що з понад 3-х тис. дисертацій з історії, захищених за роки незалежності України до 2010 р., близько 400 праць припало на спеціальність «всесвітня історія». З них кожне десяте дослідження захистили під час виконання комплексної теми «Україна у всесвітньому історичному процесі» аспіранти, здобувачі та співробітники цього відділу, зокрема й автори рецензованого видання. Ученим належать чимало інших публікацій, що охоплюють різні виміри європейської історії та історичних зв'язків України з Європою. Водночас, як зазначив керівник відділу д.і.н. С.В. Віднянський, залишається широке поле для студіювання численних «білих плям» європейської історії, зокрема Центрально-Східної Європи, як у хронологічному, так і в діахронічному вимірах. Монографія, яку власне обрано для рецензування, є зразком комплексного проблемно-хронологічного дослідження за трьома тематичними напрямками, виділеними в окремі повноцінні за змістом розділи.

У першому розділі праці йдеться про європейські рецепції України в ХІХ – на початку ХХ ст. з акцентом на українсько-слов'янські й українсько-німецькі культурні взаємини.

У другому розділі монографії досліджено питання дипломатичної та військової історії ХХ століття, роль української міжвоєнної еміграції в актуалізації «українського питання» в Європі.

Останній, третій розділ монографії присвячено політико-правовим питанням відносин України з Європейським Союзом.

Загалом, аналізуючи оригінальні за постановкою проблеми й змістом історичні нариси «Україна в історії Європи ХІХ–початку ХХІ ст.», можна дійти таких висновків.

Праця науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України є комплексною, адже охоплює хронологічний, тематичний і географічний виміри в координатах Україна – Європа. Свої теоретичні положення та висновки науковці ґрунтують на авторитетній і розлогій джерельній базі, що містить матеріали архівних фондів, нормативні документи, публікації кількома іноземними мовами. Застосовано ефективні методологічні підходи й багатий методичний інструментарій, що сприяло всебічному висвітленню авторами предметів дослідження, які істотно відрізнялися по окремих підрозділах в межах загальної студії системи взаємовідносин Україна – Європа.

Попри виправдану завданнями роботи та принципом історизму побудову дослідження за проблемно-хронологічним методом, можна виділити кілька основних тематичних напрямів, які, на нашу думку, найбільш повно та всебічно висвітлені в рецензованій праці.

Насамперед, йдеться про зв'язки України з Німеччиною, студії яких зайняли близько третини монографії та стали рефлексією на історично вагомі й різнобічні впливи на європейську політику й вирішення «українського питання».

Дослідження спектра українсько-німецьких відносин, по-перше, відзначається ґрунтовною джерельною базою, вправним володінням міждисциплінарними науковими методами; по-друге, вирізняється всебічністю тематичного охоплення: українська проблематика в німецькій літературі, наукові студії українців у Німеччині, просвітницька діяльність німецької громади на теренах Наддніпрянщини, українська еміграція в Німеччині, дипломатичні зв'язки двох країн, Україна й Німеччина у світових війнах та російсько-українській війні тощо. Вдало поєднано дослідження німецьких і українських локальних спільнот в еміграції з макроісторичним виміром їхніх міжнародних зв'язків у часі й просторі. Ґрунтовно досліджено також взаємозв'язки українців зі слов'янськими народами, передусім із болгарським, польським, чеським. Представлено фаховий аналіз стану освіти й культури чеських і польських поселенців на Волині, культурних та наукових зв'язків українців із Чехословаччиною, наукові й літературні впливи України в Болгарії, життя української творчої діаспори в ЧСР, ставлення чеської та угорської влади до українців Закарпаття, самовизначення Карпатської України, події в Чехословаччині 1968 р. і реакцію на них в Україні тощо.

Ретельно простежено бачення європейських держав «українського питання» напередодні двох світових воєн і російської гібридної війни з Україною. Зокрема, слушно наголошено, що ні в 14 пунктах Вільсона, ні в планах Версальських миротворців, ані в розкладах Гітлера й Сталіна Українській державі місця не було, і лише з відновленням незалежності в 1991 р. європейці стали сприймати Україну як суб'єкта міжнародних відносин.

Автори монографії виявили глибоке розуміння процесів глобалізації, інформаційної революції, євроінтеграції, значення правових оцінок європейськими інституціями російського вторгнення в Україну. Зокрема, в останньому підрозділі успішно проведено компаративний аналіз ставлення влади та політикуму ФРН, Франції, Австрії до російських гібридних дій на Донбасі й у Криму в поєднанні з дослідженням політичних процесів у цих країнах.

Ще однією наскрізною й добре виписаною сюжетною лінією в другому та третьому розділах є історія української дипломатії періодів незалежності й радянської доби та культурної дипломатії України в ЮНЕСКО. Відзначаючи високий фаховий рівень усього авторського колективу, на нашу думку, можна виділити, за критеріями збалансованості теоретичного й фактологічного наповнення, аналітичного й синтезного підходів тематичні підрозділи 1.2, 1.3, 3.2, 3.5 та майже весь 2-й розділ. Наприклад, підрозділ 1.2 – це своєрідна «монографія в монографії» за ґрунтовністю та новизною для україністики джерельної бази (посилання на кілька сотень різномовних джерел), міждисциплінарною методологією, тематикою, заосмисленням ідейного наповнення німецькомовної історіографії, ця частина книги демонструє яскравий зразок сучасної інтелектуальної історії. Водночас, оперуючи репрезентативною джерельною базою, більшість авторів монографії (за винятком підрозділів 1.2, 2.7, 3.1, 3.2, 3.5),

недостатньо уваги надали історіографічному аспекту в контексті визначення дослідницьких завдань та дискусійних питань, хоча, як видно з їхніх посилань, існують наукові монографії, зокрема й членів авторського колективу, в яких якісно розроблено представлену тематику.

Лише окремі дослідники, крім висновків, представили своє бачення подальшої розробки теми чи перспективні сценарії розвитку проаналізованих ними політичних подій (1.2, 2.7, 3.4, 3.5), а деякі інші, насамперед у першому розділі, дещо перевантажені позитивістським описом фактів за недооцінки теоретичних побудов синтезних узагальнень.

Назва підрозділу 2.7, на наш погляд, лише частково передає його зміст, бо матеріал, безпосередньо пов'язаний з УРСР, поступається за обсягом аналізу співпраці в межах РЕВ та реакції українців на радянське вторгнення в Угорщину й Чехословаччину. Намагання охопити внутрішні зміни радянських режимів, події в окремих країнах Європи, економічні зв'язки СРСР порушило послідовність викладу. Водночас автор підрозділу продемонстрував фахове розуміння концепту «Східна Європа» та, насамкінець, виокремив європейські висновки посткомуністичної трансформації для України.

Імовірно, наукові зацікавлення і жанр історичних нарисів зумовив вибір авторським колективом тематики окремих розділів, але, на нашу думку, дослідження набуло би більшої комплексності із залученням до аналізу українсько-польських взаємин у ХІХ–ХХІ ст. та сучасних сюжетів відносин України з державами Балтії, Вишеградською групою, країнами Закавказзя, Туреччиною, Румунією, Молдовою, Білоруссю, а також геополітичних і безпекових проблем у межах Україна – НАТО тощо. А втім, такі побажання можуть бути здійснені під час реалізації наступних дослідницьких планів потужного колективу вчених.

Загалом, акцентуючи увагу на тому, що Україна, виробивши своєрідну ментальність і стійкість народу, була та досі є брамою Європи, авторимONOграфії слушно відзначили: «Утім і нині у світі подекуди до кінця не усвідомлюють ані багатства й величі української історії, ані її глибинного цивілізаційного змісту» (с. 9). Рецензоване видання стане в нагоді науковцям, викладачам, студентам, дипломатам і політикам України й іноземних держав, істотно послужить усім, кого цікавить історія та культурно-цивілізаційне буття України як органічної складової європейської цивілізації. Праця науковців відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України має всі ознаки фундаментального наукового дослідження, яке, за своїм теоретичним рівнем, тематичним розмаїттям, надзвичайно розлогою джерельною базою, зваженими висновками є вагомим і неординарним здобутком української історичної думки.

ГАЛИНА ПРИСТАЙ / HALYNA PRYSTAI

ПОТРЕБА ДУХОВНОГО ЛІДЕРА

THE NEED FOR A SPIRITUAL LEADER

Review of the monograph: Stepan Vidnianskyi, Mykola Vehesh: Avgustyn Voloshyn and Carpathian Ukraine in the History of the Ukrainian State-Building. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine, 2021. 372 p.

ПОТРЕБА ДУХОВНОГО ЛІДЕРА

Рецензія на монографію: Віднянський С. В., Вегеш М. М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. Київ: НАН України, Інститут історії України, 2021. 372 с.

Under the conditions of increasingly rapid globalization, intensive linguistic and cultural contacts the problem of the preservation of unity and identity of the nation arises. Ukraine, which has celebrated the 30th anniversary of its independence recently, faces the task of impartially assessing the contribution of politicians, military, artists, educators, scientists, and clergy – those whose names have been concealed, distorted or banned. Reliable recommendations for protecting the identity of the state and the possibility of its development in new, often unfavourable socio-political circumstances are given by an objective historical analysis of the Ukrainian statehood over a certain period of its development through the prism of understanding the role and significance of great

historical figures, their life experience, beliefs and actions, understanding their fate in the context of a particular historical epoch. Such a complex, laborious, but at the same time relevant and tempting both theoretically and practically task was set by S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh in a peer-reviewed monograph.

The versatility and influence of Avgustyn Voloshyn's figure on the history of statehood in Ukraine, in general, and Transcarpathia, in particular is difficult to overestimate: a priest, a teacher, a scientist, a writer, a publicist, a publisher, a generous benefactor, an organizer of cultural and educational movement, a public and political figure and statesman. A number of Ukrainian and foreign scholars studied the pedagogical views of A. Voloshyn (M. Zymomria, V. Homonnai, M. Vehesh, V. Rosul, M. Talapkanych, I. Senko), his cultural and educational activities (Yu. Baleha, V. Nimchuk, B. Halas, P. Chuchka, V. Turyanytsia, Y. Yusyp), literary works (O. Myshanych), his activity as a politician (O. Bohiv, M. Boldyzhar, V. Lemak, V. Zadorozhnyi, P. Chuchka, O. Myshanych, I. Chavarga, R. Ofitsynskyi, V. Hanchyn). However, the view on the life and calling of Avgustyn Voloshyn in such a thorough and detailed elaboration has not yet been the subject of a special research in the Ukrainian historiography. Thus, the work of S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh eliminates this significant gap in the Ukrainian history.

The peer-reviewed monograph consists of Preface, 9 Parts (Chapters), Epilogue and Applications.

Chapter I, “Silver Land: the Historical Destiny of Homeland of the Future President of Carpathian Ukraine” (pp. 12–72), contains a detailed description of the historical background, the events that unfolded in Transcarpathian region over the centuries. The authors, in particular, note that the favourable geographical location of historical Transcarpathia (from the upper reaches of the Tisza in the south to Poprad in the west and surrounded by the Carpathian ridges to the east and north) determined the invasion of various conquerors. Indigenous people (the East Slavic tribe of white Croats) who settled here in the 2nd century AD were subjugated. These lands were under the influence of Kyiv once in a while until the middle of the tenth century, and then they were delimited by the borders of neighbouring states – Hungary, Bulgaria, Poland, Transylvania, Austria-Hungary, Czechoslovakia and Romania. The researchers have carefully analyzed why this small stateless nation did not disappear or wasn't finally assimilated. They are convinced that religious separateness helped to preserve the identity and unity of Transcarpathian region. The scholars claim that the formation and development of culture was facilitated by living vernacular, having the same customs, way of doing business, having close religious ties with other Ukrainian lands as well as the migration movement of prominent figures such as Fedir Koriatovych, the defender of the Orthodox in the region (p. 17).

The authors of the book S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh have done a diachronic analysis of historical events, circumstances and figures that had a great influence on Transcarpathia over the centuries. Moreover, the researchers highlight the problem of national self-identification of the region as a key issue. Particular attention is paid to the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries when

the language policy of Magyarization reached its apogee, Russophile propaganda spread among the intelligentsia, and the common people accepted themselves as “the Hungarian Ruthenians”, “the Ruthenians”, “the Rusyns” (p. 20) or “the Carpatho-Rusyns” (p. 24). According to the scholars, World War I as an “important geopolitical factor” was the reason for the movement to determine the region's affiliation: the rise of national self-awareness was evidenced by decisions and resolutions of the majority of Transcarpathian people's councils demanding withdrawal from Hungary and unification with Ukraine and some with Russia (p. 27); the Hungarianized population of Uzhhorod, Mukachevo, and Berehove sought to remain the part of Hungary; the western regions advocated accession to Czechoslovakia, and the eastern regions to Romania (p. 29). The indigenous population of Subcarpathian Rus' as the part of the Czechoslovak Republic (1919 – 1939) gained political freedom which led to the intensification of the socio-political movement, the emergence of a number of political parties and cultural and educational societies. Ethno-national consciousness continued to divide the Transcarpathians and resulted in the confrontation of Russophile, Ruthenian and Ukrainian directions (p. 54). The authors of the monograph have made a scrupulous analysis of scientific sources on the characteristics of international circumstances and internal features of life in the region (political, economic, social and spiritual) while being part of Czechoslovakia.

In Chapter II, “Formation of Avgustyn Voloshyn's Worldview” (pp. 72–96), is devoted to the study of the life of the President of Carpathian Ukraine. Sacrificial love of his native land and respect for people were instilled to little Avgustyn in the clergy family, his views and convictions were honed by reading books and archival documents, and his intelligence grew through encounters with great men of the time, such as the Metropolitan of Galicia Andrei Sheptytsky or the first President of Czechoslovakia Tomas Masaryk. Avgustyn Voloshyn was convinced that the reasons for the state of culture, family relationships, social and national system should be explained through the prism of history; he was sure that admiration for the prominent people's ideas to be possible through the interest in their life and work (p. 81). In our opinion, the peer-reviewed monograph by S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh proves the truth of A. Voloshyn's beliefs. After all, this historical figure inspires love for the motherland, the desire to become better and work for the welfare of the native people.

Chapter III, “On Service of the Native People: Cultural and Educational, Socio-Political Activities” (pp. 96–125), deals with the analysis of A. Voloshyn's influence on various spheres of a political, religious, scientific, cultural and social life of Transcarpathia in the first half of the 20th century. Energetic and tireless, he worked for the victory of the Ukrainian idea in the region: he published political works (for example, “What the Ugric-Rus' People Strive for” (1918)) and he defended the right of the Ruthenians to their church rite and preservation of the Cyrillic alphabet (such as “Defense of the Cyrillic Alphabet. How did the Subcarpathian Ruthenians Defend themselves against the Latest Attack of Madyarization before the Coup?” (1937)); he edited annual calendars, newspapers, magazines; he was the author and published textbooks for schoolchildren and teachers'

seminaries (42 books); he was a famous writer, playwright, poet (“Robinson”, “Forty Fairy Tales”, “Ilko-Yatsko”, “Fabiola”, drama “Mariyka-Verkhovynka”); he was the initiator of the founding of “Enlightenment” in Uzhgorod in 1920; he was a founder and honorary chairman of the Teachers’ Community (1930 – 1938) as well as one of the organizers and leaders of the “Pedagogical Society of Subcarpathian Rus’”; he was the initiator of the creation of unions, societies, factories, cooperatives (in particular, the “National Cooperative Union” (1920), “Subcarpathian Bank”(1920)); he was a founder of the People’s Christian Political Party (1924) and representative in the Czechoslovak Parliament. Owing to hard work, Avgustyn Voloshyn gained great authority among the people, that’s why, he was called “Father”.

Chapter IV, “A. Voloshyn’s Political Activity in the Czechoslovak Republic” (pp. 125–158), outlines the formation and development of the political career of a leader Avgustyn Voloshyn in 1918 – 1938: from the time of the collapse of the Austro-Hungarian monarchy due to the formation of the Czechoslovak Republic until the election of the Prime Minister of the Autonomous Government. Thus, in 1918 Avgustin Voloshyn as an educated and influential man was a member of Uzhgorod “Council of Hungarian Ruthenians”, in 1919 he participated in the establishment of the Central Rus’ People's Council, in 1919 – 1921 he was a member of the Directory of the Provisional Government of Subcarpathian Rus’, in 1920 he was one of the initiators of the Rus’ Agricultural Party, in 1924 he was the organizer of the Christian-People’s Party, from 1925 to 1929 he was ambassador to the parliament of the Czechoslovak Republic, in April 1938 he headed the First Rus’ (Ukrainian) Central People’s Council, in October of the same year he joined the first autonomous government and became the prime minister of the second autonomous government of Subcarpathian Rus’. The researchers draw attention to A. Voloshyn’s diplomatic gift “to unite forces of different orientations around him” (p. 130), at the same time defending his convictions such as Christian faith, truth, justice, strengthening among the people “Rus’ spirit and people's consciousness” (p. 137).

In Chapter V, “From the Prime Minister of the Autonomous Government of Subcarpathian Rus’ to the President of Carpathian Ukraine” (pp. 158–205), there are covered 5 months chronologically. The authors of the monograph analyze the extreme conditions in which the government of A. Voloshyn had to work. Firstly, according to the decision of the Vienna International Arbitration, Subcarpathian Rus’ lost 97 settlements and 175 thousand people. Secondly, the deep economic crisis led to low living standards, rising prices, unemployment and persistent budget deficits. Thirdly, the unstable domestic political situation was due to attacks by the Hungarian and Polish terrorists, information warfare of neighbouring states, conflicts between local people and the Czech officials. The government paid special attention to political and propaganda work, in particular, the organization of national defense “The Carpathian Sich” was formed under the leadership of Dmytro Klympush; a rigid vertical structure of executive power had been created; citizens were restricted in their constitutional rights (for example, all political parties were dissolved; some opposition publications were closed) (pp. 186–191). Elections to the

Sejm of Carpathian Ukraine took place on February 12, 1939 and showed the support of 92.4% of voters in favour of the UNO (“Ukrainian National Union”) – the pro-presidential party.

The scholars S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh step by step describe the events of the beginning of March of 1939: A. Hitler decided to liquidate Czechoslovakia on March 6, 1939, Slovakia declared its independence on March 14, 1939, on the same day A. Voloshyn officially declared Carpathian Ukraine as an independent state. On March 15, 1939, the Sejm of Carpathian Ukraine began its work in Khust. It passed laws on independence, state system, state name, language, coat of arms, flag and anthem of Carpathian Ukraine. The President of the newly created Ukrainian State, Avgustyn Voloshyn, was elected by secret ballot. On the same day, March 15, 1939, the Hungarian troops launched a general offensive which, “despite the heroic armed resistance of a small number of the Carpathian Sich units, ended on March 18 with its full occupation and annexation to Hungary” (p. 201). The authors conclude that the autonomous Carpathian Ukraine was objectively unable to function due to difficult domestic political and economic circumstances. On the other hand, the fate of Transcarpathia as an object of international politics in 1918 – 1939 was determined by the geopolitical interests of stronger neighbouring states.

Chapter VI, “In exile: from Professor to Rector of the Ukrainian Free University” (pp. 205–218), is devoted to the analysis of a large number of documents. They are the diary of a colleague of Fr. Avgustin, Vasily Grendzha-Donsky, protocols of interrogations of the Moscow TsAMGB (the Russian Federation), the State Archives of Baia Mare (Romania), as well as publications of the press of that time (Bulletin of the Ukrainian Society of Education in Zagreb, Nova Zoria, Women’s Will in Galicia) and eyewitness accounts. They are gradually recreating Avgustyn Voloshyn’s route abroad and his last years of life in Prague. According to the documents, until 1945 Prague remained one of the largest and most active centers of the Ukrainian emigration in Europe with a number of scientific institutions and organizations (p. 212). A. Voloshyn “entered the service” at the Ukrainian Free University (nowadays, Ukrainische Freie Universität in München) as head of the Department of Pedagogy, later he received a doctorate in law. Besides, he fruitfully worked both on textbooks and manuals on the theory of education, pedagogical teleology, and pedagogical psychology. Moreover, A. Voloshyn cared for the Ukrainian orphans who lived abroad. In 1939 – 1940 he held the position of Dean of the Faculty of Philosophy. After the Soviet troops entered Prague, the head of the Ukrainian Free University and most of the professors went abroad, and Professor Voloshyn was assigned the duties of rector (p. 217).

In Chapter VII, “Imprisonment by the Soviet Special Services and the Last Days of Life of the President of Carpathian Ukraine” (pp. 218–233), there is described in detail the acquaintance of A. Voloshyn with SMERSH employees (counter-intelligence unit of the People’s Commissariat of Defense of the USSR). The researchers S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh by quoting Avgustyn Voloshyn’s Personnel file, memoirs of Ivan

Mondich (the SMERSH translator), Fr. Zoreslav (S. Sabola), E. Dutka (the niece of Fr. Augustine) try to recreate a clear picture of arrest and interrogations (pp. 219–221). Memoirs of the Soviet spy L. Trepper, military prosecutor M. Ushov, and other prisoners testify to the formidable atmosphere of the Lefortovo Prison, a stronghold of the Ministry of State Security (p. 223). His cellmate V. Marchuk talks about the circumstances of Avgustyn Voloshyn's stay in prison (p. 225). On the basis of archival materials (the indictments, medical opinion on complaints of weakness and pain in the heart and the act of forensic medical examination of the corpse of A. I. Voloshyn) the authors convey the tragic events of the last two months of the life of the President of Carpathian Ukraine (pp. 224–227).

It is of special interest to a reader to analyze and reflect on the “Testament” made by Fr. Avgustyn Voloshyn a year before his death, on August 19, 1944. It testifies, first of all, to deep and strong faith in God and love for his neighbours since the priest donated all his property for the benefit of the church and orphans (p. 229). In addition, as a far-sighted politician and spiritual leader, Avgustyn Voloshyn expressed the wish of the church union of all Ukrainians, which would certainly bring political freedom to the Ukrainian people (pp. 231–232).

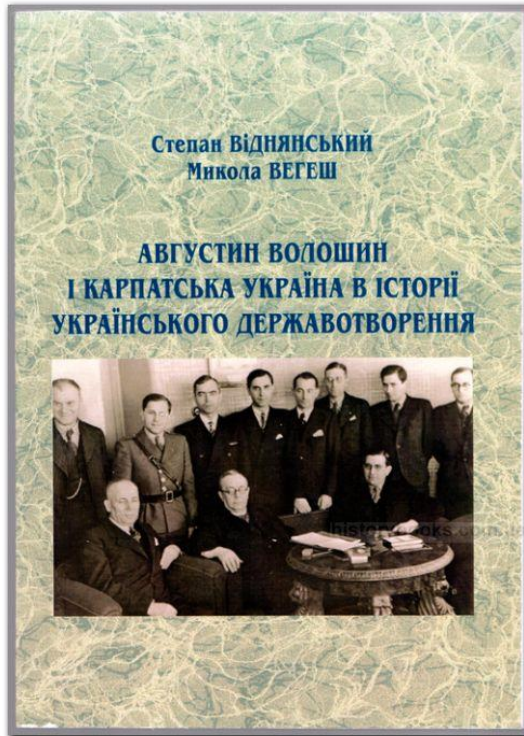
Chapter VIII, “Avgustyn Voloshyn in the Memoirs of Colleagues and Contemporaries” (pp. 233–276), contains the evidence and reflections on the life, activities and actions of a man of flesh and blood and, at the same time, an extraordinary man, “Moses” of Subcarpathia (p. 237), “Father” of a national revival (p. 275), he who “with his national consciousness ... was ahead of his time” (p. 233), he who “gave all the fervor of his great heart and his talent to the service of the people near the Carpathians” (p. 242). A. Voloshyn's ardent sense of belonging to his native land, his efforts to develop the national identity of Transcarpathian Ukrainians were noted by Fr. Dmytro Popovych, V. Grendzha-Donsky, his student and follower A. Shtefan, his close friend V. Birchak, writer V. Bazhansky, members of Organization of the Ukrainian Nationalists Yu. Khymynets, S. Efremov, O. Olzhych, etc. All the researchers and eyewitnesses help to make a true portrait of Avgustyn Voloshyn, a political and public figure who was destined to be a leader and take the historical responsibility for the fate of his beloved people.

Chapter IX, “A. Voloshyn and Carpathian Ukraine in the Historical Sources and in Domestic and Foreign Historiography” (pp. 276–321), focuses on the analysis of a significant source base of the research. For example, the archival documents from the funds of Ukraine, Russia, Hungary, the Czech Republic, Slovakia, Romania allowed the authors to characterize the socio-economic, political and cultural situation of Carpathian Ukraine objectively and impartially. In addition, the examined diaries and press publications allowed to illustrate the historical events of those times properly. Modern domestic and foreign scholars are trying to comprehend A. Voloshyn's legacy as a teacher, scientist, writer, philologist, historian or politician. The authors of the book S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh reasonably prove their own vision of the activities and deeds of Avgustyn Voloshyn as a politician, while encouraging us to further research.

With our remarks and wishes we urge the authors of the peer-reviewed monograph to reflect on the following: Chapter I describes the features of the development of the region in certain areas (political, national and cultural, socio-mental) analyzing diachronically each in particular. It is worth noting that sometimes it is difficult for the reader to follow, to say, the 19th century events in one paragraph (which describes the process of Magyarization) and switch to the events of the 13th and 14th centuries in the next paragraph (which describes the features of the conquest of Transcarpathian lands by Hungary) (p. 21). Furthermore, in our humble opinion, it would be appropriate to use photos of the mentioned historical figures and / or events related to them to make the monograph more illustrative.

These remarks do not diminish the originality of the peer-reviewed monograph, as the meaningful material provides food for thought and further discussion. The authors of the book S. V. Vidnyansky and M. M. Vehesh have made an important contribution to the Ukrainian historiography with their assessment of Carpathian Ukraine as an important stage of the Ukrainian State-building.

*РОСТИСЛАВ МАЙОР,
ІВАН БОРОВЕЦЬ*

ПОСТІЛПЬ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА В НОВОМУ РАКУРСІ

Постать видатного українського педагога, культурно-освітнього, громадського, політичного та державного діяча кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Августина Волошина вже не одне десятиліття привертає увагу українських і зарубіжних дослідників. Сьогодні нараховується кілька сотень статей та монографій, присвячених як вивченню його життя та діяльності, так і дослідженню Карпатської України, президентом якої він був.

Рецензована монографія відомих істориків Степана Віднянського та Миколи Вегаша узагальнює практично всі відомі сьогодні джерела та наукову літературу про Карпатську Україну та її президента. У ній ґрунтовно та комплексно висвітлено різні аспекти життя і діяльності видатного закарпатського діяча, його роль та значення в утворенні та існуванні Карпатської України. При написанні книги автори використали чималу кількість історичних джерел, наукових напрацювань (статей, монографій та ін.) інших вчених, а в додатках розмістили список вибраної бібліографії у кількості 691 позиція.

Монографія складається з передмови, 10 розділів, післямови та додатків. У першому розділі книги – «Срібна Земля»: історична доля батьківщини майбутнього

президента Карпатської України» – подано загальну характеристику історичних, політичних, економічних, культурних, соціально-ментальних, національних і міжнародних особливостей розвитку Закарпаття, без яких, на думку авторів дослідження, неможливо з'ясувати чинники, котрі вплинули на формування світогляду, політичні погляди та національно-культурну орієнтацію А. Волошина.

Висвітлення теми розділу науковці розпочали ще з періоду неоліту, поступово перейшовши до доби Галицько-Волинського князівства, діяльності закарпатських будителів XIX ст. (зокрема, згадано про автономістські та федералістські програми Адольфа Добрянського), політику мадяризації, національно-визвольний рух 1918–1919 рр., приєднання Закарпаття до складу Чехословацької республіки (ЧСР), економічне становище краю у міжвоєнний період, розвиток сільського господарства, промисловості та багато інших проблем.

У другому розділі книги висвітлено процес формування світогляду А. Волошина, вплив на нього політики мадяризації та інших факторів. Дослідники відзначають, що вирішальну роль у вихованні Августина належала саме сім'ї, а не іншим чинникам.

У третьому розділі проаналізовано початок релігійної та громадсько-політичної діяльності талановитого українського діяча. У монографії акцентується, що він усіма доступними засобами відстоював права та свободи українців Закарпаття, інтереси «народної» церкви, збереження церковнослов'янської мови в богослужінні та ін. Також стверджується, що 1900–1938 рр. були найбільш плідними в житті А. Волошина. Саме в цей час він проявив себе як видатний педагог, просвітянин, видавець книг, газет. Автори дослідження постійно підкреслювали той факт, що закарпатці ще за життя називали А. Волошина «Батьком» і що такої величі й поваги заслужив раніше лише Олександр Духнович – видатний закарпатський будитель XIX ст.

А. Волошин розумів, що лише з допомогою друкованої продукції можливе поширення знань серед населення. У зв'язку з цим написав 42 підручники, низку політичних праць. Також був автором чималої кількості віршів, оповідань, п'єс, повістей. Дотримувався постулату: «Рідна мова – це життя народу». Комунізм і фашизм вважав шкідливими для вільного розвитку шкільної системи. Боровся проти алкоголізму й розпусти. Багато працював над відкриттям читалень. Високо цинив участь жінок у культурно-освітньому житті краю. Автори монографії слушно стверджують, що А. Волошин «по-праву вважається першим просвітянином XX століття в Закарпатті».

Четвертий розділ монографії присвячений висвітленню педагогічної та літературної спадщини закарпатського діяча. Ці напрямки діяльності А. Волошина, на думку авторів даної рецензії, проаналізовані в монографії найбільш ґрунтовно та комплексно. Аналіз педагогічної спадщини А. Волошина дозволяє зробити висновок, що він працював над модернізацією

навчального процесу. Окреме значення надавав моральному вихованню у початкових класах школи, духовному збагаченню учнів. Виділяв 5 визначальних чинників виховання: сім'я, школа, держава, церква та вихователь. При цьому вихователя він ставив на перше місце. Дотримувався думки, що «навчити учнів розуміти прекрасне в житті, природі, вміти віднайти дивосвіт краси в літературному чи мистецькому творі – ось завдання для досвідченого педагога-вихователя». Автори монографії називають Волошина педагогом-гуманістом і вважають, що саме йому належить пріоритет введення в науку про виховання терміну «моральна правда». Підсумовуючи, автори праці зазначили, що ім'я Августина «посідає чільне місце в духовному світі історії України, її культури та науки першої половини ХХ ст.».

У п'ятому розділі монографії розкривається політична діяльність А. Волошина в Чехословацькій республіці. Автори дослідження підкреслюють, що він упродовж всього міжвоєнного періоду дотримувався прочехословацької орієнтації та неодноразова акцентують, що він з великою повагою ставився до президента Томаша Масарика. Дослідники також стверджують, що Волошин «був причетний до всіх головних політичних подій в історії Закарпаття починаючи з 1918 р., а з жовтня 1938 р. по березень 1939 р. був провідним політичним і державним діячем краю під час розбудови Карпато-Української держави». Перебуваючи на посаді депутата чехо-словацького парламенту, він відстоював інтереси Закарпаття, домігся введення в краї кооперативних законів та ін. Не оминули автори дослідження висвітлення й питання ненависті мадярів до «Батька» закарпатців.

У шостому розділі розглянуто діяльність А. Волошина на посаді прем'єра автономного уряду Підкарпатської Русі та президента Карпатської України. На думку авторів праці, «тріумф і водночас трагедія Волошина-політика припадає саме на другу половину 1938 – початок 1939 рр., коли 26 жовтня 1938 р. він був призначений прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі, а 15 березня 1939 р. – обраний президентом незалежної держави – Карпатської України».

А. Волошин обстоював єдність і цілісність Чехословаччини та був прихильником ідеї надання автономії Закарпаттю у складі ЧСР. Тут можна провести певну паралель з видатним закарпатським будителем і політичним діячем ХІХ ст. Адольфом Добрянським, який відстоював ідеї цілісності Австрійської імперії, до складу якої входило Закарпаття, та надання краю, чи й всій Західній Україні, автономного статусу. У монографії детально охарактеризовано економічну кризу та примітивний розвиток медицини в краї, плани відкрити в Закарпатті університет, події, пов'язані із запровадженням назви «Карпатська Україна», законотворчу діяльність А. Волошина, його авторитаризм в управлінні державою. Зазначено, що з перших днів прем'єрства він орієнтувався на Німеччину. Автори стверджують, що плани господарського й культурного будівництва, покращення соціального становища та рівня життя населення автономного краю, в силу

несприятливих обставин, переважно так і не були реалізовані. На їх переконання, утворення Карпатської України було наслідком багаторічної боротьби закарпатських патріотів, зокрема українських політичних сил, котрі очолював А. Волошин, та суспільно-політичних процесів, котрі відбувалися наприкінці 1930-х років у Європі в цілому.

У сьомому розділі в загальних рисах висвітлено життя і діяльність А. Волошина в період еміграції (1939–1945 рр.): його шлях від професора педагогіки, декана філософського факультету до ректора Українського вільного університету в Празі. Викладаючи в університеті, закарпатський діяч плідно займався літературною діяльністю та багато уваги приділяв залученню українських дітей у школи, гімназії.

У восьмому розділі монографії детально та об'єктивно висвітлено події ув'язнення А. Волошина радянськими спецслужбами, його останні дні життя, знущання над ним радянської влади. Також, що є надзвичайно важливим, поміщено повний текст заповіту Августина.

Надзвичайно цінним є матеріали дев'ятого розділу, адже тут містяться уривки спогадів про А. Волошина його соратників і сучасників: В. Гренджі-Донського, В. Шандора, А. Штефана, М. Химинця та багатьох інших. Ця інформація є надзвичайно цінною, оскільки жодні офіційні документи не розкриють деталі багатьох подій та процесів, взаємовідносин між різними особистостями, окремі аспекти історії Карпатської України та багато іншого так, як це висвітлено в спогадах, щоденниках, мемуарах безпосередніх учасників тих подій. Проаналізувавши чималу кількість спогадів сучасників А. Волошина, можна з впевненістю стверджувати, що він користувався безмежною любов'ю та повагою серед закарпатців, а тому недаремно заслужив ім'я «Батька».

У десятому розділі рецензованої монографії проаналізовані джерельна база та історіографія дослідження. За останніх тридцять років в науковий обіг різні дослідники ввели велику кількість джерел з досліджуваної теми, котрі зберігаються в архівах України (Берегово, Ужгород, Львів, Київ), Чехії, Угорщини та Румунії. Аналіз історіографії порушеної проблеми, як стверджують автори монографії, дозволяє з впевненістю говорити, що українські науковці в основному досліджували педагогічну, культурну та освітню діяльність А. Волошина, а зарубіжні – політичну. С. Віднянський та М. Вегеш переконані (і з цим, безперечно, варто погодитися), що попри, іноді, різну оцінку особистості А. Волошина та його діяльності, біль-шість вчених вважають закарпатського діяча визначною по- статтю в історії України ХХ ст.

Разом з тим, варто звернути увагу й на деякі пропозиції авторам, які можуть бути, за їх бажанням, враховані при перевиданні книги. Зокрема, розлогий перший розділ монографії (обсягом 60 сторінок) бачиться не обов'язковим, тому що не стосується безпосередньо життя і діяльності А. Волошина. Адже який вплив на формування його світогляду, політичних поглядів та національну орієнтацію могли

мати галли, кельти, сармати? Вплив політики мадяризації, автономістські прагнення закарпатців у ХІХ ст. та ін., що дійсно мало значення для формування особистості А. Волошина, на думку рецензентів, можна було описати кількома абзацами чи сторінками в другому розділі книги.

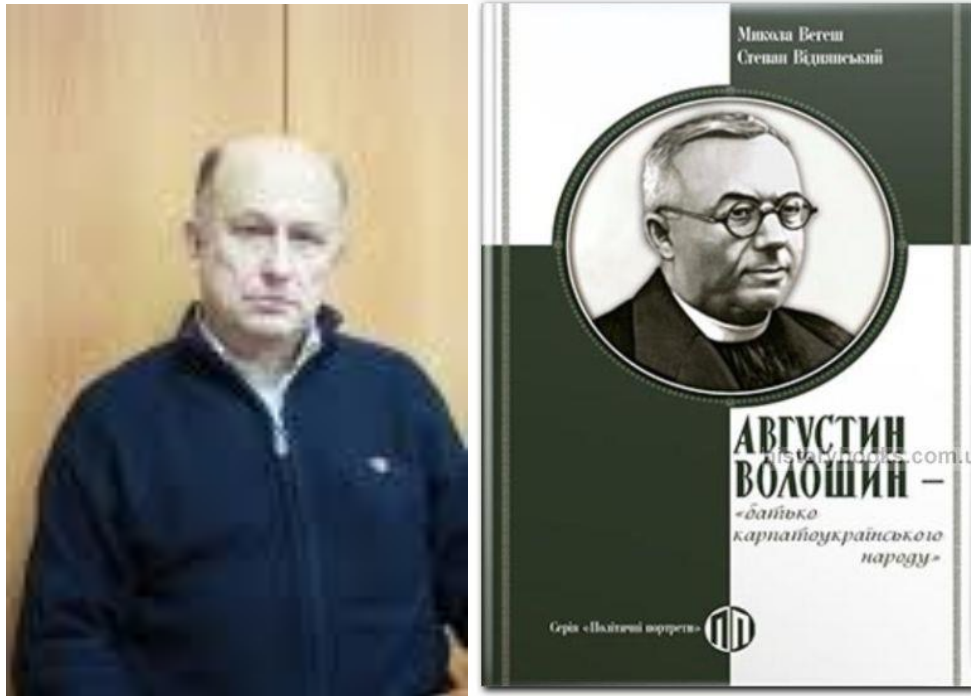
У тексті першого розділу трапляються росіянізми. Наприклад: «*вірно відзначив*» (краще – правильно відзначив), «*збігу ряду обставин*» (збігу декількох/кількох обставин), «*близько 3 тис. чоловік*» (осіб). Подекуди використовується застаріла термінологія: «*широким масам* ще не була притаманна», «*без участі широких народних мас* краю», «*політично-класові... розбіжності*».

Третій і шостий розділ праці рясніють занадто довгими цитатами: деякі з них займають по 23–24 рядки. Також, на думку авторів рецензії, в книзі простежуються як науковий, так і науково-публіцистичний стилі.

Бажано було б подати фотографії Августина Волошина та його подвижників. Їх наявність, безперечно, зробила б книгу цікавішою й привабливішою, особливо для непрофесійних істориків чи науковців інших сфер.

Зрештою, дискусійним вважаємо аналітичний висновок авторів, що «етнонаціональне самоусвідомлення корінних жителів краю значно відставало (*у середині ХІХ ст. – Авт.*) від таких процесів у Наддніпрянській Україні, Галичині та навіть Буковині». В сучасних наукових дослідженнях (в тому числі дисертаційній роботі одного з авторів рецензії), присвячених питанню розвитку етнонаціональної свідомості закарпатців у ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст., аргументується точка зору, що вона була на досить високому рівні, що дозволило регіону зрештою записати в аннали української історії вагому державотворчу сторінку.

У підсумку ще раз підкреслимо, що праця є важливим виданням як для науковців, так і для усіх, хто цікавиться історією українського державотворення, життям і діяльністю найвизначніших постатей в історії України загалом, та Закарпаття, зокрема. У ній ґрунтовно та комплексно розкрито складний та цікавий життєвий шлях, багатогранну діяльність (громадську, релігійну, педагогічну, культурну, політичну та державницьку) найвідомішого діяча Підкарпатської Русі першої половини ХІХ ст. – Августина Волошина.

ПРО БАТЬКА КАРПАТОУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Вегеш Микола, Віднянський Степан. Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парламентське видавництво, 2020. 469 с.

У статті проаналізовано наукове видання «Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу» авторів С. В. Віднянського і М. М. Вегеша. Вони є відомими спеціалістами в Україні з історії країн Центрально-Східної Європи і такого центральноєвропейського регіону, яким є Закарпаття. Тому досконало володіють матеріалом і знають предмет дослідження. На їхню думку, з особистістю А. Волошина, освітнього, громадсько-політичного і державного діяча, асоціюється процес національного відродження закарпатських українців у 30-х рр. ХХ ст. Автори книги зазначили, що фігура А. Волошина відноситься до великих людей Закарпаття і прирівнюють його до особистості О. Духновича, який своє життя присвятив боротьбі за кращу долю народу і закликав співвітчизників «залишити глибокий сон». Автори дослідження по-новому, комплексно описали особистість і охарактеризували діяльність А. Волошина.

Географічне і геополітичне розташування Закарпаття по-своєму унікальне. Його територія межує нині з 4-ма державами. Тому інтерес до його історії є

закономірним. Історія Закарпаття є складовою частиною історії України і одночасно має свої особливості. Окремі сторінки минулого цього краю пов'язані з Поділлям. Місто Мукачево розташоване в центральній частині Закарпатської області. Його окрасою є місцевий замок, який стоїть у передмісті Паланок. Замок визначають як військово-архітектурну пам'ятку середньовіччя, що збудована для охорони і контролю торговельних шляхів. У 1396 р. право на володіння замком від угорського короля Жигмонда отримав подільський князь, племінник великого князя литовського Вітовта, Федір Коріатович. Він відіграв чималу роль в історії Мукачева і розбудував фортецю.

Уродженець Закарпаття В. Г. Кукольник у 1820 році обіймав посаду першого директора Ніжинської гімназії імені Безбородька на Чернігівщині. А відомий вчений, уродженець Закарпаття І. С. Орлай у 1821–1826 рр. також був керівником цієї гімназії.

Тож дослідження присвячено А. Волошину, з ім'ям якого пов'язано піднесення національної свідомості закарпатців і який є видатною постаттю «Срібної землі».

У передньому слові автори справедливо наголошують, що з іменем А. Волошина (17 березня 1874 — 19 липня 1945) асоціюються найвизначніші політичні й культурні здобутки закарпатських українців у перших чотирьох десятиліттях ХХ ст. З його ім'ям пов'язані найяскравіші сторінки історії боротьби закарпатців за автономію в межах Чехословацької республіки, героїчний і водночас трагічний шлях становлення Карпатської України весною 1939 року. Тому не випадково він був удостоєний звання Герой України відповідно до Указу Президента України в березні 2002 року (с. 7, 8, 11). Ці та інші факти спростовують твердження, що «Закарпаття не мало спільної з Україною сторінок історії до 1944 року» (с. 7, 8, 9, 11).

У першому розділі книги «Земля без імені» автори констатують, що до Галицько-Волинського князівства була свого часу приєднана Західна частина Закарпаття, від нинішнього Берегово до гори Маковиця, і ці землі сорок років перебували у складі держави Лева Даниловича (с.19).

Значна частина першого розділу присвячена міжнародній ситуації кінця 1918–1919 рр., коли розпалася Австро-Угорська імперія, а на її руїнах унаслідок національно-демократичних революцій виникають нові держави, коли інтелектуальні еліти краю долучилися до зростання української національної свідомості серед закарпатців, а делегати Хустського з'їзду 22 січня 1919 р. висловилися за злуку з Україною. Надалі долю Закарпаття вирішували на міжнародному рівні, тому автори аналізують Сен-Жерменський договір від 10 вересня 1919 р., згідно з яким край був включений до Чехословаччини (с.34–53).

Велика частина першого розділу присвячена розгляду економічного становища Закарпаття, характеристиці сировинного і господарського потенціалу (с.71–86). Автори дають аргументовану відповідь тим українським історикам, які

стверджували, що після приєднання Закарпаття до ЧСР у 1919 р. її уряд ставився до цієї території, як до колоніальної провінції. Про активну господарську допомогу Закарпаттю свідчить той факт, що в розвиток краю вкладалися певні кошти. З 1919 до 1933 рр. з державних фондів виділено 1,6 млрд крон. Лише по лінії Міністерства громадських робіт ЧСР з 1920 до 1935 р. на розбудову Закарпаття вкладено 490 млн крон. Економічна криза 30-х рр. ХХ століття негативно вплинула на економіку краю, що спонукало місцевих мешканців виїжджати в пошуках роботи в інші регіони. За період 1928–1938 рр. завербовано на роботу в чеські землі понад 100 тис. осіб (с.85, 87).

У другому розділі «Родина і формування світогляду Августина Волошина» автори подають чимало його біографічних даних. Народився він у селі Келечині, нині Міжгірський район, Закарпатської області, в родині священника. Родина була великою, семеро дітей. Батько приділяв увагу навчанню дітей. Августин у 1892 р. закінчив 8-класну гімназію і вступив на богословський факультет Пазманського університету в Будапешті. Після року навчання переїхав і поступив у богословську академію в Ужгороді, яку закінчив у 1896 році. Цього ж року вступає на фізико-математичний факультет Вищої педагогічної школи в Будапешті, який закінчив у 1900 р. З того часу перебував на педагогічній роботі (с. 96). У 1902 був призначений директором півцеучительської семінарії в Ужгороді. Одружився у 1896 році на дочці професора ужгородської гімназії — Ірині Іванівні Петрик. У шлюбі з нею перебував 40 років. Подружжя не мало дітей. Опікувалися разом із сестрами василіанами місцевим сиротинцем для дітей священників і учителів (с.104). Його дружина започаткувала «Жіночий союз» і створила при ньому «Народну кухню», де бідним мешканцям безкоштовно видавали щодня 500–600 обідів (с.108).

діяльності». Початок його діяльності припадає на березень 1897 року, коли він почав служити капеланом Цегольнянської Преображенської церкви в м. Ужгород в умовах мадяризації владою Будапешта місцевого населення краю. Справедливим є висновок авторів, що «оборона кирилиці від угорського шовіністичного наступу — одна з великих заслуг А. Волошина перед своїм народом. Він не побоявся на всіх рівнях виступати проти тих священників, Єпископів і представників влади з Будапешта, які намагалися запровадити на Закарпатті богослужіння угорською мовою і руські книжки друкувати латинським алфавітом. Спільними зусиллями патріотів Закарпаття ця антиукраїнська акція не була проведена в життя (с.129).

Долучився А. Волошин до поширення освіти серед широких верств народу. З його ініціативи започатковано друковані видання «Буквар», газету «Наука» та інше.

Працюючи на розвиток освіти, А. Волошин писав книги та шкільні підручники. За його авторства вийшло 42 книги. Практикував написання політичних праць.

Автори книги справедливо зауважують, що відродження і розбудова незалежної України зняли «табу» з цілого ряду проблем нашої історії і, зокрема, діяльності товариства «Просвіта», серед засновників якого на Закарпатті у 1920 році

був А. Волошин. Завдяки його зусиллям у 1928 році відкрито щойно збудований «Народний дім» цієї організації з читальнею.

Доволі цікавим для читача є розділ про педагогічну діяльність А. Волошина, якій не приділяється увага в навчальних підручниках з історії України. Звертає на себе увагу твердження просвітителя, що якість підготовки учнів залежить від багатьох чинників, але насамперед від високої компетентності особи вихователя. А загальнолюдським ідеалом у виховному процесі, на його думку, є Ісус Христос. Початки християнського виховання припадають на роки життя Ісуса Христа (7 до н. е. — 30), який «просвітив своїм приміром і своєю наукою людський рід і назначив нову ціль і нові середники для виховання», будучи при тому «правдивим вихователем» (с.180). Цікавою є його думка, що християнська культура розбила і розбиває інститути рабства, нерівності і несправедливості (с. 171), а християнство як вчення охоплює не тільки мету виховання людини, воно дає теорію удосконалення (с. 207).

У наступних розділах книги А. Волошин постає як політичний діяч, який за твердженням авторів «був причетний до всіх головних політичних подій в історії Закарпаття, починаючи з 1918 р., а з жовтня 1938 р. до березня 1939 р. був провідним політичним і державним діячем краю під час розбудови Карпато-Української держави (с. 221). Діяльність А. Волошина — політика — висвітлюється на фоні запровадження на Закарпатті конституційної системи демократичної ЧСР, що призвело до функціонування парламентаризму, виникнення та діяльності політичних партій, участі закарпатців у виборах до чехословацького парламенту, які у міжвоєнний період проводилися в 1924, 1925, 1929, 1935 роках. Автори констатують, що А. Волошину як державному діячеві довелося діяти в умовах загострення міжнародної кризи кінця 30-х рр. ХХ ст. Тому багато із запланованого ним не вдалося здійснити. Аналізують автори процес підготовки і проведення Сойму Карпатської України, на якому проголошено Карпатську Україну державою-республікою з президентом на чолі, обраним Соймом. Але сталося так, що 15 березня 1939 року, в день проведення Сойму, угорські війська розпочали наступ на територію новопроголошеної республіки, який завершився окупацією 18 березня. У наступному розділі описують діяльність А. Волошина за межами Закарпаття у Празі, до 11 травня 1945 року — часу затримання його органами НКВС і перевезення до Москви, і ув'язнення в Лефортовській тюрмі, де він був підданий допитам і тортурам, де і помер 19 липня 1945 року.

*СПЕТАН ВІДНЯНСЬКИЙ,
ВАСИЛЬ МІЦАНУН*

НАЙПОВНІША БІБЛІОГРАФІЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Історія Карпатської України 1938–1939 рр. займає особливе місце в історії українського державотворення. Протягом тривалого часу ця проблематика належала до так званих «білих плям». Із відновленням Україною незалежності в 1991 році, відкриттям доступу до раніше заборонених архівних матеріалів дослідники отримали можливість писати про національно-визвольну боротьбу українського народу, не боячись переслідувань, тому різко зросла кількість публікацій, які стосуються Карпатської України. Це дає можливість підсумувати результати наукових досліджень, детально визначити перебіг подій державотворення в Закарпатті й об'єктивно оцінити їх значення та укласти максимально повну на сьогодні бібліографію важливої сторінки в новітній історії України.

З цим нелегким і відповідальним завданням успішно справилися відомі українські історики Микола Вегеш та Сергій Федака – автори книги «Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939). Хронологія подій. Бібліографія», приуроченої до 83-ої річниці проголошення незалежності

Карпатської України. Це друге, доповнене і виправлене видання спільного проєкту двох дослідників. Автори значно розширили бібліографію Карпатської України: кількість публікацій з історії Карпатської України зафіксована в першому виданні, яке побачило світ минулого року, становила 3316 позицій, у другому – уже 6150.

Деякі слова про авторів цього, багато в чому унікального видання. М. Вегеш став одним із перших науковців, що розпочав дослідження історії Карпатської України після відновлення незалежності України, захистивши з цієї теми спочатку кандидатську (1994), а згодом – докторську (1999) дисертації та опублікувавши десятки монографій та сотні статей, які здобули визнання в науковому середовищі. А його колега – історик і талановитий журналіст-краєзнавець С. Федака – автор сотень публікацій з історії Закарпаття, у 2013 р. опублікував монографію «Літопис Карпатської України», яка теж отримала схвальні відгуки читачів.

Безумовний читацький успіх і наукове значення численних публікацій цих авторів з історії Закарпаття, зокрема Карпатської України, пояснюється насамперед актуальністю проблематики, використанням широкого кола оригінальних і маловідомих джерел та літератури. Праці вирізняються змістовністю, науковою новизною й аргументованістю, різножанровістю, вони доступні для масового читача. Підтвердженням цього є і поява ґрунтового науково-довідкового видання, що стало результатом цілком природного об'єднання творчих зусиль двох провідних професорів-істориків Ужгородського національного університету для нового скрупульозного дослідження з цієї проблематики, яке пропонується читачеві.

У цьому виданні виділяються два головні блоки: «Хронологія подій» та «Бібліографія». У першому з них подається конкретно-історичний матеріал про події в Закарпатті і навколо нього з 9 березня 1937 року до 23 березня 1939 року в хронологічній послідовності: рік, число і місяць, іноді з вказівкою дня тижня. Розпочинається він зі спільного меморандуму провідних народних рад Підкарпаття з вимогою автономії, переданому голові чехословацького уряду впливовими політичними діячами краю, і завершується розстрілом 15 січовиків у Солотвині та захопленням всієї території Карпатської України союзницею нацистської Німеччини – гортіївською Угорщиною. У ньому скрупульозно, практично день за днем висвітлюються історичні події, які відбувалися на теренах Закарпаття напередодні Другої світової війни: взаємовідносини основних політичних сил краю, стосунки з центральним урядом у Празі, зовнішні стосунки із сусідніми державами – Польщею, Угорщиною і Румунією, а також Німеччиною і українською діаспорою в країнах світу в контексті боротьби за здобуття і в процесі становлення автономії Закарпаття/Підкарпатської Русі у складі Чехословацької республіки.

Зокрема, у розділі «Зміцнення автономії держави (3 листопада 1938 – 12 лютого 1939 р.)» поденно описано події в краї: 3 листопада, четвер – «В Ужгороді – урядова нарада під головуванням Ю. Ревая з питання «куди переносити столицю»...; 4 листопада, п'ятниця – «Видано циркуляр ради міністрів

Чехословаччини про переведення органів влади Підкарпатської Русі з Ужгорода до Хуста»...; 5 листопада, субота – «Нова свобода» опублікувала «Маніфест уряду Карпатської України до всіх громадян Карпатської України»...; 6 листопада, неділя – «У Будапешті відбулася урядова нарада за участю М. Горті, на якій розроблено план окупації усього Підкарпаття»; 7 листопада, понеділок – «Евакуація бібліотеки та музею ужгородської «Просвіти». Ужгородську горожанську школу переведено до с. Невицьке, де вона проіснувала до кінця 1938–39 навчального року»...; 8 листопада, вівторок – «Міністр закордонних справ Польщі Бек у розмові з угорським послом у Польщі А. Хорі заявив про підтримку угорських претензій на Підкарпаття і порадив скористатися скрутним становищем Чехословаччини»...; 9 листопада, середа – «У Хусті відбулися установчі збори Організації народної оборони «Карпатська Січ» (ОНОКС). Головним командантом став Дмитро Климпуш, його заступником – Іван Роман»...; 10 листопада, четвер – «Офіційна передача Ужгорода і Мукачеве угорським властям» і так далі...

З цього часу Хуст стає столицею Карпатської України. 17 листопада 1938 р. Українська Народна Рада направила Президенту Чехословаччини телеграму про назву краю – Карпатська Україна: «Є неспірним, що наш народ є народом українським, а не руським, то є великоруським. Тому назва Підкарпатська Русь не відповідає дійсності. Українська Народна Рада, яка проголосила р. 1919 прилучення нашого народу до республіки як народня репрезентантка українського населення в інтересі консолідації та спокійного розвитку цього краю домагається, щоб в новій Конституції була ужита урядова назва цього краю: Карпатська Україна». До речі, 30 грудня 1938 р. видано розпорядження уряду Підкарпатської Русі про використання назви Карпатська Україна щодо території Підкарпатської Русі.

1939 рік у Карпатській Україні розпочався із серйозних адміністративно-управлінських змін. Так, 1 січня, в неділю, автори зафіксували «скасування старих чехословацьких місцевих органів влади в Карпатській Україні. Багато службовців залишилося без роботи, зокрема 820 вчителів із ліквідованих чеських шкіл». 2 січня в Хусті відбулася нарада з економічних та адміністративних питань, ініційована урядом Карпатської України. 4 січня розпочинається підготовка виборів до Союму Карпатської України. З цього приводу Міністерство внутрішніх справ Карпатської України видало циркуляр про складання списку виборців. 12 січня прозвучала заява А. Волошина про вибори до Союму Карпатської України, що мали відбутися через місяць. При цьому розпускалися всі старі політичні партії, а нові партії мали подати списки кандидатів до 22 січня. 20 січня 1939 р. було схвалено статут Українського Національного Об'єднання (УНО). Офіційні результати виборів 12 лютого 1939 р.: «Мали право голосу 284.365 виборців. Взяли участь у голосуванні 263.202, або 92,5 відсотка. Проголосувало за УНО 244.922, або 92,4 відсотка...». У 187 населених пунктах піднято білі прапори на знак того, що там не менше 98% учасників виборів проголосували за УНО. До слова, у селах Дравці та Баранинці, які згідно з

рішеннями Віденського арбітражу відійшли до Угорщини, також вивісили білі прапори.

Післявиборчий період М. Вегеш та С. Федака характеризують як «Творення передумов незалежності (13 лютого – 13 березня 1939 р.)». Серед ключових державотворчих подій, наведених авторами монографії, виділимо: звернення А. Волошина «Солодкий мій Народе!» (14 лютого), відозва прем'єр-міністра до українського народу про національний податок для розбудови Карпатської України (17 лютого), другий з'їзд Карпатської Січі в Хусті (19 лютого), випуск поштової марки «Карпатська Україна» (2 березня) тощо. Але зовнішній фактор уже починає відігравати ключову роль. Так, 4 березня 1939 р. Угорщина почала підготовку наступу на Карпатську Україну, а 6 березня А. Гітлер прийняв остаточне рішення про ліквідацію Карпатської України. Керівництвом молодої країни розглядаються можливі варіанти державності: проголошення незалежності зі встановленням німецького протекторату (розмова А. Волошина з німецьким консулом у Хусті – 7 березня), створення Карпато-Словацької федеративної держави під контролем Німеччини (лист представника Карпатської України при словацькому уряді Ю. Гусная до А. Волошина – 8 березня). Та вже 12 березня 1939 р. А. Гітлер офіційно підтвердив угорському послу в Німеччині Д. Стояї про згоду Німеччини на окупацію Угорщиною Карпатської України.

Останній розділ хронології «Проголошення Карпатської України та її оборона» в часовому проміжку – найменший. Хронологію подано за 10 днів. Проте вони були надзвичайно насиченими на події. Тому авторам, у деяких випадках, приходилося давати опис подій погодинно. На фоні зовнішньополітичних подій М. Вегеш та С. Федака висвітлюють події, які сталися в Карпатській Україні. Назвемо найголовніші: 14 березня о 5-й годині – початок угорського наступу на Карпатську Україну вздовж усієї демаркаційної лінії (172 км); о 14-й годині А. Волошин проголосив по радіо незалежність Карпатської України та склад нового уряду; о 17.30 Л. Прхала оголосив наказ про «евакуацію чеських військових частин і державних службовців із Підкарпатської Русі»; о 19-й годині угорські дипломати вручили представникові Карпатської України в Празі ультиматум. Увечері А. Волошин підписав документ про визнання Карпатської Січі армією. Карпатська Україна готувалася до оборони.

День 15 березня 1939 р. був особливо напруженим... Наступає угорська армія, чехословацькі війська отримують наказ із Праги організовано відійти, січовики намагаються дістати від чехів зброю. У таких складних умовах відбувалося засідання Сойму Карпатської України. О 16 годині 20 хвилин у спортзалі Хустської гімназії відкрилося перше засідання Сойму. Із 32 послів з'явилося 22. «Усе засідання проходить точно за програмою, – констатують історики, – абсолютно не можна було помітити на присутніх ні гноблення, ні нервовості, хоч залом пройшла вістка, що мадяри вже зайняли Севлюш, віддалений заледве 25 кілометрів від Хуста».

О 17-й годині МЗС Німеччини надіслало телеграму своєму консулу в Хусті з вказівкою проінформувати уряд Карпатської України не чинити опору Угорщині. Загалом відбулося шість засідань Сойму, на яких були ухвалені доленосні для краю рішення: «1. Карпатська Україна є незалежна держава. 2. Назва держави є КАРПАТСЬКА УКРАЇНА. 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі. 4. Державна мова Карпатської України є УКРАЇНСЬКА мова. 5. Барви державного прапора Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя – горішня, а барва жовта – долішня. 6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній красивий Герб: медвідь у лівім червонім півполі, чотири сині та три жовті смуги у правому півполі, і ТРИЗУБ св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. 7. Державний гімн Карпатської України є «Ще не вмерла Україна...». 8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття». Наступ угорських військ змусив А. Волошина залишити Хуст, він виїхав автомобілем за кордон через Румунію, Югославію і Австрію до Праги. Сюди ж переселилася і більшість членів уряду Карпатської України. Події 16–18 березня 1939 року, які стосуються окупації Карпатської України угорськими військами, представлені авторами доволі широко. А останні відомості про події з 19 по 23 березня стосуються розстрілу січовиків у Солотвині та загального стану захоплених територій Карпатської України. Безсумнівно, скрупульозно зібраний, науково систематизований і чітко хронологічно викладений авторами матеріал про доленосні історичні події в Закарпатті напередодні Другої світової війни послужить дослідникам для подальшого всебічного вивчення цієї актуальної теми.

Далі в книзі М. Вегеша і С. Федаки міститься підрозділ «Августин Волошин і Карпатська Україна. Бібліографія», в якому стисло представлено ступінь розробленості теми. Відзначається, що «починаючи з 1989–1990 років почали з'являтися більш-менш об'єктивні наукові дослідження. Українські науковці, аналізуючи архівні документи, які протягом десятиліть панування однопартійної системи були для них закриті, зробили спроби ґрунтовно висвітлити міжнародне, соціально-економічне, правове, освітньо-культурницьке та внутрішньополітичне становище краю наприкінці 1930-х років». Проблематиці історії Карпатської України присвячена ціла низка кандидатських дисертацій.

Іншим напрямком розробки теми стало проведення наукових конференцій. Першим таким заходом стала науковий форум, який відбувся 15 березня 1990 р. в Ужгороді. На сьогоднішній день проведено з десятків різного рівня наукових конференцій і симпозіумів, присвячених Карпатській Україні та її президенту Августину Волошину. Також М. Вегеш і С. Федака вказують на вшанування пам'яті А. Волошина та Карпатської України в незалежній Україні. Нарешті, детально проаналізовано авторами бібліографічні покажчики, присвячені подіям Карпатської України та її президенту. Вони відзначають: «ми намагалися найповніше використати бібліографічні покажчики вчених, які зробили найбільший

внесок до вивчення історії Карпатської України та її постатей. Йдеться не тільки про істориків, але й про мовознавців, літературознавців, політологів».

Загалом, пропонований бібліографічний довідник містить як опубліковані збірники документів і спомини очевидців, так і монографії, брошури та статті (включаючи газетні публікації та різноманітні Інтернет-видання). Цей блок має назву «Карпатська Україна від А до Я. Бібліографія». Авторами дослідження подано 6150 позицій праць дослідників (5993 позицій українською мовою та 157 іноземними мовами). На сьогодні це найповніша бібліографія історії Карпатської України.

Отже, немає сумнівів, що нова книга Миколи Вегеша і Сергія Федаки буде позитивно зустрінута науковою спільнотою, громадськістю України і стане важливою підмогою для науковців, аспірантів та студентів, які досліджують державотворчі процеси в Україні, всіх, кого цікавлять тріумфальні і трагічні сторінки історії Карпатської України.

*ІРИНА ЛЮБА ГОРВАЛІ,
ОЛЕКСАНДЕР СИПІШНИК*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

(Рецензія на книгу Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України: Карпато-Українська держава та світове українство (1938–1939): монографія / Перекл. із чеської Н. Петріца. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2021. 380 с.)

Попри відносно незначний період існування Карпатської України, вона стала чи не найбільш знаковою подією в усій новітній історії України. Виникнення української національної державності на теренах Закарпаття здавалося нереальним, адже цей край століттями піддавався системній денационалізації. А за умов активізації тоталітарних систем у Радянському Союзі й Німеччині та гортистського шовіністичного режиму в сусідній Угорщині прагнення українських патріотів Закарпаття до власного державотворення розцінювалося тогочасним політикумом як справа безперспективна й навіть утопічна.

Бібліографія Карпатської України налічує понад дві тисячі наукових і науково-популярних праць. Однак бракувало комплексного узагальнення таких важливих аспектів, як: історія становлення і розвитку Карпато-Української держави впродовж жовтня 1938 – березня 1939 рр.; усебічна підтримка національно-визвольної боротьби закарпатських українців світовими українськими організаціями; участь українців Східної Галичини в обороні Карпатської України тощо. Особливо ж нагальною залишалася потреба дослідження процесу

становлення державної служби Карпатської України. Відтак монографія М. Вегеша й А. Чаварги відкриває новітній напрямок осмислення феномена Карпато-Української держави.

Насамперед у виданні розглянуто основні міфи стосовно Карпатської України, що містилися в окремих публікаціях у всьому масиві робіт із цієї проблематики, котрі видавалися впродовж 1938–2020 рр. Це зокрема: «Карпатська Україна як одноденна держава», «Карпатська Україна як проєкт гітлерівської Німеччини», «Карпатська Україна як проєкт галичан», «Міф про закарпатський сепаратизм» тощо. Авторами не лише аргументовано розвінчано ці домисли, але й у подальших розділах викладено реальний зміст подій (с. 5–15).

У першому розділі видання – «Карпатська Україна 1938-1939 рр.: від здобуття автономних прав до проголошення незалежності» досить ґрунтовно висвітлено весь шлях українського державотворення на Закарпатті від травня 1919 р. до проголошення незалежності в березні 1938 р. Авторами зауважено, що звернення «До всіх українців по цілому світі! До всіх українських партій, організацій, груп, товариств в Галичині, Буковині, Бессарабії, Наддніпрянській Україні, Канаді, Сполучених Державах Америки і взагалі до українців, де б вони не проживали», опубліковане 27 жовтня 1938 р. в газеті «Нова свобода» засвідчило чітку українську спрямованість уряду А. Волошина (с. 23). А створення в листопаді 1938 р. Організації Народної Оборони Карпатська Січ (ОНОКС) означало прагнення до відстоювання власних державних і національних інтересів, «плекання оборонного духу в українському громадянстві краю, поборювання протидержавної пропаганди» (с. 27–30). Однак «Карпатська Січ» не мала статусу повноцінної армії, а її забезпечення із-за об'єктивних обставин було вкрай обмеженим (с. 30, 31). Незважаючи на це, «Карпатська Січ» відіграла значну роль у захисті кордонів краю від нападу угорських і польських диверсантів, які впродовж 1938–1939 рр. вели «гібридну війну» проти молодого автономного держави (с. 32–34).

Авторами простежено, що ухвалюючи рішення від 20 січня 1939 р. про розпуск усіх політичних партій, уряд Карпатської України припустився грубої юридичної помилки, адже це рішення означало, що з парламенту і сенату Чехословаччини автоматично виключаються всі депутати від цих партій. Не врятувало становище й те, що 6 лютого 1939 р. уряд Карпатської України новим розпорядженням змінив своє попереднє рішення. Зміни полягали в тому, що перше розпорядження про розв'язання політичних партій не стосувалося аграрної, соціал-демократичної, народно-соціалістичної та християнсько-народної партії, представники яких увійшли до складу «Українського Національного Об'єднання» (УНО), котре постало ще 24 січня й уособлювало увесь проукраїнський політикум краю (с. 34–37).

Одна з наскрізних ідей розділу полягає в характеристиці становлення демократичного парламентаризму в Карпатській Україні. Так відзначено, що 27 січня 1939 р. центральний провід УНО склав список кандидатів у послы до Союму

Карпатської України, до якого ввійшли 32 особи. Вибори до Сойму було призначено на 12 лютого 1939 р. Голосування мало відбуватися відповідно до Виборчого Закону Чехословацької Республіки, який усе ще був чинним. Із 92,5% населення, що взяли участь у виборах, 92,4% проголосували за УНО. Вибори пройшли із значним піднесенням української національної свідомості серед простого народу (с. 37–40). Поряд із цим авторами відзначено, що мешканці низки населених пунктів віддали більшість голосів проти УНО, що свідчило про те, що люди могли вільно висловлювати свою думку (с. 40).

Ретельно досліджено питання відкриття Сойму, проголошення самостійності Карпатської України А. Волошином 14 березня 1939 р., обрання головою Сойму Карпатської України А. Штефана та А. Волошина – президентом Карпатської України. Водночас авторами наголошено, що Сойм проходив у той час, коли мадярське військо вже вторглося на терени Карпатської України. Молода незалежна держава припинила своє існування, так і не розпочавши своєї діяльності. Попри це, постання Карпатської України ще раз продемонструвало усьому світу, що на Закарпатті живе частина українського народу, яка бажає мати власну державу разом зі своїми братами та сестрами з Великої України (с. 41–44).

У розділі 2 – «Становлення державної служби Карпатської України крізь призму українсько-чехословацьких відносин» фактично вперше в українській історіографії, на широкій джерельній базі, проаналізовано процес формування державної служби Карпатської України. Причому це зроблено в контексті українсько-чехословацьких відносин. У розділі також подано текст присяги на вірність Чехословацькій Республіці, котру складали державні службовці Підкарпатської Русі, а також присяги вищих урядовців та послів на вірність незалежній Карпатській Україні. Цілком слушним є висновок, що клятва на вірність Чехословацькій Республіці не передбачала вірності народам цієї держави, адже дуже часто чиновники зловживали своїм службовим становищем і діяли всупереч інтересам населення, яке мали представляти. Про це свідчать випадки зловживань, переслідувань та навіть залякувань чиновниками чеської національності місцевого українського населення (с. 46–74).

Розділ 3 – «Організації української еміграції та Карпатська Україна» присвячено зв'язкам молодого українського державності зі світовим українством. Насамперед привертає увагу інформація, взята авторами з видання «Нова свобода», щодо того, що наприкінці 1930-х рр. у різних країнах світу проживало близько 55 мільйонів українців. Окрім УРСР, де їх налічувалося – 41 млн., в Галичині (Польща) – 8 1/2 млн., в Чехословаччині – 650 тис., в Буковині й Бесарабії (Румунія) – 2 1/2 млн., в США – 1 млн., в Канаді – 300 тис.». Дослідниками наголошено, що після 1925 р. викристалізувалися осередки української еміграції в Європі, де перше місце посідала Прага, опісля неї – Варшава й дещо втратив своє значення в цьому відношенні Відень. Постали нові осередки в Берліні й Парижі. Дещо слабші скупчення української еміграції знаходилися в Румунії, Болгарії, Бельгії,

Швейцарії, Англії, Італії, Туреччині, Латвії, Фінляндії. Чисельно на першому місці перебувала українська еміграція в Польщі й Франції». І саме від української діаспори значною мірою залежало майбутнє Карпатської України. Тому, підкреслюють автори, не дивно, що коли уряд Карпатської України опинився в скрутному становищі, то А. Волошин звернувся з проханням про допомогу до українців, які проживали за кордоном (с. 75). Відтак зауважено, що 22 грудня 1938 р. «Нова свобода» опублікувала звернення представників української діаспори, у якому пропонувалося створити «Національний фонд Карпатської України». Між урядом Карпатської України та різними політичними партіями, об'єднаннями і товариствами 9 країн зав'язалися тісні відносини. Особливо з організаціями закарпатської діаспори в США (с. 76–78). У той же час автори визнають, що серед закарпатської діаспори в США було чимало русофілів і мадяронів, які негативно ставилися до А. Волошина та політики його уряду. До того ж, уряд Карпатської України не все зробив для того, щоб до закарпатців, які проживали в США, доходила правдива інформація про події в краї (с. 79). Особливої уваги заслуговує те, що Український вільний університет у 1938 р. присвоїв А. Волошину звання почесного доктора філософії. Окрім того, наголошують автори, неодноразово порушувалося питання про перенесення УВУ до столиці Карпатської України (с. 86). Загалом авторами аргументовано доведено, що влада Карпатської України налагодила стосунки з багатьма організаціями й товариствами української діаспори, що збирали кошти, продукти харчування та надавали іншу матеріальну допомогу закарпатцям. Фінансова допомога регулярно надходила зі США та Канади, зокрема від ОДВУ, ДККУ, УНО тощо. Не стояли осторонь й українські організації у країнах Європи і Азії, зокрема «Допомогові комітети» в Празі та Відні. Підтримку уряду Карпатської України висловлювали автори сотень листів, що постійно надходили на адресу А. Волошина (с. 94, 95).

Останній, четвертий розділ монографії «Нелегальні переходи польсько-чехословацького кордону. Галичани в обороні Карпатської України» присвячений участі галицьких українців у боротьбі за розбудову та незалежність Карпатської України. Авторами зауважено, що наприкінці 1938 р. розпочалися масові переходи польсько-чеського кордону з боку Галичини. Причина нелегальних переходів кордону полягала в тому, що галицькі українці вбачали в автономії Закарпаття можливість створення української соборної держави. Вони хотіли долучитися до її розбудови (с. 101, 102). Розглядаючи проблему переходів кордону, дослідники не могли не оминати важливе питання: були вони стихійними чи організованими? Адже окрім ОУН, легальні політичні організації не могли прикласти до такої акції (с. 103). Також підкреслено, що чехословацький уряд вороже ставився до нелегальних перетинів кордону. Оскільки кордон також переходило чимало польських шпигунів і терористів, які вільно володіли українською мовою (с. 104, 105). Авторі монографії свідчать, що перебіжчики-галичани зазвичай прямували до Головної Команди Карпатської Січі в Хусті, цим поповнюючи лави Січі. Польським

прикордонникам вдалося затримати багатьох перебіжчиків. Усі вони негайно поставали перед судом. Для того, щоб уникнути нових судових процесів, уряд А. Волошина ще в листопаді 1938 р. видав відозву «Проти нерозважної еміграції» (с. 105, 106).

Серед іншого прослідковано і ставлення ПУН до нелегальних переходів галицьких українців. Так, спочатку ПУН закликав українців до нелегальних переходів польсько-чеського кордону, але згодом, зокрема після опублікування перестороги в українських газетах, він зайняв дещо іншу позицію. Оскільки масовий перехід рядового членства ОУН ускладнював ситуацію урядові Карпатської України у внутрішньополітичних відносинах й загрожував дипломатичними конфліктами назовні. А. Волошин просив «не утруднювати йому і так важкого положення у відношенні до Праги, надсилати культурних діячів і всяких фахівців, а не крикунів-революціонерів, що вже почали діяти на нерви місцевим українським провідникам». А. Волошин знав, що частина оунівців планувала державний переворот, внаслідок якого члени карпатського уряду мали бути усунені від влади. Тому, зазначають автори, ПУН ухвалив таке рішення: обмежитися засиланням на територію Карпатської України військових фахівців, що мали великий бойовий досвід, а також керівних провідників ОУН. Однак нелегальні перетини польсько-чеського кордону вийшли з-під контролю ПУНу. Багатьох галицьких українців затримували ще польські прикордонники. Галичан, які не змогли перетнути кордон й потрапили до рук польської прокуратури, або затримали польські прикордонники, або їх видала полякам чеська жандармерія (с. 107, 108). Дослідники звертають увагу читача, що після створення Карпатської Січі багато галицьких перебіжчиків влилося в її ряди. Польська влада доволі швидко реагувала на це. Польська влада неодноразово зверталася до чехословацького уряду з нотами протесту, у яких вимагали вплинути на уряд Карпатської України, який, на її думку, сприяв поширенню антипольської пропаганди. Хустська влада це заперечувала. Хоча в нотах протесту польського посла перебіжчики фігурували як «українські терористи» (с. 108, 109). Звернено увагу й на те, що процеси, що відбувалися в Карпатській Україні, безпосередньо впливали на розвиток політичних подій у Галичині (с. 111–115).

Автори монографії також згадують тих галичан, які взявши посильну участь в обороні Карпатської України, загинули в боях, або були закатовані. Особлива увага приділена постатям полковника Михайла Колодзінського, який виконував обов'язки останнього начальника штабу й відмовився прийняти угорський ультиматум про припинення боротьби та політичного й військового діяча Зенона Коссака (с. 115–120). Також йдеться про страшні злочини мадярів, зокрема – їх терористичних груп, проти захисників Карпатської України (с. 120–125). Прослідковано й долю деяких галицьких українців після трагічних подій у Карпатській Україні (с. 125–127).

У монографії також вміщено вибрану бібліографію Карпатської України (1938–1939 рр.) у кількості 1568 позицій та 11 додатків.

Загалом слід відзначити, що авторам, завдяки широкій джерельній базі, вдалося системно висвітлити історію становлення й розвитку Карпато-Української держави впродовж жовтня 1938 – березня 1939 рр.; усебічну підтримку національно-визвольної боротьби закарпатських українців світовими українськими організаціями; участь українців Східної Галичини в обороні Карпатської України. Уперше в українській історіографії досліджено основні аспекти становлення державної служби Карпатської України, котрі автори розглядають через призму українсько-чехословацьких відносин тощо.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА МОНОГРАФІЯ ПРО УКРАЇНУ В ІСТОРІЇ ЄВРОПИ

Варто визнати, що сучасна вітчизняна інтелектуальна сфера є достатньо насиченою популярними та науковими працями, які тією чи іншою мірою присвячені проблемі інтродукції українського соціуму до європейської історико-культурної цивілізації. Утім в умовах складних геополітичних трансформацій (формування нових світових центрів сили, посилення регіональних та національних інтересів тощо) вітчизняна інтелектуальна сфера опинилася перед необхідністю забезпечення контенту та захисту українсько-європейської цивілізаційної парадигми. Саме означена проблема спонукала колектив дослідників підготувати історичні нариси, що присвячені вивченню місця України в європейському історичному процесі та проявам її присутності в європейському просторі в XIX – на початку ХХІ ст.

Слід наголосити, що поява такої праці – це не проста наслідування тренду. Звернення українських інтелектуалів до історичного минулого – це не презентація чергового набору банальних міфів, а найімовірніше духовна потреба вітчизняних науковців у закріпленні екзистенційних та символічних витоків, або основ, які надають соціуму міцності, стабільності, політичної перспективи. Означене нами твердження не варто трактувати як «куртуазну данину» поважним авторам дослідження. На нашу думку, саме історія, що існує на тонкій межі науки та мистецтва, під умілим пером майстра дозволяє наблизитися до

об'єктивної дійсності й у такий спосіб вплинути на свідомість людини за допомогою осмислених та особливим чином організованих інтелектуальних наборів. Відповідно, звернення авторів монографії до нашого історичного минулого відкрило перспективу глибшого осмислення читачем зовнішньополітичних пріоритетів України. Останні, на тлі сучасних геополітичних трансформацій, і надалі залишаються ключем до реалізації державою амбітних проектів державно-правової модернізації та інноваційного економічного розвитку.

Закріплення українського європейського вибору, демонстрація політичних, соціальних, правових досягнень західної цивілізації на тлі кризи українсько-російських взаємин спонукає широке коло дослідників знову і знову повертатися як до витоків, так і до причин подій, що тривають сьогодні у суспільно-політичній практиці континентальних відносин. До того ж сучасний стан міжнародних взаємин (розпад і хаотизація на тлі формування нового світового порядку, криза ідей демократичного світу та зростаюча нова хвиля американського неолібералізму, міжнародний тероризм і правовий нігілізм, закріплення практики подвійної моралі в умовах кризи ООН) однозначно став причиною зростання духовного інтересу соціуму до історичного знання.

Водночас зазначимо, що фактаж міжнародної, міждержавної практики визначається не лише політичними й економічними інститутами. З нашого боку не буде перебільшенням стверджувати, що споконвічно історик-дослідник «інтелектуальним пензлем» вимальовував контури суспільної свідомості та брав участь у формуванні духовно-моральних рис людства. Парадоксально, але попри тезу Ф. Фукуями про кінець подієвої історії, остання не зникла (достатньо ознайомитися з третім розділом монографії), а перейшла в нову стадію національно-культурних протистоянь, глобальних революцій, гібридних та інформаційних війн. Отже, забігаючи наперед, дещо підсумуємо: уміщений у монографії матеріал, зібраний фактаж – це зразок відповідальності істориків перед мільйонами наших співвітчизників, які отримали можливість із представлених теоретичних студій робити практичні висновки у своєму повсякденному житті про перспективи власного цивілізаційного вибору.

Відповідно, не заперечуючи думки автора переднього слова, відповідального редактора та керівника авторського колективу рецензованої монографії чл.-кор. НАН України С. Віднянського, що об'єктом дослідження стала «Україна в контексті всесвітньо-історичного процесу та інтеграція вітчизняної історії до глобального, світового контексту», варто додати: уважне прочитання наявного матеріалу надає підстави стверджувати, що нове видання вийшло за рамки простого викладення ключових подій вітчизняної історії. Було порушено складну теоретичну проблему співвідношення цивілізацій «Заходу» та «Сходу» зі змістом національної духовності.

На нашу думку, попри певну байдужість частини вітчизняної політичної еліти до духовних проблем сучасності, духовність є не менш глибокою й важливою складовою для людини та суспільства, ніж проблеми матеріального характеру. Вочевидь соціум, що зазнав певних втрат моральних орієнтирів, не може розраховувати на національне майбутнє, в якому торжествують ідеали гуманізму й моралі, і де інтелектуально модернізується особистість. Тому широка палітра духовно-культурного матеріалу (параграфи 1.1–1.3), дослідження інтелектуальних рецепцій, докладне цитування текстів історичних моральних авторитетів та лідерів думок дозволяють говорити про стійке намагання колективу авторів заповнити прогалини у вітчизняній історіографії та подолати постімперські детермінанти у змісті суспільної свідомості.

Структура монографії зав'язана навколо вузлових подій історії України та Європи, до того ж змістовна канва вітчизняного минулого вміло протягнута крізь специфіку європейської цивілізації. Читачеві представлено інтелектуальний масив ґрунтовного історичного екскурсу в наше минуле, який логічно підводить до проблем сьогодення (Україна – ЄС, російсько-український збройний конфлікт). Утім особливим предметом уваги авторів стала ключова тема українсько-європейських відносин, а в ній – питання культурної спільності, непрості, а інколи суперечливі сторінки історії України ХІХ–ХХ ст. У монографії отримали своє відображення досягнення і труднощі незалежної України, пошук шляхів розв'язання глобальних проблем, зумовлених розхитуванням світової системи міжнародних відносин і безпеки, загостренням міждержавної та міжнаціональної конфронтації, нівелюванням принципів верховенства права, суверенної рівності, територіальної цілісності держав, а також взаємодія нашої країни з міжнародними організаціями й ціла низка інших питань. Означена інтелектуальна канва вписується у фахову тематику досліджень співробітників відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАНУ.

Композиційно праця відповідає жанру монографічного дослідження, що обумовило використання авторами широкої історіографічної та джерельної бази. Це – спадщина вітчизняних і зарубіжних інтелектуалів (М.Грушевський, І.Лисяк-Рудницький, І.Срезневський, Д.Дорошенко, М.Драгоманов, Ю.Венелін, А.Кочубинський, Я.Йордан, Й.Г.Гердер, М.Мавріціус, П.Й.Шафарик, Л.Штур, К.Гавлічек-Боровський та ін.), архівні джерела, численні опубліковані документи, дво- та багатосторонні договори й угоди. Сама логіка тематично-хронологічної послідовності викладення матеріалу орієнтує читача на формування стійкого переконання про спільність та невід'ємність європейської й української політичної долі. Остання теза навіть стала предметом «витонченої критики» з боку російських дослідників. Геополітичні реалії сьогодення такі, що офіційна російська історіографія переважно воліє продовжувати виокремлювати ключові проблеми історії

України з контексту всесвітньо-історичного процесу. Деякі дослідники старанно відносять витoki української державності винятково до «прокрустова ложа» радянської імперії, аргументуючи свої твердження тезою, за якою «створення більшовиками Української РСР стало єдиним українським державним утворенням, що змогло в майбутньому відіграти важливу роль у долі українського народу». Утім колектив авторів наводить чималий інтелектуальний масив, що свідчить про органічність українського та європейського минулого й перспективність сучасних політичних відносин.

Відкриває монографію розділ «Європейські рецепції України у ХІХ – на початку ХХ ст.: джерела, напрями, суспільно-політичні й культурно-цивілізаційні впливи», в якому фактично закладено парадигмальний алгоритм методології всього наступного дослідження. Автори наводять численні історичні аргументи на користь історико-культурної співпраці українського та європейського соціумів. Залишаючись осторонь від спрощеного переспівування теоретичних положень цивілізаційних студій (О.Шпенглера, А.Тойнбі, С.Гантінгтона, В.Мак-Ніла), автори параграфа 1.1 С.Віднянський і А.Мартинів свідомо розташовують дослідницькі акценти на узагальненні історичного досвіду багатовікового розвитку українських земель у центрі Європи та взаємин українців з європейськими народами. Фактично на сторінках монографії Україна в європейській історії постає як її гармонійна частина, що має спільне цивілізаційне минуле. Означена історична парадигма, на переконання дослідників, із часом відкрила перед незалежною державою перспективний шлях до таких важливих досягнень європейської цивілізації, як повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство закону, захист прав людини.

Наступні параграфи першого розділу (1.2–1.6) дають уявлення про основи взаємодії та культурної співпраці українців із народами Європи. На маловідомій широкому колу читачів джерельній базі досліджується участь України в розвитку міжслов'янських зв'язків у контексті національно-культурного відродження, внесок університетів Наддніпрянської України в науково-освітню співпрацю в Європі, роль національних меншин в європеїзації України та особливості українсько-німецького міжкультурного діалогу.

Загалом матеріал першого розділу побудований за проблемно-історичним принципом, а до загальної канви вмонтовано проблемні моменти інтелектуальної рецепції українців. Сюжетна канва монографії переплелася з інтелектуально-політичною практикою народів Німеччини, Чехії, Словаччини, Болгарії, Польщі. На перший погляд у читача може сформуватися враження мозаїчності історичного матеріалу (романо-германська цивілізація, слов'янський світ, конфесійне розмаїття). Однак, на нашу думку, авторам першого розділу (С.Віднянський, А.Мартинів, О.Кураєв, О.Іваненко, В.Піскіжова, Н.Кривець) удалося повною мірою добитися зовсім іншого

ефекту: за допомогою додаткової деталізації сконцентрувати увагу читача на нюансах в історії українсько-європейських духовних взаємин, котрі, як відомо, відіграють у реальному житті не меншу за значимістю роль, ніж політичний діалог націй. Відповідно, діалог української, німецької, чеської, польської, словацької та болгарської культур у монографії представлено переважно на рівні рецепцій в освіті, науці та комунікацій національних літератур.

Такий підхід цілком обґрунтований. Націоналізм як система ідей та суспільний рух сформувався в Європі в ХІХ ст. На думку європейських інтелектуалів (Й.Г.Гердер, Г.Гайне, Й.Г.Фіхте, Ф.Палацький, Л.Штур, Т.Шевченко), державно-політичні ідеї мали досягти єдності та ідентичності в культурі, яка насамперед віддзеркалювалася в мові. Мовно-літературна парадигма розвитку етносу становила основу системи ідей, що трактувалися як політична складова доцентрової національної ідеології. Як наголошують автори монографії, для низки представників української еліти ідея мовно-культурної комунікації європейських етносів була органічною у змісті їхньої політичної свідомості.

На нашу думку, такий науково-теоретичний метод дозволяє досить логічно та послідовно пояснити цілу низку непростих обставин розвитку національних рухів першої половини ХІХ ст. на теренах європейських, євразійських монархій, а головне – гармонійно уточнити причини як недостатньої політизації національних рухів, особливо українського, так і мовний характер їх національних ідеологем. Зазначений методологічний підхід досить співзвучний із концепцією професора Карлового університету М.Гроха. Ланцюжок своїх науково-теоретичних тверджень чеський мислитель формує, виходячи з концепції нерозвиненості соціальної структури низки національних рухів. Відповідно, у суспільствах, в яких соціальна структура непануючої етнічної групи була неповною (Україна, Чехія, Словаччина, Болгарія), у національній платформі домінували мовна вимога та стійке бажання лідерів «інтелектуального формату» надати власній культурі офіційного статусу. З іншого боку, там, де соціальна структура була більш розвинутою, і до неї входили представники правлячих класів та еліт (Німеччина, Франція), до національних програм переважно включали політичні цілі.

Отже автори першого розділу справедливо ведуть інтелектуальну логіку дослідження в бік поглибленого вивчення науково-культурного аспекту взаємодії українського соціуму з європейською духовною елітою. З огляду на сказане варто погодитися з думкою авторів дослідження: у ХІХ – на початку ХХ ст. з причини відсутності в українців власної державності у змісті їхніх взаємин з європейським середовищем домінував науково-культурний аспект. При цьому інтелектуальний аспект переважно не виходив за рамки літературного або гуманітарного обміну, що було цілком зрозумілим. У минулому, під час боротьби за розширення своїх національно-етнічних прав українці не могли

використовувати для вирішення відроджувальних завдань такі ефективні важелі, як легальний національно-становий інститут або установа. Як дозволяє з'ясувати монографічний контент, для українців, котрі проходили стадію формування, становлення національної культури, набуття ними соціального, ідеологічного, філософського й естетичного фундаменту, духовне середовище інших європейських народів ставало цінним додатковим надбанням.

Другий розділ – «Українське питання та Україна в європейській історії ХХ ст.» – містить сім параграфів. Попри той факт, що хронологічно він обіймає події неповного ХХ ст., варто визнати, що змістовна сторона розділу виявилася насиченою фактичним матеріалом. У контексті оцінки представленого фактажу неможливо не зауважити – авторський колектив не лише на інтелектуальній основі, але й на рівні інтуїції сформував фактологічний масив, який дає уявлення про проблеми національного державотворення у Центрально-Східній Європі після завершення Першої світової війни, етапи конфронтації, війн та співпраці в довготривалій історичній ретроспективі. Перед читачем актуалізовано ключові питання вітчизняної історії: доля України й українсько-європейські зв'язки драматичного періоду національного державотворення після Першої світової війни у Центрально-Східній Європі, зокрема на українських землях (С.Віднянський, параграф 2.1), боротьба за визнання незалежності України засобами дипломатії під час Української революції 1917–1921 рр. (І.Матяш, параграф 2.2). Свою позицію автори також висловили з проблем ролі української міжвоєнної еміграції в актуалізації в Європі українського питання й розвитку міжнародних зв'язків України (С.Віднянський, Н.Кривець, параграф 2.3), відносин радянської України з європейськими державами в міжвоєнний період (О.Даниленко, параграф 2.4), український чинник напередодні (М.Вегеш, параграф 2.5) та в роки Другої світової війни (О.Лисенко, параграф 2.6), участь УРСР у міжнародній співпраці соціалістичних країн Центрально-Східної Європи в повоєнні часи (А.Мартинів, параграф 2.7).

Загалом розділ залишає враження інформативно-насиченої частини монографії. Утім, як видається, дещо не до кінця було реалізовано науковий потенціал авторів у плані викладення українсько-європейського контексту в ретроспективі біполярної структури міжнародних відносин, а точніше вагомості та значення України як у змісті радянської суспільно-політичної системи, так і, відповідно, практиці зовнішньої політики СРСР.

Сорок сторінок монографії віддано під тему «Українська РСР у Центрально-Східній Європі 1945–1991 рр.». У параграфі викладено авторську думку щодо місця України в радянській системі «соціалістичної економічної та політичної інтеграції» (с.544). Окремо розкрито значення дипломатії, що здобула досвід міжнародних відносин та співучасті у творенні повоєнного світового устрою. Проте, як справедливо констатує А.Мартинів, самостійною

наша позиція як у міжнародних організаціях – ООН, ЮНЕСКО, у науково-технічному співробітництві в рамках РЕВ, так і практичній політиці щодо країн Центрально-Східної Європи аж ніяк не була.

Віддавши належне позитивній ролі представленого інтелектуального масиву, маємо сміливість висловити побажання авторському колективу в наступній редакції монографії приділити більше уваги питанню визначення й закріплення після Другої світової війни кордонів України. Автор свідомо використовує слово «питання», оскільки означена тема, на нашу думку, не є науковою проблемою, а винятково політичними релізом від політиків. Водночас окремі російські інтелектуали штучно актуалізували дискусію навколо низки питань української історії. Одна за одною з'являються книги, публікації, в яких відверто переглядається не тільки місце України в історії радянського періоду, але й події, пов'язані з періодом незалежності та розвитку української державності.

Сьогодні значної актуальності набуло питання подальшого договірно-правового закріплення кордонів України. Як відомо, із моменту проголошення незалежності України її західними кордонами стали кордони СРСР, делімітація й демаркація яких була визначена ще в післявоєнні роки. На початку 1990-х рр. із Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією підписано договори, які підтвердили незмінність тих кордонів. Натомість із Російською Федерацією цей процес протікає складно. Наявні проблеми створюють загрози для візового режиму між Україною та ЄС і перспективи вступу України до ЄС та НАТО.

Отже, як нам видається, авторський колектив міг би приділили більшу увагу комплексному аналізу озвучених історико-політичних та міжнародно-правових питань, а авторитетне роз'яснення фахівців із приводу інсинуацій на тему українських кордонів було би, на нашу думку, незайвим. Водночас відзначимо, що в контексті заявленої назви монографії таке бажання, можливо, виглядає надмірним.

Дещо виокремлюється із загального контексту другого розділу параграф 2.5 «Закарпаття у центральноєвропейській політичній кризі напередодні Другої світової війни» (М.Вегеш). Маркування означеного параграфа продиктоване не стільки банальним бажанням зробити реверанс у бік закарпатського історика, скільки важливістю подій 1938–1939 рр. як із погляду здобутого широкими масами політичного досвіду, так і з причини впливу рішень Карпатського Сойму 15 березня 1939 р. (було ухвалено документи історичної ваги – про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України) на визначення подальшої долі Закарпаття в межах України (с.466).

До канви історичного дослідження М.Вегеш уводить численні міжнародні та регіональні історико-політичні сюжети (Мюнхенська конференція, Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р., вибори до Сойму та його рішення,

бій на Красному Полі тощо), наводить позицію «будителів нації» (А.Волошина, Д.Климуша, С.Клочурака, Ю.Перевузна), розкриває прагматичні, а інколи й хижацькі інте- реси політиків деяких європейських держав (Б.Муссоліні, Г.Чіано, М.Горті, верхівки Третього Райху та СРСР). Аргументація автора переконливо свідчить, що напередодні Другої світової війни національна свідомість закарпатців за короткий час пройшла своєрідну еволюцію від «угорських русинів» до закарпатських українців, а через усвідомлення своєї ідентичності – до ідеї єдності з усім українським народом. Отже коротка історія Карпатської України однозначно важливий етап загальноукраїнського процесу державотворення та боротьби українців за незалежність у ХХ ст.

Цілком послідовним у контексті поставленої дослідниками мети видався третій розділ – «Незалежна Україна в європейському інтеграційному процесі». Слід вітати логіку відповідального редактора С.Віднянського: він свідомо побудував ланцюжок «реконструкції минулого», виходячи зі специфіки становлення геополітичних орієнтацій України, а втім і процесу формування ментальних цінностей та ідеологічних пріоритетів українців. Варто визнати, що досягнення подібної мети неможливо не вважати складним і навіть амбітним з інтелектуального погляду. Спробуємо пояснити наше твердження.

Сьогодні дослідження вітчизняної історії перенасичені не лише мінливістю соціально-політичних трансформацій, але й «диктатом» переконань купки представників інфантильної політичної еліти. Остання досить часто відхиляється від раціонального аналізу реалій і трактує сучасну міжнародно-політичну ситуацію з позицій особистого досвіду та прагматичного інтересу. До того ж символи постмодернізму – націоналізм, транзакціоналізм, холізм євроскептиків, історизм у вигляді фантазійних картин про близьке глобальне майбутнє на тлі провінційної свідомості регіонально-національних традицій ускладнили процес наукового аналізу. Означене навіть стало причиною інтелектуальної кон'юнктурності і творчої пасивності низки представників історичної спільноти. Далися взнаки як наявна культурно-цивілізаційна ситуація в Україні, так і багатовікова спадщина різ- них соціальних моделей та диктату політичних режимів, в основі яких лежала безальтернативність наукової теорії. Вибір був невеликим: ліберальна, соціалістична, національна або расова ідеології.

Означена методологічна проблема ускладнювала роботу колективу авторів над третім розділом монографії. Утім наявна джерельна база, аналіз значного масиву документів свідчать на користь прагнення максимально дотриматися принципу історичної об'єктивності. Яскравим підтвердженням цього став, зокрема, параграф 3.3 (І.Матяш) про інтеграцію України в європейський і світовий культурний простір на прикладі діяльності ЮНЕСКО. У зв'язку з цим, слід визнати справедливою думку С.Віднянського про відповідальність історика у справі об'єктивної реконструкції минулого.

Відмова від цього втягує соціум до системи заплутаних ілюзій та історичних міфів. До того ж суспільство втрачає можливість не лише робити в повсякденному житті практичні висновки, але і планувати майбутнє.

Отже справжня історія дозволяє прогнозувати майбутні шляхи цивілізаційного розвитку. Звідси сформовано інтелектуальний алгоритм дослідження. Він побудований на порівняльному методі. Особливу увагу приділено практиці проведення паралелей. Автори цілком послідовно подають інтелектуальний матеріал у розрізі екстраполяції подій в Україні на контент європейської інтеграції. З іншого боку, становить інтерес практика всебічного студювання та осмислення російсько-українського збройного конфлікту. Оцінка останнього зафіксована через позицію Ради Європи (Венеційської комісії) (М.Кононенко, М.Точицький, параграф 3.4) та Європейського Союзу, зокрема ФРН, Франції, Австрії (Г.Харлан, О.Мітрофанова, Є.Сафар'янс, параграф 3.5).

Як бачимо, інтелектуальну лінію сюжету третього розділу свідомо включено в контекст проблеми «Схід – Захід». Такий підхід, на цілком слушну думку авторів монографії, значною мірою обумовлений тим, що історично наша країна й надалі залишається в епіцентрі двох інтеграційних хвиль – європейської та євразійської. Обидві кардинально різні за цілями, умовами, політичною культурою. Відповідно, варто визнати цілком справедливим твердження О.Горенка та А.Мартінова (параграф 3.1), що феномен європейської інтеграції, його природа, форма, характер до цього часу нездобув однозначного погляду та оцінки у середовищі наукової спільноти (с.581). Дотримуючись євроцивілізаційного концепту, автори з урахуванням феномена варіативності історичного процесу (глобалізація, вестернізація, регіоналізація) теоретично узагальнюють українське минуле, і в такий спосіб прогнозують перебіг історичного процесу та виявляють потенційний – європейський варіант оптимального соціального й міжнародного напрямку розвитку України. Отже важливе значення цього розділу полягає не лише в його теоретичній, гіпотетичній площині подальшого становлення вітчизняної історичної науки, але й дозволяє читачеві робити достатньо обґрунтований висновок на користь свідомого вибору європейських цінностей.

Значний інтерес становить параграф 3.2 «Україна – Європейський Союз: основні етапи і проблеми співпраці» (С.Віднянський, А.Мартінов). Авторський аналіз взаємовідносин України та ЄС переконливо демонструє, що сторони навіть у непростих умовах регіонально-континентальної конкуренції зуміли накопичити позитивний досвід для розширення співпраці вже в новому форматі, відкритому угодою про асоціацію 2014 р. Свідомо опустимо розлогий матеріал, в якому простежуються основні етапи розвитку європейської інтеграції й наголошується на закономірності європейського вибору для України – магістрального шляху розв'язання внутрішніх і зовнішньополітичних,

економічних і соціокультурних проблем (с.626). Як ми переконалися, читач, завдячуючи авторській скрупульозності та відповідальності, отримав добру можливість емоційний бік свого євроцивілізаційного вибору закріпити науковою аргументацією дослідників.

Уважаємо за потрібне зробити деякі узагальнення. Рецензований матеріал чітко викристалізовує момент органічності зовнішньополітичного орієнтуру України в напрямі інтеграції в європейську спільноту. Водночас в узагальненнях знайшли віддзеркалення сюжети вагомості моментів співпраці України з ЄС, що лежать в економічній, політичній, культурно-цивілізаційній та геополітичній площинах. За чіткими рядками та авторськими аргументами простежується переконання дослідників щодо європейської інтеграції України як шансу на постання модернізаційної економіки, доступу до новітніх технологій. У політичному аспекті євроінтеграція детермінує демократизацію політичної системи та модернізацію правового поля нашої держави. Водночас культурно-цивілізаційна площина інтеграційних процесів відкриває шлях до активізації взаємообміну культур. Нарешті, перспектива членства України в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки країни та стає чинником захисту її від прямої агресії територіальних претензій.

Прогностична цінність та об'єктивність авторської аргументації загалом не викликає заперечень. Утім конкретний варіант інтеграційного розвитку з високою долею вірогідності може стати причиною появи низки викликів. Насамперед, угода про асоціацію між Україною та ЄС – це не «європрезент», а «книга книг», в якій більш ніж на двох тисячах сторінок прописано наші зобов'язання перед західними партнерами. Наступне, це наявність після брексіту політичної невизначеності стратегії розвитку та розширення ЄС. При нагоді згадаємо вислів А.Меркель «про Європи різних швидкостей». Далі: проблема часткової втрати державного суверенітету для членів Євросоюзу; втрата конкурентоспроможності певними українськими промисловими галузями; складність процесу переходу на європейські стандарти; високий рівень квотування низки видів товарів і невизначеність взаємин із країнами СНД. До того ж поза увагою авторів залишилася проблема ціннісного змісту – сприйняття України соціумом країн Європейського Союзу. Остання тема набула на сьогодні особливої актуальності, оскільки інформаційна війна, що набрала обертів навколо «української кризи», вивела на поверхню глибокі стереотипи, котрі побутували на Заході відносно цивілізаційної суті українського народу.

Утім озвучені зауваження найімовірніше слід віднести до моментів певної необізнаності рецензента, що, відповідно, стимулює його як читача заповнити лакуни новим інтелектуальним масивом і в такий спосіб докладніше розібратися в непростих проблемах Євросоюзу.

Загалом рецензована праця дає дослідникам історії та сучасності цінний матеріал, який вдало поєднує у собі риси ґрунтовної наукової монографії, цікавого навчального посібника і змістовного довідкового матеріалу, що містить високий інформпотенціал для порівняльного аналізу процесів політичного, соціального й економічного розвитку України та європейських країн у ХІХ – на початку ХХІ ст. До того ж зміст й інтелектуальна канва книги допомагає глибше зрозуміти драматичний шлях, пройдений Україною у ХХ ст. у контексті європейського розвитку. Підсумовуючи, констатуємо, що видання становить значний інтерес не лише з наукового, але практичного погляду, тож буде цікавим не тільки академічній спільноті, а також і політико-економічним інститутам, що функціонують на вітчизняному та європейському просторі.

*СТЕПАН КАЧАРБА,
РУСЛАН СІРОМСЬКИЙ*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАРОД, ЗАБУТИЙ В ІСТОРІЇ

(Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси: монографія / За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.)

Події 2013–2014 років у нашій державі, які розпочиналися з Євромайдану, а завершилися Революцією Гідності, змусили світову громадськість говорити не тільки про «битву за майбутнє Європи», але і спровокували дискусію про місце України в об'єднаній Європі, зокрема крізь призму спільного минулого (Тімоті Снайдер, Сергій Плохій, Ярослав Грицак). Українські землі перебували в епіцентрі багатьох переломних моментів європейської історії, чого хоча б варті геополітичні катаклізми ХХ ст., зокрема світові війни як спроба продовжити існування великих

імперій (до того ж коштом українських земель). Поява у 1991 р. на політичній мапі Європи незалежної України стала виразом новітньої імперії, званої Радянським Союзом. Цю подію авторитетний американський геостратег Збігнев Бжезинський назвав «однією з трьох найбільших геополітичних подій ХХ століття» (поряд із розпадом Австро-Угорщини і початком «холодної війни»). І от через менше, ніж чверть століття, події навколо України претендують на те, щоби бути вписаними в історію як призвідник до чергових геополітичних змін. З футурологічної перспективи європейський вибір України може мати далекосяжні наслідки для всієї євроспільноти, яка живе за прагматичними принципами і не завжди зважає на уроки минулого.

Серед найновіших і водночас науково вартих уваги досліджень, які розкривають місце і роль України в європейській історії, виділяється монографія авторського колективу Інституту історії України НАН України, виконана за редакцією і під науковим керівництвом доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України Степана Віднянського. Зазначене дослідження є узагальнюючим результатом науково-пошукової роботи відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, в якому сформована та діє наукова школа «Української історичної європеїстики». Серед авторів монографії – наукові співробітники Інституту історії України НАН України д.і.н. С.В. Віднянський, к.і.н. О.М. Горенко, к.і.н. О.А. Іваненко, к.і.н. Н.В. Кривець, д.і.н. О.Є. Лисенко, д.і.н. А.Ю. Мартинов, д.і.н. І.Б. Матяш, к.і.н. В.В. Піскажова, к.і.н. Г.О. Харлан, а також д.і.н. М.М. Вегеш (Ужгородський національний університет), д.і.н. О.В. Даниленко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), д.і.н. О.О. Кураєв (Інститут української історіографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України), к.політ.н. О.О. Мітрофанова і к.і.н. Є.В. Сафар'янс (Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»), М.О. Кононенко і М.С. Точицький (Міністерство закордонних справ України).

У рецензованій монографії на основі різноманітних джерел у формі історичних нарисів проаналізовано місце України в європейському історичному процесі ХІХ – початку ХХІ ст. Монографія складається з трьох розділів, які за хронологічно-проблемним принципом послідовно розкривають європейські рецепції України у ХІХ – на початку ХХ ст., «українське питання» в європейській історії ХХ ст. і, нарешті, місце незалежної України в європейському інтеграційному процесі.

У першому розділі дослідження *«Європейські рецепції України у ХІХ – на початку ХХ ст.: джерела, напрями, суспільно-політичні й культурно-цивілізаційні впливи»* автори простежили історичну ретроспективу взаємин українців з іншими європейськими народами. Вони висунули й обґрунтували гіпотезу про минуле українського народу як «нерозривну складову загальноєвропейського та всесвітнього цивілізаційного поступу» (с. 9). У цьому контексті дослідники

дотримуються погляду на українські землі як «щит від кочовиків», природний, цивілізаційний, гідрографічний, соціально-економічний етнорелігійний кордон – таку собі «браму Європи». Погоджуємося, що цей чинник сприяв формуванню особливої прикордонної ідентичності й ментальності українців. Цивілізаційний вибір України автори пов'язують із Хрещенням Русі-України 988 р., що сприяло поглибленню політичних і культурних зв'язків Русі з європейським світом (на наш погляд, не зовсім вдалим є використовуваний термін «Давньоруська держава»). Варто мати на увазі й той факт, що «прилучення до християнства» відбувалося крізь призму візантійсько-болгарського світосприйняття, а це спричинило до певних розходжень із західною католицькою традицією. Це однак не стало на заваді міждинастичним шлюбом XI ст., які успішно лобював «тесть Європи» Ярослав Володимирович (Мудрий).

Українські землі залишалися зоною важливих історико-культурних контактів і після політичної роздробленості Русі-України та припинення існування Галицько-Волинської держави. Яскравий фрагмент спільного минулого – це поширення магдебурзького права, унаслідок чого чимало українських міст впровадили систему самоврядування за європейським зразком. Новий етап спільної історії – це творення Речі Посполитої, яку автори рецензованої монографії називають «форпостом європейської цивілізації і каталізатором вестернізаційних процесів як протипаги культурно-цивілізаційним впливам Сходу на слов'яно-балтійських теренах» (с. 22). Ці вестернізаційні процеси однак не завжди знаходили підтримку з боку місцевих еліт, як це, наприклад, трапилося із прийняттям церковної унії 1596 р. в Бересті. У перспективі наступних століть новоутворена уніатська (греко-католицька) церква стала важливим чинником збереження національної ідентичності й долучення українців до західної католицької традиції.

Ревним захисником православ'я, яке сприймалося як тогочасний виразник культурної тотожності, судилося стати козацтву. Козаки були невід'ємними учасниками європейських баталій, оборонцями Європи від турецької експансії, творцями Української держави (Держави Війська Запорозького), яка отримала визнання тогочасних європейських правителів. Національна революція 1648–1657 рр. (Визвольна війна українського народу), за сміливим твердженням авторів, «викликала широкий резонанс у європейських країнах, її масштаби й наслідки змінили стратегічний баланс сил і вплинули на загальний політичний клімат у Європі» (с. 27). Ці події автори монографії ставлять в один типологічний ряд із Нідерландською революцією (1566–1648), Селянською війною в Німеччині (1524–1526), Англійською революцією XVII ст. та Французькою революцією останньої чверті XVIII ст. Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького стала початком кінця Речі Посполитої, а входження Гетьманщини під протекторат Московського царства перетворило колись периферійну країну на помітного гравця європейської політики. Суб'єктність Української держави (під різними назвами) не надовго відновлювалася, зокрема зусиллями гетьманів Івана Виговського

(Гадяцький трактат) та Івана Мазепи (союз із Швецією та польським королем Станіславом Лещинським).

В останній третині XVIII ст. на зміну поділові українських земель по Дніпру на Лівобережну і Правобережну частини прийшло розділення по лінії державного кордону між імперіями Романових і Габсбургів. Обидві правлячі династії вдавалися до колонізації приєднаних територій, ініціюючи заселення окремих їх частин різними європейськими народами – німцями, болгарами, сербами, греками, чехами тощо. Ґрунтовним можна вважати виклад історії цих народів у громадсько-культурному й освітньому житті українських губерній Російської імперії, здійснений на основі маловідомих архівних документів. Цікавим є аналіз міжслов'янських зв'язків у контексті національно-культурного відродження слов'янських народів та внеску університетів Наддніпрянської України в розвиток міжслов'янських культурних зв'язків. Українське національне відродження XIX ст. цілком вписується в канву національних відроджень тогочасних недержавних народів південної та східної Європи. Під впливом романтизму у Європі зросло зацікавлення «європейським народом, забутим в історії», себто українцями. У багатьох країнах Європи у XIX ст. були закладені підвалини міждисциплінарної науки – україністики. З огляду на це, автори дослідження простежили європейські культурно-цивілізаційні рецепції України, зокрема українську проблематику в німецькій літературі першої половини XIX ст. (зазначимо, що ця частина написана на основі оригінальних німецьких матеріалів) та українсько-німецького й українсько-болгарського культурних діалогів.

Напередодні та під час Першої світової війни «українське питання» перетворилося на вагомий чинник міжнародного життя, хоча в це поняття європейські політичні еліти вкладали власний сенс і розуміння. На жаль, мусимо погодитися з твердженням, що практично для всіх європейських держав українські державні утворення 1917–1923 рр. «становили лише тактичний інтерес і розглядалися виключно як знаряддя власної національної політики» (с. 285). Втім, державотворчий досвід XX ст. важко переоцінити, а сам факт утворення незалежних УНР та ЗУНР вивели Україну за межі гегелівської когорти «неісторичних народів». Оглядом цих подій розпочинається другий розділ рецензованого дослідження *«Українське питаннята Україна в європейській історії XX століття»*. У цьому розділі автори торкнулися складних питань національного державотворення в Центрально-Східній Європі після завершення Першої світової війни, зокрема і на українських землях. Наголошується: «Центрально-Східна Європа стала не лише головним театром воєнних дій, а фактичної й головною причиною і предметом світової війни, адже практично всі її учасники мали свої інтереси, цілі та плани в цьому регіоні» (с. 273). Після війни втілити наміри переможців у цьому регіоні, зокрема ідею президента США Вудро Вільсона про національне самовизначення й кордони за національною ознакою, було вкрай непросто. До всіх недоліків Версальської системи міжнародних відносин додалося

російське питання, яке стало дестабілізуючим чинником у Європі. «Мур байдужості, ігнорації, ворожнечі» намагалась пробити молода українська дипломатія, яка спрямовувала свою діяльність на забезпечення широкого міжнародного визнання України та здобуття міжнародної підтримки у її державницьких прагненнях (цій проблемі присвячений окремий параграф дослідження). Причини невдач у змаганнях за українську державність убачаються в «ідеологічно-стратегічних мотивах Антанти й США, збройному експансіонізмі претендентів на українські землі, впливі революційних подій у Центрально-Східній Європі, відсутності єдності в українському визвольному русі» (с. 287–288). Відштовхуючись від геополітичних реалій тогочасної системи міжнародних відносин, українські землі вже вкотре були поділені всевладними творцями нової повоєнної Європи, цього разу – між чотирма державами: більшовицькою Росією, Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Втім, нерозв'язане українське питання залишалось важливою складовою внутрішньополітичного життя в цих країнах упродовж усього міжвоєнного періоду. Після поразки визвольних змагань у колах української політичної еміграції, значні осередки якої були у Європі, зокрема в Чехословаччині та Німеччині, відбувалося переосмислення стратегії і тактики державотворення. У цьому контексті дослідники слушно зазначають, що українські емігранти «не перетворилися на безлику людську масу... [і] виявили достатні внутрішні сили для самоорганізації та збереження себе як частини українського етносу» (с. 358).

Радянський період історії України, попри всі деструкції тоталітаризму, у колективній монографії трактується з позицій «універсальної ідеї історичної спадковості», зокрема стверджується, що «принципи наступності й послідовності вимагають розглядати історію України та її відносин із зовнішнім світом від найдавніших часів до сьогодення як єдиний державотворчий процес» (с. 407). Під таким кутом зору розглядається міжнародна діяльність УСРР/УРСР. До того ж варто брати до уваги квазісуверенітет останньої, як і її сумнівну до 1945 р. міжнародну правосуб'єктність (у відповідному параграфі, натомість, приймається твердження про УСРР як суб'єкта міжнародних відносин, с. 409). Втім, УРСР не мала міжнародних зобов'язань перед європейськими країнами, вона відгородила себе ідеологічно та функціонально від діяльності УНР, провадила з нею дипломатичну боротьбу, а всі її міжнародні ініціативи диктувалися з Москви.

Напередодні та під час Другої світової війни (1939–1945 рр.) українці опинилися посередині між двома конкурентними європейськими проектами, заснованими на тоталітарних ідеологіях і спрямованих на світове панування (нацизм та комунізм). Це протистояння спричинило величезні людські втрати, що дало підстави американському історикові Тімоті Снайдеру назвати українські землі «кривавими». Фактично, у контексті подій кінця 1930-х років «українське питання» у Європі зводилося до державної приналежності українських етнічних територій, а з огляду на корінні інтереси української політичної нації – до боротьби

за власну суверенну державу (с. 487). Першою ж українською територією, якій довелося зіткнутися з реаліями загальноєвропейської кризи, викликані амбіціями очільника Третього Райху, стало Закарпаття (дипломатичні перипетії навколо державно-політичного статусу цього регіону прописані дуже ґрунтовно). Погоджуємося з авторською думкою, що події навколо Закарпаття (Підкарпатської Русі) стали своєрідним індикатором політики нацистського керівництва в «українському питанні», зокрема для національно орієнтованої еміграції. Водночас надміру детальний опис подій на українських землях в роки війни дещо виходить за межі задекларованих авторами завдань і вибивається з європейського контексту дослідження (с. 498–529).

Оригінальною і вдалою вважаємо спробу авторів визначити місце України на європейській мапі. Зокрема зазначається, що «на ментальній карті Західної Європи УРСР, найімовірніше, виглядала як «периферія периферії» щодо їхнього ставлення до «радянської» Східної Європи. Натомість у свідомості східноєвропейців УРСР сприймалася як складова СРСР. Своєю чергою Східна Європа сприймалася в УРСР як «наш» близький Захід» (с. 541). Враховуючи уроки історії Центрально-Східної Європи, робиться висновок, що «ідея європейської інтеграції має стати консолідуючою для всього українського суспільства» (с. 575).

Третій розділ «*Незалежна Україна в європейському інтеграційному процесі*» торкається проблеми єдності внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Запропонований виклад є оригінальним і узагальнюючим аналізом новітньої української історії. Основну увагу зосереджено на етапних моментах взаємин нашої держави з Європейським Союзом (ЄС), внутрішньополітичній дискусії щодо майбутнього України в об'єднаній Європі. Рубіжною датою у цих процесах можна вважати російсько-грузинську війну 2008 р., яка «засвідчила, що Україна де-факто перетворилася на буферну зону між Росією та Заходом» (с. 602).

Після президентських виборів 2010 р. у зовнішній політиці України проявилися «рецидиви багатовекторності», що нівелювало багато попередніх починань. На Вільнюському саміті «Східного партнерства» ЄС 28–29 листопада 2013 р. тоді чинний президент України В. Янукович, а згодом політичний утікач, незважаючи на «безпрецедентну громадську підтримку політичної асоціації та економічної інтеграції України з Євросоюзом», відмовився від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У час, коли європейські політики «жалкували», чимало українців вийшли на Євромайдан, щоби висловити свою незгоду із рішенням влади. Європейські прагнення українського суспільства дисонували з позицією Російської Федерації, яка категорично не сприймала євроінтеграційних намірів сусідньої незалежної держави. Відновлення активної співпраці з ЄС стало можливим унаслідок Революції Гідності, коли нове українське керівництво доклало максимум зусиль до підписання Угоди про асоціацію з ЄС та скасування візового режиму. Знаковим можна вважати Закон України 2019 р. «Про внесення змін до

Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», який привітали очільники країн-членів ЄС. Водночас, у монографії наголошується, «щодо перспектив європейської інтеграції України... необхідно позбутися хибного, занадто ідеалізованого уявлення про її змістовне наповнення й часові рамки та чітко окреслити концептуальні засади і стратегію реалізації цього цивілізаційного вибору України» (с. 667).

Відновлення євроінтеграції України відбувалося на тлі воєнної агресії Російської Федерації, безпосереднім наслідком якої стала окупація Криму та затяжна війна на Донбасі. Автори рецензованої монографії проаналізували реакцію міжнародного співтовариства на т.зв. «кримський референдум» і виклали його історико-правову оцінку. Завершується монографія розглядом позиції ЄС щодо «російсько-українського збройного конфлікту» у 2014–2019 рр. (на прикладі ФРН, Франції та Австрії).

Рецензоване дослідження, безумовно, є цінним, актуальним і таким, що допоможе знайти відповіді на злободенні питання сучасних відносин України і ЄС. Українці змінювали перебіг історії Європи, але й події в Європі мали визначальний вплив на ситуацію в Україні. Україна – не тільки результат волелюбства українців, але й наслідок складних пертурбацій європейської історії. Однозначно те, що нині започатковано нову модель співпраці між Україною і рештою Європи, що ґрунтується на спільних цінностях: свободи, демократії, поваги до прав людини, верховенства права. Певні, що від того, якою буде Україна, залежить і майбутнє Європи. Чи буде Україна повноцінною складовою Європи, чи «Європа» залишатиметься недосяжним ідеалом, передусім залежить від кожного українця зокрема, і не в останню чергу від істориків.

*ІВАН БОРОВЕЦЬ,
СЕРГІЙ КОТІЛОВ*

УКРАЇНА – СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

(рецензія на монографію: Україна в історії Європи ХІХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси. За ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.)

У вирі випробувань, які Україна долає упродовж останніх семи років, чи не єдиним позитивом є її європейський вектор розвитку, що став домінуючою тенденцією державно-політичного поступу. Тож публікація колективної монографії знаних українських дослідників (загалом 16 осіб) під егідою відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України, в якому діє науковашкола «Української історичної європеїстики», є важливим предметним внеском у наукове обґрунтування вітчизняної історії як невід’ємної та нерозривної складової європейського цивілізаційного простору.

На палітурці книги подано зображення географічної карти із позначенням етнічних меж України, представленої українськими делегатами на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр. До ареалу включено етнічні українські землі,

разом із регіонами, які сьогодні перебувають у складі сусідніх держав. Очевидно, цим символом авторський колектив наочно продемонстрував читачам програму-максимум українського державотворення й наголосив, наскільки великими були території етнічного розселення українців на початку ХХ ст.

Структура колективної монографії складається з переднього слова, трьох розділів (18 підрозділів) та відомостей про авторів. Зміст розділів дозволяє застосувати до їх характеристики хронологічну схему: культура — контекст — курс. Отже, у першому розділі проаналізовано культурні та освітні аспекти взаємодії української нації (на той час бездержавної) з іншими європейськими народами у ХІХ — на початку ХХ ст. У другому розділі, присвяченому подіям від Першої світової війни, автори висвітлили українське питання в контексті державно-політичного розвитку Центрально-Східної Європи (країн, до складу яких входили українські землі, радянської України) й політики провідних держав щодо згаданого регіону. У третьому розділі схарактеризовано перипетії курсу незалежної України на інтеграцію з Європою, який триває і досі. Щоправда, у концептуальну схему не зовсім вписується підрозділ 1.1, у якому подано європейський контекст української політичної історії із найдавніших часів до 1918 р. Його, на думку рецензентів, краще було би винести у вступ. Також у першій частині підрозділу 3.3 описано участь українських радянських дипломатів у діяльності ЮНЕСКО до відновлення незалежної України.

У «Передньому слові» автор ідеї, відповідальний редактор та керівник авторського колективу, член-кореспондент НАН України С.В. Віднянський обґрунтував актуальність дослідницького проекту: «Звернення до історичного минулого відкриває перспективи більш глибокого осмислення зовнішньополітичних пріоритетів України на тлі сучасних геополітичних трансформацій...» (С. 5). Важливим є акцентування уваги читача на тому, що наукове осмислення цих проблем відбувається «...всупереч не менш руйнівному фінансовому знекровленню української науки, притаманному сучасному періоду» (С. 6).

У підрозділі 1.1. «Україна в Європі: історична ретроспектива» (С. 8– 39) С. Віднянський та доктор історичних наук, професор А. Мартинов здійснили загальний екскурс в історію України та її зв'язки з Європою. Наголошено на головній історичній ролі, яку Україна завжди відігравала і продовжує виконувати сьогодні: «Вона з давніх-давен постійно ставала об'єктом нападів войовничих племен і народів, не раз рятуючи в такий спосіб від нищівних руйнувань не лише Центральну, а й Західну Європу» (С. 8). Попри це, автори змушені констатувати: «Втім і нині у світі подекуди до кінця не усвідомлюють ані багатства й величі української історії, ані її глибинного цивілізаційного змісту» (С. 9). У підрозділі подано переважно відомі професійній аудиторії факти про характеристику українських земель європейськими авторами, взаємодію Русі-України з Європою (наприклад, коронація папою Іннокентієм ІV Данила Романовича, участь

спадкоємця київського князя Якова Святослава в державно-політичному житті II-ого Болгарського царства). Звертаємо увагу на цікаве означення з'їзду монархів у Луцьку 1429 р. як «євразійського саміту» (С. 19). На схвальну оцінку заслуговує введення в текст сюжетів про кримських татар і євреїв. Стосовно козацької доби важливим є факт, що до реєстру Війська Запорозького 1649 р. вписано «чимало болгар, угорців та представників інших європейських народів» (С. 26), що підтверджує загальноєвропейський контекст національно-визвольної боротьби українців у середині XVII ст.

Упродовж «довгого століття» українське питання популяризувалося переважно методами «культурної дипломатії» (С. 34). Однак автори слушно виділили два надважливі епізоди: парламентську петицію французького політика, близького соратника Наполеона III К. Делямара (1869 р.), яка була опублікована брошурою з промовистою назвою «15-тимільйонний європейський народ, забутий в історії» (С. 33–34); міркування відомого британського славіста Р. Сетон-Вотсона, який уважав українське питання однією з головних причин Першої світової війни (С. 37). Такі акценти доводять, що українська проблема, хоча і спорадично, але все ж перебувала в полі зацікавлень діячів провідних європейських держав.

Наступний підрозділ «Українська проблематика в німецькій літературі першої половини XIX ст.: структура, контекст, розвиток» (С. 40–83) підготував доктор історичних наук, старший науковий співробітник О. Кураєв. На підставі оригінальних джерел автор створив якісний аналітичний наратив із ґрунтовним висвітленням спеціалізованої проблеми та безперечною новизною дослідження. Важливою вважаємо інформацію про укладачів саксонської енциклопедії, які, характеризуючи українське населення, ділили його на «русинів» (сфера польського етнокультурного впливу) та «малорусів» (російський ідейно-культурний ареал), лінією розмежування визначили другий поділ Речі Посполитої 1793 р. (С. 43). Зазначимо, що автор спостеріг суперечність щодо населення Подільської губернії: у виданнях саксонської енциклопедії Ф. Брокгауза в одній статті подолян відносять до русинів (відмінних від росіян), а в іншій іменують малорусами, які майже не відрізняються від росіян (С. 44). Натомість пруські енциклопедисти висунули тезу про єдину українську (малоруську) націю. О. Кураєв слушно пояснив ці розбіжності тим, що саксонська громадсько-політична думка була полонофільською, а пруська — полонофобською. Схожа ситуація є і в оцінці діяльності І. Мазепи. Саксонські видання інтерпретували його постать як шляхтича-поляка, що прагне повернення України до складу Польщі. Інші енциклопедії подавали образ козацького українського гетьмана, що виступав проти російського панування за здобуття незалежності (С. 46).

Історик уперше увів до наукового обігу інформацію німецької спеціалізованої періодики Штутгарта і Лейпціга та дійшов висновку, «що саме наприкінці 1839 — на початку 1840 років німецькій громадськості було запропоновано безпрецедентний за обсягом та ідейно-політичним наповненням масив матеріалів з

української проблематики» (С. 40). Так, у публікації Й. Коля «Полтава і Малоросія» зазначено: «Малоруси — погані російські патріоти. Їм абсолютно невідома властива росіянам любов і обожнювання імператора» (С. 50). Цікаво, що німецькі автори, аби застрахуватися від зміни політичної кон'юнктури, використали те, що в німецькій мові досі відсутнє розділення понять «росіяни» і «руси» (воно позначається одним словом «Russen»). Це дозволяло публіцистам ХІХ ст. уникати чіткої ідентифікації та застосовувати етнонім «руський» одночасно як синонім до слова «російський» і як назву українців і білорусів (С. 51, 62). О. Кураєв також простежив українську складову німецького літературознавства та історичних досліджень.

Підрозділ 1.3. «Українсько-слов'янські зв'язки в контексті культурно-цивілізаційного розвитку слов'янських народів другої половини ХІХ — початку ХХ ст.» (С. 84–135) запропонували С. Віднянський та кандидат історичних наук, старший науковий співробітник О. Іваненко. У першому параграфі розкрито ставлення до українського руху чеських і словацьких «будителів» Ф. Палацького, П. Шафарика, Л. Штура та ін.; наведено переконливі факти міжнародної культурної взаємодії: визнання національних прав українців на Слов'янському з'їзді (1848 р.); презентація композитором М.В. Лисенком українських народних пісень у власній обробці (1867 р.); видання «Кобзаря» (1876 р.) у Празі. Зазначено, що Т. Шевченко у своєму «Посланні славному Шафаріку» називає його чехом-слов'янином, проте той був за походженням словаком, хоча й мешкав у Празі, писав чеською та німецькою мовами. На окрему увагу заслуговує цитата сучасника про тісні етнічні зв'язки українців зі словаками: «Руські так перемішані зі словаками, що між ними не можна провести етнографічного кордону... Відносно ж мови панує велика схожість, а на кордоні неймовірна змішаність обох наріч...» (С. 86–87).

Другу частину підрозділу присвячено висвітленню культурно-освітньої сфери розвитку чеської та польської громад у Наддніпрянській Україні з широким залученням джерел із вітчизняних архівосховищ. У полі зору дослідників — навчальні заклади для вказаних національних меншин, відповідні просвітницькі заходи та організації, видання газет, однак підозріле ставлення влади зумовило поступове перетворення чеських шкіл на російські, відбір викладачів здійснювався не за критерієм освіченості, а відповідно до їхньої благонадійності (С. 92–93). Описано характерний метод нівелювання національної ідентичності молодого поляка — дозвіл для нього навчатися в університеті, щоби він спілкувався з особами «російського напрямку» (С. 100). Попри курс на асиміляцію, польська громада чинила опір: студентські заворушення в Київському університеті під час святкування ювілею А. Міцкевича; видання газет і створення товариства «Oświata» під час революції 1905–1907 рр.; участь у таємному з'їзді поляків — підданих Російської імперії — у Кракові (1909 р.), на якому було ухвалено петицію до Франца-Йосифа щодо сприяння в підготовці повстання; участь у І-ому Польському конгресі у Вашингтоні 1910 р. (С. 100–110).

У третьому параграфі досліджено внесок університетів Наддніпрянщини у розвиток міжслов'янських науково-культурних зв'язків. Особливе місце належало співпраці з Софійським університетом (насамперед завдяки постаті М. Драгоманова). У різних наддніпрянських навчальних закладах здобувала освіту болгарська молодь. Велику увагу приділено офіційним відрядженням за кордон учених, які сприяли налагодженню особистих наукових контактів. Спираючись на архівні дані, автори охарактеризували завдання, маршрути й результати закордонних відряджень 12 університетських викладачів (С. 116–121). Неабияке значення мала організація на базі Київського університету міжнародних наукових форумів — III-ого та XI-ого археологічних з'їздів.

У підрозділі 1.4. «Особливості українсько-болгарських міжкультурних взаємин другої половини XIX — початку XX ст.» (С. 136–180) кандидат історичних наук В. Піскіжова зосередила увагу на українсько-болгарських зв'язках у період російсько-турецької війни (участь добровольців, благодійництво, ідейно-патріотична підтримка боротьби болгар за самовизначення); місці й ролі родини Драгоманових (особисто М. Драгоманова, його зятя І. Шишманова, доньки Л. Шишманової, онука Д. Шишманова, племінниці Лесі Українки) у налагодженні українсько-болгарської взаємодії у культурно-освітній та політико-дипломатичній сферах; шевченкіані у творчості болгарських літературознавців (Р. Жінзіфов, Л. Каравелов, П. Славейков, І. Вазов).

Наступний структурний елемент колективної монографії «Наддніпрянська Україна в європейському культурно-освітньому та науковому просторі другої половини XIX — початку XX ст.» (С. 181–228) підготувала О. Іваненко. Тут йдеться про закордонні стажування університетських викладачів Наддніпрянщини. За підрахунком рецензентів, детально охарактеризовано діяльність у відрядженнях 27 осіб, зокрема відомих діячів українського руху В. Антоновича (1893 р. він працював у Ватиканському архіві) та М. Драгоманова. Головна їхня мета була спільною — підвищення професійної кваліфікації шляхом ознайомлення з досвідом колег в університетах Європи. Зауважимо, що у звітах відряджуваних трапляються вельми цікаві для історика оціночні пасажі щодо тогочасної суспільно-політичної ситуації у Європі. Так, М. Драгоманов під час відрядження чи не вперше у вітчизняній суспільно-політичній думці сформулював євроінтеграційну ідею, близьку до сьогоденного її розуміння: «саме європеїзм, або космополітизм, який не одкидає окремих національних варіацій загальних ідей і форм, і являється найкращою підвалиною для українських автономних устремлінь, і що всяка наукова, як і політична діяльність, мусить бути заснована на інтернаціональному фундаменті» (С. 191). Доцент Київського університету І. Тарасов описав враження про виступ О. фон Бісмарка у рейхстазі: «Промова князя Бісмарка вражає несподіваністю, настільки за формою своєю вона не відповідає величезній постаті залізного канцлера: князь Бісмарк, говорячи, соромиться, добирає слова, нервово дратується, але страшенно вражає свого ворога вельми злостивими глузуваннями» (С. 196).

У другій частині підрозділу 1.5 описано культурно-освітню ситуацію в середовищі німецької громади Наддніпрянщини: освітню та ідеологічну функцію лютеранських шкіл, ставлення до них влади, функціонування Київського та Харківського німецького товариств, німецького театру. Відзначаючи насиченість згаданих сюжетів багатим джерельним матеріалом, висловлюємо міркування, що вони краще доповнили би змістову канву підрозділу 1.3, адже там є матеріал такого ж типу про чеську й польську громади. З іншого боку, третя частина того ж підрозділу, в якому йдеться про 12 закордонних відряджень, очевидно, була би вирашною у структурі розглядуваного підрозділу 1.5.

Розділ перший завершується дослідженням «Україна та Німеччина: діалог культур (XIX — початок XX ст.)» (С. 229–269) кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Н. Кривець. Авторка проаналізувала конкретні прояви «народної дипломатії» у розвитку українсько-німецьких культурних зв'язків. Зокрема, українською тематикою цікавилися німецькі літературознавці Й. Коль, Г. Адам, В. Поль, Ф. Боденштедт, Г. Карпелес, Ю. Гарт, Я. Йордан, Г. Цунк. 1859 р. у Лейпцігу друкували зібрання творів Т. Шевченка. Відомими німецькими шевченкознавцями були Й. Обріст, К. Француз, Ю. Вірґінія. Наголошується, що значною проблемою в перекладі творів Шевченка була неможливість передати чужою мовою поетичний дух та мелодійність народних образів (С. 239). З українського боку переклади з німецької здійснювали М. Вовчок, І. Франко (твори Гете, Шиллера, Гейне). Німецькою мовою роз- починала свою літературну кар'єру й О. Кобилянська.

У музичних навчальних закладах і приватних оркестрах на українських землях часто працювали вихідці з Німеччини, а українські композитори (М. Лисенко, М. Калачевський) навчалися в німецьких консерваторіях. Особливу увагу Н. Кривець звернула на факти з біографії знаменитого Л. Ван Бетховена. Нащадок останнього українського гетьмана А. Розумовський, перебуваючи на дипломатичній службі у Відні, близько спілкувався з відомим композитором, навіть був його благодійником. Фахівці вказують на інтонації українських народних пісень у деяких творах Бетховена. У родині Розумовських зберігалася нотна колекція з творами німецьких композиторів (С. 242–244). За такою ж схемою авторка розкрила взаємодію у сфері образотворчого мистецтва. Українські сюжети спостерігаємо в роботах художників К. Гротте, Г. Блязіуса, К. Швейкарт, батька і сина Рейханів, К. Рейхеля, Г. Гольпейна, В.І. Штернберга. Останнього високо цінував Т. Шевченко за доброзичливий характер (С. 259). З іншого боку, відомі українські художники О. Мурашко, Г. Нарбут, Д. Бурлюк вдосконалювали свою майстер- ність у центрі німецького образотворчого мистецтва — місті Мюнхені.

Другий розділ розпочинається аналітичним екскурсом С. Віднянського «Перша світова війна, проблеми національного державотворення в Центрально-Східній Європі та українське питання» (С. 270–312). Він слушно вказує, що територіальне переоблаштування регіону стало очевидним із середини 1918 р., коли

у Вашингтоні остаточно вирішили зробити ставку на політиків-емігрантів зі слов'янських земель Австро-Угорщини (С. 276). Зауважимо, що західноукраїнські діячі не зорієнтувалися в тектонічних змінах геополітичної ситуації, адже Українська парламентська репрезентація у Відні до останнього підтримувала політичні ініціативи імператора Карла I (С. 277). Тож не дивно, що об'єднану делегацію УНР та ЗУНР не визнали повноправними учасниками Паризької мирної конференції (С. 284). На жаль, українські державотворчі прагнення ігнорували лідери провідних країн, а, наприклад, В. Черчилль навіть звинувачував українців у антисемітизмі (С. 281).

Автор детально простежив процес становлення нових держав, у складі яких опинилися західноукраїнські землі. На схвалення заслуговує розгляд їхніх політичних систем крізь призму українського питання. Найбільших утисків українці зазнавали в складі Румунії. 1927 р. до Ліги Націй було надіслано скаргу щодо румунізації українського населення Буковини (С. 291). Дещо кращою була ситуація в Польщі, а для характеристики розвитку Закарпаття в складі Чехословаччини історик послуговується терміном «культурне відродження». У підрозділі докладно висвітлено перипетії кризи в регіоні наприкінці 1930-х рр., зумовленої зростанням антидемократичних тенденцій у суспільно-політичному житті країн, міжнаціональними суперечностями й територіальними зазіханнями тоталітарних держав.

У процесі характеристики розвитку Другої Речі Посполитої автор розкрив процеси «осадництва», «санації», «прометеїзму», але варто було би додати аналіз карально-поліцейської акції польського уряду в 1930 р. в Галичині під цинічною назвою «пацифікація», спрямованої проти цивільного українського населення. Проблемним моментом також вважаємо віднесення франкістської Іспанії, а особливо гортистської Угорщини, до тоталітарних диктатур (С. 308). На думку рецензентів, вказані політичні режими є авторитаристськими.

Підрозділ 2.2. «Боротьба за визнання незалежності України методами дипломатії (формування української дипломатичної та консульської служби в 1917–1924 рр.)» (С. 313–356) підготувала доктор історичних наук, професор І. Матяш. Тут простежено дипломатичні зусилля тогочасних українських урядів у налагодженні співпраці з європейськими державами. Уже восени 1917 р. в УНР було створено консульську колегію іноземних представників на чолі з П. Гріпарі (С. 317). Дослідниця визнає, що в період гетьманату П. Скоропадського дипломати країн Антанти зазнавали утисків від німецької військової адміністрації, хоча «українське дипломатичне відомство робило спроби (не завжди успішні) обстоювати права іноземних представників» (С. 325). Успішними моментами діяльності молодій українській дипломатії визначено: переговори у Брест-Литовську (голова австро-угорської делегації О. Чернін висловився, що українські делегати дуже інтелігентні (С. 319); налагодження позитивних контактів із нейтральною Швейцарією; державний візит П. Скоропадського до Берліна;

активність українських представників у Відні (В. Липинський), Софії (О. Шульгин), Мюнхені (В. Оренчук, який виконував функції консула аж до 1923 р.); організація в 1919–1920 рр. трьох закордонних нарад послів з обговоренням актуальних державно-політичних проблем.

Особливе зацікавлення викликають сюжети про місію української дипломатичної делегації на Паризькій конференції 1919–1920 рр. Її провал, окрім згадуваних об'єктивних чинників, був зумовлений і суб'єктивними факторами, зокрема особистими рисами й поведінкою керівника делегації Г. Сидоренка. Французький публіцист Ш. Дюбрей зауважував: «місія складена невдало, у склад її входить багато членів некомпетентних, що не знають французької мови, а також дипломатичних звичаїв, безпевних і означених завдань, ... панує повна незгода між членами...» (С. 338).

Авторами наступного підрозділу «Українська еміграція у Європі в міжвоєнний період (на прикладі Чехословаччини й Німеччини)» (С. 357–406) стали С. Віднянський та Н. Кривець. Влада Чехословаччини забезпечила безпрецедентно широку підтримку емігрантів із колишньої Російської імперії: «Історія мабуть не знає іншого випадку такого лояльного, гуманного й активного ставлення до вельми численної, як для невеликої Чехословацької республіки, еміграції» (С. 360). Наприклад, із державних фондів у 1921–1937 рр. на їхні потреби виділено понад 500 млн крон. Щоправда, така турбота, як уважає С. Віднянський, пояснювалася не лише винятково благодійними, але й прагматичними міркуваннями. Емігранти після повернення на батьківщину мали відіграти ключову роль у «розбудові нової демократичної Росії, сприяти пропагуванню Чехо-словацької держави, торгувати і економічно взаємодіяти з нею» (С. 359–360). Важливо наголосити, що особисто президент ЧСР Т. Масарик співчував національно-визвольним прагненням українців, а офіційний уряд відокремлював українську еміграцію (20–25 тис. осіб у І-й половині 1920-х рр.) від російської. Найбільше уваги дослідник приділив сюжетам, пов'язаним із діяльністю Українського вільного університету (УВО) у Празі, для функціонування якого уряд виділяв 100 тис. крон щомісяця (С. 366). У травні 1923 р. при ньому було засноване Українське історико-філологічне товариство, у якому плідно працювали Д. Дорошенко, Д. Антонович. Діяльною була також дипломатична місія УНР у Празі на чолі з М. Славінським.

У другій частині підрозділу Н. Кривець простежила активність у Німеччині української громади чисельністю близько 15 тис. осіб (С. 383). Найвідомішими емігрантськими організаціями були: Спілка об'єднаних громадських і добродійних організацій в Німеччині; Український науковий інститут у Берліні; Українське академічне товариство; Українська пресова служба в Берліні, організована оунівцями. Авторка також зосередила увагу на маловивчених аспектах діяльності Української громади та Українського національного об'єднання, студентських організацій, творчості емігрантів-митців.

Підрозділ 2.4. «Відносини Української СРР з європейськими державами (1920–30-ті рр.)» (С. 407–447) підготував доктор історичних наук О. Даниленко. Історик порушив актуальне і дискусійне питання: Чи можна вважати УСРР суб'єктом міжнародних відносин? Цілком обґрунтовано він довів, що відповідь має бути ствердною для часового періоду до середини 1923 р. Уряд УСРР окремо підписував тексти угод і договорів та зобов'язувався виконувати їхні положення. Деякі міжнародні угоди мали винятково двосторонній характер (С. 408). Цікаво, що перше дипломатичне представництво УСРР за кордоном відкрили у Варшаві, де на дипломатичній службі перебував О. Довженко (С. 423). НКЗС УСРР мав самостійний статус, безпосередньо співпрацював з європейськими країнами, на початку 1922 р. у його зарубіжних представництвах працювало 82 особи, а загалом персонал наркомату нараховував 305 працівників (С. 413). На користь значної самостійності свідчать і широкі торговельно-економічні зв'язки із зарубіжжям. Міжнародно-правову суб'єктність УСРР визнавав британський історик Е. Карр (С. 416). Щоправда, російський нагляд і контроль були присутні в період 1919–1923 рр., наприклад, Х. Раковський на переговорах у Рапалло 1922 р. запропонував укладення окремого українсько-німецького договору за умови, що німці нададуть компенсацію в 400 млн марок за збитки від окупації України в 1918 р. Його демарш викликав подив німців і гнів керівників радянської делегації М. Літвінова та Г. Чичеріна, які одразу ж указали на обмежені повноваження українського урядовця (С. 417).

Цілковитий поворот відбувся 23 липня 1923 р., коли уряд УСРР офіційно передав повноваження суб'єкта міжнародних відносин союзним установам (С. 415). Х. Раковського відправили у «почесне заслання» повпредом у Лондон, а пізніше — в Париж. Дипломатичні представництва УСРР перетворилися на управління зовнішньої розвідки та політичного шантажу, розкладу української еміграції і переслідування їхніх ідеологічних лідерів (С. 430).

Український фактор у міжнародних відносинах наприкінці 1930-х рр. знайшов відображення в підрозділі 2.5. «Закарпаття в центральноевропейській політичній кризі напередодні Другої світової війни» (С. 448–486) авторства доктора історичних наук, професора М. Вегеша. Цитуючи дипломатичні документи, історик акцентував, що європейські політики (Д. Ллойд-Джордж, Р. Кулондр) у грудні 1938 р. висловлювали міркування про те, що А. Гітлер планує на основі території Закарпаття створити васальну Українську державу (С. 455–456). У зв'язку з цим провідний карпатоукраїнський політик А. Волошин убачав у Німеччині захисника від зростаючої загрози анексії краю Угорщиною. Розглядалася також комбінація приєднання до Румунії (С. 457). Науковець визнав, що більшість чеських чиновників негативно ставилася до карпатоукраїнського автономного уряду, але й деякі українські політичні лідери мали радикальні античеські настрої (С. 461). Усе ж, найбільша небезпека була від угорських реваншистських кіл. Вони організували терористичні напади на територію Закарпаття загонів «саботчопот» («гвардія

обіріванців»), лицемірно декларуючи свою непричетність до безчинств цих нерегулярних підрозділів (С. 466–470). Тогочасна ситуація нагадує події новітньої української історії 2014 р., коли терористичні збройні акції здійснювали «зелені чоловічки» та «ополченці». Зрештою, незважаючи на опір нечисленних загонів Карпатської Січі, територія Закарпаття зазнала угорської окупації, а німці негативно відреагували на прохання А. Волошина про допомогу Карпатській Україні (С. 475–478).

Рецензенти помітили деякі неточності у словацьких сюжетах тексту підрозділу: прізвище словацького політичного лідера Й. Тісо з'являється без супровідного роз'яснення його особи (С. 474); словацький снем (автор вжив термін «ландтаг») проголосив незалежність Словаччини не в першій половині дня 14 березня, а о 12 год. 07 хв. 30 с.; А. Гітлер прямо не говорив Й. Тісо про те, «що його країна буде віддана Угорщині, якщо він і надалі буде хитатися» (С. 475), а висловився більш завуальовано, що «залишить долю Словаччини розвитку, за який не нестиме відповідальності». Після цих слів німецький міністр закордонних справ Й. Ріббентроп передав Гітлеру повідомлення, з якого той демонстративно прочитав інформацію про рух угорських підрозділів поблизу словацьких кордонів і висловив сподівання, що Словаччина швидко й чітко ухвалить рішення.

Підрозділ 2.6. «Україна у Другій світовій війні» (С. 487–540) підготовлений доктором історичних наук, професором О. Лисенком. Особливе зацікавлення викликає джерельна інформація про «українську карту в дипломатичних пасьянсах Лондона» (С. 487). Далі поетапно проаналізовано український вимір трагічних подій 1939–1945 рр.; розкрито маніпулятивні загравання нацистської Німеччини з українським національним рухом; висвітлено захоплення західноукраїнських земель та їхню радянізацію; названо втрати українців у військових діях СРСР у Фінляндії та на Балтиці (близько 40 тис. осіб); охарактеризовано масові втрати та дезертирство серед українців на початковому етапі німецько-радянської війни. Про жорстокість німецького окупаційного режиму свідчить той факт, що з чотирьох існуючих нацистських каральних айнзацгруп дві було сформовано саме в Україні (С. 505). Автор наголошує, що серед українців — 2363 «праведники народів світу», які рятували євреїв від Голокосту (це четвертий показник після Франції, Нідерландів та Польщі) (С. 507).

Нам імпонує толерантний і багатогранний підхід О. Лисенка в дослідженні участі українців у складі різних збройних формувань періоду війни. Він об'єктивно констатує, що український самостійницький табір був розпорошений та диференційований (С. 517), хоча, наприклад, ОУН-Б залучала до боротьби не лише українців. Так, у листопаді 1943 р. скликали I-у конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії (139 делегатів від 13 народів). У складі УПА діяло 15 національних (тобто з неукраїнським особовим складом) куренів (С. 520–521). Історик описує як діяльність українських колаборантських військових формувань («хіви», Українське визвольне військо, дивізія СС «Галичина»), так і боротьбу

українців під британським, канадським, американським стягами за демократичні ідеали. Докладно проаналізовано участь українців у європейському русі Опору (С. 524–533). У формі побажання автору висловлюємо думку про потребу докладнішої характеристики загонів «хіві» (наприклад, чим вони відрізнялися від більш відомих поліцаїв) та доповнення змісту підрозділу сюжетом про «чорносвітників».

Суспільно-політичні та економічні процеси у повоєнній Україні знайшли відображення в підрозділі 2.7. «Українська РСР у Центрально-Східній Європі в 1945–1991 рр.» (С. 541–580) підготовленому А. Мартиновим. Історик влучно зауважує, що на ментальній карті західноєвропейців УРСР виглядала «периферією периферії», а радянські громадяни сприймали країни-сателіти Східної Європи «близьким Заходом» (С. 541). Аналізуючи функціонування Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), він критично оцінює її ефективність, адже вона суттєво поступалася західноєвропейському процесу інтеграції (С. 544), а тому ці два типи економічної кооперації не варто зіставляти (С. 570). На основі статистики автор довів, що економічна роль і частка УРСР у союзному експорті до країн РЕВ була найвагомішою (С. 560, 563, 567). Зауважено, що московські відомства не зважали на інтереси УРСР, унаслідок чого лідер КПУ П. Шелест скаржився: «Ми не маємо права навіть витратити на потреби республіки те, що виробили понад план» (С. 555).

На схвалення заслуговує аналітична характеристика процесів посткомуністичних трансформацій у Польщі, Чехословаччині (Чехії і Словаччині), у порівнянні з аналогічними процесами в Україні. Відверто й чесно автор визнав, що наразі її не розглядають як кандидата на вступ до Європейського Союзу і пояснив це так: «В Україні трансформаційні процеси досі були вимушеними, інституційно та структурно не підкріпленими. У суспільній свідомості вагомими є цінності соціалістичного патерналізму, що зрештою обумовлює послідовні симпатії до популістських намірів окремих українських політиків» (С. 574).

Висловлюємо рекомендації щодо вдосконалення кількох фрагментів тексту. Немає потреби тричі дублювати фактичні відомості про план Маршалла (С. 543, 548, 550), так само повторювати дату його прийняття (С. 548, 550). Також помічено два моменти, у яких узагальнювальні й символічні авторські формулювання можна тлумачити надто буквально, авідтак — неправильно. Першим є твердження, що в ніч з 12 на 13 серпня 1961 р. був побудований (!) Берлінський мур (С. 558). У недосвідченого читача може скластися хибне уявлення, що це сталося саме так, блискавично, а в сучасному медіапросторі дійсно панує такий стереотип. Другою є згадка, що 26–27 жовтня 1961 р. на контрольно-пропускному пункті цього ж муру один одному протистояли (!) радянські та американські танки (С. 558). Термін «протистояли» не дуже вдалий, адже непоінформований читач може дійти висновку, що було збройне бойове зіткнення.

Третій розділ розпочинається системним аналізом «Проблеми єдності зовнішньої і внутрішньої політики України у процесі глобалізації та європейської

інтеграції» (С. 581–624), авторами якого є кандидат історичних наук, старший науковий співробітник О. Горенко та А. Мартинов. Вони прогнозують, що актуальна глобалізація «по-американськи» буде замінена на китайську модель, тому що «курс Пекіна, спрямований на збільшення ємності внутрішнього ринку та зменшення залежності від експорту, з часом приведе до відмови в підтримці долара» (С. 583). Слід віддати належне рідкісному таланту авторів схематично, але водночас легко й доступно, окреслити сучасні процеси глобалізації у політичній, економічній, соціальній сферах життя суспільства, не приховуючи їхніх негативів (домінування стану безробітних, економічний визиск одних країн іншими, накопичення за рахунок позбавлення прав власності, руйнація патріархальних основ буття) (С. 584–586). Цілком погоджуємося з виокремленням особливих рис ситуації в Україні наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. (С. 585–586). Важливу інформативну роль виконують подальші розлогі сюжети про головні події внутрішньо- та зовнішньо-політичного життя держави з увиразненням протистояння «східного» й «західного» векторів розвитку, але не слід звинувачувати в невизначеності політичне керівництво, адже українському соціуму загалом теж притаманна дихотомія уподобань. Це продемонстрували результати соціологічного опитування 2013 р., згідно з яким кожен четвертий українець, який підтримував створення слов'янського союзу (Україна, Росія, Білорусь), водночас був не проти вступу до ЄС (С. 612).

У підрозділі 3.2. «Україна — Європейський Союз: основні етапи і проблеми співпраці» (С. 625–671), який підготували С. Віднянський та А. Мартинов, докладно, у хронологічній послідовності, в контексті політичного розвитку нашої держави та ЄС, досліджуються ключові події у двосторонніх відносинах, старт яким дали положення «Декларації про державний суверенітет України» (16.07.1990) та «Декларації Європейського Союзу щодо України» (2.12.1991). Україна стала членом Ради з безпеки та співробітництва в Європі, Ради Європи, Центральноєвропейської ініціативи, Організації Чорноморського економічного співробітництва (С. 632–634). Щорічно з 1997 р. відбуваються саміти Україна — ЄС. Серед низки спільних проєктів привертає увагу співпраця в рамках європейський регіонів (історико-географічні області, частини яких належать різним державам), адже вона важлива своєю прикладною значущістю та практичним досвідом партнерства в економічній, екологічній, соціальній і культурній сферах. Прикордонні області України є учасниками європейських регіонів «Буг», «Верхній Прут», «Нижній Дунай» та «Карпатський єврорегіон» (С. 634).

Аналізуючи причини повільнішого, ніж очікувалося, процесу євроінтеграції України в період президентства В. Ющенка, автори абсолютно обґрунтовано, на нашу думку, покладають відповідальність на обидві сторони. З одного боку, європейські еліти не змогли правильно оцінити перспективи, відкриті Помаранчевою революцією, в той час, як ситуація потребувала потужніших сигналів щодо реальності перспективи вступу України в ЄС (С. 651). З другого,

українські керівники не здійснили рішучого повороту від принципів багатовекторної зовнішньополітичної орієнтації, за якої, незважаючи на численні заяви й декларації про безальтернативність євроінтеграційного курсу України, її ключовим стратегічним партнером фактично залишалася Росія (С. 652). Утім, за даними соціопитування «Євробарометр», восени 2007 р. найбільше громадян ЄС (57%) усе ж уважали найближчим сусідом Європи саме Україну (Росію — 55%, Білорусь — 49%) (С. 650). Автори докладно охарактеризували структуру та основний зміст Угоди про асоціацію України з ЄС, яка за обсягом тексту є найбільшою з усіх дотеперішніх документів такого типу (С. 653), але й там акцентовано, що угода не визначає наперед і залишає відкритим майбутній розвиток відносин України та ЄС.

Для підрозділу 3.3. оригінальну тему «Україна і ЮНЕСКО: інтеграція в європейський та світовий культурний простір» (С. 672–718) запропонувала І. Матяш. Авторка актуалізувала, що ЮНЕСКО була чи не єдиною міжнародною організацією системи ООН, у програмах якої українські наукові установи та окремі вчені мали змогу долучатися до реалізації міжнародних проєктів у галузі новітніх технологій, обмінюватися науковим досвідом зі своїми зарубіжними колегами (С. 678). Серед конкретних заходів: участь у розробці та підписанні конвенцій ЮНЕСКО; міжнародна співпраця в галузі архівістики; обмін між вишами; прийом іноземних делегацій; участь у боротьбі з неписьменністю в Чаді та Непалі; святкування пам'ятної дати Т. Шевченка та вшанування жертв Голодомору під егідою ЮНЕСКО; участь українських радянських учених у міжнародних стипендіальних програмах; співпраця у ліквідації наслідків Чорнобильської аварії; внесення українських культурних брендів до списків об'єктів нематеріальної спадщини людства (петриківський розпис, козацькі пісні Дніпропетровської області, Косівська мальована кераміка).

Негативом у загалом успішній діяльності УРСР в ЮНЕСКО була залежність від союзного центру. У червні 1958 р. Москва заборонила українській делегації висувати свою кандидатуру до складу виконкому ЮНЕСКО (С. 681). Інші країни сприймали її «більшою мірою як додатковий багнет радянської дипломатії на оонівських фронтах, ніж як представницю древньої європейської нації, що має свою історію» (С. 693). Хоча саме українська делегація в 1962 р. на IV-ій регіональній конференції національних комісій ЮНЕСКО в Софії запропонувала розвивати зв'язки між країнами Європи, незалежно від існуючого в них соціально-економічного ладу (С. 685).

Надзвичайно актуальній проблемі присвячено підрозділ 3.4. «Міжнародне співтовариство про кримський референдум 2014 року: від висновку Венеційської комісії до Консультативного висновку Міжнародного суду ООН» (С. 719–744), підготовлений заступником директора, начальником відділу політичного співробітництва Департаменту ЄС і НАТО Міністерства закордонних справ України М. Кононенком та Представником України при Європейському Союзі,

Надзвичайним і Повноважним Послом України в Королівстві Бельгія та Великому Герцогстві Люксембург М. Точицьким. Погоджуємося з авторами, що анексія Криму є дуже небезпечним прецедентом, і «якщо міжнародне співтовариство належним чином не прореагує на цей виклик, воно ризикує опинитись на порозі нового територіального переділу, де знову переважатиме право сили, а не сила права» (С. 719).

У підрозділі здійснено аналіз документів Венеційської комісії, формулювання питань на Кримському псевдореферендумі 2014 р., відповідного рішення Конституційного Суду України. Важливість висновку Європейської комісії за демократію через право полягає в наступному: «Венеційське дзеркало Ради Європи дало чіткі орієнтири міжнародному юридичному середовищу, введеному в оману російською пропагандою, і створило ґрунтовний експертний фундамент для вагомих політичних заяв» (С. 726). Велику увагу приділено правовим тонкощам проблеми, чи юридично має право референдум місцевого населення призводити до сецесії (С. 730–731). Автори обґрунтовано пропонують продовжити дипломатичну боротьбу, наступний етап якої, на їхню думку, полягає в домаганні консультативного висновку щодо Криму ще однієї авторитетної організації — Міжнародного Суду ООН — із посиланням на історичний та юридичний приклад Намібії 1971 року (С. 735–737). Отже, сформульовано конкретну пропозицію, яку мають почути й реалізувати українські політичні лідери.

Третій розділ (і монографія загалом) завершується розглядом сучасної проблеми «Позиція ЄС щодо російсько-українського збройного конфлікту впродовж 2014–2019 рр. (на прикладі політики ФРН, Франції та Австрії)» (С. 745–811) кандидата історичних наук Г. Харлан (Німеччина), кандидата політичних наук, старшого наукового співробітника О. Мітрофанової (Франція), кандидата історичних наук Є. Сафар'янца (Австрія). Науковці в детальній хронології описали зовнішньополітичні маневри названих держав в українському питанні. Важливою складовою тут є економічний контекст. Акцентовано на диференціації позицій різних держав, партій і відомих політичних лідерів щодо оцінки подій в Україні та українсько-російських взаємин. Наголошується, що вагомий вплив на думку А. Меркель мав той факт, що в ніч з 18 на 19 лютого 2014 р. (спроба жорстокої ліквідації українського Майдану), В. Янукович не відповів на телефонний дзвінок канцлера (С. 749), а після телефонної розмови з В. Путіним вона дійшла висновку, що той «втратив зв'язок з реальністю і живе в іншому світі» (С. 750–751).

На нашу думку, поділ у жовтні 2016 р. зарубіжними експертами країн ЄС на три умовні групи у ставленні до України, а саме: лідерів підтримки, спостерігачів і противників (С. 747), на який посилаються автори монографії, є дискусійним, адже факти зі змісту підрозділу суперечать такій диференціації. Німеччину віднесено до групи лідерів підтримки України, але ж одночасно вказано, що А. Меркель дотримувалася «подвійної стратегії» — нові санкції проти Росії та готовність до продовження діалогу з нею (С. 755). Не можна назвати сприятливими для України

позицію колишніх німецьких канцлерів (С. 753–754), продовження реалізації проекту газопроводу «Північний потік — 2» (С. 758), образ нашої держави в інформаційному просторі та громадській думці ФРН (С. 760–761).

З іншого боку, Францію віднесено до групи спостерігачів, очевидно, через присутні там політичні стереотипи щодо України як сфери впливу Росії (С. 770). Французькі праві (зокрема впливова Марін Ле Пен) публічно підтримують Росію (С. 772) та послуговуються її пропагандистськими аргументами, використанням ЗМІ та кінематографу (С. 781–783). Проте слід визнати, що офіційний Париж здійснює проукраїнські кроки. Зокрема, Франція припинила співробітництво з Росією у справі «Містралей» (С. 775), завжди підтримувала санкції проти Москви. Отже, віднесення цієї країни до спостерігачів є очевидним применшенням її позитивної ролі в українському питанні.

Нарешті, навряд чи правомірним є віднесення Австрії до противників України. Дійсно, російські інвестиції в австрійську економіку є значними, низку партій і впливових діячів можна називати путінофільськими, а громадяни Австрії вважають співпрацю Києва з НАТО провокуванням Росії (С. 785–792). Попри це австрійські банки вже 1 березня 2014 р. «заморозили» рахунки 18 осіб з оточення Януковича (С. 791), у липні 2014 Австрія підтримала й досі, незважаючи на внутрішньополітичні дискусії, підтримує санкції ЄС проти Росії (С. 793, 798).

Наведені докази свідчать, що всі три держави варто віднести до некатегоричних, можливо, непослідовних і ситуативних прихильників України. На щастя, відвертих противників України, які б демонстрували негативну позицію на офіційному рівні, серед держав ЄС немає і, будемо сподіватися, не буде.

Отже, авторський колектив рецензованої праці здійснив глибоке академічне дослідження та системне узагальнення матеріалу, який розкриває місце й роль України в історії Європи. Сподіваємося, що викладені оцінки та рекомендації осмислить не лише професійна спільнота (академічні науковці, працівники вишів і студенти, культурологи, політологи й політичні аналітики, соціологи та ін.), але і представники великої української політики, яким належить поглиблювати євроінтеграційний курс України та закріпити його незворотний характер.

ГЕОПОЛІТИКА ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТА АСПІРАНТІВ

**(РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК М. ВЕГЕША, М. ПАЛІНЧАКА, В. ПЕТРІНКА
«ГЕОПОЛІТИКА В ПОСТАТЯХ І ТЕРМІНАХ»)**

Зміна світових і регіональних центрів впливу, пов'язаних із сплеском світової пандемії COVID-19, зростання глобальних і міждержавних суперечностей в етнокультурній та економічній сферах знову актуалізували необхідність осмислення вченими ролі географічного простору в житті суспільства. Особливий інтерес до геополітики в останні роки спостерігається в Україні. Це, на наш погляд, закономірно, адже після окупації Російською Федерацією Кримського півострова та виникнення російсько-українського збройного конфлікту на Сході України актуальним залишається розуміння витоків сучасних геополітичних та міжнародних проблем. Саме таке завдання поставили перед собою автори рецензованого підручника «Геополітика в постатях і термінах» професори Микола Вегеш і Микола Палінчак та доцент Віктор Петрінко, які представляють кафедру

політології і державного управління та кафедру міжнародної політики Ужгородського національного університету. У першому розділі – «Геополітика: минуле, сучасне, майбутнє» автори дають пояснення поняттю «геополітика», стверджуючи: «Те, що сьогодні розуміють під геополітикою, існувало з давніх часів.

Стародавні мислителі нерідко розмірковували над географічним розташуванням держав, їх кліматичними умовами, структурою населення, взаємовідносинами між державами та регіонами. Однак цей об'єкт дослідження не мав власної назви. Лише в 1916 р. шведський учений Рудольф Челлен (1864–1922) ввів у науку поняття «геополітика», розуміючи під нею «доктрину, яка розглядає державу як географічний організм чи просторовий феномен» [с. 4]. Автори зазначають, що сьогодні налічується кілька десятків, якщо не сотень, різноманітних визначень геополітики. Зокрема, М. Нартов сформулював стисле визначення геополітики як «науки, системи знань про контроль над простором», виділивши в ній два напрями: доктринально-нормативний і оцінно-концептуальний. Щодо О. Дугіна, який визначав «геополітику як науку про владу та для влади...», то автори підручника справедливо зауважують, що після початку українсько-російської війни 2014 р. російський дослідник все частіше нагадує не стільки геополітика-науковця, скільки пропагандиста геополітичної концепції «Новоросії» та відвертого захисника пануючого в Росії реакційного політичного режиму. Він поступово переходить від геополітичного прогнозування до неприхованих закликів антиукраїнського спрямування [с. 7].

Науковцями також детально висвітлено методи та функції геополітики. У підрозділі «Складові геополітики» йдеться про геоекономіку, геоекологію, геокультуру. Зокрема, говорячи про геоекономіку, дослідники відзначають, що її можна вважати частиною також і геостратегії, для якої «притаманна глобалізація, яка водночас супроводжується посиленням тенденцій регіоналізації». Щодо сучасної геокультури, то вона тісно переплітається з геоекономікою, оскільки широко використовує поняття ідентичності. Геокультура, на відміну від геополітики, віддає перевагу категорії унікальності того чи іншого етносу, культурно-історичного типу. Автори детально зупиняються на демографічних та релігійних особливостях того чи іншого регіону, що особливо актуально для України після отримання Томосу та виникнення Української Православної Церкви в січні 2019 р. [с. 14-15]. Автори аналізують класичні закони геополітики: 1) закон фундаментального дуалізму; 2) закон посилення фактору простору в людській історії; 3) закон синтезу суші і моря. Акцентується на тому, що «...упродовж усієї історії людства протистоять один одному континент і море, континентальна і морська потуги. Це призводить до того, що дві стихії – земля і вода – символізують два способи буття людей, формують у них два типові види поведінки...» [с. 17]. Висвітлюючи закон посилення фактору простору в людській історії, автори зазначають, «...що приблизно до середини ХХ ст. основною формою вирішення

державами своїх геополітичних завдань слугувало використання воєнної сили для здійснення територіальної експансії. У подальшому із зростанням промислових та інформаційних технологій, появою зброї масового знищення, глобалізацією економічних відносин відбулися диференціація геополітичного протиборства, виділення в його системі нових форм, зміна домінуючого елемента, а сьогодні провідні держави все рідше звертаються до традиційних форм контролю над простором, і, як наслідок, пряма військова агресія з метою захоплення й утримання території перестає вважатися ефективним засобом геополітичної експансії...» [с. 19].

Згадана теза авторів особливо актуальна в аспекті сучасного ведення Російською Федерацією «гібридної війни» проти нашої держави. У контексті пояснення третього закону геополітики аналізується одне з ключових понять геополітики – «Берегова зона», або «*Rimland*» – фрагмент таласократії чи телурократії, який є ключем до світового панування [с. 20]. Категорії геополітики, на думку науковців, можна умовно поділити на спеціальні, тобто ті, якими оперують винятково геополітики, та категорії, які використовуються й іншими науками – міжнародним правом, конфліктологією тощо. До основних категорій геополітики автори відносять поняття «контроль над простором», а основним принципом вважають геополітичний дуалізм – протиборство телурократії (суші) та таласократії (моря). Одна з головних категорій геополітики – інтерес, під чим розуміють усвідомлені потреби, підкріплені збуджувальним мотивом до їх реалізації. Йдеться про національні, державні, конфронтаційні та спільні інтереси [с. 26–27].

Значна увага приділяється класифікації миру та війн між державами, а також геополітичним епохам (міжнародним системам). Розглядаються основні цивілізаційні та військово-стратегічні теорії, а також низка концепцій географічного детермінізму. Видатними представниками цивілізаційного підходу до історичного процесу виділено німецького філософа Освальда Шпенглера (1880–1936) та англійського історика Арнольда Тойнбі (1889–1975). Серед теоретиків військового мистецтва вагоме місце відводиться італійському мислителю епохи Відродження Нікколо Макіавеллі (1469–1527) та німецькому військовому стратегу Карлу фон Клаузевицу (1780–1831). Концепції географічного детермінізму представлені на сторінках підручника іменами Арістотеля, Фукидіда, Гіппократа, Жана Бодена, Шарля Луї Монтеск'є. Наводиться класична цитата легендарної праці французького вченого «Про дух законів»: «...В холодному кліматі люди більш моральні, а в поміркованому – морально нестійкі, тому що недостатньо визначеними є властивості цього клімату, який не може їм передати цю стійкість. Спекотний же клімат настільки ослаблює людей, що це призводить до рабства...» [с. 58]. Цікавим у всіх відношеннях є розділ «Основні напрями геополітики», у якому аналізуються німецька, італійська, англійська, скандинавська, американська, французька, російська і українська геополітичні школи. Студенти і аспіранти, для

яких і написаний рецензований підручник, можуть багато довідатись про класиків німецької геополітики. Зокрема, у підручнику розкрито творчість Ф. Ратцеля, К. Гаусгофера, Ф. Науманна, М. Вебера, К. Шмідта.

Особливо заслуговує на увагу творчість німецького геополітика Карла Гаусгофера (1869–1942). Він часто згадується на сторінках численних монографій про Гітлера і німецький нацизм, однак дослідники справедливо погоджуються з А.В. Васильченком, що, «будучи переконаним німецьким патріотом, він ніколи не опускався до рівня паннімецького шовінізму» [с. 67]. Науковці слушно зауважують, що еволюція геополітичної концепції К. Гаусгофера багато в чому залежала від змін зовнішньополітичного курсу Німеччини, особливо напередодні та під час Другої світової війни [с. 78–79]. Цікавим є висвітлення геополітичних ідей представника Франкфуртської школи Юргена Габермаса та його праці «Розколотий захід», у якій накреслено геополітичні пріоритети США, Європейського Союзу та України. Серед концептуальних геополітичних теорій англійської школи особливу увагу відведено аналізу теорії географа Гелфорда Макіндера (1861–1947), який вважав, що вістря політичної боротьби конкретної держави слід спрямувати на «хартленд» (серце землі) – значну частину євразійського материка. Він стверджував, що той, хто володіє «серцем землі», той володіє всім світом. У доповіді «Географічна вісь історії» Макіндер стверджував, що з геополітичної точки зору в центрі світу (хартленд) лежить Євразійський континент, «географічна вісь історії». Це геополітичне утворення майже тотожне Росії, яка займає в цьому світі центральне стратегічне становище, що в Європі належить Німеччині. Підсумовуючи теорію англійського мислителя, автори зазначають, що «...вся концепція «географічної осі історії» Макіндера побудована на протиставленні «морських» і «сухопутних держав», протиставленні «телурократії» і «таласократії», континентальних та острівних утворень. Проте обидві світові війни, які мали місце в ХХ ст., внесли серйозні корективи в схему Макіндера...» [с. 103].

Значну частину підручника «Геополітика в постатях і термінах», зважаючи на сучасну роль США у міжнародних відносинах, становить аналіз класиків та сучасників американської школи геополітики. Маються на увазі геополітичні теорії А. Мегена, Н. Спайкмена, І. Боумана, Д. Майнінга, С. Коена, З. Бжезінського, С. Гантінгтона, Ф. Фукуяма, Р. Куглера, Г. Кісінджера, Р. Кагана. Свої геополітичні погляди на «американське глобальне лідерство» американський політолог та державний діяч З. Бжезінський виклав у праці «Велика шахівниця» (1997). Значну увагу вчений і політик приділив Україні, яка є новим і важливим простором на євразійській шахівниці, є геополітичною віссю, тому що саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати Росію. «Без України Росія перестає бути євразійською імперією, – констатує З. Бжезінський, – що саме може бути своєрідним поясненням «гібридної війни» РФ проти нашої держави [с. 124]. У підручнику чітко вказані ідеї С. Гантінгтона стосовно України, які є надзвичайно актуальними для сьогодення, зокрема: «...Україна розколота країна з двома різними

культурами. Лінія розлому між цивілізаціями, яка відділяє Захід від православ'я, проходить прямо по її центру ось уже кілька століть. Російсько-українські відносини можуть розвиватися трьома шляхами: 1) спільність розвитку; 2) розкол України по лінії розлому на дві частини, східна, яка ввійде до складу Росії; 3) Україна залишається єдиною, незалежною, розколотою і буде тісно співробітничати з Росією. Російсько-українські відносини мають для Східної Європи таке значення, як франконімецькі відносини для Західної Європи...» [с. 143].

На сторінках підручника можна багато дізнатися про представників різноманітних напрямів російської геополітичної думки – від слов'янофілів і західників до сучасних творців неоевразійства... Петро Чаадаєв, Олександр Горчаков, Федір Тютчев, Олексій Хом'яков, Іван Киреевський, Дмитро Милютін, Костянтин Аксаков, Микола Данилевський, Микола Страхов, Костянтин Леонтєв, Володимир Ламанський, Лев Мечников, Олександр Восейков, Олександр Лаппо-Данилевський... Біля джерел суто євразійства, яке увібрало в себе головні ідеї слов'янофілів, стояли П. Савицький, М. Трубецькой, Г. Флоровський. Хоча російський науковець Лев Гумільов (1912–1992) безпосередньо не зачіпав геополітичні теми у своїх працях, його теорія етногенезу та етнічних циклів має геополітичний зміст. За його теорією, молодим і перспективним етносом вважаються росіяни, що сформувалися на основі тюрко-слов'янського злиття, тоді як західна цивілізація перебуває на стадії «пасіонарного надлому» [с. 249]. Творцем ідеології «російських шовіністів» вважається Олександр Дугін, для якого геополітика – це передовсім метод обґрунтування крайньої правої політичної свідомості та пошуку «третього шляху» для Росії. Зокрема, авторами відзначено, що «...після початку українсько-російської війни 2014 р. О. Дугін займає чіткі антиукраїнські позиції, пропагуючи ідеї створення «Новоросії». Він – один із ініціаторів концепції «російської цивілізації», яка заперечує українську державність. Дугін підтримував окупацію Росією Криму, вихваляє діяльність так званих «ДНР» і «ЛНР»...» [с. 251–252].

У підручнику зроблена спроба висвітлити геополітичні ідеї в працях українських політичних мислителів ХІХ–ХХ ст. Йдеться про наукову спадщину Михайла Дрогоманова, Івана Франка, Миколи Міхновського, Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського, Дмитра Донцова, Степана Рудницького, Юрія Липи та Михайла Колодзінського. На думку авторів видання, першим українським політичним теоретиком, який послідовно і переконливо обґрунтовував потребу європейського цивілізаційного і політичного вибору України, а також розробки і втілення у майбутньому збалансованої національної політики як на Заході, так і на Сході Європи, можна вважати Михайла Драгоманова (1841–1895). «...Розглядаючи українську справу на широкому міжнародному тлі, Михайло Драгоманов часто торкався геополітичних проблем Східної Європи, акцентуючи на російському, польському і балканському питаннях. Головними перешкодами

демократичного політичного розвитку він вважав «польський історичний патріотизм», «німецький натиск на Схід» та «експансіоністські традиції російської державності». Недоліком концепції Михайла Драгоманова було ототожнення українських і російських геостратегічних інтересів, за що його піддавав критиці один із засновників ідеології українського націоналізму Дмитро Донцов...» [с. 272].

Фундатором української геополітики вважається відомий географ, академік АН України, професор Степан Рудницький (1877–1937), який, «...дослідивши цілий комплекс історичних, етнополітичних, географічних чинників, довів неминучість незалежності України. Аналогічну проблему він порушив також у праці «Чому ми хочемо самостійної України» (1916). На відміну від німецького вченого Ф. Ратцеля, який гіперболізував роль географічних і біологічних чинників, С. Рудницький акцентував на пріоритетності національного принципу під час формування держав нової Європи. На глибоке переконання вченого, у Центрально-Східній Європі виникне цілий ряд незалежних держав, у яких існуватимуть демократичні режими. До таких країн він також відносив Україну...» [с. 299].

Завершується видання ґрунтовним «Геополітичним словником», який налічує понад 1 000 термінів, що стануть у нагоді як науковцям-політологам, так і фахівцям у сфері національної безпеки. «Геополітика в постатях і термінах» Миколи Вегеша, Миколи Палінчака і Віктора Петрінка написана для студентів і аспірантів закладів вищої освіти, які вивчають політологію та суміжні з нею дисципліни. Вона, безперечно, знадобиться кожному, кого цікавить така загадкова і повчальна наука, як геополітика.

ПУБЛІКАЦІЇ МИКОЛИ ВЕГЕША ПРО ГЕОПОЛІТИКУ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

1. Басараб М., Вегеш М. Деякі теоретичні аспекти геополітики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. Випуск 1 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М.Вегеш (гол. Ред.), В.Денисенко, Ф.Кирилюк та ін. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2004. С. 191–208.
2. Богів О., Вегеш М. Міжнародне становище Карпатської України (1938–1939 рр.) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 136 с.
3. Боднар В., Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 136 с.
4. Боднар В., Вегеш М. Румунія і Карпатська Україна: З історії українсько-румунського економічного та політичного співробітництва напередодні Другої світової війни 1938–1939 рр. *Relatii romano-ucrainie, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини: історія і сучасність*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 1999. S. 343–347.
5. Вегеш І., Вегеш М. Геополітична думка України наприкінці XIX – в першій половині XX ст. через призму державотворення. Geopolitical thought of Ukraine at the end of XIX – in the first half of XX century. Through the prism of state formation. *Regionalna Revue / Regional Revue*. Trebisov, Slovenska republika. 2020. No. 2. Vol. 1. P. 71–97.

6. Вегеш І., Вегеш М. Карл Гаусгофер: штрихи до портрета геополітика. *Регіональні студії*. 2020. № 20. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 137–145.
7. Вегеш І., Вегеш М., Палінчак М., Голонич Ян. Карпатська Україна в центрально-європейській політичній кризі напередодні Другої світової війни (1938–1939 рр.). Фермонт, США, 2020. 272 с.
8. Вегеш М. [Рец.:] Матьовка М. П. Рух неприєднання: становлення та діяльність / Видання друге, доповнене і перероблене. Ужгород, 2001. 252 с. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Історія. Випуск 6. З нагоди 70-річчя відомого українського вченого-археолога Ужгородського національного університету Едуарда Альбертовича Балагурі / М-во освіти і науки України, Ужгород. націон. ун-т. [Редкол.: І. О. Мандрик (голова редкол.), Д. Д. Данилюк, М. В. Олашин, Е. А. Балагурі, В. Є. Задорожний, І. Ф. Король, Г. В. Павленко]. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2002. С. 177–179.
9. Вегеш М. Американська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 79–108.
10. Вегеш М. Англійська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 73–76.
11. Вегеш М. Біля джерел української геополітичної думки. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean; Cluj Napoca: Editura Esju Transilvan, 2016. С. 441–452.
12. Вегеш М. Віденський арбітраж 2 листопада 1938 р. *Карпатська Україна в портретах / Відповідальний за випуск М. Токар*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. С. 301–302.
13. Вегеш М. Віденські арбітражі. *Енциклопедія Сучасної України / Національна академія наук України; Наукове Товариство ім. Шевченка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України*. Том 4. В-Вог. К., 2005. С. 492.
14. Вегеш М. Геополітика в іменах / Видання друге, доповнене. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
15. Вегеш М. Геополітика. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск перший. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. С. 121–143.
16. Вегеш М. Геополітика. Вибрана бібліографія. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 202-249. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 178–201.
17. Вегеш М. Геополітика. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти за напрямом підготовки 052 – Політологія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 60 с.
18. Вегеш М. Геополітика. Методичні рекомендації для студентів-політологів Ужгородського національного університету / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Факультет суспільних наук, Кафедра політології і державного управління; Видання друге, доповнене і змінене. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. 67 с.
19. Вегеш М. Геополітика. *Політологія: Підручник / За ред. М. М. Вегеша*. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. С. 350–380. (Вища освіта ХХІ століття).

20. Вегеш М. Геополітика: минуле, сучасне, майбутнє. *Carpatica–Карпатика*. Випуск 25. Актуальні проблеми української політології / Ужгородський національний університет, Науково-дослідний інститут карпатознавства. Ужгород, 2003. С. 84–110.
21. Вегеш М. Геополітична концепція Карла Гаусгофера. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 143–152.
22. Вегеш М. Геополітичні епохи. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 246–248.
23. Вегеш М. Джерела геополітики: концепції цивілізаційного підходу до історичного процесу; військово-стратегічні теорії; концепції географічного детермінізму. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 30–49.
24. Вегеш М. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Автореферат дис. ...доктора іст. наук / Національна Академія Наук України, Інститут історії України. Київ, 1998. 30 с.
25. Вегеш М. Закарпаття в центральноєвропейській політичній кризі напередодні Другої світової війни. *Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси* / За редакцією чл.-кор. НАН України С. В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. С. 448–486.
26. Вегеш М. Західна геополітика в іменах / Ужгородський національний університет, Кафедра політології. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
27. Вегеш М. Збігнев Бжезінський про геополітичні пріоритети України: еволюція оцінок. *Політика і державне управління*. Тези доповідей 70-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Видання присвячене 70-річчю Ужгородського національного університету, 25-річчю кафедри політології і державного управління та 10-річчю факультету суспільних наук УжНУ. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. С. 26–31.
28. Вегеш М. Зовнішня політика України: програма і плани семінарських занять з нормативного курсу для студентів-політологів / Ужгородський державний університет, кафедра політології. Ужгород, 2000. 24 с.
29. Вегеш М. Історичні монографії та дослідження: Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни / Національна Академія Наук України, Інститут історії України, Ужгородський державний університет. Київ – Ужгород: Колір Прінт, 1998. Т. І. 380 с.
30. Вегеш М. Історія і політика: В чотирьох томах. Т. 4. Основи політичної науки. Західна геополітика в іменах. Історія, філософія, політологія і літературознавство (Рецензії різних років). Передвиборні програми, політичні звернення та прокламації. Інтерв'ю різних років (1994–2005). Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 478 с.
31. Вегеш М. Італійська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 68–72.
32. Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. Т. 1. 235 с.
33. Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. Т. 2. 198 с.

34. Вегеш М. Карпатська Україна і Німеччина (1938–1939 рр.). Ужгород, 1996. 22 с.
35. Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939). *Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді: Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 60-річчю Карпатської України (Ужгород, 11–12 березня 1999 р.)*. Ужгород, 2000. Річник IV (XVIII). С. 28–32.
36. Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939): Виступ на пленарному засіданні міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії». (м. Ужгород, 11 березня 1999 р.). Ужгород: Колір Прінт, 1999. 12 с.
37. Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах. *Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців* / М. М. Вегеш, М. В. Делеган, О. Д. Довганич та ін. [Відп. ред. М. М. Вегеш]. Ужгород, 2002. С. 186–208.
38. Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах: Від Мюнхенської конференції до Віденського арбітражу. *Карпатська Україна в центральньо-європейській політичній кризі напередодні Другої світової війни (1938–1939)*. Carpathian Ukraine in Central European political crisis on the eve of the Second World War (1938–1939). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 27–45.
39. Вегеш М. Категорії геополітики. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 242–246.
40. Вегеш М. Конференція в Комарно (9 – 13 жовтня 1938 р.). *Карпатська Україна в портретах* / Відповідальний за випуск М. Токар. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. С. 326.
41. Вегеш М. Лужицькі серби між Заходом і Сходом у контексті теорії конфлікту цивілізацій. *Carpatica–Карпатика: Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів. Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича*. Ужгород, 2002. Вип. 14. С. 121–132.
42. Вегеш М. Місце України в сучасному геополітичному просторі. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 23–29.
43. Вегеш М. Мюнхенська конференція. *Карпатська Україна в портретах* / Відповідальний за випуск М. Токар. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. С. 335–336.
44. Вегеш М. Німецька геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 50–67.
45. Вегеш М. Нова книга про Рух Неприєднання. [Рец. на кн.: Матьовка М. П. Рух Неприєднання в контексті міжнародних відносин (60-90-ті роки ХХ ст.). Ужгород, 1997. 208 с.]. *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України* / Ужгородський державний університет, Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 2. С. 90–91.
46. Вегеш М. Основні закони геополітики. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 239–242.
47. Вегеш М. Політична географія і геополітика. *Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 84 с.

48. Вегеш М. Політична географія і геополітика. Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Публічне управління та адміністрування» / Видання друге, змінене і доповнене. Ужгород, 2022. 108 с.
49. Вегеш М. Поняття геополітики, її методи і функції. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 233–239.
50. Вегеш М. Про альтернативу включення Закарпаття до складу Чехословаччини. *Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура»* (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). Ужгород: Вид-во «Карпати», 1993. С. 113–121.
51. Вегеш М. Проблематика війни і миру в спадщині Реймона Арона. *Україна та Центральна Європа. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин»* (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 108–116.
52. Вегеш М. Російська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 128–177.
53. Вегеш М. Світовий процес і геополітика / Видання третє, доповнене. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.
54. Вегеш М. Скандинавська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 77–78.
55. Вегеш М. Угорська дипломатія і розвідка в Карпатській Україні (1938–1939). *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України* / Ужгород. держ. ун-т., Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 2. С. 17–22.
56. Вегеш М. Україна в європейських міжнародних відносинах: Науковий збірник / Інститут історії України НАН України. К., 1998. 526 с. *Український історичний журнал*. 1999. №6. С. 142–146.
57. Вегеш М. Україна в сучасних вітчизняних і зарубіжних геополітичних доктринах. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 64 с.
58. Вегеш М. Україна в сучасних вітчизняних і зарубіжних геополітичних доктринах. Методичні рекомендації для аспірантів Ужгородського національного університету / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Факультет суспільних наук, Кафедра політології і державного управління, Видання друге, доповнене і змінене. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. 65 с.
59. Вегеш М. Українська геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 178–201.
60. Вегеш М. Французька геополітика. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 109–127.

61. Вегеш М. Фундаментальна монографія про етнополітичну стабільність України [Рец.: Асланов Стеллас. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: Монографія. Ужгород: Ліра, 2016. 464 с.]. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск другий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 203–208.
62. Вегеш М. Футурологічна концепція Олівіа Тоффлера. *Carpatica–Карпатика*. Випуск 25. Актуальні проблеми української політології / Ужгородський національний університет, Науково-дослідний інститут карпатознавства. Ужгород, 2003. С. 222–256.
63. Вегеш М. Школи російської геополітики: від Петра Чаадаєва до Володимира Петрова. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, соціологія, філософія / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Факультет суспільних наук, Кафедра політології, Кафедра філософії. Випуск 4. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2006. С. 45–88.
64. Вегеш М. Юрген Габермас про США та сучасне і майбутнє ЄС. *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 148–152.
65. Вегеш М., Віднянський С. Антиукраїнська і античеська діяльність угорських агентів у Карпатській Україні наприкінці 30-х років. *Сучасність*. 1998. №6. С. 78–84.
66. Вегеш М., Віднянський С. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / Національна Академія Наук України, Інститут історії України, Ужгородський державний університет. Київ–Ужгород, 1998. 257 с.
67. Вегеш М., Віднянський С. Україна в Європі: основні етапи та проблеми історії українсько-угорських взаємин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Випуск 16 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М. Вегеш, С. Віднянський, Д. Данилюк та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2006. С. 185–197.
68. Вегеш М., Гиря В. Горват Л. Чехословаччина, Румунія і Карпатська Україна під час центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid–19» / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ПП Роман О. І., 2021. С. 150–167.
69. Вегеш М., Гиря В. Деякі нотатки про місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність*. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 209–216.
70. Вегеш М., Гиря В. Карпатська Україна і Угорщина. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність*. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 53–63.
71. Вегеш М., Гиря В. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку. *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку

- відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 188–197.
72. Вегеш М., Гиря В. Чехословацька Республіка в часи центральноєвропейської політичної кризи (Мюнхенська конференція 29–30 вересня 1938 р.). *Вибір 2019*. Матеріали науково-практичної конференції «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональні особливості та регіональні виборчі практики». Ужгород, 2018. С. 102–112.
73. Вегеш М., Гиря В. Чехословацька Республіка і Карпатська Україна: між Мюнхеном, Комарно і Віденським арбітражем. *Вибір 2019*. Матеріали науково-практичної конференції «Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональні особливості та регіональні виборчі практики». Ужгород, 2018. С. 112–119.
74. Вегеш М., Гиря В., Король І. Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами 1918–1939 рр. / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Прінт, 1998. 130 с.
75. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 1. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 3–4. С. 10, 12.
76. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 2. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 5–6. С. 12.
77. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 3. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 7–8. С. 12.
78. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 4. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 11–12. С. 13.
79. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 5. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 13–14. С. 13.
80. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 6. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 15–18. С. 13.
81. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). Стаття 7. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 19–20. С. 13.
82. Вегеш М., Горват Л. «Закарпатське питання» у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни (1938–1939). *Lucrarile Simpozionului International. Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Tasnad, 26–28 octombrie 2017. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Cluj Napoca: Editura Econ Transilvan, 2018. S. 135–173.*
83. Вегеш М., Горват Л. Закарпаття напередодні Другої світової війни: геополітичні аспекти. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск п'ятий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 4–57.
84. Вегеш М., Горват Л. Особливості українсько-румунських політичних взаємин напередодні Другої світової війни (на прикладі Карпатської України). *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 84–90.

85. Вегеш М., Горват Л. Румунія і Карпатська Україна (1938–1939). Короткий історичний нарис / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1999. 20 с.
86. Вегеш М., Горват Л., Марина В. Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Сату Маре, 1999. 578 с. *Carpatica – Карпатика: Історія і культура Закарпаття ХХ століття* (До 55-річчя возз'єднання Закарпаття з Україною) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. Вип. 7. С. 307–319.
87. Вегеш М., Кополовець Р. Демократичний транзит у країнах пострадянського простору: генеза, моделі, етапи. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Випуск 33. С. 94–100.
88. Вегеш М., Кополовець Р. Модель демократичної трансформації З. Бжезинського та А. Пшеворського і їхня роль у сучасній політичній науці. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. 2020. Випуск 32. С. 88–94.
89. Вегеш М., Король І. До питання про прийом України в ООН. *Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Організації Об'єднаних Націй (8 грудня 1995 р.)* / Мініст. освіти України, Кафедра нової і новітньої історії та історіографії історичного факультету Ужгород. держ. у-ту, Генеральне агентство по туризму в Закарп. обл. Ужгород, 1997. С. 8–11.
90. Вегеш М., Король І., Опіярі В. Українська преса про 50-річчя ООН. *Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю Організації Об'єднаних Націй (8 грудня 1995 р.)* / Мініст. освіти України, Кафедра нової і новітньої історії та історіографії історичного факультету Ужгород. держ. у-ту, Генеральне агентство по туризму в Закарп. обл. Ужгород, 1997. С. 55–63.
91. Вегеш М., Кухта В. «Імітаційна демократія» як специфічна модель політико-трансформаційного процесу в країнах Тропічної Африки. *The XI International Science Conference «Theoretical approaches of Fundamental Sciences. Theory, Practice and prospects»*, April 26–28, 2021, Geneva, Switzerland. С. 206–208.
92. Вегеш М., Кухта В. Інтеграція основних чинників політичного розвитку країн Тропічної Африки як умова демократичного транзиту. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*. 2020. 3 (2). С. 92–101.
93. Вегеш М., Марина В. Карпатська Україна на фоні міжнародних відносин. Незалежність Карпатської України. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 11. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2009. С. 19–26.
94. Вегеш М., Марина В. Румунія і Карпатська Україна: Особливості політичного розвитку і співробітництва. *Карпатська Україна і Августин Волошин: Матеріали міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна – пролог відродження української державності* (Ужгород, 11–12 березня 1994 р.). Ужгород, 1995. С. 61–69.
95. Вегеш М., Остапець Ю. Російська євразійська політична думка в іменах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Випуск 12. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2009. С. 229–240.
96. Вегеш М., Палінчак М. Геополітика: минуле, сучасне, майбутнє. *Геополітика: Україна, Європа, світ: Суспільно-політичний погляд*. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 7–22.
97. Вегеш М., Палінчак М. Міжнародна підтримка Карпатської України організаціями української еміграції. *Карпатська Україна в центральньо-європейській політичній кризі напередодні Другої світової війни (1938–1939)*. Carpathian Ukraine in Central European

- political crisis on the eve of the Second World War (1938–1939). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. С. 105–123.
98. Вегеш М., Палінчак М. Міжнародна підтримка уряду Карпатської України організаціями української еміграції (1938–1939 рр.). *Регіональні студії*. 2020. № 20. Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 146–157.
 99. Вегеш М., Палінчак М. Чехословаччина та Карпатська Україна (1938–1939 рр.): від Мюнхенської конференції до «гібридної війни». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Міжнародні відносини. 2019. Випуск 6. С. 54–70.
 100. Вегеш М., Палінчак М., Голонич Ян. Геополітика: Україна. Європа. Світ (Суспільно-політичний погляд): Підручник. Фермонт, США, 2020. 249 с.
 101. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
 102. Вегеш М., Петрінко В. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
 103. Вегеш М., Петрінко В. Політична географія і геополітика. Збірник навчально-методичних матеріалів для студентів спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Ужгород: Ужгородський національний університет; Факультет суспільних наук; Кафедра політології і державного управління, 2021. 146 с.
 104. Вегеш М., Сасин Г. Україна і світ у науковій спадщині З. Бжезінського (Від «Великої шахівниці» до останніх інтерв'ю). *Україна та Центральна Європа*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 239–254.
 105. Вегеш М., Токар М. Мюнхенська конференція. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Ліра, 2010. С. 107–108.
 106. Вегеш М., Токар М. Переговори в Комарно. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Ліра, 2010. С. 109–110.
 107. Вегеш М., Токар М. Перший Віденський арбітраж. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура* (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Ліра, 2010. С. 110–111.

НОВІ ВИДАВАННЯ УЖГОРОДСЬКИХ ПОЛІТОЛОГІВ

Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Greek Catholic in Eastern Galicia and Transcarpathia: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, Ye. B. Kish, I. M. Vegesh, A. Z. Korolko, N. M. Kontsur-Karabinovych, N. V. Marcuk. (SENSE). Lviv – Torun: Liha-Pres, 2019. 212 p.

29 липня 2020 р. минуло 155 років від дня народження митрополита Андрея Шептицького, якого ще за життя цілком справедливо називали Великим митрополитом. Своєрідним подарунком цій знаменній даті стала монографія, яку підготували до друку науковці трьох українських університетів – Ужгородського національного університету, Прикарпатського національного університету імені В. С. Стефаника та Івано-Франківського національного університету нафти і газу. Монографія побачила світ у міжнародному українсько-польському видавництві «Ліга-Прес», яке індексується в системі (SENSE). Головна мета цього монографічного дослідження полягає в тому, щоб по можливості в комплексі висвітлити церковну, наукову, освітню, культурну та громадсько-політичну діяльність Андрея Шептицького на фоні його епохи. Поряд з головною метою автори намагалися вирішити також цілу низку конкретних завдань: проаналізувати документальні матеріали, у яких йдеться про різноманітну і багатогранну діяльність Галицького митрополита (Пастирські послання, меморандуми, листування, збірники документів тощо); дати об'єктивну оцінку спогадам очевидців і науковим публікаціям українських та зарубіжних дослідників про митрополита Андрея Шептицького; простежити життєвий шлях визначного релігійного і громадсько-політичного діяча кінця XIX – першої половини XX століття на фоні загальної

характеристики епохи, у якій він творив; висвітлити діяльність Андрея Шептицького в галузі освіти і культури, піднесення духовного рівня українців; зробити аналіз основних теологічних праць митрополита, прослідкувавши еволюцію його екуменічних поглядів, довести, що екуменізм Шептицького не обмежувався лише теоретичними концепціями, але й був спрямований на досягнення конкретних результатів; з'ясувати мотивацію ставлення Андрея Шептицького до різноманітних політичних режимів, які впродовж його пастирської діяльності змінювалися на західноукраїнських землях (австрійського, польського, радянського, нацистського); акцентувати на особливостях релігійної ситуації в Закарпатті (Підкарпатська Русь – Карпатська Україна) упродовж міжвоєнного періоду (1938-1939 рр.) та висвітлити позицію митрополита; провести паралелі між епохою, у якій жив і творив Андрей Шептицький, та сучасним станом конфесійної ситуації у Закарпатській області України.

Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / С. В. Віднянський (відп. ред. та керізн. автор. кол.), М. М. Вегеш, О. М. Горенко, О. В. Даниленко, О. А. Іваненко (відп. секретар), М. О. Кононенко, Н. В. Кривець, О. О. Кураєв, О. Є Лисенко, А. Ю. Мартинов, І. Б. Матяш, О. О. Мітрофанова, В. В. Піскіжова, Є. В. Сафар'янс, М. С. Точицький, Г. О. Харлан. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.

У монографії науковців Інституту історії України НАН України представлені історичні нариси, присвячені місцю України в європейському історичному процесі та проявам її європейської присутності у ХІХ – на початку ХХІ століть. На широкій і маловідомій джерельній базі досліджуються європейські культурно-цивілізаційні рецепції України у ХІХ – на початку ХХ століть, місце українського питання та України в європейській історії ХХ століття, участь незалежної України в європейському інтеграційному процесі на сучасному етапі. Багатий і оригінальний конкретно-історичний матеріал, який проаналізовано й узагальнено у книзі, дає змогу читачеві глибше осягнути історичні витоки, головні напрями й форми взаємин українців із народами Європи, основні етапи, проблеми й перспективи співпраці України з Європейським Союзом, а також еволюцію позиції окремих країн-членів ЄС щодо російсько-українського збройного конфлікту впродовж 2014–2019 рр. Робота науковців відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН відзначається осяжним за охопленням хронологічним, тематичним і географічним виміром в координатах Україна-Європа, що надає їй комплексного характеру. Теоретичні положення і висновки авторів ґрунтуються на солідній і розлогій джерельній базі, що містить і матеріали архівних фондів, і нормативні документи, і різноманітні публікації кількома іноземними мовами. Україна, виробивши своєрідну ментальність і стійкість народу,

була і залишається брамою Європи, автори монографії слушно відзначили: «Втім і нині у світі подекуди до кінця не усвідомлюють ані багатства й величі української історії, ані її глибинного цивілізаційного змісту». На нашу думку, рецензоване видання стане в нагоді науковцям, викладачам, студентам, дипломатам і політикам України і зарубіжжя, істотно послужить всім зацікавленим історією та культурно-цивілізаційним буттям України як органічної складової європейської цивілізації. Робота науковців відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України має всі ознаки фундаментального наукового дослідження, яке, за своїм теоретичним рівнем, тематичним розмаїттям, надзвичайно розлогою джерельною базою, зваженими висновками становить вагомий та неординарний здобуток вітчизняної історичної думки.

Vegesh M., Vegesh I., Palinchak M., Holonic J. Carpathian Ukraine in Central European political crisis on the eve of the Second World War (1938-1939). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 291 p.

Актуальність даного дослідження полягає у необхідності розвінчування тверджень сучасних теоретиків неорусинства, які ставлять під сумнів належність краю до України. Вони всіляко заперечують закономірність політичних процесів, що мали тут місце в 1918–1919 рр. і, особливо, наприкінці 30-х років, роблять спробу довести, що ідея самостійності Карпатської України була привнесена на Закарпаття ззовні, зокрема з Галичини. Використані джерельні матеріали ряду вітчизняних і зарубіжних архівів аргументовано доводять всю безпідставність і псевдонауковість таких сепаратистських тлумачень. Вони, навпаки, переконують, що Карпатська Україна була творінням місцевих чинників, хоча на неї мали вплив ряд міжнародних і внутрішніх факторів. Хронологічні межі роботи охоплюють період від вересня–жовтня 1938 р., коли політичні сили Закарпаття активізували свою діяльність в боротьбі за автономні права і незабаром їх здобули, до кінця березня 1939 р. – проголошення незалежності Карпатської України та початковий період окупації краю військами гортистської Угорщини. Для того, щоб простежити закономірність і систематичність тих чи інших процесів (діяльність угорської іреденти в Закарпатті), робиться екскурс в минуле. У 1938–1939 рр. український народ Закарпаття в черговий раз переконався, що тільки незалежна Україна може бути гарантом безпеки краю. Виходячи з цього, незаперечним буде твердження, що існування Карпатської України як автономної, а згодом і незалежної держави, прискорило процес возз'єднання всіх українських земель в єдиному державному механізмі.

Vegesh M., Vegesh I., Palinchak M., Holonic J. The researcher Oleksa Dovbush and Carpathian Opryshky. The life path and scientific activity of academician Volodymyr Grabovetskyi. Memoirs. Epistolary herimage. Selected bibliography (1928-2015). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 596 p.

Видатні історики України Володимир Антонович, Михайло Грушевський та Іван Крип'якевич залишили у вітчизняній науці глибокий слід не тільки завдяки своїм фундаментальним працям. Вони створили власні національні історичні школи, виховали цілу плеяду істориків. Безумовно, що таким здобутком сьогодні може похвалитися далеко не кожний, навіть і відомий, сучасний дослідник.

Серед десятків талановитих учнів академіка Івана Петровича Крип'якевича особливе місце належить відомому українському історику, доктору історичних наук, професору, академіку Вищої школи України Володимиру Васильовичу Грабовецькому, перу якого належить понад 1000 наукових праць: монографій, брошур, статей, рецензій, оглядів. Тільки один перелік окремих видань вченого заслуговує подиву (надзвичайно велика продуктивність пошукової роботи) і викликає гордість за українську історичну науку – «Народний герой Олекса Довбуш. Історичний нарис» (Львів, 1957); «Олекса Довбуш – легендарный герой украинского народа» (Москва, 1959.); «Звенигород. Нариси з історії західноукраїнських міст і сіл» (Львів, 1959); «Як Довбуш карав панів. Оповідання та легенди» (Київ, 1960.); «Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI–XIX ст.» (Львів, 1966); «Селянське повстання на Прикарпатті під проводом Мухи 1490–1492 років» (Львів, 1979); «Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис» (Львів, 1982); «Нариси історії Прикарпаття» (вийшло 6 томів, які розкривають історичні події в регіоні з найдавніших часів, – відповідно у 1992, 1993, 1993, 1994, 1994, 1995 рр.); «Олекса Довбуш 1700–1745» (Львів, 1994) тощо.

Володимир Грабовецький – співавтор фундаментальних колективних праць «Українська Радянська Енциклопедія», «Історія селянства Української РСР», «Радянська енциклопедія історії України», «Історія міст і сіл УРСР» (українське і російське видання), «История Украинской ССР в десяти томах». Праці історика друкували престижні журнали «Архіви України», «Жовтень», «Дзвін», «Український історичний журнал», «Наука і життя», «Пам'ятки України», «Наука і суспільство», «Музика», «Наша культура», «Народна творчість та етнографія» та інші. Володимир Грабовецький друкувався на сторінках пражського часопису «Дружно вперед», аргентинського «Знання», вінніпегського «Українського слова», нью-йоркських «Українських вістей», варшавських «Наша культура» і «Наше слово». Він приймав участь в багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Тематика наукових пошуків Володимира Грабовецького надзвичайно різнопланова – соціально-економічне становище населення західноукраїнських земель і його антифеодальна боротьба, Олекса Довбуш і рух карпатських опришків, західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни

1648–1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького, Прикарпатська Хмельниччина, вірменські поселення в Галичині, історія Гуцульщини, історія міст і містечок Прикарпаття, розвиток культури на західноукраїнських землях, визначні постаті нашої історії.

Із вищесказаного видно: Володимир Грабовецький вніс значний вклад у розвиток української історичної науки, який потребує детального вивчення і узагальнення. Не викликає жодного сумніву, що будь-який дослідник історії України епохи середньовіччя, розкриваючи ті чи інші аспекти історії України доби феодалізму, не може обійтися без використання праць Володимира Грабовецького. Виходячи з цього, вивчення і аналіз наукової спадщини вченого становить значний науковий інтерес і має актуальне значення.

Vegesh M., Kontsur-Karabinovych N., Marchuk V., Palinchak M., Holonic J. Ukrainian Greek Catholic Church: Past and present. Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 389 p.

Історію Греко-Католицької церкви неможливо розглядати поза контекстом літопису державності та соборності України ХХ ст. Тим більше, що тисячі її священників і мільйони мирян були не лише об'єктом міжнародної політики, але й суб'єктом етнополітичного, релігійного і духовного розвитку українського народу. Священнослужителі брали участь у передвиборчих мітингах і безпосередньо в діяльності Галицького сейму, були серед засновників та активістів «Просвіти», Наукового товариства ім. Шевченка, «Сільського господаря», «Маслосоюзу» та інших громадських та кооперативних товариств, обиралися до Національної Ради Західно-Української Народної Республіки, служили капеланами в легіоні УСС, Галицькій армії та УПА, сформувавши релігійне дисидентство в опозиційному русі 40-80-х рр. ХХ ст. Нині УГКЦ є важливим етнокультурним чинником державотворення незалежної України.

Автори дослідження поставили перед собою такі завдання: проаналізувати стан наукової розробки теми та джерельну базу дослідження; розкрити специфіку конфесійно-етнічних процесів в Австро-Угорщині, характер, механізм і наслідки конфесійно-інституалізаційних трансформацій греко-католицизму в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.; показати націо- і державотворчу роль Греко-Католицької церкви в розбудові Західно-Української Народної Республіки; участь її діячів у діяльності Української Національної Ради і Державного секретаріату, місцевих органів самоврядування, службі польовими капеланами у Галицькій армії; підтвердити спрямованість етнічно-конфесійної політики влади Другої Речі Посполитої на західноукраїнських землях у 1918-1939 рр.; визначити зміст і характер дискусій в середовищі єпископату щодо державно-політичних орієнтацій Церкви у міжвоєнний період; показати спроби станіславського єпископа Г. Хомишина нормалізувати українсько-польські стосунки, що викликало спротив

більшості націонал-демократичних сил; з'ясувати зміст і характер конфесійно-інституалізаційної політики гітлерівців на території Генеральної губернії; показати екуменічні наслідки рішень Львівського «собору» 1946 р., який зніціював етноконфесійні трансформації греко-католиків західного регіону в умовах підпілля 40-80 рр. ХХ ст.; проаналізувати політику УГКЦ у вирішенні соціальних і національно-культурних проблем народу, збереженні його історичної пам'яті, формуванні системи морально-етичних цінностей; з'ясувати роль та місце УГКЦ у подоланні міждержавного протистояння у Центрально-Східній Європі, гармонізації міжнаціональних стосунків на сучасному етапі українського державотворення; проаналізувати документальні матеріали, у яких йдеться про різноманітну і багатогранну діяльність Галицького митрополита (Пастирські послання, меморандуми, листування, збірники документів тощо).

Vegesh M., Palinchak M., Holonic J. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (socio-political view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 249 p.

До підручника увійшли нариси про засновників науки, яка протягом тривалого часу вважалася забороненою в колишньому Радянському Союзі – Фрідріха Ратцеля, Рудольфа Челлена, Карла Гаусгофера, Алфреда Тейлора Мегена, Ніколаса Спайкмена та багатьох інших. Автор не обходить увагою також яскравих представників теорії географічного детермінізму, доводить, що початки геополітики слід шукати у найдавніші часи. Саме тому в пропонованому читачам виданні також йдеться про Аристотеля, Гіппократа, Цицерона, Макіавеллі, Монтеस्क'є... Основні погляди визначних геополітиків згруповано в окремі розділи «Німецька геополітика», «Італійська геополітика», «Англійська геополітика», «Скандинавська геополітика», «Американська геополітика», «Французька геополітика», «Російська геополітика», «Українська геополітика». Значну увагу відводиться висвітленню місця України в сучасному геополітичному просторі.

ДОСЛІДЖУЮЧИ ІСТОРІЮ УКРАЇНИ І РУМУНІЇ

(До 25-річчя наукової співпраці докторів Миколи Вегеша та Ірини Люби Горват на ниві історії)

Упродовж 25-ти років триває плідна наукова співпраця відомого українського історика, доктора історичних наук, професора Ужгородського національного університету Миколи Вегеша і кандидата історичних наук, доктора, головного редактора збірника наукових праць «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність» Ірини Люби Горват. Протягом цього періоду побачили світ майже 60 їх спільних публікацій, серед яких 13 монографій і науково-популярних книг з актуальних проблем історії України та Румунії.

А все почалося в далекому вже 1997 році, коли тоді ще кандидат історичних наук Микола Вегеш і аспірантка кафедри історії України Ужгородського державного університету Ірина Люба Горват видали першу спільну монографію «Українська Повстанська Армія: сторінки історії (1942–1944 рр.)», яка викликала значний резонанс серед науковців. І в цьому не було нічого дивного, адже піднята вченими проблематика упродовж багатьох років не лише замовчувалася, але й

перекручувалася та фальсифікувалася. Особливу увагу автори звернули на утворення і діяльність Української Повстанської Армії «Поліська Січ», яку очолював Тарас Бульба-Боровець. Відзначимо, що на той час спогади її легендарного провідника ще не були опубліковані, а тому монографія базувалася виключно на архівних документах Державного архіву Рівненської області.

На кінець 1990-х років припадають перші наукові праці Миколи Вегеша та Ірини Люби Горват про українців Румунії (Мараморощини). Автори, ввівши до наукового обігу матеріали румунських і українських архівних фондів, підняли низку актуальних проблем соціально-економічного, політичного і національно-культурного розвитку українців Мараморощини в 1918–1945 роках. Значну увагу було також приділено висвітленню історичної ретроспективи українського населення Марамороша в XIV–XIX століттях. Ця тематика знайшла своє відображення на сторінках монографій «Українці Румунії (Мараморощини): ролблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944)» (1997) та «Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) в 1918–1945 роках» (1998). Окремим виданням побачив світ історичний нарис «Румунія і Карпатська Україна (1938–1939)» (1999), в якому простежувався процес становлення і розвитку економічних і політичних відносин між урядами Чехословаччини і Карпатської України та Румунією в період гострої політичної кризи напередодні Другої світової війни. До речі, нарис був написаний на основі вперше введених до наукового обігу архівних документів румунських архівів.

До проблематики історії Карпатської України Микола Вегеш та Ірина Люба Горват звертатимуться ще не один раз. В різні роки на сторінках журналу «Наш голос» вони опублікують ґрунтовні статті «Августин Волошин – президент Карпатської України» (2000), «Президент Карпатської України Августин Волошин: шлях на голгофу» (2022), а у «Вільному слові» – «Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939)» (2022). Окремі статті про Карпатську Україну та її мужніх захисників дослідники опублікували на сторінках наукового збірника «Carpatica–Карпатика», який видавав НДІ Карпатознавства Ужгородського університету (2000), а на Міжнародному симпозіумі «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність» вчені виступили з доповіддю «Закарпатське питання» у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни» (2018). Належне місце в творчості істориків посіла Карпатська Україна в узагальнюючому дослідженні Миколи Вегеша та Ірини Люби Горват «Українська державність у ХХ столітті» (2000). Запропонувавши власну періодизацію державотворчих процесів в Україні новітньої доби, її автори виділили Карпатську Україну в окремішній етап – після національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920-х років.

Значну увагу Микола Вегеш та Ірина Люба Горват приділяли у своїх працях визначним представникам української історії, науки і культури. Перш за все, заслуговують на увагу їх книги «Михайло Грушевський: деякі аспекти політичної

діяльності» (1998), «Короткий життєпис академіка В. Грабовецького (До 70-річчя з дня народження)» (1998), «Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність Василя Гренджі-Донського (1897–1974)» (2000) та «Карпатська Україна 1938–1939 років в портретах» (2000). Наукову розвідку істориків про життя і творчий шлях видатного закарпатського письменника високо оцінила його дочка Зірка Гренджа-Донська. В листі до М.Вегеша вона писала: «Дорогий Пане Миколо! Вашу посилку – книжку і Вашу карточку – дістала і щиро-сердечно дякую Вам за неї. Була дуже приємно заскочена, бо не сподівалася побачити нову книжку про батька. Дякую Вам з глибини серця за Ваші турботи і старання ознайомити все більше й більше наш народ з батьком. Я рада і щиро задоволена, що могла Вам дати матеріали в дванадцятитомнику для досліджування життя і творчості людини, яка дала так багато з себе для свого народу. Прошу передати мою глибоку поляку і співавторові книжки, п. Горват – на жаль, її адреси не маю».

Микола Вегеш та Ірина Люба Горват видали два навчально-методичні посібники для студентів історичного факультету «Українська історична наука в середині XIX – на початку XXI століття» (2000) і «Історична наука в Ужгородському університеті» (2000), на сторінках яких помістили ґрунтовні біографічні нариси про Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Федора Вовка, Михайла Грушевського, Дмитра Багалія, Івана Крип'якевича, Василя Пачовського, В'ячеслава Липинського, Петра Стерча, Івана Лисяка-Рудницького, Валерія Смолія, Степана Віднянського та багатьох інших. Не обминули вони увагою і професора Володимира Задорожного – наукового керівника їх кандидатських дисертацій, присвятивши йому книжечку «Вчитель і учень. Ілля Шульга і Володимир Задорожний» (1998). Найкращі з вищеназваних біографічних нарисів увійшли до книги Миколи Вегеша і Ірини Люби Горват «Сторінки історії Закарпаття: історичні статті, есе, історико-біографічні нариси», яку в 2003 році видало бухарестське видавництво «Мустанг» під редакцією Ірини Мойсей.

Їх спільні публікації постійно з'являються на сторінках українських і румунських часописів («Наш голос», «Вільне слово», «Український вісник», «Актуальні проблеми політичної науки» та ін.). Відзначаючи 25-ти річний ювілей наукової співпраці докторів Миколи Вегеша та Ірини Люби Горват, хочемо їм побажати нових творчих звершень, відкриття невідомих і призабутих сторінок в історії українського і румунського народів, повернення із забуття яскравих історичних постатей.

**БІБЛІОГРАФІЯ СПІЛЬНИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ
ДОКТОРІВ МИКОЛИ ВЕГЕША ТА ІРИНИ ЛЮБИ ГОРВАТ
(1997–2022)**

ОКРЕМІ ВИДАННЯ

1. Вегеш М., Горват Л., Ікавчук Л. Українська Повстанська Армія: сторінки історії (1942–1944) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 100 с.

2. Вегеш М., Горват Л. Українці Румунії (Мараморощини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 60 с.
3. Вегеш М., Горват Л. Вчитель і учень (Ілля Шульга і Володимир Задорожний: історичні нариси) / Ужгородський державний університет, Історичний факультет. Ужгород, 1998. 26 с.
4. Вегеш М., Горват Л. Короткий життєпис академіка Володимира Грабовецького: (До 70-річчя з дня народження) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства, Карпатське братство. Ужгород: Колір Принт, 1998. 99 с.
5. Вегеш М., Горват Л. Михайло Грушевський: Деякі аспекти наукової і політичної діяльності / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Принт, 1998. 38 с.
6. Вегеш М., Горват Л. Нариси історії українців Мараморищини (Румунія) в 1918–1945 роках / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Принт, 1998. 87 с.
7. Вегеш М., Горват Л. Румунія і Карпатська Україна (1938–1939). Короткий історичний нарис / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1999. 20 с.
8. Вегеш М., Горват Л. Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність Василя Гренджі-Донського (1897–1974): (Матеріали до спецкурсу «Історія української культури ХХ століття») / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород: ТОВ «Колір-принт», 2000. 106 с.
9. Вегеш М., Горват Л. Історична наука в Ужгородському державному університеті: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. 160 с.
10. Вегеш М., Горват Л. Українська державність у ХХ столітті: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Кафедра історії України, кафедра політології. Ужгород, 2000. 98 с.
11. Вегеш М., Горват Л. Українська історична наука в середині ХІХ – на початку ХХІ століття: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. 135 с.
12. Вегеш М., Горват Л. Карпатська Україна 1938–1939 років в портретах: (Методичний посібник для студентів історичного факультету, що вивчають «Краєзнавство») / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород: Видавництво «Колір-принт», 2000. 101 с.
13. Вегеш М., Горват Л. Сторінки історії Закарпаття: історичні статті, есе, історико-біографічні нариси / Союз Українців Румунії. Бухарест: Видавництво «Мустанг», 2003. 407 с.

НАУКОВІ СТАТТІ

14. Вегеш М., Горват Л. До питання про джерельну базу дослідження історії Мараморощини. *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України* / Ужгород. держ. ун-т., Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 1. С. 3–4.
15. Вегеш М., Горват Л. Закарпатська Гуцульщина в ХІІ–ХХ ст. в наукових студіях В.В.Грабовецького. *Ювілейний збірник на пошану історика України академіка Володимира Грабовецького: (До 70-річчя з дня народження)* / Ужгород. держ. ун-т, Кафедра історії України, Кафедра політології. Ужгород, 1998. С. 42–47.
16. Вегеш М., Горват Л. Мараморош в історичній літературі другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України* / Ужгород. держ. ун-т., Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 1. С. 5–8.
17. Вегеш М., Горват Л. Народно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького в наукових студіях В. В.Грабовецького. *Ювілейний збірник на пошану історика*

- України академіка Володимира Грабовецького: (До 70-річчя з дня народження / Ужгород. держ. ун-т, Кафедра історії України, Кафедра політології. Ужгород, 1998. С. 36–41.
18. Вегеш М., Горват Л. Національно-визвольний рух на Мараморощині в 1918–1919 рр. *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України / Ужгород. держ. ун-т., Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 1. С. 15–17.*
 19. Вегеш М., Горват Л. Проблеми історичного розвитку Мараморощини в працях В. М. Маркуша. *Актуальні та малодосліджені проблеми історії України / Ужгород. держ. ун-т., Кафедра політології. Ужгород, 1998. Вип. 1. С. 9–11.*
 20. Вегеш М., Горват Л. Карпатська Україна та Румунія: З досвіду історичних взаємин. *Срібна Земля-Фест. 1998. 15–21 жовтня.*
 21. Вегеш М., Горват Л. Виповнилось 125 років від дня народження Августина Волошина: Що нового про його життя повідають архіви. *Срібна Земля-Фест. 1999.*
 22. Вегеш М., Горват Л. Життєвий і творчий шлях Василя Гренджі-Донського. *Верховина. 2000. 18 листопада.*
 23. Вегеш М., Горват Л. Августин Волошин – президент Карпатської України. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2000. Ч. 59–60, 61–62.*
 24. Вегеш М., Горват Л. У світі поезії Степана Ткачука. *Наш голос. Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2000. Ч. 67–68. С. 2.*
 25. Вегеш М., Горват Л., Марина В. Румунсько-українські відносини: історія і сучасність. Сату Маре, 1999. 578 с. *Carpatica – Карпатика: Історія і культура Закарпаття ХХ століття (До 55-річчя возз'єднання Закарпаття з Україною) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. Вип. 7. С. 307–319.*
 26. Вегеш М., Горват Л. Аби молодіж... у звичаях добрих і в науках вільних навчена була: (Київський митрополит Петро Могила в оцінці Миколи Костмарова і Михайла Грушевського). *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2001. Ч. 73–74. С. 3–7.*
 27. Вегеш М., Горват Л. Запорізькі козаки і Закарпаття. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2001. Ч. 71–72. С. 3.*
 28. Вегеш М., Горват Л. Іван Мазепа. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2001. Ч. 75–76. С. 3–11.*
 29. Вегеш М., Горват Л. Повернення Богдана Лепкого. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2001. Ч. 69–70. С. 2.*
 30. Вегеш М., Горват Л. Україна від Богдана Хмельницького до кирило-мефодіївців. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2001. Ч. 77–78. С. 2–5.*
 31. Вегеш М., Горват Л. Євген Петрушевич – президент ЗУНР (1863–1940). *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 97–98. С. 3.*
 32. Вегеш М., Горват Л. Ідея слов'янської єдності на сторінках часопису «Славянский сборник». *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 83–84. С. 9–12.*
 33. Вегеш М., Горват Л. Михайло Грушевський про Переяславську угоду 1654 року. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 79–80. С. 6–9.*
 34. Вегеш М., Горват Л. Український антрополог Хведір Вовк. *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 95–96. С. 3.*
 35. Вегеш М., Горват Л. Якої України хотів Василь Гренджа-Донський? *Український вісник: Часопис Союзу українців Румунії. 2002. №3–4. С. 15.*
 36. Вегеш М., Горват Л. Академік І. Крип'якевич про Закарпаття. *Наш голос (Румунія). 2002. Ч. 91–92, 93–94.*
 37. Вегеш М., Горват Л. Євген Петрушевич – президент ЗУНР (1863–1940). *Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 97–98. С. 3.*

38. Вегеш М., Горват Л. Ідея слов'янської єдності на сторінках часопису «Славянський збірник». *Наш голос*: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 83–84. С. 9–12.
39. Вегеш М., Горват Л. Михайло Грушевський про Переяславську угоду 1654 року. *Наш голос*: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 79–80. С. 6–9.
40. Вегеш М., Горват Л. Український антрополог Хведір Вовк. *Наш голос*: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2002. Ч. 95–96. С. 3.
41. Вегеш М., Горват Л. Якої України хотів Василь Гренджа-Донський? *Український вісник*: Часопис Союзу українців Румунії. 2002. №3–4. С. 15.
42. Вегеш М., Горват Л. Василь Пачовський про Закарпаття. *Наш голос*. Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2003. № 111–112.
43. Вегеш М., Горват Л. Феномен Августина Волошина через призму політичного лідерства. *Carpatica–Carpatika*. Випуск 30. Історична школа професора Володимира Задорожного. Науковий збірник. Випуск 2 /Національна академія наук України; Інститут історії України; Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Науково-дослідницький інститут карпатознавства. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2004. С. 87–94.
44. Вегеш М., Горват Л. Особливості українсько-румунських політичних взаємин напередодні Другої світової війни (на прикладі Карпатської України). *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 84–90.
45. Вегеш М., Горват Л. Володимир Задорожний. *Задорожний Володимир Євгенович. Історіографічні студії / Передмова Івана Хланти*. Ужгород: Гражда, 2016. С. 599–605.
46. Вегеш М., Горват Л. До питання про історію виникнення і діяльність Гуцульської Республіки. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean; Cluj Napoca: Editura Ecu Transilvan, 2016. С. 91–100.
47. Вегеш М., Горват Л. Тарас Шевченко у творчості Василя Гренджі-Донського. *Сторінки Румунської Шевченкіани*. Двомовне видання / Передмова університетського професора д-ра Октавії Неделку. Том 2. Вивчення джерел, упорядкування, вступні студії, переклади, резюме, примітки та коментарі Почесного професора Бухарестського університету і Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Івана Ребошапки. Bucuresti / Бухарест: Editura / Видавництво RCR EDITORIAL, 2017. С. 31–37.
48. Вегеш М., Горват Л. «Закарпатське питання» у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни (1938–1939). *Lucrarile Simpozionului International. Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Tasnad, 26–28 octombrie 2017*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Cluj Napoca: Editura Econ Transilvan, 2018. S. 135–173.
49. Вегеш М., Горват Л. Закарпаття напередодні Другої світової війни: геополітичні аспекти. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск п'ятий. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. С. 4–57.
50. Вегеш М., Горват Л. Деякі аспекти історії Закарпаття XIII–XX століть (3 нагоди 90-річчя від дня народження академіка Володимира Грабовецького). *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2019. С. 123–144.
51. Вегеш М., Горват Л. Організації української еміграції і Карпатська Україна. *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2019. № 3–4. Лютий. С. 5.

52. Вегеш М., Горват Л. Релігія і церква в Карпатській Україні. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2019. С. 271–284.
53. Вегеш М., Горват Л. Молодість Романа Шептицького (1865–1899). 29 липня цього року вшанували 155-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. *Наш голос*. Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2020. № 316–323.
54. Вегеш М., Гиря В. Горват Л. Чехословаччина, Румунія і Карпатська Україна під час центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Україна і Центральна Європа: історія, політика, культура. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів, прав національних меншин та пандемії Covid-19» / Відповідальні за випуск: В. І. Гиря., М. М. Вегеш. Ужгород: ПП Роман О. І., 2021. С. 150–167.
55. Вегеш М., Горват Л. Молоді роки Митрополита Андрея Шептицького. *Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність*. Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Bucuresti: Editura RCR Editorial, 2021. С. 359–403.
56. Вегеш М., Горват Л. Учений європейського рівня. До 70-річчя члена-кореспондента НАН України С. В. Віднянського. *Наш голос*. Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. 2021. № 320, лютий. С. 16 – 19.
57. Вегеш М., Горват І.-Л. Президент Карпатської України Августин Волошин: шлях на голгофу. *Наш голос*. Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. Місячник Союзу українців Румунії. XXXI рік видання. 2022. № 336 – 339.
58. Вегеш М., Горват І.-Л. Румунсько-чехословацькі відносини через призму державотворчих процесів у Карпатській Україні (1938–1939). *Вільне слово*. Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. 2022. № 3–4; 5–6, 7–8, 11–12, 13–14, 15–18, 19–20.

ОБРАЗ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ: СТЯМОВАНІСТІЬ У МАЙБУТНЄ

Сказати б одразу: тут не йдеться про політично-правовий статус Карпатської України, а радше – про загальноукраїнський контекст її панорамних образів. Вони, хоч і розмаїті, а все ж творять одну складову, яка полягає передусім в її значенні. Не буде перебільшенням, якщо стверджувати: справжнім співцем Карпатської України був Василь Гренджда-Донський (1987–1974). Автор збірки «Гернові квіти полонин» (1928) рішуче підняв голос в оборону духовних начал українського народу і передусім його визначального набутку – мови. Поруч з Марком Бараболею, Зореславом (Степан Сабол), Юлієм Боршошем-Кум'ятським, Лукою Дем'яном, Олександром Маркушем, Юрієм Станинцем, Федором Потушняком, Іваном Ірлявським та іншими помітними майстрами поетичного слова, Василь Гренджа-

Донський найбільш потужно збагатив літературний процес в Закарпатті різножанровими художніми творами. Адже в його особі активно перехрещувалися духовні змагання, зокрема, як поета, прозаїка, драматурга, публіциста, фольклориста, журналіста, організатора низки періодичних видань та їхнього видавця.

Аргументовано звучать слова Василя Ільницького та Дмитра Федаки, які слушно підкреслюють у ґрунтовній передмові «Літописець Карпатської України»: «Василь Ґренджа-Донський перший на Закарпатті письменник, який беззастережно ввів материнське українське народне слово у літературу як найважливішу її субстанцію». Так, творець «Золотих ключів» володів сильним пером і полишив такий доробок, який відбув випробування часом. У сполучі з цією темою слід виокремити такі його важливі художньо-документальні свідчення, як «Щастя і горе Карпатської України» та «Мої спогади». Вони охоплюють події, які мали місце в Ужгороді, Хусті, Бичкові, Тячеві, Рахові та інших населених місцях краю упродовж періоду від 7 жовтня 1938 до 8 серпня 1939 року. Названа диалогія висвітлює – об'єктивно й аргументовано – історичний акт проголошення державності Карпатської України, власне, як одне з не притлумлених прагнень до соборності України у різних її регіонах. Варто наголосити: спадщина Василя Ґренджі-Донського викликала в останні десятиріччя живий інтерес багатьох літературознавців (Є. Маланюк, М. Неврлі, М. Мольнар, Б. Романенчук, О. Мишанич, І. Мацинський, О. Рудловчак, М. Мушинка, М. Мольнар, З. Ґренджа-Донська, Д. Федака, а також істориків (П. Стерчо, В. Шандор, В. Маркус, Ю. Химинець, В. Худанич, О. Довганич, В. Задорожний).

З-поміж останніх особливо чільне місце посідає М. Вегеш, який зробив спробу на широкому тлі проаналізувати джерела документалістики на сторінках названої диалогії. Тому не можу приховати бажання, яке нуртує давно, – ширше закрити мову саме про Миколу Вегеша як вченого. ...На квітну неділю, на яку припадає вхід Господній в Єрусалим, жителі великих і малих місцин, власне, від Міжгір'я, Майдана, Колочави, Синевира, Соїм, Голятина до Новоселиці, охоче збираються, власне, після Служби Божої, на майдані біля церкви. Що тільки не стає предметом обговорення літніх людей! Якщо коротко, то йдеться про те, що болить, що викликає тривоги. І не тільки їм адресовані оці тривоги. Щоправда, вони стають одразу захисниками громадського добра. Ось, приміром, тема лісових масивів. Колись це була окраса Карпат. Її за попередніх епох плекали навіть чужинці. А нині? Свої зайти не мають сорому. За совість годі й говорити. Сьогодні свічкою не знайти такі плантації лісових угідь, які б не були зачеплені сокирою і нерідко – з благословення «лісових генералів». Тобто тих, хто покликаний по-святому берегти лісову казку. А звідси – стихії, бо ж природа не прощає бездумної безгосподарності, руйнівної експлуатації гірських букових, мішаних і смерекових лісів, субальпійських лук зі сосново-вільховим криволіссям, альпійського поясу з розмаїттям лучних, скельно-лишайникових краєвидів, а також багатих передгірних

дібров. Так, не з кожного рубця проросте пагінчик, що продовжує життя, наприклад, букової деревини... Хто знає, може, отакі чи подібні роздуми старожилів і були тим містком, яким згодом пішов Микола Вегеш у світ науки. А ще, хто як не він, школярем зачитувався поетичними рядками Василя Гренджі-Донського й Петра Скунця, а також газетними статтями, сміливими журналістськими виступами Івана Мокрянина. Це, не в останню чергу, його зусиллям постав наприкінці 70-х документальний фільм «Я піду в далекі гори», складниками якого були образи гордих і свободолюбивих верховинців та зміст пісні улюбленого народом поета-пісняря Володимира Івасюка. До них належали Микола Скира та Ганна Шкелебей. Ці виконавці головних ролей з фільму «Марійка-невірниця», знятого у тридцятих режисером Владиславом Ванчурою за сценарієм Івана Ольбрахта, несли в собі яскраві зразки творчого потенціалу. Вони мали для Миколи Вегеша, сказати б, вже з дитячих літ розгалужуючий вплив на розвиток світоглядних позицій. Його почуття міцніли, сягаючи змалку таїн внутрішнього змагання – йти вперед.

Микола Вегеш народився 28 листопада 1962 року в селищі Міжгір'ї. Звісно, радості батьків – Миколи Юрійовича та Ганни Йосипівни – не було межі. Вона буквально дзвінким вітерцем рознеслася повсюди, де знали трудолюбиву родину в усій окрузі. Слід підкреслити: районний центр на початку 60-х відігравав для багатьох обдарованих і допитливих роль своєрідного осередку, коли йдеться про означення процесу творення, приміром, у редакції місцевої районної газети. Знаними літераторами стали передусім Петро Скунець, Василь Вовчок, Володимир Фединишинець, Олекса Янчик, Василь Кохан та ін. На 1969–1979 рр. припало навчання Миколи Вегеша в Міжгірській середній школі, в якій животворили традиції народної педагогіки. Тут працювали такі одухотворені педагоги, як директор Іван Святиня, а також досвідчені вчителі – Марія Опаленик, Володимир Рубець а також Ернест Шутяк, до слова, учень Августина Волошина. Хіба зайве нагадувати, що Микола Вегеш вчився на відмінні оцінки. Тому й не дивно, що невдовзі він – студент історико-педагогічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника. У його стінах він студіював упродовж 1979–1984 років. Вони стали справді знаменними для уродженця Закарпаття. Адже тут судилося пізнати справжнього навчителя – порадника, власне, в особі добре знаного професора, доктора історичних наук Володимира Грабовецького, автора монументального історичного нарису «Гуцульщина XVIII – XIX століть» (Львів, 1982). Під його орудою Микола Вегеш очолював проблемний семінар з історії України доби феодалізму, будучи студентом п'ятого курсу. Без сумніву, уроки видатного педагога стали міцним осердям на шляху його становлення як дослідника історичних фактів, подій, явищ, тенденцій та закономірностей. Йдеться про, може, найважливішу рису науковця-історика, а саме – вміння працювати з першоджерелами. Останні відіграють особливу роль, якщо закрюювати мову про сутність засад класичної історичної школи. Її основи

зміцнювали за різних епох такі визначні представники, як, наприклад, Микола Костомаров, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький, Адріан Кашенко, Дмитро Дорошенко, Микола Аркас, Іван Крип'якевич, Борис Крупницький, Наталія Полонська-Василенко, а також Іван Ванат, Ярослав Дашкевич, Норман Девіс, Омелян Довганич, Ярослав Ісаєвич, Олег Купчинський, Василь Маркус, Павло Роберт Магочій, Владислав Серчик, Петро Стерчо, Орест Субтельний, Вікентій Шандор, Ілля Шульга... Цей реєстр можна б продовжувати, хоч і не йдеться про те, щоб когось особливо увиразнювати або ж шукати рівновагу поміж ними.

Отже, студентські будні промайнули блискіткою. А за ними навернулися трудові. Не раз і не два спадали на думку Довженкові рядки з виступу знаменитого режисера й письменника від 20 грудня 1954 року: «Нам так хочеться прекрасного, світлого життя, що жадане і сподіване ми мислимо часом, як уже здійснене, забуваючи тим часом, що страждання буде з нами завжди, доки житиме людина на землі, доки вона буде радіти, кохати, творити. Зникнуть тільки соціальні причини страждань. Сила ж страждання завжди визначатиметься не стільки гнітом якихось зовнішніх обставин, скільки глибиною потрясіння». Страждання. Що ж, вони також концентрують увагу того, хто йде, ні, не напوماцки, а рівно. Така стежка й привела молодого випускника з Івано-Франківська в мальовниче село Синевир, що на Міжгірщині. Тут і довелося відбути гарт на вчительській ниві. Молодий вчитель, сказати б, глибоко занурився в питання історії та суспільствознавства. Та це й не дивно, бо він викладав ці уроки упродовж 1984–1991 рр. у Синевирській середній школі. А ще – судилося бути на чолі районного методичного об'єднання вчителів історії. Одне слово, був у гущі людей і справ, не тикаючи на іншого, якщо той був осторонь. Він знав: старі стереотипи діятимуть ще не одне десятиліття, власне, допоки не відійдуть у забуття. Він торкався всього, що висвітлювало затемнення, бо був у русі. Так, він належав до РУХу, був творцем його осередків. Не раз і не два нуртувала думка: чи можна дослухатися до тиші? Коли навколо панує нарваність, самозакоханість можновладців? І молодий педагог пішов на прю з вітрами. Ні, не розв'язувати кросворд, а досліджувати уроки з історичного минулого українського народу.

Таким чином, у 1990 році Микола Вегеш став на стежку, яка привела його в аспірантуру Ужгородського державного університету. Невдовзі він успішно написав кандидатську дисертацію, захист якої відбувся 1994 року у стінах Ужгородського університету. Примітна її тема: «Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні та політичні аспекти». Вона, ця тема, була до 80–90-х не такою, яку б можна назвати улюбленою поміж дослідниками. Радше навпаки, якщо хтось і явив вряди-годи певну настирливість, то остання була однобічно для від'ємної характеристики предмета. Так звані псевдоісторики не знаходили іншого рішення, окрім одного: навипередки розважалися грою в неправду. Звісно, це приносило їм неабиякі гаразди: із-за круглого партійного стола із червоною скатертиною вони легенько ставали за університетську кафедру, щоб

прискіплювати студентам добре знані істини про сумнозвісне поняття зі сталінської доби – «завжди готові!» ... Нерідко йдеться про буквально нетверезих «мисливців» за високими науковими ступенями, які сумління легко промінювали на вигоди. Мабуть, недоцільно тут виокремлювати усіх тих, хто тільки декларативно, так, для інших, зазначав: «краю мій рідний». А водночас такий собі «урядник» від науки, у якого в очах круги йшли, коли чув Шевченкове слово; ні, він не був здатний навіть збагнути його сутність. Тому бідолашний дозволяв собі кепкувати над красою української мови, а також над тими, хто її плекав. Цей наголос є примітним вкрапленням, бо Микола Вегеш належав і належить до її оборонців. Без сумніву, як творець згаданої дисертації він явив громадянську мужність, зазнаючи необ'єктивних критичних закидів, приміром, з боку автора збірки популярних нарисів «Краю мій рідний» (Ужгород, 1998). Адже Микола Вегеш свій об'єкт дослідження фактично вперше окреслював і утверджував на рівні суб'єктної величини.

Так склалося, що 1994 року побачила світ колективна книжка під назвою «Августин Волошин. До 120-річчя від дня народження видатного громадського, культурного та церковного діяча України». Наступного року дійшло до читацького загалу друге її видання: «Августин Волошин» (Ужгород, 1995). Поруч з Василем Гомоннаєм і Миколою Вегешем виступає також автор цих рядків. Відрадно, що ця праця отримала високу оцінку з боку дослідників даної проблематики, а саме М. Мушинки, Т. Беднаржової, М. Кляп, О. Вишневського, О. Невмержицької. Таким чином, у процесі тісної співпраці, сказати б, представників різних поколінь, я мав можливість неодноразово переконатися: Микола Вегеш завжди чітко й однозначно визначав підходи до аналізу історичних джерел та їхньої тканини. Вони виказували не тільки завдання, але й містили конкретні виміри з огляду на глибину об'єктивного вивчення факту та його системної оцінки. Тоді ще молодого дослідника (таке складалося враження) не тішили, а пекли недомовлені слова про Августина Волошина (1874–1945). Зрозуміло, нині – це ім'я Героя України, а ще кільканадцять років тому всілякі зайди адресували знаменитому педагогу образливо шалені лайки. Вони добряче жили на шиї народу, нагадуючи йому образ скислого молока... Миколі Вегешу вдалося концептуально по-новому прочитати чимало подій, що мали місце в так недалекому минулому Карпатської України. З цього боку видається найбільш характерною його двотомна праця «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» (Ужгород, 1997). Щоправда, їй передували такі ґрунтовні студії, як «Карпатська Україна (1938–1939)» (Ужгород, 1993), «Велич і трагедія Карпатської України» (Ужгород, 1993; співавтор – Володимир Задорожний). Варто констатувати, а відтак і порадуватися від того, що у чотирьох розділах так докладно висвітлені різнопланові ділянки, зосібна, соціально-економічне й культурне становище Карпатської України 30-х років, а також її складне внутрішньополітичне становище з проекцією на державноправовий статус упродовж 1938 – 1939 рр. Можна тільки

здогадуватися, які думки й сумніви роїлися, коли він вголос осмислював «Спогади нерозстріляного»? Чи сухі «набої для розстрілу»? Відповідь на подібне запитання слід шукати на сторінках лірико-публіцистичного твору «Ненько моя, ненько...» (1972–1977) Євгена Снегірьова (1927–1977), перу якого належить зразок української малої прози «Народи мені три сини», що увійшов до антології «Краща європейська новела».

Пригадується зустріч з Миколою Вегешем, яка припала на 11 квітня 1997 року. Запамяталася вона тому, бо була змістовною. А ще – всуціль щирою, багатою на різномет'я, особистісні рефлексії зрілого поколю. Кажу про набутий ним зримо панорамний досвід, хоча співбесіднику йшов тоді тридцять п'ятий. Звісно, ланцюжок бесіди торкався передусім історичних постатей України загалом і Срібної землі – зокрема. Зринали слова про той чи інший чин гетьманів, культурно-освітніх і церковних діячів. Щонайменше дивним бувають прислів'я на кшталт: «Від Богдана до Івана не було гетьмана». І він силкувався довести: ні, були такі, які мають право на вдячну пам'ять нащадків. Та, бач, горе біля горя, бо так драматично склалося, що героїв для українців нерідко потверджують чужинці... Моєму співрозмовнику імпонував образ Пилипа Орлика (1672–1742), який за винятково несприятливих умов спромігся понад три десятиліття високо тримати українські справи в європейському міжнародному контексті. Все служило ілюстрацією: Микола Вегеш знав ціну своєму хисту, сказати б, словами Івана Франка, своєї «обсервації», коли поставав «текст у тексті» зі своєю дикцією в іменах – від Сковороди, Духновича, Шашкевича, Шевченка, Франка, Лесі Українки, Тичини, Павличка, Стуса, Драча до Чендея, Скунця та двох Дмитрів – Кременія й Кешелі. Не для орнаменту, а для засвідчення вислову на рівні хроніки мали місце згадки про карби мистецької думки у світовій спадщині Данте, Мікеланджело, Рембрандта, Рафаеля, Родена, Моне, а також Бокшая, Манайла, Ерделі, Кіндратовича, Герца, Микити... Одне слово, Микола Вегеш переконливо висловлював свої розмисли про той чи інший кардинальний твір. І ці роздуми узгоджувалися зі знаннями, що мали домінуючу вісь – історичну іпостась. Наприкінці зустрічі на титульну сторінку другого тому праці «Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті» лягли рядки його дарчого напису: «Вельмишановному Миколі Івановичу Зимомрі на добру згадку від автора і прихильника таланту відомого літературознавця. Щиро Ваш Микола Вегеш. 11.04. 97 р.».

Часом шалено закалатає серце. Особливо тоді, коли уявить собі ковалеве чоло, яке спалахує так яскраво, як і роздмухане вугілля у горнилі. Він ніби приростає до фактів і подій, які досліджує докладно й комплексно. Це можна продемонструвати, зокрема, на проблемних працях з циклу про Карпатську Україну. З-поміж них варто назвати наступні: «Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939)» (1996), «Карпатська Україна і Німеччина (1938–1939)» (1996), «Карпатська Україна у загальноєвропейському історичному контексті» (1997), «Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939)» (1997), «Країни

Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939)» (1998), «Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та Волині напередодні та в роки Другої світової війни (1939–1944)» (1998), «Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами 1918–1939 рр.» (1998), «Румунія і Карпатська Україна (1938–1939): короткий історичний нарис» (1999), «Карпатська Україна 1938–1939 років у портретах» (2000), «Славна сторінка в історії українського народу (Карпатська Січ – захисник незалежності Карпато-Української держави)» (2002), «Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1950-х роках» (2003), «Августин Волошин і Карпатська Україна» (2004), «Карпатська Україна. Документи і факти» (2004), «Августин Волошин. Нові документи і матеріали про життя і смерть Президента Карпатської України» (2006), «Карпатська Україна в контексті українського державотворення» (2008), «Карпатська Україна на шляху державотворення» (2009) та ін.

Враження завжди спричиняють певний ефект. У цьому сенсі він прочитувався так, що Микола Вегеш вмів розмовляти з часом, віртуозно піднімаючи для себе висоту планки. Будучи доцентом кафедри історії України (1994–1997), а відтак – кафедри політології (1997–2001), він натхненно завершує докторську дисертацію, яку успішно захистив 25 вересня 1998 року на спеціалізованій вченій раді в стінах Інституту історії України НАН України. Її тема охоплювала цілісний напрямок, а саме: «Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни». Проте сталося так, як не очікувалося. Сказати б словами Миколи Вінграновського: «Рання ніч, і небо проколось...». Оскільки існують живучі анахронізми, то й животворить їхня безпорадність. Очевидний алогізм полягав у тім, що між захистами кандидатської та докторської дисертацій хтось окреслив у часовій перерві, що мусить тривати п'ять літ... Таким чином, 26 квітня 1999 року відбувся повторний акт захисту, який Микола Вегеш витримав на засіданні спеціалізованої вченої ради Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Отже, таке собі індивідуальне збурення, про яке варто вести мову крізь призму інтелектуальної позиції, а ширше – прорив обдарованої особистості. Тому й не дивує зміна сходинок у трудовій діяльності: від 2001 року професор кафедри політології, від 2002 року – її завідувач, а водночас і директор науководослідного інституту карпатознавства (2000–2004). На цей час припало виконання обов'язків декана історичного факультету.

Справжньою віхою в житті Миколи Вегеша стало 31 березня 2005 року, коли на засіданні конференції трудового колективу його було – на альтернативній основі – обрано ректором Ужгородського національного університету... Який це знак? Хвилинна стрілка пересунулася не на одну проділку, що творить тло для хроніки. На її сторінках – його попередники: Степан Добощ, Аркадій Курішко, Володимир Ткаченко, Іван Ленарський, Дмитро Чепур, Володимир Шульга, Володимир Лендел, Володимир Сливка, Василь Русин. Хто з них і, головне, якою мірою спричинився до розвитку Храму науки в місті над Ужем? Відповідь доцільно

полишити майбутнім поколінням. Щоправда, як на мене, то, приміром, Володимир Шульга був на відповідальному посту, мабуть, зразком дзвінкої безвідповідальності... Натомість добрим словом не омину тут уродженців Закарпаття та Чернігівщини – філолога Степана Добоша й видатного фізика Дмитра Чепура. Перший стояв біля витоків далекого 1945-го, а інший очолював університетський осередок упродовж 1961–1977 рр. Цей вчений володів дивовижною інтуїцією розгледіти перспективні паростки. Так, вони завтра, за переконанням Дмитра Чепура, напевно розпросторяться для зрілого плоду. Його логіка, а звідси – відповідальні рішення – були, як правило, чистими, прозорими, справедливими. На відстані часу неважко розглумачити рядки Бориса Олійника: «Народ не візьмеш на макуху. / Він зоддаля розрізнить чин: / І хто є син його по духу, / І хто – по духу! – сучий син...». Може, тому Микола Вегеш не висловлював закликів і порожніх гасел. Він обіцяв одне: чесно працювати.

Без сумніву, в його особі вища школа має вмілого організатора, здатного природно прилучитися до позитивного досвіду своїх попередників, щоб примножити плідні традиції з проекцією на якісний поступ. У цьому він вбачає «сіль щастя», до якого прагне без щоденних запевнень у вірності можновладцям. А це – високе мистецтво, що нерідко постає сполучною ланкою із політикою. Вона для нього важить також чимало. Адже від 1990 року він був членом – очолюваної Левком Лук'яненком – Української республіканської партії, власне, одним із дванадцяти у складі Міжгірської організації. Наприкінці 90-х – на початку ХХІ ст. був одним із керівників Закарпатської обласної організації партії «Реформи і порядок». Після 2002 року входив в об'єднання демократичних сил у блоці «Наша Україна». Зрозуміло, йдеться про творчий пошук тієї політичної сили, яка б цілком відповідала новим викликам доби. Цей аспект діяльності доволі об'єктивно віддзеркалено у чотири томнику «Історія і політика», який Микола Вегеш опублікував 2005 року. Перший том структурно складний. Він присвячений розгляду різних підходів до аналізу досліджуваної проблематики, власне, від історичних уявлень про слов'ян Східної Європи, формування й становлення Київської Русі до подій, що мали місце на зламі ХХ – початку ХХІ ст. Усе це об'єднано навколо парадигми «Сторінки історії України». Ним зроблена спроба осмислити вплив еволюції системної методології в історичній науці на реінтерпретацію минулих епох, у першу чергу, в органічному зв'язку зі суспільними чинниками та реальними змінами в історичному процесі. Другий том примітний тим, що він наповнений конкретикою, зосередженою на чотирьох – ключових для дослідника – питаннях: «Історія Карпатської України»; «Августин Волошин – президент Карпатської України»; «Будівничі Карпатської України»; «Василь Гренджа-Донський розповідає...». На основі численних архівних, маловідомих і видрукованих джерел вчений комплексно висвітлив виокремлені проблеми у сукупності. Звідси – багатоплановість, що переплітається з історією міжнародних відносин, політологією, культурологією, правознавством і

журналістикою. Остання позиція має домінуючу ознаку, зокрема, щодо характеристики життєвого й творчого шляху Василя Гренджі-Донського (1897–1974). Доречно згадати: Микола Вегеш видав працю про громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність Василя Гренджі-Донського (Ужгород, 2000; співавтор – Л. Горват).

Натомість масив третього тому постає одноплановим. Він містить виступи Миколи Вегеша про розвиток історичної науки в Ужгородському університеті. Викликає зацікавлення розділ «Володимир Грабовецький – історик України». Він містить цінні автобіографічні замітки й спогади академіка. Не буде перебільшення, якщо сказати: Микола Вегеш збагатив своїми працями спадок тієї історичної школи, яка склалася в Закарпатті. До її чільних репрезентантів слід віднести таких дослідників, як Ю. Гуца-Венелін, М. Лучкай, І. Дулишкович, М. Лелекач, Ф. Потушняк, а також носії сучасних орієнтирів – історики Е. Балагурі, І. Гранчак, О. Довганич, Д. Данилюк, В. Ілько, В. Задорожний, Г. Марченко, О. Мазурок, І. Мандрик, Г. Павленко, Т. Сопко, М. Тиводар, М. Троян, В. Худанич, І. Шульга, Я. Штернберг. На окреме слово заслуговує недостатньо оцінений досі науковий доробок Василя Палька, історика з божою іскрою... У цьому я мав можливість неодноразово переконатися, коли судилося в 1964–1966 рр. проживати з ним в одній кімнаті студентського гуртожитку. Либонь, «звіряти алгеброю гармонію» – завдання не з легких. Навіть для талановитого історика. Це засвідчує четвертий том видання «Історія і політика». На його сторінках не зовсім звично характеризуються «основи політичної науки», «концепції цивілізаційного підходу до історичного процесу», «західна геополітика в іменах». Микола Вегеш адресує читачеві численні книжки різних авторів в його критичних оцінках, ґрунтовних рецензіях, а також подає передвиборні програми, звернення й прокламації. Том завершує низка матеріалів, основу яких творять інтерв'ю періоду 1994 – 2005 рр. Можна тільки пошкодувати, що у виданні відсутній покажчик імен. На особливу увагу заслуговує семитомник праць, опублікований Миколою Вегешем під збірною назвою «Історичні дослідження» (2000–2001). Без сумніву, обидва названі видання – це свідчення його значного творчого потенціалу як вченого. Загалом його перу належить понад тисяча наукових і науковопопулярних праць, у тім числі понад кілька десятків окремих книжкових видань.

Широкого розголосу набув підручник «Політологія», рекомендований Міністерством освіти і науки України (2008). Праці українського науковця друкувалися в американських, канадських, англійських, румунських, чеських, словацьких, угорських авторитетних виданнях. Все це закономірно фіксує високий рівень наукової позиції ужгородського історика, спеціальні статті якого постійно публікуються на сторінках «Енциклопедії сучасної України», «Енциклопедії історії України», багатьох колективних монографій, зокрема, «Нариси історії Закарпаття», «Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців» та ін. Чи вже промайнув образ коваля, який удар

за ударом б'є тяжким молотом об кувадло? Так, він нагадує мені чомусь нестримного у поступі Миколу Вегеша. Прямує сам і допомагає іншим, у тім числі як голова спеціалізованої вченої ради по захисту докторських дисертацій при Ужгородському національному університеті. За його особистого керівництва підготовлено двох докторів та сімнадцять кандидатів наук. Це – вже його узлісся, біля якого зросла ціла наукова історична школа. Запитати б, хто насамперед простягне руку допомоги? Будьмо певні: це дружина Анастасія, з якою доля звела 12 травня 1984 року. Тоді вона була випускницею філологічного факультету Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені В. Стефаніка. Разом виростили двох синів, які не «греблю гатять», а приносять батькам втіху своїми успіхами... Що ж, високих винагород він заслужив і ще заслужить, бо ніколи не затримується на півдорозі. Не таїть, що окремі з них принесли йому правдиву радість, у першу чергу, іменні премії – Василя Гренджі-Донського (1993) та Івана Крип'якевича (1998). Він удостоєний нагороди Святого Володимира Президії Академії наук Вищої освіти України (2008), відзнаки «За розвиток регіону» (2008), звання Почесний доктор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка (2007), а також орденів «За заслуги» третього (2007) та другого ступенів (2009). До того ж він має знак «Відмінник освіти України» (2007). По праву вчений обраний академіком Академії наук вищої освіти України (2006) та Міжнародної Слов'янської академії наук (1999). Отже, видається слушною рефлексія.

Відтоді, як з'явилася його перша замітка, опублікована 24 березня 1990 року на шпальтах міжгірської районної газети «Радянська Верховина», минуло немало часу. Але й досягнуто багато. Ніхто не дорікне йому за те, що Микола Вегеш постійно порається коло – заваленого книжковими стосами – столу, як його господаря біля хати. Адже кожний знає: Микола Вегеш трудиться впевнено, щоб розпізнати ціну фактів та їхню вагомість для сучасників. Ось, ілюстрація. За його активної підтримки завершене багатотраждальне видання «Історії карпатських русинів» (Ужгород, 2011) Михайла Лучкая, визначної пам'ятки історичної думки України. Подібний акцент його духовних змагань справді розпізнавальний. Тому й не дивно, що про нього писали й мої попередники, зокрема, С. Федака, П. Скунець, М. Олашин, І. Студеняк, Ю. Остапець, М. Токар, В. Марина, В. Туряниця, В. Фединашинець. ...Багряне сонце повільно зачочується за Кам'янку, що височіє викупаною над Морським оком, себто Синевирським озером. Микола Вегеш вдивляється в його глибіню... Його найкраща книжка – ще попереду. Бо знання здобуті. Досвід нагромаджено. Загартувань – було достатньо. А ще перед ним – багата на врожаї нива... Це, власне, і є та нива українських духовних змагань, в ім'я яких жив і творив автор щоденника «Щастя і горе Карпатської України» Василь Гренджа-Донський. А за нею – «безмежне поле», образ якого спрямований, за твердженням Івана Франка, у майбутність народу та його вічність.

*МИКОЛА ОЛЯШИН,
МИКОЛА ПАЛІНЧАК*

*ПРОФЕСОР МИКОЛА ВЕТЕШ: ІСТОРИК, ПОЛІТОЛОГ,
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ДІЯЧ ЗАКАРПАТТЯ*

У статті зроблена спроба простежити основні віхи життєвого шляху одного з провідних учених Ужгородського національного університету, доктора історичних наук, професора кафедри політології і державного управління, академіка Академії Наук вищої освіти України Миколи Миколайовича Вегеша. Одним із перших в Україні ще наприкінці 1980-х рр. він почав об'єктивно і незаангажовано досліджувати державотворчі процеси на Закарпатті в 1938–1939 рр., реабілітувавши історію Карпатської України та її президента Августина Волошина, яку сфальсифікувала радянська історіографія. Багаторічна робота дослідника завершилася успішним захистом кандидатської (1994 р.) та докторської дисертацій (1999 р.), у яких історія краю висвітлювалася крізь призму українського державотворення ХХ ст.

Автори, проаналізувавши лише окремі видання (монографії, науково-популярні книги, підручники і навчально-методичні посібники) історика і політолога, акцентують на основних напрямках його наукової діяльності: дослідження політичної історії Закарпаття, висвітлення епохальних подій у житті Української Греко-Католицької церкви, вивчення національно-визвольних змагань українців упродовж ХХ ст. (історія ОУН–УПА, роль і місце митрополита Андрія Шептицького у вітчизняній і світовій історії), актуальні аспекти історичної та політичної науки в Україні та на Закарпатті.

В Ужгородському національному університеті Микола Вегеш пройшов шлях від аспіранта кафедри історії України до завідувача кафедри, декана історичного факультету і ректора. Його наукові й навчально-методичні праці друкувалися як в Україні («Український історичний журнал», «Наука і суспільство», «Сучасність», «Дзвін») так і за кордоном (США, Канада, Великобританія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Хорватія, Румунія, Польща). Упродовж багатьох років він активно співпрацює з престижними вітчизняними енциклопедичними виданнями («Енциклопедія історії України», «Енциклопедія Сучасної України», «Енциклопедія історії Закарпаття»). Багатогранна наукова і педагогічна діяльність Миколи Вегеша високо оцінена на державному рівні. Він є кавалером ордена «За заслуги» третього і другого ступенів, «Відмінником освіти України», лауреатом премій імені Августина Волошина, Василя Гренджі-Донського, академіка Івана Крип'якевича, Почесним доктором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, заслуженим професором Ужгородського національного університету. Підготував 19 докторів і кандидатів наук.

Карпатська Україна (1938–1939 рр.) – важливий період не тільки крайової, але й вітчизняної історії в цілому. Він по праву вважається одним із важливих етапів українського державотворення. Зрозуміло, що в часи гортіївської окупації краю та радянську добу національно-визвольні змагання українців Закарпаття змальовувалися тільки чорними фарбами. І лише з кінця 1980-х років ситуація почала змінюватися на краще. А найбільша заслуга в цьому тоді ще молодого історика Миколи Миколайовича Вегеша. Він у ті неоднозначні часи не побоявся взятися за вивчення вищезгаданих подій. Відтоді минуло понад три десятиріччя. Сфера наукових зацікавлень науковця суттєво розширилася. Вона охоплює різнопланову проблематику: дослідження політичної історії Закарпаття 1918–2022 років, актуальні писання історії Української Греко-Католицької церкви в період тоталітаризму, сторінки історії національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях між двома світовими війнами, боротьбу УПА в роки Другої світової війни. Чільне місце в науковій роботі М. Вегеша посідають різноманітні проблеми політичної науки і геополітики. Зараз наш колега – відома в наукових і політичних колах людина, він – доктор історичних наук, професор кафедри політології та державного управління. Його фахові здобутки та майбутній життєвий ювілей і спонукали нас до написання цієї статті.

Життєвий шлях і окремі аспекти наукової та освітньо-культурної діяльності М. Вегеша вже перебували в центрі уваги дослідників. Одними з перших це зробили відомий закарпатський письменник В. Фединишинець [166] та педагог В. Туряниця [164]. Вищеназвані автори спричинилися до видання бібліографічних покажчиків М. Вегеша. Професор М. Токар зробив скрупульозний аналіз наукових публікацій ученого, присвячених Августину Волошину і Карпатській Україні [161-163], зауваживши, що Микола Вегеш «підтверджує реноме плеяди вітчизняних історичних шкіл, адже він є талановитим учнем відомого українського історика, доктора історичних наук, професора Володимира Грабовецького, який так само був одним із учнів академіка Івана Крип'якевича» [163, с. 4]. Відомий український мовознавець М. Зимомря висвітлив наукову діяльність М. Вегеша крізь призму дослідження державотворчих процесів у Карпатській Україні [143]. Дещо подібною в цьому плані є стаття М. Зана [141]. Окремі аспекти роботи вченого на посаді ректора Ужгородського національного університету охарактеризував член-кореспондент НАН України С. Віднянський [134]. Місце Миколи Вегеша в історії краю та університету знайшло своє відображення в низці узагальнюючих праць [123–132]. Енциклопедичний нарис про свого учня опублікував В. Грабовецький [138]. Діяльність М. Вегеша на посаді декана історичного факультету УжНУ висвітлена в монографіях та довідникових виданнях [139, 151–157]. Біографічний портрет ученого помістив на сторінках «Енциклопедії культури русинів» відомий канадсько-американський історик, закордонний член НАН України П. Р. Магочій [174]. Президент України Віктор Ющенко (2005–2010) у «Вітанні учасникам, організаторам і гостям творчого звіту художніх колективів Закарпатської області» 11 грудня 2009 р. зарахував Миколу Вегеша до видатних особистостей, серед яких назвав Івана Чендея, Федора Потушняка, Петра Скунця, Йосипа Бокшая та багатьох інших [168].

Незважаючи на те, що у вищеназваних публікаціях частково висвітлювалися окремі аспекти життєвого шляху і різносторонньої діяльності Миколи Вегеша, досі ще не існує цілісного його портрета як провідного науковця політичної історії Закарпаття ХХ століття, відомого педагога і культурно-освітнього діяча.

Метою дослідження є проаналізувати життєвий шлях та наукові здобутки доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша, акцентуючи на працях із політичної історії та політології.

Микола Вегеш народився 28 листопада 1962 р. в снт Міжгір'я Міжгірського (тепер Хустського) району Закарпатської області в родині службовців. У 1984 р. закінчив історико-педагогічний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту (тепер Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). У 1984–1990 рр. був вчителем історії та суспільствознавства Синевирської СШ, що на Міжгірщині. Згодом навчався в аспірантурі. З листопада 1993 р. працює в Ужгородському університеті на таких посадах: асистент (1993–1994) та доцент (1994–1997) кафедри історії України; доцент (1997–2000), професор

(2000–2002) та завідувач (2002–2011, 2016–2022 рр.) кафедри політології; декан історичного факультету (2004–2005). У 2005–2012 рр. – ректор Ужгородського університету. Крім того, очолював за сумісництвом Інститут карпатознавства (2000–2004) та НДІ політичної регіоналістики УжНУ (2009–2012 рр.) [151, с. 161–164].

Професор Микола Вегеш – відомий вітчизняний вчений. Бібліографія його публікацій налічує понад 1000 позицій. Тут ми виділимо головні напрямки його дослідницьких пошуків.

Головна наукова тема, вивченню якої колега присвятив понад три десятиріччя, торкається такого важливого періоду крайової історії, як Карпатська Україна. Як уже було сказано, ця проблема привернула увагу історика ще у 80-х рр. ХХ ст. Ставши аспірантом, Микола Вегеш під керівництвом спочатку проф. Василя Ілька, а згодом проф. Володимира Задорожного наполегливо, цілеспрямовано і систематично працював над вивченням обраної теми. Він ґрунтовно опрацював матеріали Державного архіву Закарпатської області. Проаналізував і праці попередників, написані переважно на основі марксистсько-ленінської ідеології. Розшукав окремих учасників досліджуваної події і зафіксував їх спомини. До закінчення аспірантури він не тільки написав дисертацію, але й мав низку наукових публікацій, у тому числі дві книги [43, 85]. У студіях історик показав розвиток промисловості, сільського господарства та торгівлі на Закарпатті наприкінці 1930-х років. Він також приділив чільне місце характеристиці внутрішньополітичного становища Карпатської України, зокрема розкрив питання виникнення Карпатської Січі, підготовки і проведення виборів до Сойму, показав внесок українців Східної Галичини, Північної Буковини і Наддніпрянської України у розбудову Карпатської України, боротьбу січовиків проти угорських окупантів тощо. Підсумовуючи, можна сказати, що М. Вегеш уперше змалював об'єктивну картину розвитку подій на Закарпатті в період із жовтня 1938 р. і по березень 1939 р. Логічним наслідком дослідницьких пошуків у цьому напрямку став успішний захист кандидатської дисертації в березні 1994 р. [46].

Захистивши кандидатську дисертацію, М. Вегеш продовжив дослідження обраної проблеми. Тепер він почав вивчати Карпатську Україну в контексті міжнародних відносин другої половини 30-х рр. ХХ ст. Найбільш глибоко і комплексно ця проблема розкрита у докторській дисертації (захищена у вересні 1998 р.) [28] та низці монографій (написаних одноосібно або у співавторстві) [4–7, 12, 14–16, 19, 25, 33–34, 37, 42, 44–46, 48–50, 58]. У цих та інших студіях науковець уперше показав місце, роль і значення Закарпаття в зовнішньополітичних концепціях і політиці Німеччини, Італії, Угорщини, Польщі, Румунії, Югославії... На основі глибокого і всебічного опрацювання архівних документів (у тому числі й зарубіжних архівосховищ) Микола Вегеш об'єктивно висвітлив взаємовідносини керівництва Карпатської України з різними політичними об'єднаннями і організаціями та урядами окремих європейських держав. Він також зробив

об'єктивний аналіз державно-правового становища Закарпаття в досліджуваній період. Погоджуємося з думкою дослідника про те, що Августин Волошин орієнтувався на Німеччину тільки тому, що вбачав у ній гаранта територіальної цілісності Карпато-Української держави (на жаль, інтереси правлячих кіл Угорщини, свого союзника, Гітлер поставив вище державницьких потуг закарпатських українців). Додамо, що М. Вегеш скрупульозно простежив етапи вивчення вищезазначеної проблеми (як вітчизняними, так і зарубіжними вченими) і запропонував власну її періодизацію [50, с. 9–80]. У співавторстві з професором С. Федакою дослідник видав найповніші бібліографічні довідники з історії Карпатської України [119–120].

Наведемо лише деякі висловлювання провідних українських істориків про виконану Миколою Вегешем докторську дисертацію. Член-кореспондент НАН України І. М. Мельникова: «Микола Миколайович добре відомий в Україні як талановитий і плодотворний вчений. Його дисертація оригінальна, вагома, комплексне дослідження як з точки зору обсягу матеріалу, так і його інтерпретації. Вагомість дисертації в тому, що вона є вагомим внеском в історичну науку». Член-кореспондент НАН України П. С. Сохань: «Мене зацікавила дисертація Миколи Миколайовича Вегеша не тільки з наукової, але й з політичної точки зору. Автору вдалося, на мою думку, використавши архівні матеріали, опубліковані документи, мемуари, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників об'єктивно окреслити і проаналізувати важливі аспекти проблеми, які ще й сьогодні різноманітні політичні сили намагаються трактувати по-різному. Сьогодні на Закарпатті робиться чимало спроб сепаратистського характеру в намаганні розколоти український народ на окремі групи. Дисертант чітко доводить, що Карпатська Україна, яка виникла і існувала надзвичайно незначний проміжок часу, була творінням саме українських політичних сил в краї, а переважна більшість корінного населення підтримала курс Августина Волошина на українізацію всіх сфер суспільного життя». Доктор історичних наук, професор С. В. Кульчицький: «Дисертація Миколи Миколайовича Вегеша виконана на стику історії України і всесвітньої історії. Вважаю, що в цьому нема нічого незрозумілого і дивного. Більша частина матеріалу автором опублікована, що дало можливість читачам ознайомитися з головними ідеями М. М. Вегеша. За період з 1990 року ним видано 55 робіт наукового характеру з досліджуваної проблеми, і важко навіть повірити, що це зроблено. Публікацій було так багато, що їх перелік не повністю поданий в авторефераті дисертації. Залишається сподіватися, що дослідник на цьому не зупиниться, а продовжуватиме працювати в тому ж руслі». Доктор історичних наук О. М. Майборода: «Охопити все в дисертаційній роботі неможливо. Цю проблему в майбутньому можна буде досліджувати ще детальніше. Моя думка, що Микола Миколайович виконав дуже важливу і цінну роботу. Він вперше комплексно підійшов до висвітлення саме міжнародного становища Закарпаття напередодні Другої світової війни і довів негативний вплив міжнародного фактора на різні сфери суспільного, політичного і

культурного життя краю». Доктор історичних наук В. О. Горбик: «Після цієї роботи багатьом доведеться по-новому подивитися на ті події, переосмислити попередні оцінки» [161, с. 215–216].

Професору Станіславу Кульчицькому довелося виступити також перед членами спеціалізованої вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ось фрагмент із його виступу: «Що стосується захисту дисертації пана Вегеша в Інституті історії України, то обговорення її було дуже об'єктивним. Дисертація одержала високу оцінку і зрозуміло, що сьогодні обговорення має дещо формальний характер, адже мова йде про якісь вікові, хронологічні рамки між кандидатською і докторською дисертаціями. Більше нічого ж не інкримінується панові Вегешу. Я хочу одне тільки сказати, що можна багато говорити про актуальність, методи, майстерність дисертанта і т. д. Я інше хочу сказати. Тобто, що до Вегеша вся ця проблема у нас (щось було на Заході опубліковано, але там не було архівів) була «білою плямою». Починаючи з 1992 року, коли у нас було підготовлено збірник, а в ньому опублікована стаття Вегеша, то з того часу він цю тематику розкрутив, вивчив усі архіви і зробив те, що він зробив.

Переходячи до додаткового висновку, я хотів би на дечому наголосити. З деякими позиціями я не зовсім згоден, вони, на мою думку, не є основними. Їх треба зняти, бо вони відводять вбік. Наприклад, діяльність автономних урядів в галузі освіти і культури, українсько-чеські суперечності тощо. Необхідно виділити те головне, що дослідив Вегеш. Мені здається, що серед найсуттєвіших результатів дослідження, які тут відзначені, не вказано головне, що Карпатська Україна – це форма державності українського народу в ХХ столітті. Якщо я маю власну думку, наприклад, про Акт 30 червня 1941 р., вражаючи його провокацією Бандери по відношенню до Гітлера, то з приводу Карпатської України сумнівів немає – вона справді була формою державності. І нарешті, думаю це не завдання автора, якщо він дещо перебільшив роль Карпатської України в житті всієї української нації. Він зробив те, що зробив, а ми вже оцінюючи його праці, інші, можемо співставляти і говорити про роль цієї події в історії українського народу. Головне необхідно вказати, що дисертація Вегеша ліквідувала «білу пляму» нашої історії» [161, с. 175–176].

Крім синтетичних праць з проблем Карпатської України, М. Вегеш написав низку досліджень, у яких розкриваються окремі актуальні аспекти досліджуваної теми. Також велику увагу історик приділяв вивченню життєвого шляху, політичної та державної діяльності видатних діячів Карпатської України. Серед них треба назвати Августина Волошина, Михайла Брацайка, Юлія Брацайка, Василя Гренджу-Донського, Степана Ключурака, Михайла Колодзінського (Гузара), Федора Ревая, Юліана Ревая, Івана Рогача, Вікентія Шандора та ін. [1–3, 58, 60, 71, 72, 89–90, 97, 115–118, 144–145]. У співавторстві з визначним українським істориком С. Віднянським М. Вегеш написав найґрунтовніший на цей час політичний портрет (монографія витримала три перевидання) А. Волошина [66–67,

135] – Героя України (2002), президента Карпатської України (1939), видатного культурного, громадсько-політичного і державного діяча, загально визнаного лідера українського національно-культурного напрямку в міжвоєнному Закарпатті, з іменем якого цілком закономірно пов'язують національне відродження закарпатських українців у першій половині ХХ ст. У книзі йдеться про історичні умови формування світогляду, національно-культурної орієнтації та політичних поглядів А. Волошина, його церковно-релігійну, культурно-освітню, педагогічну і громадсько-політичну працю та діяльність на чолі автономного уряду Підкарпатської Русі – Карпатської України і внесок у розбудову Карпато-Української державності напередодні Другої світової війни, а також про життя в еміграції і останні дні президента Карпатської України, закатованого 77 років тому в радянських в'язницях. З використанням нових джерел і новітніх історіографічних здобутків із теми дослідження автори наголошують на маловивчених і дискусійних питаннях, пов'язаних насамперед із політичною діяльністю Волошина та оцінкою Карпатської України як одного з етапів українського державотворення і феномена української історії.

Микола Вегеш виступив науковим консультантом документального фільму із циклу передач «Третій відділ» «1939-й. Карпатська Україна» (режисер Олександра Мазер). Він також взяв участь у створенні документального фільму Закарпатської обласної державної телерадіокомпанії «Тиса» «Гіркота солодкої землі», присвяченому Августину Волошину і Карпатській Україні (режисер і автор сценарію Дмитро Кешеля). Стрічка визнана кращою публіцистичною роботою в галузі журналістики 2009 року і відзначена Премією імені В'ячеслава Чорновола. На основі книг Миколи Вегеша і Олександра Пагірі Василь Петрушко створив документальний фільм «Битва за Закарпаття. Карпатська Україна».

Підкреслимо, що в коло наукових зацікавлень ювіляра входять не тільки питання Карпатської України. Він досліджував низку інших проблем, а саме: національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття у першій половині ХХ ст. [58, 68, 84, 112–114, 142], діяльність Української Повстанської Армії [51, 52, 83, 84, 94], угорську іреденту на Закарпатті у міжвоєнний період [70], становище українців Румунії після 1945 року [77, 82], заснування та розвиток Ужгородського державного (національного) університету [62, 64, 73]. Найсолідніша праця з цього питання – це монографія «Ужгородський національний університет: історія і сьогодення» (Ужгород, 2007). Чимало розвідок він присвятив відомим діячам вітчизняної історії – Михайлу Драгоманову, Михайлу Грушевському, Олегу Ольжичу, Андрею Шептицькому, Михайлові Колодзінському та ін. [1–2, 47, 58, 76, 106, 175]. Вищеназвані проблеми, які впродовж багатьох років досліджував М. Вегеш, найповніше представлені на сторінках його багатотомних видань – «Історичні дослідження» [30–36] та «Історія і політика» [38–41]. Нещодавно у Видавничому домі «Гельветика» побачила світ фундаментальна монографія за співавторства Миколи Вегеша «Політична історія

Закарпаття крізь призму українського державотворення» [96]. У ній на основі величезного масиву архівних і опублікованих джерел, використання останніх здобутків української та зарубіжної історіографії, зроблена успішна спроба комплексно дослідити соціально-економічне, культурне і політичне становище Закарпаття в першій половині ХХ століття крізь призму державотворчих процесів в Україні. Автори монографії простежили складний історичний процес еволюції закарпатських русинів від народу-племені до усвідомлення себе частиною української політичної нації. Значна увага приділена висвітленню національно-визвольної боротьби закарпатських українців у 1918–1919 роках, яка увінчалася проголошенням славнозвісної Гуцульської республіки та державотворчим процесам у Карпатській Україні напередодні Другої світової війни. Об'єктивно і неупереджено аналізується діяльність Народної ради Закарпатської України в перші післявоєнні роки.

Низку публікацій, у тому числі й окремих видань, він має про свого вчителя – професора Володимира Грабовецького (1928–2015) [13, 17, 20, 26, 69, 75]. Саме завдяки його зусиллям побачили світ п'яте і шосте видання бібліографічного покажчика видатного українського історика [17]. «Ти один з тих моїх учнів, який по-справжньому не забував свого вчителя і гідно оцінив у своїх книгах про мене мою скромну працю. – писав В. Грабовецький М. Вегешу. – Хто знає як склалося б, коли б на моєму шляху не зустрівся незабутній мій вчитель Іван Крип'якевич. Але я його не забуваю, бо він повірив у мою наукову перспективу і став моїм наставником в тих нелегких 50-60-х роках минулого століття... Бажаю тобі наснаги в науковій творчості і гідно вести своїх учнів Ужгородської історичної школи на початку нового 21 століття» [133].

Займається Микола Вегеш й історією Греко-Католицької церкви [1–2, 27, 91–93, 106]. У колективній монографії «У Соборі Святого Юра: сторінки історії Української Греко-Католицької церкви» висвітлено історичну роль УКГЦ в суспільному житті України. На маловідомому джерельному матеріалі аналізуються церковно-релігійні трансформації в західному регіоні. Особливу увагу приділено життєдіяльності церковних структур після відновлення незалежної України. Автори простежують основні віхи життя митрополита Андрея Шептицького. Головна увага приділяється з'ясуванню аспектів наукової, освітньої та екуменічної спадщини визначного церковного, культурного і громадсько-політичного діяча України. У монографії також йдеться про взаємовідносини Галицького митрополита з діячами Закарпаття. Зокрема, висвітлюється позиція А. Шептицького стосовно проголошення в березні 1939 р. Карпатської України.

Микола Вегеш опублікував більше сотні статей на сторінках престижних енциклопедичних видань «Енциклопедія історії України», «Енциклопедія Сучасної України», «Малий словник історії України», «Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник», «Енциклопедія Закарпаття ХХ століття» тощо. Його співпрацю з «Енциклопедією Сучасної України» високо оцінив

академік НАН України Іван Дзюба. У листі до М. Вегеша головний редактор ЕСУ писав: «Я не просто вдячний Вам, я просто зворушений тим, як Ви відгукнулися на потреби ЕСУ. Нам би в кожному регіоні такого співробітника, то не довелося б тут нам мучитися, збираючи по крихті інформацію... Усі Ваші 55 гасел (плюс раніше надіслані) безумовно підуть. Вони ідеально збігаються з тим, чого ми хочемо [1) максимально широке коло явищ і осіб, що «складають» у сумі Україну ХХ ст.; 2) виклад точний і лаконічний, але вичерпний], – із чим так важко погодитися авторам, «вихованим» на УРЕ. Усе, що Ви подасте, піде, навіть якщо вже є написане іншими авторами, – у Вас «добротніше»! Не дивуйтеся, що я пишу від руки і ніби у приватному порядку. Просто офіційною поштою буде довше, крім того, як я сам вкинув листа в скриньку, то вже знаю, що діло зробив. Бажаю добра і праці! І. Дзюба» [133].

Завершуючи мову про наукові здобутки колеги, зауважимо, що в останній період він більше працює в царині політології (переважно геополітики). Частина його студій із цієї тематики увійшла до уже згаданого 4-томника «Історія і політика» (Ужгород, 2005). А ще побачили світ наступні видання: «Західна геополітика в іменах» (Ужгород, 2003), «Геополітика в іменах» (Ужгород, 2011), «Геополітична енциклопедія» (Ужгород, 2017) [21, 22, 56–57, 61, 63, 107–110]. До підручника «Геополітика в постатях і термінах», написаного у співавторстві з М. Палінчаком і В. Петрінком, увійшли нариси про засновників науки, яка протягом тривалого часу вважалася забороненою в колишньому Радянському Союзі – Фрідріха Ратцеля, Рудольфа Челлена, Карла Гаусгофера, Алфреда Тейлора Мегена, Ніколаса Спайкмена та багатьох інших. Автори не обійшли увагою також яскравих представників теорії географічного детермінізму, довівши, що початки геополітики слід шукати у найдавніші часи. Саме тому в пропонованому читачам виданні також йдеться про Аристотеля, Гіппократа, Цицерона, Макіавеллі, Монтеस्क'є... Основні погляди визначних геополітиків згруповано в окремі розділи «Німецька геополітика», «Італійська геополітика», «Англійська геополітика», «Скандинавська геополітика», «Американська геополітика», «Французька геополітика», «Російська геополітика», «Українська геополітика». Значну увагу відводиться висвітленню місця України в сучасному геополітичному просторі [108]. За редакцією М. Вегеша побачив світ підручник «Політологія», який витримав три видання й був рекомендований Міністерством освіти і науки України для студентів і аспірантів вітчизняних вишів [160]. У співавторстві з В. Боднаром і В. Худаничем Микола Вегеш ще на початку 1990-х років видав унікальні навчальні посібники «Становлення і розвиток політичної думки в Україні» [11] та «Історія української державності» [8], які позитивно оцінили рецензенти. Особливо плідною була співпраця з колегами по кафедрі політології і державного управління М. Заном і Ю. Остапцем [86–88, 100–105].

У наступній частині своєї статті торкнемося здобутків М. Вегеша в царині педагогіки і методики. Безперечно, він має педагогічний дар. Підтвердженням

цьому слугує і той факт, що уже в 23 роки його було обрано керівником Міжгірського методичного об'єднання вчителів історії. І він успішно справлявся з покладеними на нього обов'язками. В університеті викладав такі курси, як «Історія України», «Політологія», «Зовнішня політика України», «Методика викладання політичних дисциплін» та спецкурс «Суспільно-політичні процеси на Закарпатті в 20–30-х рр. ХХ ст.» Він завжди демонстрував чудове знання фактичного матеріалу, вміння викладати його логічно, послідовно і доступно у взаємозв'язку з раніше вивченими темами, розуміння студентської психології тощо. Його заняття динамічні, пізнавальні і заставляють студентів працювати. Неабияким попитом у студентів закладів вищої освіти користуються методичні рекомендації, розроблені М. Вегешем. Перш за все йдеться про викладання навчальних дисциплін «Організація і проведення наукових досліджень», «Основи наукових досліджень», «Політична географія і геополітика», «Геополітика», Презентація наукових результатів та управління науковими проектами» [18, 22, 24, 53–57, 63, 110] тощо.

Професор Микола Вегеш постійно дбає і про підготовку науково-педагогічних кадрів. Він плідно керує науковою роботою аспірантів. Під його керівництвом написали і успішно захистили кандидатські дисертації К. П. Сміян (1996), М. Ю. Токар (2004), Ю. О. Остапець (2004), І. В. Буковський (2004), Н. В. Скоблик (2005), А. Ю. Ключкович (2006), Андраш Берені (2007), Л. М. Матьовка (2007), С. М. Волощук (2007), М. М. Басараб (2007), Н. І. Греченюк (2008), І. О. Стряпко (2009), А. М. Костенко (2009), В. І. Гиря (2010), О. С. Кухарчук (2011), О. І. Шафраньош (2019), В. І. Басараб (2019). М. Вегеш виступив офіційним консультантом докторських дисертацій Є. Б. Кіш (2008) і О. М. Ситника (2010). Усі вони щиро вдячні наставнику за постійну увагу, допомогу і підтримку.

Багаторічна і сумлінна праця професора М. Вегеша гідно відзначена. Так, його нагороджено орденом «За заслуги» III і II ступенів (2007 і 2009), Почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед Українським народом» (2007), Грамотою Верховної Ради України (2004). А ще він – академік Міжнародної Слов'янської академії (1999), АН вищої освіти України (2006), Відмінник освіти України (2007), почесний доктор Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (2007), лауреат премій ім. Василя Гренджі-Донського (1993), академіка Івана Крип'якевича (1996) та Августина Волошина (2014). Його обрано Почесним членом музею Олекси Довбуша в Івано-Франківську (2000), Почесним членом Дослідницького Бюро Радників Американського Біографічного Інституту (2001), членом наглядової ради Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Союз обдарованої молоді України» (2008), ухвалою Президії Академії наук Вищої освіти України Миколі Вегешу присуджено нагороду Святого Володимира за визначні здобутки в галузі історичної науки та успіхи в патріотичному вихованні студентської молоді краю.

Позитивно оцінили діяльність Миколи Вегеша на посаді ректора Ужгородського національного університету декани факультетів. Наведемо тільки

кілька їх висловлювань. Так, Василь Лендел, декан хімічного факультету УжНУ, доктор хімічних наук, професор, відзначав: «За роки роботи на посаді ректора УжНУ Микола Вегеш довів, що пріоритетними для нього є інтереси вишу. Співпрацювати з таким керівником легко, адже він ніколи не демонструє, що ректорат «вищий» від деканату. Вважає, що успіх університету залежить від роботи його підрозділів, якщо будуть розвиватися факультети, то в цілому буде процвітати й сам виш. Із ректором нашого університету можна вирішувати будь-які проблеми. На відміну від інших керівників вишів, до нього не потрібно записуватися на прийом заздалегідь». Василь Мікловда, декан економічного факультету УжНУ, член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор стверджував, що «за час своєї роботи Микола Вегеш зробив чимало для нашого університету. Передусім я б відзначив те, що було відкрито чимало нових факультетів та спеціальностей. Це велика справа, яка не завжди об'єктивно оцінюється. Як декан можу сказати, що Микола Миколайович – дуже демократичний ректор, з яким легко вирішувати будь-які питання, до того ж оперативно. Заслуга його ще й у тому, що в університеті панує здоровий морально-психологічний клімат». Іван Чопей, декан факультету післядипломної освіти УжНУ, доктор медичних наук, професор, заслужений лікар України зізнавався, що «за роки керівництва Миколи Вегеша в УжНУ були відкриті нові факультети. Повірте, це титанічна праця, яку не бачить тільки необ'єктивна людина. Це ж можна сказати і про перенесення наукової бібліотеки УжНУ. Імпонують мені й демократизм та відповідальне ставлення ректора до своєї роботи. Декани підтримують Миколу Вегеша ще й тому, що він здатен створити ділову та доброзичливу атмосферу в колективі». Василь Фазикош, декан юридичного факультету УжНУ, кандидат юридичних наук, професор: «Микола Вегеш – відомий вчений та хороший організатор. Як керівник, він доброзичлива людина, яка не нав'язує власної думки. Своїм колегам дає можливість відстоювати особисту точку зору. Тому з ним хочеться і приємно працювати. Як керівник вишу, він завжди йде назустріч, коли виникають якісь проблеми в університетських підрозділах. Стабільною роботою університету та юридичного факультету зокрема, ми багато в чому завдячуємо саме Миколі Миколайовичу».

Отже, наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. тоді ще молодий науковець Микола Вегеш почав досліджувати історичні процеси в Карпатській Україні, аргументовано довівши: автономна, а згодом самостійна Карпато-Українська держава – окремих етап українського державотворення в ХХ ст. Упродовж тридцяти років своєї наукової діяльності, розвиваючи цю та дотичні до неї проблеми, учений опублікував понад 1000 наукових праць, серед яких близько 100 монографій, науково-популярних книг, підручників та посібників. Досліджуючи державотворчі процеси в Україні, М. Вегеш зробив чималий внесок у вивченні історії національно-визвольного руху в Україні та історії Української Греко-Католицької церкви. Його перу належать численні публікації як із політичної історії

України, так і з історії світової політичної думки, теоретичної політології та геополітики. Завдяки його науковим пошукам були повернуті із забуття десятки славних імен представників української політичної еліти, спадщина яких була заборонена в часи панування радянської тоталітарної системи.

- Басараб В., Вегеш М. Дві постаті з історії української церкви: Андрей Шептицький і Августин Волошин. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 210 с.
- Басараб В., Вегеш М. Життя і помисли митрополита Андрея Шептицького /Ужгородський національний університет. Ужгород, 2003. 112 с.
- Басараб В., Вегеш М., Сергійчук В. Августин Волошин. Нові документи і матеріали про життя і смерть президента Карпатської України. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2006. 152 с.
- Басараб М., Вегеш М., Токар М. Карпатська Україна в контексті українського державотворення: Навчальний посібник. Ужгород: Карпати, 2008. 256 с.
- Басараб М., Вегеш М., Токар М. Карпатська Україна в контексті українського державотворення: Навчальний посібник. Видання друге. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. 256 с.
- Богів О., Вегеш М. Міжнародне становище Карпатської України (1938–1939 рр.) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 136 с.
- Боднар В., Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 136 с.
- Боднар В., Вегеш М., Худанич В. Історія української державності: (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1996. 203 с.
- Боднар В., Вегеш М., Худанич В. Основи політології: (Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів) / Ужгородський державний університет, кафедра політології. Ужгород, 1998. 170 с.
- Боднар В., Вегеш М., Худанич В. Основи політології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів) / Ужгородський державний університет, кафедра політології. Видання друге. Ужгород, 2000. 204 с.
- Боднар В., Вегеш М., Худанич В. Становлення і розвиток політичної думки в Україні: (Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв та гімназій) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1995. 89 с.
- Буковський І., Вегеш М. Славна сторінка в історії українського народу (Карпатська Січ – захисник незалежності Карпато-Української держави: 1938–1939 рр.): Навчальний посібник /Ужгородський національний університет, Львівський військовий інститут імені гетьмана Петра Сагайдачного при Національному університеті «Львівська Політехніка». Ужгород – Львів, 2002. 60 с.
- Вегеш І., Вегеш М., Палінчак М., Голонич Ян. Дослідник Олекси Довбуша і карпатських опришків. Життєвий шлях і наукова діяльність академіка Володимира Грабовецького. Спогади. Епістолярна спадщина. Вибрана бібліографія (1928–2015). Фермонт, США, 2020. 562 с.
- Вегеш І., Вегеш М., Палінчак М., Голонич Ян. Карпатська Україна в центральньо-європейській політичній кризі напередодні Другої світової війни (1938–1939 рр.). Фермонт, США, 2020. 272 с.
- Вегеш М. «Мозок Січі». Полковник Михайло Колодзінський: науково-популярний нарис. Ужгород: Видавництво: «АУТДОР-ШАРК», 2021. 132 с.
- Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів: ЗУКЦ, 2004. 414 с.

- Вегеш М. Академік Володимир Грабовецький – визначний історик України. Видання друге, доповнене / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника; Кафедра історії України. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 2006. 432 с.
- Вегеш М. Актуальні проблеми українського елітотворення. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньонауковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 48 с.
- Вегеш М. Велич і трагедія Карпатської України. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 296 с.
- Вегеш М. Володимир Грабовецький – видатний історик України / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1996. 58 с.
- Вегеш М. Геополітика в іменах / Видання друге, доповнене. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
- Вегеш М. Геополітика. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти за напрямом підготовки 052 – Політологія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 60 с.
- Вегеш М. Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1919 роках: (Матеріали до спецкурсу для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, кафедра історії України. Ужгород, 1996. 62 с.
- Вегеш М. Державотворчі процеси в Україні. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньонауковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 42 с.
- Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1939). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. 552 с.
- Вегеш М. Дослідник Олекси Довбуша. До 80-річчя від дня народження почесного доктора Ужгородського національного університету академіка Володимира Грабовецького. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 312 с.
- Вегеш М. Духовний поводитир Закарпаття. До 100-річчя від дня народження єпископа Івана Маргітича. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. 58 с.
- Вегеш М. Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни. Автореферат дис. ...доктора іст. наук / Національна Академія Наук України, Інститут історії України. Київ, 1998. 30 с.
- Вегеш М. Західна геополітика в іменах / Ужгородський національний університет, Кафедра політології. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Августин Волошин: педагог, політик, людина / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. Т. III. 357 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Закарпаття між двома світовими війнами / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2000. Т. IV. 339 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Історія в портретах / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2001. Т. VI. 425 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Історія Карпатської України (1938–1939) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2000. Т. I. 311 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Історія Карпатської України (1938–1939) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2000. Т. II. 282 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Українська історична наука в портретах XIX–XX ст. / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2000. Т. V. 469 с.
- Вегеш М. Історичні дослідження: Українська історія та культура: минуле і сучасне (рецензії, інтерв'ю) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 2001. Т. VII. 344 с.

- Вегеш М. Історичні монографії та дослідження: Закарпаття в контексті центральноєвропейської політичної кризи напередодні Другої світової війни / Національна Академія Наук України, Інститут історії України, Ужгородський державний університет. Київ – Ужгород: Колір Прінт, 1998. Т. I. 380 с.
- Вегеш М. Історія і політика: В чотирьох томах. Т. 1. Сторінки історії України. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 412 с.
- Вегеш М. Історія і політика: В чотирьох томах. Т. 2. Історія Карпатської України. Августин Волошин – президент Карпатської України. Будівничі Карпатської України. Василь Гренджа-Донський розповідає... Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 552 с.
- Вегеш М. Історія і політика: В чотирьох томах. Т. 3. Історична наука в Ужгородському університеті. Володимир Грабовецький – історик України. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 440 с.
- Вегеш М. Історія і політика: В чотирьох томах. Т. 4. Основи політичної науки. Західна геополітика в іменах. Історія, філософія, політологія і літературознавство (Рецензії різних років). Передвиборні програми, політичні звернення та прокламації. Інтерв'ю різних років (1994–2005). Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 478 с.
- Вегеш М. Карпатська Січ: сторінки історії (1938–1939 рр.) / Ужгородський державний університет, кафедра історії України. Ужгород, 1996. 23 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна (1938–1939): Соціально-економічний і політичний розвиток / Ужгородський державний університет, кафедра історії України, консалтинг-центр «Перспектива». Ужгород, 1993. 136 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. Т. 1. 235 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна 1938–1939 років у загальноєвропейському історичному контексті / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. Т. 2. 198 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна в 1938–1939 рр.: соціально-економічні і політичні аспекти. Автореферат дис. ...канд. іст. наук / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1994. 20 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна в портретах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 376 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна і Німеччина (1938–1939 рр.). Ужгород, 1996. 22 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна у міжнародних відносинах (1938–1939): Виступ на пленарному засіданні міжнародної наукової конференції «Карпатська Україна: Національне відродження. Політичний розвиток. Персоналії». (м. Ужгород, 11 березня 1999 р.). Ужгород: Колір Прінт, 1999. 12 с.
- Вегеш М. Карпатська Україна. Документи і факти. Ужгород: Видавництво «Карпати», 2004. 432 с.
- Вегеш М. Назустріч волі: Нариси історії визвольних змагань / Ужгородський національний університет; Науково-дослідний інститут карпатознавства. Ужгород, 2004. 178 с.
- Вегеш М. Назустріч волі: Нариси історії визвольних змагань. Видання друге, змінене й доповнене. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2008. 152 с.
- Вегеш М. Організація і проведення наукових досліджень. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 39 с.
- Вегеш М. Основи наукових досліджень [Навчально-методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія»]. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2021. 67 с.

- Вегеш М. Основи наукових досліджень. Методичні матеріали для бакалаврів політології / Видання друге, доповнене. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. 74 с.
- Вегеш М. Політична географія і геополітика. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 84 с.
- Вегеш М. Політична географія і геополітика. Методичні рекомендації для студентів спеціальності «Публічне управління та адміністрування» / Видання друге, змінене і доповнене. Ужгород, 2022. 108 с.
- Вегеш М. Полковник Михайло Колодзінський-Гузар (1902–1939): сторінки життя і військово-політичної діяльності. Науково-популярний нарис. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2021. 64 с.
- Вегеш М. Презентація наукових результатів та управління науковими проектами. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньонауковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 48 с.
- Вегеш М. Світ історії. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 452 с.
- Вегеш М. Світовий процес і геополітика / Видання третє, доповнене. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.
- Вегеш М. Ужгородський національний університет: історія і сьогодення. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2007. 384 с.
- Вегеш М. Україна в сучасних вітчизняних і зарубіжних геополітичних доктринах. Методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньонауковому) рівні (доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D)). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 64 с.
- Вегеш М. Університет у моєму житті / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2006. 296 с.
- Вегеш М. Якою ми бачимо нову Україну (Політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу). Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2004. 120 с.
- Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парламентське видавництво, 2020. 472 с.+Іл., ім. пок. (Серія «Політичні портрети»).
- Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин – будівничий української державності за Карпатами. Видання друге. К.: Парламентське видавництво, 2021. 472 с. (Серія «Політичні портрети»).
- Вегеш М., Віднянський С. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939) / Національна Академія Наук України, Інститут історії України, Ужгородський державний університет. Київ – Ужгород, 1998. 257 с.
- Вегеш М., Гапоненко-Товт І. Академік Володимир Васильович Грабовецький. Бібліографічний покажчик (Видання п'яте) / Ужгородський національний університет, Науково-дослідний інститут карпатознавства. Ужгород, 2003. 128 с.
- Вегеш М., Гиря В., Король І. Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами 1918–1939 рр. / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Прінт, 1998. 130 с.
- Вегеш М., Горват Л. Вчитель і учень (Ілля Шульга і Володимир Задорожний: історичні нариси) / Ужгородський державний університет, Історичний факультет. Ужгород, 1998. 26 с.
- Вегеш М., Горват Л. Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність Василя Гренджі-Донського (1897–1974): (Матеріали до спецкурсу «Історія української культури ХХ століття») / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород: ТОВ «Колір-принт», 2000. 106 с.

- Вегеш М., Горват Л. Історична наука в Ужгородському державному університеті: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. 160 с.
- Вегеш М., Горват Л. Карпатська Україна 1938–1939 років в портретах: (Методичний посібник для студентів історичного факультету, що вивчають «Краєзнавство») / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород: Видавництво «Колір-принт», 2000. 101 с.
- Вегеш М., Горват Л. Короткий життєпис академіка Володимира Грабовецького: (До 70-річчя з дня народження) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства, Карпатське братство. Ужгород: Колір Принт, 1998. 99 с.
- Вегеш М., Горват Л. Михайло Грушевський: Деякі аспекти наукової і політичної діяльності / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Принт, 1998. 38 с.
- Вегеш М., Горват Л. Нариси історії українців Мараморищини (Румунія) в 1918–1945 роках / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Принт, 1998. 87 с.
- Вегеш М., Горват Л. Румунія і Карпатська Україна (1938–1939). Короткий історичний нарис / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1999. 20 с.
- Вегеш М., Горват Л. Сторінки історії Закарпаття: історичні статті, есе, історико-біографічні нариси / Союз Українців Румунії. Бухарест: Видавництво Мустанг, 2003. 407 с.
- Вегеш М., Горват Л. Українська державність у ХХ столітті: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Кафедра історії України, кафедра політології. Ужгород, 2000. 98 с.
- Вегеш М., Горват Л. Українська історична наука в середині ХІХ – на початку ХХІ століття: (Матеріали до лекцій для студентів історичного факультету) / Ужгородський державний університет, Науково-дослідний інститут Карпатознавства. Ужгород, 2000. 135 с.
- Вегеш М., Горват Л. Українці Румунії (Мараморощини): проблеми соціально-економічного та політичного розвитку (1918–1944) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 60 с.
- Вегеш М., Горват Л., Ікавчук Л. Українська Повстанська Армія: сторінки історії (1942–1944) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1997. 100 с.
- Вегеш М., Греченюк Н. Національно-визвольні змагання українців Східної Галичини і Закарпаття в 1918–1950 рр. ХХ ст. / Ужгородський національний університет, Науково-дослідний інститут карпатознавства. Ужгород, 2003. 195 с.
- Вегеш М., Задорожний В. Велич і трагедія Карпатської України: історико-популярний нарис / Закарпатське товариство «Знання», консалтинг-центр «Перспектива». Ужгород, 1993. 84 с.
- Вегеш М., Зан М., Остапець Ю., Токар М. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання. Ужгород, 2007. 88 с.
- Вегеш М., Зан М., Остапець Ю., Токар М. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання / Видання друге, доповнене і змінене. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 96 с.
- Вегеш М., Зан М., Остапець Ю., Токар М. Наукова робота студентів факультету суспільних наук: організація, виконання, оцінювання / Видання третє, доповнене і змінене. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. 92 с.
- Вегеш М., Кляп М., Тарасюк В., Токар М. Августин Волошин. Життя і помисли президента Карпатської України. 2-ге видання, доповнене. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. 480 с.
- Вегеш М., Кляп М., Тарасюк В., Токар М. Августин Волошин: Життя і помисли президента Карпатської України. Ужгород: Карпати, 2005. 464 с.
- Вегеш М., Концур-Карабінович Н. Українська Греко-Католицька Церква в портретах. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2021. 347 с.

- Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М. У Соборі Святого Юра: сторінки історії Української Греко-Католицької церкви. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 750 с.
- Вегеш М., Концур-Карабінович Н., Марчук В., Палінчак М., Голонич Ян. Українська Греко-Католицька Церква: минуле і сучасне. Фермонт, США, 2020. 380 с.
- Вегеш М., Король І. Біля джерел повстанської армії: історичні нариси / Ужгородський державний університет, Ужгородське культурно-освітнє і благодійницьке товариство «Карпатське братство». Ужгород, 1996. 51 с.
- Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Закарпаття: «Земля без імені» чи територія Соборної Української держави? Вибрана бібліографія політичної історії Закарпаття ХХ – першої половини ХХІ століть: [Електронний ресурс] / ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Факультет історії і міжнародних відносин; Факультет міжнародних економічних відносин; Факультет суспільних наук. Ужгород, 2022. 241 с.
- Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 834 с.
- Вегеш М., Олашин М. Григорій Васильович Павленко: Бібліографічний покажчик / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1996. 47 с.
- Вегеш М., Олашин М. Професор Микола Палінчак. Штрихи до портрета науковця, педагога, людини: науково-популярний нарис [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Факультет суспільних наук; Факультет історії і міжнародних відносин. Ужгород, 2022. 44 с.
- Вегеш М., Олашин М. У бурі народно-визвольної війни 1648–1654 років / Ужгородський державний університет, Карпатське братство. Ужгород, 1996. 42 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Болонський процес і кредитно-модульна організація навчального процесу / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2005. 32 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Основи політології / Ужгородський національний університет; Кафедра політології. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 421 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Політологія в Ужгородському національному університеті та Болонський процес / Ужгородський національний університет, Історичний факультет, Кафедра політології. Ужгород, 2004. 124 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Політологія: Конспект лекцій. Ужгород, 1999. 82 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Світ політології: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2006. 472 с.
- Вегеш М., Остапець Ю. Як писати наукову роботу (методичні рекомендації по написанню курсових, бакалаврських, дипломних і магістерських робіт для студентів-політологів) / Ужгородський національний університет; Кафедра політології. Ужгород, 2003. 72 с.
- Вегеш М., Остапець Ю., Хоменко О. Громадсько-політична, церковна і культурно-освітня діяльність митрополита Андрея Шептицького / Ужгородський державний університет, кафедра політології, кафедра філософії. Ужгород: Колір Прінт, 1998. 149 с.
- Вегеш М., Палінчак М., Голонич Ян. Геополітика: Україна. Європа. Світ (Суспільно-політичний погляд): Підручник. Фермонт, США, 2020. 249 с.
- Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
- Вегеш М., Петрінко В. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.

- Вегеш М., Петрінко В. Політична географія і геополітика. Збірник навчально-методичних матеріалів для студентів спеціальності «Публічне управління та адміністрування». Ужгород: Ужгородський національний університет; Факультет суспільних наук; Кафедра політології і державного управління, 2021. 146 с.
- Вегеш М., Сміян К. Нариси історії національно-визвольного руху в Галичині та Волині напередодні і воєни Другої світової війни (1939–1944) / Ужгородський державний університет. Ужгород: Колір Прінт, 1998. 102 с.
- Вегеш М., Токар М. Вершина духу. До 80-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2018. 324 с.
- Вегеш М., Токар М. Карпато-Українське державотворення: До 70-річчя проголошення державної незалежності Карпатської України. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 536 с.
- Вегеш М., Токар М. Карпатська Україна на шляху державотворення. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. 448 с.
- Вегеш М., Туряниця В. Августин Волошин (1874–1945): Бібліографічний покажчик / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1994. 25 с.
- Вегеш М., Туряниця В. Короткий життєпис Августина Волошина (1874–1945) / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1995. 29 с.
- Вегеш М., Туряниця В. У вінок шани і визнання / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1995. 36 с.
- Вегеш М., Туряниця В., Чаварга І. Смерть президента: Останні дні життя і смерть президента Карпатської України Августина Волошина / Ужгородський державний університет. Ужгород, 1995. 40 с.
- Вегеш М., Федака С. Державотворчі процеси в Карпатській Україні (1938–1939). Хронологія подій. Бібліографія. До 83-ї річниці проголошення незалежності Карпатської України; передмова С. Віднянського і В. Міщанина; біографічні нариси про авторів книги М. Олашина і М. Зимомрі / Видання друге, доповнене і виправлене. Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2022. 642 с.
- Вегеш М., Федака С. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1998). Хронологія подій. Бібліографія. Ужгород: Видавництво «АУТДОР-ШАРК», 2021. 437 с.
- Вегеш М., Чаварга А. В обороні Карпатської України: Карпато-Українська держава та світове українство (1938–1939) / Переклад архівних документів із чеської Н. Петріца. Ужгород: «АУТДОР-ШАРК», 2021. 378 с.
- Вегеш М., Щадей М. Зарубіжні футурологічні концепції на межі тисячоліть: порівняльний аналіз / Ужгородський національний університет; Кафедра політології. Ужгород, 2003. 77 с.
- Вегеш Микола Миколайович, завідувач кафедрою, доктор історичних наук, професор. Бібліографічний покажчик. *Кафедра політології Ужгородського національного університету. Біобібліографічний покажчик* / Міністерство освіти і науки України, Ужгородський національний університет, Кафедра політології. Ужгород, 2003. С. 32–87.
- Вегеш Микола Миколайович. Бібліографія. Окремі видання; навчально-методичні посібники; наукові статті. *Кафедра політології Ужгородського національного університету. Біобібліографічний покажчик* / Упорядники: М. М. Вегеш, М. П. Зан. Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. С. 33–87.
- Вегеш Микола Миколайович. *Закарпаття. Хто є хто*. Присвячується 60-річчю воз'єднання Закарпаття з Україною. Міжнародне довідково-біографічне видання. Випуск другий. Київ: Українська академія геральдики, товарного знаку та логотипу; Українське наукове товариство геральдики і вексилології, 2005. С. 96.

- Вегеш Микола Миколайович. *Закарпаття: місцеве самоврядування*. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2012. С. 35.
- Вегеш Микола Миколайович. *Кращі люди України*: Енциклопедія. К.: ТОВ «Редакція альманаху «Кращі люди України», 2009. Випуск 1. С. 164.
- Вегеш Микола Миколайович. *Наукова еліта Закарпаття*. Доктори наук, професори Ужгородського національного університету. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2005. С. 25–26.
- Вегеш Микола Миколайович. *Суспільні науки в Ужгородському університеті*. До 5-річчя факультету суспільних наук. Ужгород, 2011. С. 48–49.
- Вегеш Микола Миколайович. *Ужгородський національний університет на порозі III тисячоліття* / Редколегія: М.М.Вегеш – голова редколегії, О.Г.Сливка, Л.О.Белей, І.П.Студеняк, В.В.Марина, Т.М.Розумик – відповідальний редактор, М.М.Басараб, В.В.Браславець. Ужгород: Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Карпати» – «Наш рідний край» – «Вісник Карпат», 2005. С. 10–11.
- Вегеш Микола Миколайович. *Хто є хто в Україні*: політики, парламентарі, громадські діячі, урядовці, судді, підприємці, військові, релігійні діячі, науковці та освітяни, журналісти, суспільствознавці. 9000 біографічних довідок. К.: Видавництво «К.І.С.», 2007. С. 144.
- Вегеш Микола Миколайович. *XX роки. Академія наук вищої освіти України*. К.: ТОВ «Брама-V», 2012. С. 154–155.
- Вегеш Микола Миколайович. Особистий архів. Листування (1990–2022).
- Віднянський С. Ректор-історик, це не сенсація, а європейська практика, – стверджує відомий український учений Степан Віднянський. Інтерв'ю взяв М.Токар. *Новини Закарпаття*. 2005. 12 березня.
- Віднянський С., Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна в історії українського державотворення. К.: Інститут історії України НАН України, 2021. 373 с.
- Віднянський С., Олашин М. Вегеш Микола Миколайович. *Українські історики. Біобібліографічний покажчик*. Серія: «Українські історики». Випуск 3. К., 2010. С. 31–31.
- Вони боронили Карпатську Україну: нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / ред. М. М. Вегеш. Ужгород: Карпати, 2002. 712 с.
- Грабовецький В.В. Вегеш Микола Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України* / Національна академія наук України; Наукове Товариство ім. Шевченка; Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Том 4. В-Вог. К., 2005. С. 181.
- Досліджуючи історію Карпатської України: Біобібліографічний покажчик праць професора Миколи Вегеша про Карпатську Україну / Передмова М. Олашина. Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2021. 128 с.
- Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання) / Під ред. М.Вегеша, Ч.Фединець; [Редколег. Ю.Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. Ужгород: Ліра, 2010. 721 с.
- Зан М. Публікації Миколи Вегеша про Августина Волошина і Карпатську Україну (1990–2003). Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів: ЗУКЦ, 2004. С. 385–412.
- Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Ілюстрована історія / Автор ідеї, головний редактор і керівник авторського колективу Микола Кугутяк. Львів – Івано-Франківськ: «Манускрипт – Львів», 2008. 524 с.
- Зимомря М. Образ Карпатської України: Спрямованість у майбутнє (До 50-річчя від дня народження Миколи Вегеша). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Серія Літературознавство. Тернопіль, 2012. С. 411–423.

Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин / Інститут методики навчання і виховання, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, Закарпатське обласне відділення Педагогічного товариства України. Ужгород: Закарпаття, 1995. 101 с.

Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М. Августин Волошин: До 120-річчя від дня народження видатного громадського, культурного та церковного діяча України. Слупськ–Ужгород, 1994. 126 с.

На допомогу аспірантам-політологам. Робочі програми навчальних дисциплін для здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні доктор філософії / Doctor Philosophy (Ph.D) галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 052 Політологія освітньої програми Політологія / Political Science / За загальною редакцією професорів М. М. Вегеша і Ю. О. Остапця. Видання друге, перероблене і доповнене. Ужгород, 2020. 193 с.

Нариси історії Закарпаття: В 3-х томах. Т. II (1918–1945) / І. Гранчак (відповідальний редактор і керівник авторського колективу), Е. Балагурі, І. Грицак, В. Ілько, І. Поп. Ужгород: «Закарпаття», 1995. 663 с.

Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 1 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 392 с.

Нариси історії Української Греко-Католицької Церкви. В двох томах. Т. 2 / За загальною редакцією доктора історичних наук, професора Миколи Вегеша; авторський колектив: М. М. Вегеш, Н. М. Концур-Карабінович, В. В. Марчук, М. М. Палінчак; передмова В. В. Гудзя, О. М. Ситника. Ужгород, 2022. 348 с.

Наукова бібліографія кафедри політології і державного управління УжНУ: бібліографічний показник / Упоряд.: Микола Вегеш і Маріан Токар; Ужгородський національний університет. Ужгород: Видавництво «АУТДОР-ШАРК», 2021. 216 с.

Олашин М. Визначний дослідник Карпатської України: Професору Миколі Вегешу – 60. *Календар «Просвіти» на 2022 рік* / Укладачі: П. М. Федака, П. П. Федака; Редагування та коректура П. М. Федаки. Ужгород: ГО «Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство «Просвіта», 2022. С. 161–164.

Олашин М. Микола Миколайович Вегеш. 50-річчя від дня народження вченого-історика, політолога, педагога і адміністратора вищої школи (нар. 1962). *Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2012 рік*. Рекомендаційний бібліографічний посібник. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2011. С. 258–263.

Олашин М.В. Вегеш Микола Миколайович. *Історичний факультет Ужгородського національного університету. Біобібліографічний довідник*. Ужгород: Видавництво Гражда, 2010. С. 75–77.

Олашин М.В. Історичний факультет Ужгородського національного університету (1945–2007): Короткий історичний нарис та довідкові матеріали / МОН України, Ужгородський національний університет; Відповідальний за випуск І.О.Мандрик. Ужгород: Гражда, 2007. 124 с.

Олашин М.В. Історичний факультет Ужгородського національного університету. Біобібліографічний довідник. Ужгород: Видавництво Гражда, 2010. 440 с.

Олашин М.В. Історичний факультет: здобутки, пріоритети, перспективи. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. Випуск 25. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. С. 4–32.

Олашин М.В., Токар М.Ю., Фенич В.І. Вегеш Микола Миколайович (нар. 1962). *Під покровительством музи Кліо*. Історичному факультету Ужгородського національного

- університету – 60 років / Упорядники: Олашин М.В., Остапець Ю.О., Токар М.Ю., Фенич В.І. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2005. С. 60–64.
- Орос О., Вегеш М. В боротьбі за свободу України: політичні замітки про минуле і майбутнє українського народу. Ужгород, 1996. 60 с.
- Політична наука: Навчально-методичний посібник / За загальною редакцією М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. 444 с.
- Політологія: Підручник / За редакцією М. М. Вегеша. Третє видання, перероблене і доповнене. К.: Знання, 2008. 556 с. (Вища освіта ХХІ століття).
- Токар М. Вегеш Микола Миколайович. Бібліографічний покажчик (1990–2007). *Микола Вегеш: вчений, політик, людина*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2008. С. 197–365.
- Токар М. Професор Микола Вегеш. Біобібліографічний покажчик (До 40-річчя від дня народження). Ужгород: Видавництво «Два кольори», 2002. 314 с.
- Токар М. У пошуках істини про Карпатську Україну. *Біобібліографічний покажчик праць професора Миколи Вегеша про Карпатську Україну*. До 70-річчя проголошення незалежності Карпатської України. Ужгород: Видавництво Гражда, 2009. 132 с.
- Туряниця В. В. Бібліографія праць Вегеша Миколи Миколайовича. *Науковець, педагог, людина*. Науково-педагогічна і культурно-освітня діяльність доцента Ужгородського державного університету Миколи Миколайовича Вегеша. Ужгород: Міська друкарня, 1995. С. 14–24.
- Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / За редакцією чл.-кор. НАН України С. В. Віднянського. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.
- Фединишинець В. Микола Миколайович Вегеш. Бібліографічний покажчик. Ужгород: ТОВ «Колір прінт», 1997. 44 с.
- Хроніка Закарпаття. 1867–2010. *Karpatalja Evszamokban. 1867–2010 / українсько-угорське двомовне видання; ukran-magyar ketnyelvu kiadvany / Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 312 с.
- Ющенко В. Вітання учасникам, організаторам і гостям творчого звіту художніх колективів Закарпатської області. *Прес-служба Президента України Віктора Ющенка*. 2009. 11 грудня. С. 2.
- Ющенко В. Президент затвердив склад Національної конституційної ради. *Прес-служба Президента України Віктора Ющенка*. 2010. 11 лютого. С. 1.
- Ющенко В. Указ Президента України N 141/2009 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди 70-ї річниці подій, пов'язаних із проголошенням Карпатської України». *Офіційне представництво Президента України*. 2009. 10 березня.
- Carpathian Ukraine in the Central European political crisis on the eve of World War II: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, M. M. Kontsur-Karabinovych etc. Lviv–Torun: Liha-Pres, 2020. 220 p.
- Church, spirituality, nation: the Ukrainian Grrek-Catholic Church in the social life of Ukraine: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, M. M. Kontsur-Karabinovych etc. Lviv–Torun: Liha-Pres, 2020. 224 p.
- Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra / F ő s z e r k e s z t ő: Fedinec Csilla, Vehes Mikola Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 640 old.
- Magocsi Paul Robert, Pop Ivan. Irredentism. *Encyclopedia of Rusyn and Culture*. Toronto Buffalo London: University of Toronto Press, 2002. P.207.
- Metropolitan Andrey Sheptytsky and the Greek Catholic in Eastern Galicia and Transcarpathia: Collective monograph / M. M. Vehesh, M. M. Palinchak, V. V. Marcuk, Ye. B. Kish etc. Lviv–Torun: Liha-Pres, 2019. 212 p.

УКРАЇНА І ВІЙНА

Україна продовжує вести виснажливу національно-визвольну війну з російським агресором, який у 2014 році анексував наш Крим та окупував окремі райони Донецької й Луганської областей. Для багатьох закарпатців ця війна вважалася дещо віддаленою від нашого краю, хоча впродовж 2014–2022 років чимало наших земляків віддали свої життя, захищаючи українську незалежність. Сотні бійців Збройних Сил України покояться на Пагорбі слави в Ужгороді та цвинтарах багатьох населених пунктів краю. Ми боляче сприйняли звістку про загибель 12 лютого 2015 року в районі м. Дебальцево нашого земляка, командира розвідувального підрозділу 128-ї окремої Мукачівської гірсько-піхотної бригади майора Віталія Постолакі, більш відомого на фронті під позивним «Апостол». Своє життя за незалежність і державний суверенітет України поклали ужгородець Юрій Біровчак, хустянин Роберт Маслей, виноградівець Золтан Балаж, оноківець Станіслав Кіш, міжгірець Олександр Ігнатишин... На жаль, цей перелік можна продовжувати і продовжувати.

24 лютого 2022 року російський агресор наважився на ще більш страшний і жорстокіший вчинок – почав широкомасштабну агресію проти незалежної України. Потужним ракетним ударам були піддані великі міста України, зокрема й наша столиця. Ось як описала перший день війни українська журналістка Дар'я Бура: «24 лютого о 7 годині ранку задзвонив будильник. Я завжди ставлю його на рано, а потім переводжу ще на годинку. Цього ранку чомусь зайшла в Фейсбук, телефон пікав повідомленнями. Перше, що я побачила – пост Євгенії Подобної: «Україно,

перекличка! Що де відбувається?». Зайшла в коментарі і не повірила: Запоріжжя – чути винищувачі, Позняки – чути вибухи, Троєщина – бахнуло відносно далеко, Біла Церква – чути вибухи, вибухи в районі аеропорту Василькова, Антонов – бахає, Дніпро – чотири вибухи, Київ, Лівобережжя – чути вибухи. В Одесі чути вибухи, Херсонська область – бомблять, в Броварах з 4 ранку чути вибухи, Слов'янськ – з 5 ранку чути вибухи, але далеко, десь Дружківка... Мене почало трусити, розбудила хлопця словами: «Київ обстрілюють і інші міста!». За кілька хвилин у Львові дуже гучно увімкнулася сирена повітряної тривоги. Скільки б я не читала, не думала про тривожні валізи, укриття і підвали – я не знала, куди бігти, що робити, і що означає саме ця повітряна тривога: на нас вже летять, по нам вже стріляють, нас просто попереджають?..» [3, с. 4–5].

У Зверненні до українського народу 24 лютого Президент України Володимир Зеленський чітко і однозначно заявив: «Ми – українці. Ми перебуваємо на своїй землі. Ви – росіяни. Зараз ваші військові розпочали війну. Війну в нашій державі... Нікому не вдасться переконати чи змусити нас, українців, віддати свою свободу, свою незалежність, свій суверенітет... Ми наголошуємо, що не Україна обрала шлях війни... Що робити українцям? Допомагайте національному захисту. Ставайте до лав Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони. Будь-який громадянин із бойовим досвідом буде зараз корисним. Саме від вас і всіх нас залежить, чи вдасться ворогу просунутись далі на територію нашої незалежної держави...» [15, с. 8–10].

На 222-й день широкомасштабного російського вторгнення в Україну можна впевнено стверджувати: по-перше, брутальна агресія і жорстокість таких масштабів зафіксовані вперше після закінчення Другої світової війни, що, безперечно, призведе до нових геополітичних змін в Європі та світі загалом; по-друге, анонсований Кремлем «бліцкриг» цілком провалився, про що свідчать величезні втрати окупаційних російських військ в Україні – понад 60 тис. осіб; по-третє, уперше з часів Другої світової війни американці пішли на безпрецедентний крок – ухвалили рішення про запровадження ленд-лізу – політики, згідно з якою Сполучені Штати Америки постачають своїм союзникам боєприпаси, техніку, продовольство, стратегічну сировину, включаючи нафтопродукти та матеріальні засоби. Якщо до цього додати, що 40 міністрів оборони країн НАТО і окремих позанатовських країн одноставно підтримали Україну в її справедливій національно-визвольній війні, то висновок напрашується єдиний: росія – це загальне зло, спадкоємниця середньовічної Золотої Орди, яка несе смерть і руйнування не тільки українцям, але й цивілізованому Заходу. Зрозуміло, що цього світ допустити ніяк не може.

Наприкінці 1930-х років Карпатська Україна, проголосивши незалежність, впала жертвою угорсько-гортистського вторгнення, підтриманого Гітлером і Муссоліні. А все почалося з Мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 року, на якій фактично була вирішена доля міжвоєнної Чехословаччини – найдемократичнішої держави тогочасної Європи. І все це відбулося за політики

невтручання, «примирення агресора» сильних «світу цього». Це бачили всі, але відкрито засудив угодовську політику власного уряду лише один з найвідоміших державників того часу Вінстон Черчилль: «Ми (Великобританія – Авт.) без війни потерпіли поразку, наслідки якої будемо відчувати дуже довго. Ми пережили страшний етап нашої історії, коли було порушено рівновагу Європи... Не думайте, що це кінець. Це тільки початок розплати. Це тільки перший ковток, перше частування цієї гіркої чаші, яку нам будуть підносити рік за роком» [11, 5, 6]. Яскраво описав наслідки «політики невторування» славнозвісний Олександр Олесь у своєму безсмертному творі «Європа мовчала»:

«Коли Україна за право життя
З катами боролась, жила і вмирала,
І ждала, хотіла лише співчуття,
Європа мовчала.
Коли Україна в нерівній боротьбі
Вся сходила кров'ю і слізьми стікала
І дружної помочі ждала собі,
Європа мовчала.
Коли Україна в залізнім ярмі
Робила на пана і в ранах орала,
Коли ворушились і скелі німі,
Європа мовчала.
Коли Україна криваві жнива
Зібравши для ката, сама умирала
І з голоду навіть згубила слова,
Європа мовчала.
Коли Україна життя прокляла
І ціла могилою стала,
Як сльози котились і в демона зла,
Європа мовчала».

Перші тижні повномасштабного російського вторгнення в Україну нам дуже нагадували позицію лідерів європейських держав напередодні Другої світової війни. «Масове загальне занепокоєння», «щирі співчуття українцям», заклики до переговорів із кремлівським диктатором... Здавалося, нічого нового у світовій геополітиці. Але, як з'ясувалося, демократичний колективний Захід, урешті-решт, чітко усвідомив усі масштаби і катастрофічні наслідки російської агресії. Перед загрозою знищення опинилися не тільки міста і села України, але й Європа та й світ загалом. Держави, які відстоюють демократичні цінності та ідеали, об'єдналися проти сил абсолютного зла, яке уособлює в собі кремлівський диктатор та його найближче оточення. Завдяки Інтернету сьогодні неможливо приховати тисячі

зафіксованих фактів злочинів проти людяності, які здійснюють окупанти на нашій землі: Буча, Гостомель, Ірпінь, Маріуполь, Рубіжне... Світ, хоч із значним запізненням (Грузія – 2008, Крим – 2014, Донбас – 2014–2022), але зрозумів, що несе «русский мир» цивілізованому світу...

А хіба ми цього раніше не знали? Не знали, що собою являє так звана «російська цивілізація», «глибинна російська душа», «російський характер» ... Освічені люди з давніх-давен знали справжню істину і ціну московитам... [16, 19]. Сучасний український дослідник Олександр Палій зібрав докупи висловлювання яскравих постатей світової історії про московитів, які свого часу вкрали від українців назву своєї держави. Наведемо тільки окремі з них. Французький офіцер Жак Маржерет, який на початку XV століття відвідав росію, занотував у щоденнику: «Це найбільш недовірлива і підозрілива нація у світі. Московити грубі та неосвічені, нечемні, брехливі, без віри, без закону, без совісті, заплямовані содомією та незліченними іншими вадами і скотськими пристрастями» [18, с. 165]. Глибокий знавець людських душ французький філософ Дені Дідро ще в 1770-тих роках виніс московитам вирок: «російський народ згнив, не встигнувши дозріти... росіяни з подорожей принесли на свою батьківщину багато поганих ідей тих країн, у яких вони побували, і нічого – з їхньої мудрості; вони привезли всі пороки і не запозичили жодної чесноти. Душа раба підла; він не належить самому собі, тому й не має інтересу дбати про себе і живе в бруді та нечистотах. Це мешканець, який занедбує квартиру, що не йому належить» [18, с. 345]. Сьогодні військові експерти багато говорять про необхідність дотримання правил ведення сучасної війни. Цих правил не звикли дотримуватися росіяни. Можливо, раніше вони з ними рахувались? В українського козацького літописця Самійла Величка є такі рядки: «Тут [в Лубенському монастирі] його [князя Ромодановського] військо знайшло у винному саду заховані скарби багатьох заможних людей і розграбувало їх поміж себе. Те ж зробили з монастирською скарбницею і з усім монастирем узагалі, за винятком однієї тільки Великої церкви... Згадані нечестиві сини дейнеки... нападали, за дозволом Ромодановського, на українські містечка та села і без жодної поваги й милосердя шарпали, обдирали й руйнували, не без убивств, і обертали все нанівець...» [18, 245]. Дуже влучну і справедливу оцінку теперішній росії, на наш погляд, дав відомий американський історик російського походження Юрій Фельштинський, який назвав путінський режим мафіозним: «Одна з головних проблем росії – численні комплекси путіна, який намагався довести, що з росією всі мають рахуватися, як з Америкою. Дуже важко зрозуміти і словами визначити, що саме неправильно в такому підході. Справді, є велика країна росія, найбагатша у світі, якщо мати на увазі корисні копалини, що ховаються в її надрах. Ця країна має ядерну зброю в кількості, достатній, щоб завдати непоправної шкоди всій планеті. Проте більше в цієї країни нічого немає» [25, с. 16].

У 1944 році закарпатські українці ближче познайомилися з новими своїми «визволителями», які принесли з собою власну «культуру» і спосіб життя, що

кардинально відрізнялися від того, що сповідували наші батьки і діди. Чи знали мешканці Закарпаття, що таке Радянський Союз? Наша відповідь буде однозначною: ті, хто цього бажав, знали. У 1920–1930-х роках Августин Волошин видавав газету «Свобода», яка на своїх шпальтах поміщала численні матеріали про становище українців у СРСР (голодомори 1921, 1932–1933 років, сталінські репресії 1937–1938 років). Чи вірили закарпатці такій інформації? Не завжди. Насправді важко було повірити в цю вершину цинізму, людиноневисті, масових вбивств. Після окупації Закарпаття гортистськими військами в березні 1939 р. тисячі людей нелегально переходили угорсько-радянський кордон, щоб втекти від репресій. Натомість отримували свої три роки таборів за нелегальний перехід кордону, поповнюючи мільйонну армію арештантів ГУЛАГу. До речі, мало хто з них ці три роки ув'язнення пережив. Не до кінця вірив у те, що публікував, і сам Августин Волошин. Августин Штефан, Вікентій Шандор, Юліан Ревай, які неодноразово відвідували помешкання президента Карпатської України в Празі, навесні 1945 р., просили Волошина негайно емігрувати за кордон. Відповідь найвідомішого політика краю минулого століття була чіткою і однозначною: «Я їм нічого поганого не зробив. Я хочу бути із своїм народом». «СМЕРШ» заарештував Августина Волошина – громадянина суверенної держави і етапував до Москви, де в Лефортовській тюрмі президент Карпатської України загинув. Ми не знаємо місце, де спочиває вічним сном лідер українців Закарпаття минулого століття... [6].

Про Закарпаття до ХХ століття у світі мало що знали. «Земля без імені» – так метафорично й поетично в минулому відомі письменники й поети називали нинішнє Закарпаття. Сучасний український дослідник Олег Баган справедливо зазначав, що «національне відродження в Закарпатті початку ХІХ ст. ... захлинулося в морі провінційності, вірнопідданства і москвофільства. Росія масово тоді скуповувала уми провідних культурників слов'янських країн із тим, щоб зробити з них замість панславистів панмосковитів... Власне доля Закарпаття є яскравим прикладом того, до чого доводили ідеологічні впливи Росії на еліти слов'янських народів» [1, с. 96–121, 514–521].

Радикальні зміни в самосвідомості закарпатських українців відбулися в ХХ столітті: утворення Гуцульської республіки, рішення Всеукраїнських зборів 1919 року про возз'єднання краю з Великою Україною, боротьба за надання підкарпатським русинам автономних прав і, врешті-решт, проголошення Карпатської України незалежною державою 14–15 березня 1939 року. Хоча в тих геополітичних умовах цей історичний акт носив більше символічний характер, ніж був наслідком реальної політики, закарпатці гордо заявили перед усім цивілізованим світом: «Карпатська Україна – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства». Хоча англійський спостерігач Майкл Вінч [8], який у 1939 році перебував на Закарпатті, назвав Карпатську Україну «одноденною державою», сама

ідея соборності й незалежності краю надовго залишилася в пам'яті людей, які передавали її з покоління в покоління.

Не випадково через 75 років патріоти Закарпаття відновили Карпатську Січ, яка в березні 1939 року першою в Європі зробила опір фашистським військам. З початком військових дій на сході України, наприкінці травня – на початку червня 2014 року, Олег Куцин організував волонтерську групу зі свободівців, яка почала збирати та доправляти допомогу українським військовим, що несли службу в районі окупованого Слов'янська Донецької області. Допомогали в основному бійцям Національної гвардії і суміжним підрозділам Збройних Сил України. Спочатку волонтерів було всього півтора десятка чоловіків, основу склали хлопці зі Стрия, Закарпаття та Києва. На початку літа 2014 року волонтерами було ухвалено рішення вступити до лав Національної гвардії України. Добровольці пройшли навчання на тренувальній базі в Нових Петрівцях. Було вирішено створити єдиний підрозділ із побратимів-волонтерів, яких на той момент було вже 35 осіб. Так була створена Окрема добровольча чота «Карпатська Січ» 93-ї механізованої бригади Збройних сил України, яка отримала назву на честь однойменної української парамілітарної організації «Карпатська Січ», що існувала на Закарпатті в 1938–1939 роках. Місцем постійної дислокації Окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ» стала Дніпропетровська область. У жовтні 2014 року «Карпатська Січ» зайняла позиції в селищі Піски та залишалась там до березня 2016 року. За цей час чота стала ротою, взяла участь в обороні Донецького аеропорту, боях за Піски, шахту «Бутовка», Водяне, Опитне, Первомайськ. У березні 2017 року російський слідчий комітет порушив проти Олега Куцина кримінальну справу. І це не дивно, адже, як любив говорити командир: «Ця війна завершиться або в Чопі, або у Владивостоці» [2, 21].

19 червня 2022 року командир 49-го стрілецького батальйону «Карпатська Січ» 93-ї окремої мотострілецької бригади «Холодний Яр» Олег Куцин – Кум загинув під час ворожого обстрілу на Ізюмському напрямку бойових дій. Актуальними продовжують залишатися його роздуми про визвольну місію України: «Ми усвідомлюємо, що зараз вирішується доля Української держави та Нації. Тому йти на фронт необхідно. Ні американські «джавеліни», ні англійські «енлави» за нас цю боротьбу не виграють. Лише ми, українці, здатні подолати ворога, бо ми породили цю імперію і лише ми з допомогою здорового цивілізованого світу здатні її знищити» [2].

На фронтах російсько-української війни героїчну боротьбу проти окупантів веде славнозвісна 128 окрема гірсько-штурмова бригада, яка сформована на Закарпатті. Визнанням вагомого внеску бригади в розгромі окупаційних військ є той факт, що полковники Сергій Шаптала, Сергій Собко і Денис Чаюк удостоєні найвищої державної нагороди – звання Герой України. Повним кавалером ордена Богдана Хмельницького став наш земляк Юрій Беляков, який очолює одну з бригад ЗСУ. Нещадно громить ворога добровольчий батальйон «Сонечко», який теж

заснований на Закарпатті, але його ряди поповнюють воїни з усієї України. Визволяючи Херсонщину, загинув воїн 128-ї бригади аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Іван Пайда. Сьогодні Збройні сили України, завдаючи нищівних поразок військам московських зайд, захищають не тільки власну територію і державний суверенітет, але й виконують роль символічного щита демократичних цінностей від дикої орди, що несе з собою смерть, страждання і руйнацію всього, що досягнуто цивілізацією. Справедливу місію України в цій війні чітко сформулював генерал-майор Герой України Ігор Гордійчук: «Вороги хочуть, аби ми вмерли. Посередині не буде. Тут або перемога, або капітуляція» [13].

У легендарній групі льотчиків, яку на початку повномасштабної війни назвали «Привидом Києва» за їхні атаки на підступах до столиці, був мукачівець Андрій Люташин. Воюючи у складі бригади тактичної авіації, скерував свій підбитий літак на колону ворога, знищивши багато техніки та живої сили окупантів. Указом Президента України від 11 квітня 2022 р. А. Люташин удостоєний звання Героя України (№ 228/2022) посмертно. Кореспондентка «АрміяInform» Анастасія Олехнович, яка взяла інтерв'ю в матері героя, донесла до читачів унікальні факти про його життя: «Коли почалась війна, син подзвонив, а я випалила, що вже й сама взяла б у руки автомат, – згадує Людмила Люташина, мати загиблого Героя. – Подумаєш, 71 рік! Андрій заспокоїв: «Не хвилюйся, мамо, у нас на всіх ворогів патронів вистачить» [17]. Андрій Люташин із першого дня війни брав участь у бойових діях у складі бригади тактичної авіації. Саме цих льотчиків за численні успішні повітряні бої та збиті літаки противника назвали збірним найменуванням «Привид Києва». Рідні діляться, що жодних подробиць чоловік не розповідав, лиш непереконливо казав, що «все добре». «Хлопці, будемо жити!» – побратими розповіли, що саме з такими словами Андрій Люташин скерував винищувач на колону окупантів, що сунула на столицю... Перед смертю йому вдалось знищити чимало ворожої техніки та живої сили противника... Андрій знав, що я дуже переживаю за нього, а в мене цукровий діабет, тож не хотів, щоб я хвилювалася – пояснює мати Героя. – Але намагався телефонувати. Мені й неважливо було, що саме він каже, аби почути голос і переконатись, що живий. Я зайвих запитань не ставила, лиш наполягала, аби невістка із онуками перебралась зі столиці до мене. Вони приїхали 7 березня, за день до загибелі Андрія. Тож остання розмова була саме про те, як добрались, як облаштувались. Обговорювали звичайні побутові речі, а вже наступного дня життя назавжди розділилось на щасливе «до» та нестерпне «після» ...

Любов до авіації Андрію Люташину передалась у спадок. Його батько теж був льотчиком, відповідно дитинство майбутній Герой провів на полігонах, серед авіаційної техніки, в атмосфері розмов про небо. Та й мати працювала у штабі. Тому вибір професії для нього був очевидним. – Вчився у Чернігівському військовому училищі, потім служив в Умані. В якийсь момент вирішив попрощатись зі службою, повернутись до цивільного життя, – пригадують побратими. – Вийшов на пенсію,

влаштувався на роботу. Але у 2014-му зрозумів, що потрібен, та знову став на захист країни. Без проблем поновився на службі у складі бригади тактичної авіації, адже фахівці такого рівня завжди потрібні. Про те, що син знову служить та місяці проводить на фронті, батьки дізнались лише через певний час. Пояснив, що не зміг би вчинити інакше, коли країна в небезпеці. Тож, коли із першого дня широкомасштабного вторгнення Андрій одним із перших «пішов у бій», це вже нікого не здивувало...» [17]. 3 жовтня 2022 року поховали полковника Михайла Матюшенка з позивним «Дід», який загинув під час виконання бойового завдання у повітряному бою над Чорним морем. Саме він керував «привидами Києва» [22].

Ужгородський національний університет гордиться своїм професором Федором Шандором, який із зброєю в руках захищає українські землі на харківському напрямку російсько-української війни. Напередодні нападу росії, 23 лютого, Шандор проводив інтелектуальну гру. «Ми багато сперечалися, чи буде війна. Я був упевнений, що ні. Адже логіки у цій війні немає, немає в ній ідеї», – пригадує Федір Шандор у розмові з BBC News Україна. Зізнається, що ця помилкова думка склалася на основі соціологічних досліджень та думок експертів: «Я для себе зробив порівняльний аналіз. Було все: було брязкання зброєю, було залякування, була інформаційна війна, але війни такої... я не припускав. Це безглуздо. Війна – це останній аргумент». Про війну професор дізнався о 6 ранку. Того дня він провів три пари, одна з них – психологія масової поведінки. «Студенти були шоковані, я – також, ми не розмовляли про війну. Навіть традиційну каву з викладачами пили мовчки», – розповідає він. Зізнається, що у перші дні й сам не розумів, що буде далі. Війна вже триває восьмий місяць. Час робити певні висновки. Робить їх і ужгородський професор: «Україна нарешті зварила свій борщ, у якому – закарпатська крumpля, донецька капуста, харківський буряк, маріупольська сіль та ще чимало інших приправ. Але цей борщ справді наше надбання, він український, але ціна такого об'єднання у кольорі борщу... На жаль, крові багато вже пролито заради об'єднання України...» [12].

Кандидат фізико-математичних наук, доцент Українсько-угорського навчального інституту Ужгородського національного університету Віктор Трошкі теж воює у складі Збройних сил України. Він – етнічний угорець, який не проходив строкову військову службу, не мав ні армійського, ні тим більше бойового досвіду. Не перебуваючи в резерві чи запасі, Віктор Бейлович міг і далі спокійно читати лекції студентам чи займатися науковою діяльністю. Про своє рішення стати на захист рідної держави однозначно заявив: «Події останніх днів на Київщині це дуже промовисто ілюструють. Моя бабуся за татом (та, що майже не говорила українською) часто розповідала мені, як червона армія в 1944-му звільняла Закарпаття. І як ставилася до угорців. Було те саме, що ми бачимо у Бучі, Ірпені, Гостомелі та інших населених пунктах – один до одного. Мого дідуся репресували й відправили на Донбас тільки за те, що він був угорцем. Потім, через роки, його реабілітували. Бабуся вже померла, але коли почалася ця війна, я дуже яскраво

згадав її розповіді й вирішив зробити все, щоб подібне жахіття знову не докотилося до Закарпаття...» [10].

Цікаві думки про Угорщину й угорців Закарпаття висловив уже згадуваний професор Федір Шандор: «Етнічні угорці не дорівнюють уряду Угорщини. Першими загинули 2 угорці у 2014 році. Зараз теж першим загинув етнічний угорець. Завжди сусідів хочуть розсварити: не «братъев», а сусідів. Тема Угорщини болюча. Але в них хороша пам'ять, а молоде покоління, яким маніпулюють, часто цю пам'ять не використовує... Угорщину називали щитом Європи від османської навали, від орди. Цю ж місію виконує зараз Україна. У 1956 Угорщина зробила те, що робимо зараз ми. У нас у цих випадках є лиш одна різниця – всі їхні навколишні друзі їх зрадили. Усі ввели війська – Чехословаччина, Румунія, Югославія. Наші друзі нас не зрадили. Просто перші дні оцінювали, чи ми не зрадимо їх, чи не здамо. Угорці мають пам'ятати, що вони теж щит. І про це мають їм нагадувати не українці. Міністерство освіти, вчителі, дідуся-бабусі. Це треба роз'яснити і молодому поколінню» [12].

В Ужгороді вимушено опинилися й науковці в статусі внутрішньо переміщених осіб. Їх, а також інших переселенців, прийняли в Ужгородському національному університеті. Координаторка Волонтеріату нашого вишу Ганна Мелеганіч каже: «Найперше, з чого ми почали, – житло для переселенців. Гуртожитки передусім були готові для поселення. Із третього дня війни, тобто з 26 лютого, ми почали плести маскувальні сітки. І успішно це робимо досі. Виготовили вже понад пів сотні таких. Працюємо за різними напрямками. Збираємо допомогу як для ЗСУ, так і для переселенців». Коли до Ужгорода почало прибувати багато переселенців, у місті заснували «Гастрономічний батальйон Закарпаття». Волонтерка Валерія Попович поділилася думками про пророблену роботу: «Харчувалося по 6 тисяч осіб. Бувало, готували навіть по 6–7 тонн їжі на добу: крім харчування в їдальні, небайдужі роздавали їжу та напої на вокзалах і пунктах пропуску». Студенти і викладачі УжНУ активно долучаються до роботи у волонтерських організаціях «Комітет медичної допомоги Закарпаття» та «Творчі волонтери Ужгорода». Про діяльність останньої випускниця відділення журналістики Юлія Дуб неодноразово заявляла: «Мета – не лише розважити дітей та дорослих, а створити таку атмосферу, аби всі почувалися як вдома, перебуваючи в різних куточках України, та головне – руйнувати стереотипи» [24].

В Ужгородському національному університеті започаткували безкоштовний розмовний курс із української мови, який читає доцентка кафедри української мови філологічного факультету Анастасія Вегеш. «До нас можуть приєднатися люди будь-якого віку, професії, з різним рівнем знання мови, головне – бажання вчитися і твердий намір, – наголошує викладачка. – Основним нашим завданням є подолати мовний бар'єр. Безперечно, усі українці тією чи іншою мірою володіють українською мовою... Через те, що учні нашого курсу більшу частину життя були російськомовними, вони роблять типові помилки. Саме для того, щоб позбутись

страху помилитись, ми і зібрались. В основному ми вивчатимемо культуру мовлення, порушення мовних норм: лексичних, орфоепічних, стилістичних, синтаксичних і т. д. Кожний урок буде присвячений певній темі. Сьогодні, наприклад, ми будемо знайомитись і кожен розповість про себе декілька слів. На основі розповіді будемо виокремлювати помилки, на які варто звернути увагу. Часто це поширені мовні погрішності, які допускають російськомовні українці, що вирішили перейти на українську. Зізнаюсь, що спочатку були хвилювання: як говорити про мову з людьми, які втікали з-під обстрілів. Але на попередньому занятті ми розмовляли про мову як про елемент державності, і можу відзначити, що всі розуміють наскільки мова є важливою зараз» [23].

Акцент був зроблений на внутрішньо переміщених особах, які проживають у гуртожитках Ужгородського національного університету – наразі їхнє число складає понад 1200 осіб. Ініціативу ужгородських філологів і ректорату високо оцінив проректор Ігор Король: «Це одна з ініціатив, які ми проводимо спільно з департаментом освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської ОДА. Передусім, курси були створені на прохання жителів і адміністрації гуртожитків. Люди усвідомили, що зараз відбуваються незворотні події, і виявили бажання остаточно перейти на українську. Усі вони чудово розуміють українську мову, але щоб почати повсякчас спілкуватися нею, потрібен певний «імпульс» – яким і стануть наші курси. Ми вирішили проводити заняття в гуртожитку №4, адже наразі тут проживає найбільше внутрішньо переміщених осіб – близько 640, але приєднатись до навчання можуть всі. Загальновідомо, що одним із мотивів для нападу російська пропаганда називала «захист російськомовного населення», яке через мову вони також вважали «своїм». І багато людей прийняло для себе правильне рішення відмежуватись від цієї парадигми, вони не хочуть ніяким чином асоціювати себе з «руським міром», який приніс стільки страждань усім українцям» [23].

Після перших тижнів шоку прийшло розуміння, що ця війна – надовго. Тож багато хто прийняв рішення шукати роботу й облаштуватися в Ужгороді. Але люди стикнулися з проблемою нестачі місць у дитячих садках. А як не маєш де прилаштувати дитину – на роботу не підеш. Для багатьох порятунком стало відкриття в одному з університетських гуртожитків дитячої кімнати, або дитячого простору. Це – гарне відремонтоване приміщення з закупленими сучасними меблями, обладнанням, іграшками та дидактичними матеріалами. І що найважливіше – з професійними педагогами та психологом. Яким, як виявилось, довелося працювати не тільки з дітьми, а й із їхніми батьками... Керівниця відділу міжнародних зв'язків УжНУ Оксана Свеженцева розповідає, що буквально в той же день, коли прийняли рішення шукати спосіб допомогти переселенцям з університетських гуртожитків, побачили оголошення Вишеградського фонду, що він підтримує організації з України, які створюють соціальні можливості для ВПО: «І ми вирішили спробувати реалізувати нашу давню ідею. Описали задум, наша грантова заявка була підтримана. Паралельно домовилися з Волонтаріатом УжНУ,

що він буде подаватися на ті гранти, на які не може подаватися університет. Волонтеріат подався на фінансування Карпатського фонду, який працює лише з громадськими організаціями, і частина ресурсів, необхідних для реалізації цього задуму, була залучена з Карпатського фонду. За кошти УжНУ було завершено ремонт кімнати для майбутнього дитячого простору. А ще нам допомогла громадська організація «Неємія», яка привозить діткам водичку, печиво та фрукти. І звичайно, працівники університету, які приносили з дому іграшки та книжки для діток. У підсумку буквально за принципом «зі світу – по нитці» ми створили дуже гарну кімнату для дітей у гуртожитку №3» [20].

У привітанні з нагоди відзначення Дня Прапора і Дня Незалежності України ректор Ужгородського національного університету професор Володимир Смоланка справедливо акцентував: «Цьогорічне відзначення наших фундаментальних національних свят відбувається в час важких випробувань, які проходять наша нація і держава у процесі свого історичного становлення. Сотні тисяч наших співвітчизників у кровопролитній війні з росією відстоюють право на існування України як держави, і українців – як етносу. Сотні випускників, студентів, викладачів Ужгородського національного університету пішли на війну боронити Україну, дім, родину. Наш колектив із перших годин війни активно працює на волонтерському фронті. Незалежність в Україні нині має цілком відчутний зміст і реальну, дуже дорогу ціну. За місяці спротиву наш Прапор став символом Української Свободи, незламності, сили духу, яким сьогодні захоплюється увесь світ, символом того, що неможливо перемогти вільних людей у своїй Богом даній країні. Український Прапор – це символ боротьби проти тиранії великодержавного нацизму, жорстокості часів середньовіччя, тотальної брехні, суспільної відсталості та поневолення особистості, символом боротьби Світла з мороком» [9].

Ми, безперечно, переможемо в цій війні, яка для української нації є справедливою і визвольною. Не ми її почали, не ми її спровокували. Навпаки, ми вже перемогли у цій війні. Перемогли ще 24 лютого, коли мільйони українців стали не лише на захист нашої країни, але й відкрили своїми грудьми демократичний Захід. Отже, наша війна проти російського агресора є не лише визвольною і справедливою, але й цивілізаційною. Україна та її відчайдушні захисники стали своєрідним брендом для всього світу. Не випадково світлина легендарного українського генерала Валерія Залужного з'явилася на обкладинці престижного журналу «Time» [4], Президенту України Володимирі Зеленському аплодують стоячи як в Європейському парламенті [7], так і в Американському Конгресі [14], а Президент Німеччини розпочинає і завершує свій виступ словами нашого Сергія Жадана [26]. Усе це є доказом визнання заслуг українського народу в боротьбі проти російських поневолювачів – найстрашнішої чуми ХХІ століття.

1. Баган О. Історіософські есе. Тернопіль: «Крила», 2021. 384 с.
2. Букет Є. Лише українці здатні перемогти імперію зла – слова-заповіт легендарного комбата Олега Куцина. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/21/lyshe-ukrayinczi-zdatni-peremogty->

- imperiyu-zla-%E2%88%92-slova-zapovit-legendarnogo-kombata-olega-kuczyna/ (дата звернення: 10. 09. 2022).
3. Бура Д., Подобна Є. Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення. Харків: Фоліо, 2022. 189 с.
 4. Валерій Залужний потрапив на обкладинку журналу «Time». URL: https://zaxid.net/valeriy_zaluzhniy_potrapiv_na_obkladinku_zhurnalu_time_n1550222 (дата звернення: 30. 09. 2022).
 5. Вегеш М. Державотворчі процеси у Карпатській Україні (1938–1939). Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. 552 с.
 6. Вегеш М., Віднянський С. Августин Волошин / Видання п'яте, доопрацьоване і змінене. Київ: Інститут історії України НАН України – Ужгород: Видавництво ТОВ «РІК-У», 2022. 512 с.
 7. Виступ Зеленського: Європарламент аплодує стоячи. URL: <https://konkurent.ua/publication/90071/vistup-zelenskogo-evroparlament-aplodue-stoyachi-video/> (дата звернення: 30. 09. 2022).
 8. Вінч М. «Одноденна держава»: свідчення англійського очевидця про події Карпатської України. К.: Темпора, 2012. 348 с.
 9. Вітання ректора Володимира Смоланки з Днем Прапора та Днем Незалежності. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/news/z-dnem-prapora-ta-dnem-nezalezhnosti-2022.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 10. Галас Я. «До війни уявлення не мав, як працює артилерія, ніколи навіть автомат в руках не тримав». Історія етнічного угорця, який захищає Україну [Віктор Трошкі]. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/Istoriya-etnichnogo-ugortsya-yakij-zahishchaye-ukrajinu.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 11. Гарт Д. Як Черчилль врятував цивілізацію. Епічна історія тринадцяти років, які ледь не знищили цивілізований світ / пер. з англ. Я. Губарев. Харків: Вид-во «Ранок»; Фабула, 2019. 336 с.
 12. Закарпатці послушали «Діалог про війну» від Федора Шандора. URL: <https://prozahid.com/zakarpattsi-poslukhaly-dialoh-pro-vijnu-vid-fedora-shandora-foto/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 13. Ігор Гордійчук: «Вороги хочуть, аби ми вмерли. Посередині не буде. Тут або перемога, або капітуляція». URL: https://lb.ua/society/2021/08/19/491734_igor_gordiychuk_vorogi_hochut_abi.html (дата звернення: 30. 09. 2022).
 14. Конгрес аплодував стоячи: США почули Зеленського і надають системи ППО. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/165079> (дата звернення: 30. 09. 2022).
 15. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського. Харків: Фоліо, 2022. 383 с.
 16. Москва – Третій Рим. Походження міфу / Упорядник Євген Калюжний. Київ: Смолоскип, 2021. 640 с.
 17. Олехнович А. Андрій Люташин скерував палаючий винищувач на колону окупантів, що сунула на столицю. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/08/andrij-lyutashyn-skeruvav-palayuchuj-vunyshhuvach-na-kolonu-okupantiv-shho-sunula-na-stolyczyu/> (дата звернення: 10. 09. 2022).
 18. Палій О. (вибір, упорядкування). Збагнути Росію. Свідчення очевидців. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020. 400 с.
 19. Світ про Україну та українців / Упорядник Василь Кирилич. 2-ге вид. зі змінами і доп. Київ: Смолоскип, 2021. 456 с.
 20. Світлик Я. Як в УжНУ з допомогою міжнародних партнерів створили гарний простір для дітей переселенців. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/yak-v-uzhnu-z-dopomogoyu-mizhnarodnih-partneriv-stvorili.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).

21. Сусол А. Присвоєння командирі «Карпатської Січі» Куцину Олегу Івановичу звання Героя України посмертно. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/159880> (дата звернення: 10. 09. 2022).
22. У Бучі сьогодні поховують керівника «привидів Києва» Михайла Матюшенка, який загинув три місяці тому. URL: <https://www.pb-news.info/2022/10/03/u-buchi-sogodni-pohovayut-kerivnyka-pryvudiv-kyueva-myhajla-matyushenka-yakuj-zagynuv-try-misyaczi-tomu/#> (дата звернення: 04. 10. 2022).
23. Фельцан Г. В УжНУ стартував розмовний курс із української мови для переселенців. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/v-uzhnu-startuvav-rozmovnij-kurs-iz-ukr-movi-dlya-pereselentsiv.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
24. Фельцан Г. Уже більше 50-ти маскувальних сіток для військових сплетено в УжНУ. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/uzhe-bilshe-50-ti-maskuvalnih-sitok-dlya-vijskovih-splet-v-uzhnu.htm> (дата звернення: 10. 09. 2022).
25. Фельштинський Ю., Попов В. Від Червоного терору до мафіозної держави: спецслужби Росії в боротьбі за світове панування (1917–2036) / Переклад з російської Сергій Громенко. К.: Наш Формат, 2021. 624 с.
26. Штайнмаєр заявив, що Німеччина не визнає псевдореферендуми, і процитував Жадана. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/30/7369823/> (дата звернення: 30. 09. 2022).

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ

АВТОГРАФИ ВЧИТЕЛЯ УЧНЕВІ

Вельмишановному і талановитому своєму учневі з надією на вивчення історії нашої знедаленої України і літопис Гуцульщини – перлини нашого краю. З побажанням дальшої праці в ім'я науки. Вчитель Володимир Грабовецький. Івано-Франківськ, 1982.

(Грабовецький В. В. Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис. Львів: Видавництво при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища Школа», 1982. 152 с.).

Миколі Миколайовичу Вегешу з побажанням плідної наукової праці. В. Грабовецький. 26. IV. 82 р.

(Колиска трьох братніх народів (До 1500-річчя Києва) / Матеріал підготував доктор історичних наук, професор В. В. Грабовецький. Івано-Франківськ, 1982. 34 с.).

Миколі Вегешу на згадку про нашого найвидатнішого історика України Михайла Грушевського від автора Володимира Грабовецького. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Михайло Грушевський – видатний історик України, громадсько-політичний і державний діяч. До 125-річчя з дня народження. Івано-Франківськ: Облвидав «Галичина», 1991. 44 с.).

Дорогому доценту п. Миколі Вегешу від автора і вчителя. В. Грабовецький. 19. 12. 98 р.

(Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV століття. Том 1. Івано-Франківськ, 1992. 191 с.).

Шановному Миколі Вегешу на спомин про свого вчителя. В. Грабовецький. 19. 06. 92.

(Грабовецький В. В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. К.: Видавництво «Наукова думка», 1972. 192 с.).

Шановному Миколі Вегешу на спогад про alma mater Прикарпатський університет і свого вчителя В. Грабовецького. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. XVI – перша половина XVII ст. Том другий. Івано-Франківськ, 1993. 210 с.).

Шановному Миколі Вегешу на спогад про Прикарпаття та його літопис історії. В. Грабовецький. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Друга половина XVII ст. Івано-Франківськ, 1993. 169 с.).

Шановному Миколі Вегешу на спомин про рідну оселю свого вчителя Володимира Грабовецького. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Історія Печеніжина. Коломия: Видавництво «Світ», 1993. 128 с.).

Миколі Вегешу – майбутній надії історії України. З гуцульським поклоном Володимир Грабовецький. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Гуцульщина в історії України. Виступ на Конгресі гуцулів. Коломия: Видавництво «Світ», 1993. 30 с.).

В дар своєму учневі Миколі сину Миколи Вегешу. Дорогий Миколо. Ось така правда історії про нашу Прикарпатську Роксолану! Автор – Володимир Грабовецький. 17. 03. 94 р.

(Грабовецький В. Роксолана в історії. Івано-Франківськ, 1993. 44 с.).

Шановному Миколі Вегешу від вчителя і автора. В. Грабовецький. 24. 05. 96.
(Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Соціально-економічні відносини і антикріпосницька опозиція народних мас у XVIII ст. Том четвертий. Івано-Франківськ, 1994. 188 с.).

Дорогому учневі і досліднику історії Прикарпаття і Закарпаття Миколі Вегешу від вчителя і автора В. Грабовецького. 24. 05. 96 р.
(Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. Вірменські поселення XIII–XVIII ст. Том п'ятий. Івано-Франківськ, 1994. 174 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про нашого Олексу Довбуша. В. Грабовецький. 24. 05. 96. Івано-Франківськ.
(Грабовецький В. В. Олекса Довбуш. Львів: Світ, 1994. 272 с.).

Дорогому Миколі Вегешу – своєму учневі і вченому від автора і вчителя на згадку про наші зустрічі. В. Грабовецький. 29 жовтня 1997. Івано-Франківськ.
(Грабовецький В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку XX ст. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. 224 с.).

Дорогому п. Миколі Вегешу на спогад про нашого Кобзаря та з побажанням успішного захисту докторської дисертації від вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ, 10 березня 1997 р.
(Грабовецький В. З любов'ю до Кобзаря. За спогадами минулих літ. Івано-Франківськ, 1997. С. 7–15.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про літопис найстарішого села Гуцульщини – Уторопи з побажанням дальших наукових і педагогічних успіхів від вчителя і автора Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 19. 10. 97.
(Грабовецький В. Уторопи: сторінки історії. До 630-річчя першої письмової згадки. Івано-Франківськ, 1997. 224 с.).

Дорогому п. Миколі Вегешу від укладача і вчителя Володимира Грабовецького. 30 квітня 1997. Івано-Франківськ.
(Історичний атлас Галичини: карти, схеми, автентичні гравюри і печатки. З прадавніх часів до XX ст. / Уклав академік Володимир Грабовецький. На допомогу науковцям, викладачам історії, студентам і краєзнавцям. Івано-Франківськ, 1996. 52 с.).

Дорогому доценту – моєму найлюбимішому учневі п. Миколі Вегешу з глибокою подякою за добре слово про мою наукову діяльність. З глибокою подякою від автора і вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 19. 03. 1997.

(Грабовецький В. Нарис історії Галича. З найдавніших часів до початку ХХ ст. До 1100-річчя заснування града. Галич, 1997. 245 с.).

Дорогому учневі і вченому Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про свого вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 19. 04. 98.

(Історик України. Ювілейний збірник на пошану академіка Володимира Грабовецького. До 70-річчя від дня народження. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 1998. 301 с.).

Господь в Святім своїм Храмі. Псалом 10. Дорогому учневі доктору історичних наук Миколі Вегешу на спогад від вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 19. 05. 99 р.

(Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 88 с.).

Найкращому і найперспективнішому моєму учневі доктору історичних наук Миколі Вегешу на спогад про літопис міста Івано-Франківська (Станіславова) від вчителя і наставника Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 19. 06. 99 р.

(Грабовецький В. Історія Івано-Франківська (Станіславова). З найдавніших часів до початку ХХ століття. Частина 1. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. 304 с.).

Дорогому і найкращому та вельмишановному учневі доктору історичних наук Миколі Вегешу на спогад від вчителя Володимира Грабовецького. 15 лютого 2000 року.

(Грабовецький Б., Грабовецький В. Вірмени на Прикарпатті. З історії етнічних груп Галичини. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 2000. 136 с.).

Дорогому учневі Прикарпатської історичної школи доктору історичних наук п. Миколі Вегешу від щирого серця на спогад про свого вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 29. 07. 2001 р.

(Грабовецький В. Іванівці. Літопис села над Прутом. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 264 с.).

Дорогому і найбільш талановитому учневі моєї Прикарпатської історичної школи п. Миколі Вегешу з щирим побажанням і дальших наукових успіхів на ниві історії України. Володимир Грабовецький. Року Божого 2001 4 вересня. М. Івано-Франківськ.

(Грабовецький В. Берестецька битва 1651 року та історія створення пантеону і музею-заповідника «Козацькі могили». До 350-річчя вікопомної події в історії України. Івано-Франківськ: «Плай», 2001. 44 с.).

Дорогому учневі, а сьогодні поважному доктору історичних наук, професору п. Миколі Вегешу на спогад від автора і вчителя. З повагою і вдячністю за слово передмови до книги. Володимир Грабовецький. м. Івано-Франківськ, 12. 07. 2002.

(Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття / Друге доповнене видання. Т. І. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2002. 432 с.).

Дорогому Миколі Миколайовичу Вегешу із всією авторською пошаною і глибокою подякою за те, що першим з моїх учнів відзначив 75-річчя моїх уродин. До глибини зворушений за щире ставлення до свого колишнього наставника і духовного батька. З прикарпатським поклоном Володимир Грабовецький. Івано-Франківськ. Року Божого 2003 в день пророка Амоса 28 червня власною рукою.

(Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття / Друге доповнене видання. Т. II. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2002. 344 с.).

Дорогому професору п. Миколі Вегешу на спогад про літопис Івано-Франківська. З прикарпатським вітанням Володимир Грабовецький. 23. 05. 2003.

(Грабовецький В., Гаврилів Б., Карась Г. Івано-Франківськ в пам'ятках історії та культури. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 180 с.).

Дорогому учневі Миколі Вегешу на спогад про вчителя В. Грабовецького. 24. 05. 2003.

(Грабовецький В. Грабівка. Літопис оселі над Луквою. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. 256 с.).

Дорогому проф. Миколі Вегешу з Довбушівським поклоном і за дружньою чаркою не забути про Довбуша і заспівати куплет балади «Ой, попід гай зелененький». Івано-Франківськ. 26. 05. 2003.

(Грабовецький В., Козачок М., Турянська Л. «Ой, попід гай зелененький Ходить Довбуш молоденький: етногенез, поширення, варіанти». Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. 96 с.).

Дорогому учневі професору п. Миколі Вегешу з глибокою подякою за скромні слова оцінки моєї науково-педагогічної діяльності. На віки буду пам'ятати про це. Вчитель Володимир Грабовецький. 25. 05. 2003.

(Грабовецький В. Долина над Дністром. Ілюстрована історія села. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 272 с.).

Дорогому своєму учневі – доктору історичних наук, професору Миколі Вегешу на згадку про Запорізьке козацтво. Івано-Франківськ. 24. 05. 2003.

(Грабовецький В. Запорізьке козацтво в історії Західної України XV–XVIII ст.: Посібник для істориків України. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. 263 с.).

Дорогому Миколі Миколайовичу Вегешу – своєму найдорожчому учневі, а нині відомому досліднику нашої багатостраждальної історичної науки із всією авторською повагою. Володимир Грабовецький. Року Божого 2004 власною рукою.

(Грабовецький В.В. Галичина: проблеми середньовічної і нової історії: Збірник статей. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 312 с.).

Дорогому п. Миколі Вегешу на спогад про вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. 05. 04. 2004.

(Академік Володимир Грабовецький. Світлини з життя, науково-педагогічної та громадської діяльності / Упорядник: Світлана Пронь, викладач історії. Присвячую 75-річчю мого вчителя і наставника академіка Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ: Видавництво «Нова Зоря», 2004. 144 с.).

Дорогому Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про тисячолітній літопис Гуцульщини та з великою гордістю про свого учня Прикарпатської історичної школи за його злет в історичну науку і педагогічну діяльність на Закарпатті. Сердечно Володимир Грабовецький. Івано-Франківськ. Року Божого 2004.

(Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини / Друге доповнене видання. Т. III. Івано-Франківськ: «Нова Зоря», 2004. 464 с.).

Дорогому п. Миколі Миколайовичу Вегешу з повагою і подякою Володимир Грабовецький.

(Академік Володимир Грабовецький – учасник наукових конференцій 1954–2004) / Упорядник – Віталій Скоморовський. Івано-Франківськ, 2004. 44 с.

Дорогий пане Миколо!

Отака то доля наших козацьких гетьманів і кошових. На згадку від вчителя і автора Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. Року Божого 2005 в 28 день лютого власноручно.

(Грабовецький В. Згадаймо праведних гетьманів і кошових: де їх могили? / Видання четверте, доповнене. Наукові записки Прикарпатської історичної школи. Івано-Франківськ: «Пік-Лайн», 2005. 132 с.).

Дорогому Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про свого вчителя Володимира Грабовецького. Івано-Франківськ. Року Божого 2005. 26. 09 власною рукою.

(Грабовецький В. Академік Іван Крип'якевич. До 120-річчя з дня народження. Івано-Франківськ, 2005. 200 с.).

Дорогому Миколі Миколайовичу Вегешу на спогад про нашого незабутнього Будителя Галицьких українців Маркіяна Шашкевича із всією авторською повагою та щирою подякою за вклад в мою життєву і творчу біографію. Володимир Грабовецький. Року Божого 2006, 26 дня жовтня власною рукою.

(Грабовецький В. Підлисса. Тисячолітній літопис села Маркіяна Шашкевича. Життя, творчість та вшанування будителя галичан. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 216 с.).

Дорогий Миколо!

Прийми від мене цю скромну книжечку на спогад про нашого незабутнього Каменяра в 150-річчя з дня його народження. З глибокою подякою і шанною до Тебе. Твій Володимир Грабовецький. Року Божого 2006 16 дня квітня власноручно.

(Грабовецький В. Прикарпаття і Каменяр. До 150-річчя з дня народження Івана Франка / Видання друге, доповнене. Наукові записки Прикарпатської історичної школи. Івано-Франківськ, 2006. 100 с.).

Дорогому найкращому моєму учневі на спогад про далекі роки ХХ ст. З поклоном про Ваш вклад в українську національну історіографію. Щиро Володимир Грабовецький. М. Івано-Франківськ, 24. 05. 2006 р.

(Грабовецький В.В. Крестьянское движение в Галицком Прикарпаты во второй половине XVII ст. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Научный руководитель доктор исторических наук, профессор И. П. Крипякевич. Киев, 1958. 16 с.).

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Хай вічний вогонь опришківської слави і Олекси Довбуша завжди світить ясною зорею в сузір'ї національних героїв України.

Із всією авторською повагою і щирою подякою Вашого пошанування моєї скромної праці на ниві дослідження історії України і Прикарпаття. В день Ваших уродин бажаю міцного опришківського здоров'я, щастя і нових творчих звершень.

Володимир Грабовецький. Івано-Франківськ. Року Божого 2008, 28 листопада власноручно.

(Грабовецький В. Легендарні опришки – лицарі Карпат (XVI–XIX ст.) в літописі та ілюстраціях / Видання друге, доповнене. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 464 с.).

Дорогому Миколі Вегешу з щирою подякою за книгу «Дослідник Олекси Довбуша». Завжди з шанною і любов'ю Ваш вчитель і колега в науці Володимир Грабовецький. Івано-Франківськ, 2008, 28 листопада. P.S. Вельмишановний Миколо! Прочитай мої спогади у цій книзі і зверни увагу на 117–118 стор.

(На вівтар історії України. Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького. Івано-Франківськ, 2008. 564 с.).

АВТОГРАФИ ДЛЯ МИКОЛИ ВЕГЕШУ

Вельмишановному Миколі Миколайовичу на згадку про те, що і я щось зробив у висвітленні історії Карпатської України та її діячів. Омелян Довганич. 11 вересня 2000 р.

(Дмитро Климуш – головний командант «Карпатської Січ»: Документи, спогади, статті, вірші. Ужгород, 1997. 105 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу з щирим побажанням добра від упорядника. Омелян Довганич. 11 вересня 2000 р.

(Того дня зійшло сонце возз'єднання: минуле і сучасне. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1997. 168 с.).

Глибокошановному колезі Миколі Вегешу з побажанням міцного здоров'я, великої творчої наснаги. Омелян Довганич, Олексій Хланта. 20. 02. 2000.

(Довганич О. Д., Хланта О. В. У жорнах сталінських репресій: З історії ліквідації греко-католицької церкви та її возз'єднання з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40–50-х роках ХХ століття) / Передмова В. В. Бедя. Ужгород: Карпати–Гражда, 1999. 126 с.).

Вельмишановному Миколі Миколайовичу Вегешу з побажанням так і далі тримати, не знижувати науковий потенціал і далі творчо і натхненно працювати над історією рідного краю. Омелян Довганич. 8 серпня 2000 р.

(Довганич О. Д., Хланта О. В. Повернення до правди: Бібліографічний покажчик / Передмова О. Довганича. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. 52 с.).

Вельмишановному Миколі Миколайовичу Вегешу – Хай Вам щастить в житті і науці! Автор – Омелян Довганич. 1 вересня 2000 р.

(Довганич О. Д. Коли історія, як незагойна рана...: Спогади і роздуми на порозі 70-річчя з дня народження / Післямова М. Олашина, І. Хланти. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. 64 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу! Вникайте в глибину досліджуваної Вами проблеми, радуйте нас новими успіхами на ниві історії. З повагою автор – Омелян Довганич. 29 грудня 2000 р.

(Довганич О. Д. У сутінках забуття: Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000. 36 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу дарую з приводу трагічної долі наших втікачів. Омелян Довганич. 15. III. 2009 р.

(Довганич О. Д. До Бузулука – через табори ГУЛАГу: З історії засудження, покарання та бойового шляху закарпатських втікачів у СРСР в 1939–1941 роках. Ужгород: Гражда, 2009. 268 с.).

Вельмишановному Миколі Миколайовичу Вегешу з побажанням у недалекому майбутньому стати академіком Національної академії наук України. Омелян Довганич. 3 квітня 2002 р.

(Довганич О. Д.. В тенетах «СМЕРШу»: репресовані діячі Карпатської України. Статті і нариси. Ужгород, 2002. 60 с.).

Вельмишановному Миколі Миколайовичу Вегешу, провідному українському історичу, з побажанням добра і довголіття, енергії і бадьорості на важкій дорозі ректора університету та на ниві наукових досліджень рідної історії. Омелян Довганич. 30 липня 2005 р.

(Омелян Довганич: Біобібліографічний покажчик. Видання друге, доповнене / Упорядник І. В. Хланта. Ужгород: Гражда, 2005. 168 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу бажаю пожити більше за таку дату і сповнити задумане. Хай Вам щастить в науці. Омелян Довганич. 5 березня 2007 р.

(Історикові та журналісту Омеляну Довганичу – 75: Статті, нариси, інтерв'ю, нагороди та рецензії на бібліографічний покажчик до цієї дати / Упорядник Довганич Омелян Дмитрович. Ужгород: Гражда, 2006. 74 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу! І на олімпі не забувайте своїх друзів і прихильників. Будьте собою до кінця людського життя. Даруйте науці більшу частку серця! Омелян Довганич. 5 березня 2007 р.

(Довганич О. Д. Возз'єднання Закарпаття з Україною очима сучасника: За архівними документами. Ужгород: Гражда, 2006. 120 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу. Щиро і з глибокою повагою одному з високотворчих істориків краю. Омелян Довганич. 25 вересня 2008 р.

(Довганич О. Д. Так ламалися долі репресованих закарпатців: Сторінками обласного тому «Реабілітовані історією» / Післямова Миколи Олашина. Ужгород: Гражда, 2008. 292 с.).

Шановний пане Миколо!

Хай наші прагнення і потуги у дослідженні чорних сторінок нашої історії з часом переходять у світлі образи і тони. Омелян Довганич. 27. ІХ. 2009 р.

(Рубіш Ф., Довганич О. Закарпатці під пресом сталінського свавілля. Мукачево: Карпатська вежа, 2009. 440 с.).

Шановному Миколі Миколайовичу Вегешу. Додаю до Вашої бібліотеки ще одне моє видання. Хай поповнить нашу трагічну історію ХХ століття новими сторінками. Омелян Довганич. 26 серпня 2009 р.

(Довганич О. Д. Голгофа жертв політичних репресій: Сторінками обласного тому «Реабілітовані історією» / Передмова Миколи Олашина. Ужгород: Гражда, 2009. 304 с.).

ПОБАЧИВ СВІТ БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ПРАЦЬ МИКОЛИ ВЕГЕША

«Професор Микола Вегеш. Біобібліографічний покажчик» – таку назву має видання, яке нещодавно побачило світ та присвячене до ювілею, 60-ліття відомого українського вченого історика, політолога, ректора Ужгородського національного університету в 2005–2012 роках Миколи Вегеша. Укладачем видання є Анна Чаварга, автором вступної статті – Микола Олашин.

Біобібліографічний покажчик є фундаментальною збіркою наукових, науково-популярних, навчально-методичних праць М. Вегеша станом на 1 вересня 2022 р. та літератури про його життя, наукову, педагогічну і політичну діяльність. Праця містить 3912 позицій літератури станом на 1 вересня 2022 р.

Вражає не тільки феноменальна працездатність вченого, але й ширина, обсяг наукових досліджень. Микола Вегеш – визнаний дослідник історичного періоду Карпатської України, його праці дають широке, панорамне бачення тодішніх політичних, геополітичних, суспільних та культурних процесів, які розвивалися на території Закарпаття, сусідніх центральноєвропейських держав. Микола Миколайович став одним з першовідкривачів цієї тематики ще на зламі 80–90 х років минулого століття. Його публікації для багатьох стали першими працями, з яких вони дізналися про важливі українські державотворчі процеси, які відбувалися на Закарпатті, але потім, за радянської влади замовчувалися, чи викривлялися. У 1990 році, у газеті «Радянська Верховина» з'являється стаття Миколи Вегеша «Августин Волошин: ким він був?..». Це була «перша в Закарпатті об'єктивна і

неупереджена стаття про визначного педагога краю, яка завершувалася сподіваннями на його реабілітацію: «І все-таки Августин Волошин заслужив на добру пам'ять про нього». З цього часу й бере свій початок процес багатопланового правдивого дослідження історії Карпатської України та її президента» – зазначає упорядниця біобібліографічного покажчика Анна Чаварга.

Варто зазначити, що наукові інтереси М. Вегеша сягають й багатьох інших сфер, зокрема історії української політичної думки і державотворчих процесів в Україні, історії УГКЦ, національно-визвольної боротьби ОУН–УПА. Також Микола Вегеш є автором біографічних нарисів, зокрема про митрополита Андрея Шептицького, видатних українських науковців та політичних діячів Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Івана Крип'якевича, багатьох інших.

Вагомими є й публіцистика М. Вегеша, його статті, інтерв'ю є яскравим свідченням історії нашої доби, зокрема періоду Помаранчевої революції, статті, присвячені розбудові Ужгородського національного університету. Важливою є праця М. Вегеша й в контексті сучасної війни із російським агресором. В публікаціях 2010–2020-х років Микола Миколайович проводить паралелі між гібридною війною, яка велася на теренах Закарпаття, Карпатської України із сучасною нам російською агресією.

Розпочинається біобібліографічний покажчик із біографічної довідки, далі йде розлога вступна стаття М. Олашина «Професор Микола Вегеш: історик, політик, людина». У розділі «Микола Вегеш очима сучасників» розміщені матеріали про науковця, авторами яких є відомі українські науковці, державні діячі, поети, журналісти: Володимир Фединишинець, Микола Зимомря, Петро Скунць, Софія Малильо, Дмитро Кешеля, Президент України (2005–2010) Віктор Ющенко. Також опубліковані листи до М. Вегеша Романа Федоріва, М. Кухарчук, Зірки Гренджі-Донської, Володимира Грабовецького, Івана Дзюби, Миколи Мушинки, Василя Футали, Івана Ваната, Василя Пагірі, які краще розкривають науковий, дослідницький талант М. Вегеша, додають «живої» комунікації та трішки відчиняють двері до кабінету дослідника, його наукової «кухні».

У біобібліографічному покажчику праці поділені на окремі категорії, серед них: окремі видання, авторські та колективні монографії, науково-популярні книги, автореферати дисертацій, підручники, посібники, навчально-методичні видання, статті, розділи в колективних монографіях, рецензії, енциклопедичні гасла, газетні публікації, публікації на електронних ресурсах, редагування, рецензування та упорядкування наукових видань, участь у наукових конференціях (1991–2021) та керівництво кандидатськими і докторськими дисертаціями (1996–2019). Також у покажчику розміщено цитування наукових праць і література про Миколу Вегеша.

Без сумніву, пропоноване видання буде корисним для науковців, педагогів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться вітчизняною історією. Насамкінець хочемо побажати Миколі Вегешу натхнення до подальших публікацій, вагомих наукових здобутків та нових життєвих вершин.

Шановний Миколо Миколайовичу!

Прийміть мої найщиріші вітання з нагоди дня народження.

Ціную Ваш значний внесок у розвиток української науки й освіти, активну громадянську позицію та високий професіоналізм.

Переконаний, що Ваша самовіддана праця і надалі буде прикладом відданого служіння українському народові, сприятиме зростанню нового покоління висококваліфікованих фахівців.

Бажаю Вам міцного здоров'я, щастя і добра, успіхів в ім'я України.

З повагою –

Віктор Ющенко.

МИКОЛА ВЕГЕШ – ДАВНІЙ І ЗАГАРТОВАНИЙ БОЄЦЬ...

«Дуже радий, що Микола Вегеш – давній і загартований боєць нашої команди, відомий науковець, який за дуже непростих випробувань був ректором провідного вишу Закарпаття – Ужгородського національного університету, все-таки прийняв рішення балотуватися до Верховної Ради України, – заявив Віктор Балоба. – У парламенті, як вищому законодавчому органі держави, повинні бути не золоті голоси, руки чи ноги, нащадки-мажори і протеже посадовців, особи з кримінальним досвідом, а люди з глибокими знаннями суспільних процесів, системні науковці, аналітики, практики. Ті, хто буде майбутнє, добре орієнтуючись у світовому досвіді, уроках минулого». За словами Балоби, Микола Вегеш – з тих, для кого Україна, незалежна держава, українська мова, рідна земля, Закарпаття, Верховина – не просто фані слова: «Це те, що складає його стержень. Він дуже добрий, щирий, часом м’який, але лиш доти, поки не пробують нагинати, а тим більше ламати його основні принципи». Віктор Балоба зауважує, скільки не експериментували з освітою, скільки Ужгородський національний з самих «крутих» кабінетів не пробували «загнати в стійло» – і під конкретну мету, і під певну

людину, Вегеш не поступився. «Зате йшов до всіх небайдужих: треба Закарпаттю готувати власних таких-то фахівців, треба, по совісті, забрати бібліотеку з будівлі, яка належить церкві, треба щоб була можливість готувати фахівців мовами основних нацменшин краю. І відкривав нові спеціальності, перевозив бібліотеку, розширював можливості університету». «Я і наша команда завжди були послідовними у підтримці добрих справ, які Вегеш робив і для Ужгородського національного, і для своєї рідної Верховини, від якої він, попри високе звання ректора, не відірвався. Сім років тому Микола Миколайович пройшов вибори у величезному колективі УжНУ – серед еліти Закарпаття. Зараз зробив ще один громадянський вчинок – йде на вибори по мажоритарному округу. І я від усієї нашої команди запевняю: це достойна людина, наша людина і ми будемо його підтримувати», – написав Віктор Балоба на своїй сторінці у Фейсбуці.

*ВОЛОДИМИР СМОЛЯНКА,
МИКОЛА ПАЛІНЧАК*

З ЮВІЛЕЄМ

Вельмишановний Миколо Миколайовичу!

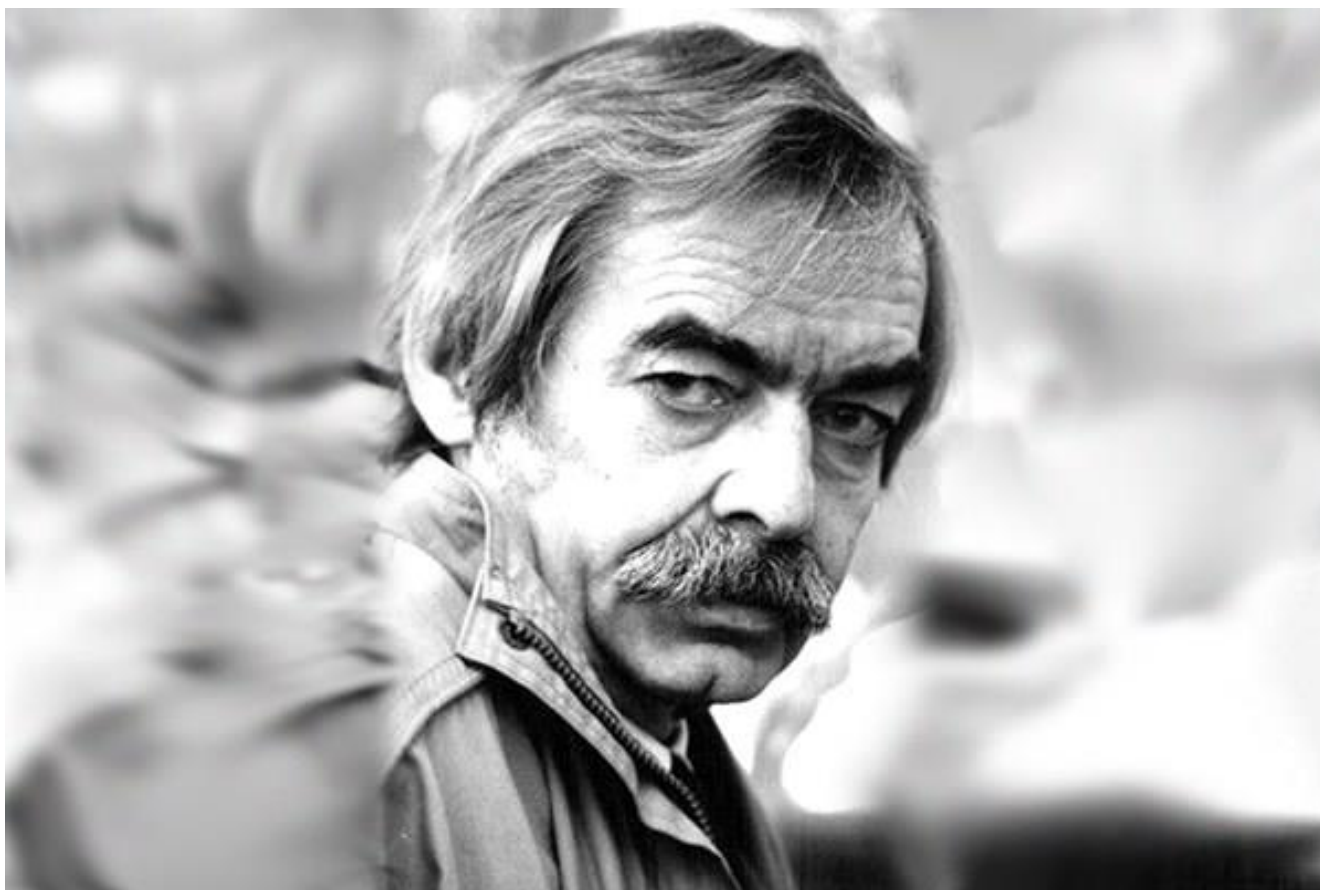
Колектив Ужгородського національного університету вітає Вас, відомого вченого, державного діяча, педагога, академіка Академії наук вищої освіти України, з нагоди славного Ювілею – 60-річчя від дня народження!

Ваш життєвий ужинок позначений вершинними досягненнями в галузі історії, постаючи прикладом сумлінного та високопрофесійного виконання своїх громадянських і службових обов'язків упродовж 2005–2012 рр., коли Ви очолювали Ужгородський національний університет. Це засвідчують і численні відзнаки та винагороди, зокрема: нагорода Святого Володимира Президії Академії наук Вищої освіти України (2008), відзнака «За розвиток регіону» (2008), звання Почесний доктор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2007), ордени «За заслуги» третього (2007) та другого ступенів (2009). Ми пишаємося тим, що Ви, власне, як гарант освітньо-наукової програми третього рівня вищої освіти зі спеціальності «Політологія», берете активну участь у становленні молодих учених та підготовці науково-педагогічних кадрів для

Ужгородського національного університету. Результати Ваших досліджень служать і служитимуть твердим підґрунтям для розгортання нових наукових пошуків в ім'я таких звершень, що утверджують високий рівень української науки на сучасному етапі її розвитку.

Бажаємо Вам життєвих і творчих радостей, міцного здоров'я та невтомної сили на многая і благая літа!

37 МИКОЛИ ВЕТЕШУ

Доктору історичних наук, доценту кафедри політології, автору багатьох самобутніх праць з історії Закарпаття, що по-новому, без ідеологічної зашореності, трактують наше недавнє минуле...

Живи, трудись, Миколо, і твори!
Історія – то древня територія,
Але коли в нас юні доктори,
То юною стає й сама історія.

Срібноземельці
Срібна Земля. 1999. № 46 (356). 2 грудня

БУЛАТІ ВЕГЕША МИКОЛИ

На Міжгірщині багато
Доблесних імен.
Микола Вегеш там солдатом
На посту з мечем,
Лицарському родоводу
В ньому наратив
Українському народу
Сина народив,

Що пильнує, бачить, чує
Де що те й не те,
Балить словом і бичує,
Що не так мете
У державі та в науці,
Б'є несхибно в ціль,
Сипле кожному падлюці
В хижі очі сіль,
Має нориви святого
Й гострий зір та слух,
Українське серце в нього
І праотчий дух.
Булат у Вегеша Миколи –
Високопробна сталь,
Йому не зраджує ніколи Людяна мораль.

АВТОГРАФ МИКОЛІ ВЕГЕШУ

Моєму дорогому другові Миколі Вегешу, якого завжди ношу в своєму серцю й душі та його світлій родині з побажаннями найщедріших благ всюди завжди в усьому. 24. X. 2022. Автор – Юрій Шип.

(Шип Ю. В., Матій П. П. Нам пісню доля судила: збірка пісень. Ужгород: ТДВ «Патент», 2022).

*ПРОФЕСОРОВІ МИКОЛІ МИКОЛАЙОВИЧУ ВЕГЕШУ
НА ЙОГО ПЕРШЕ СОРОКАРІЧЧЯ*

Історія – учителька життя,
Якщо ти чесний – в ній не збрешеш,
Тим більш, коли вивчає це буття
Шанований всіма професор ВЕГЕШ.

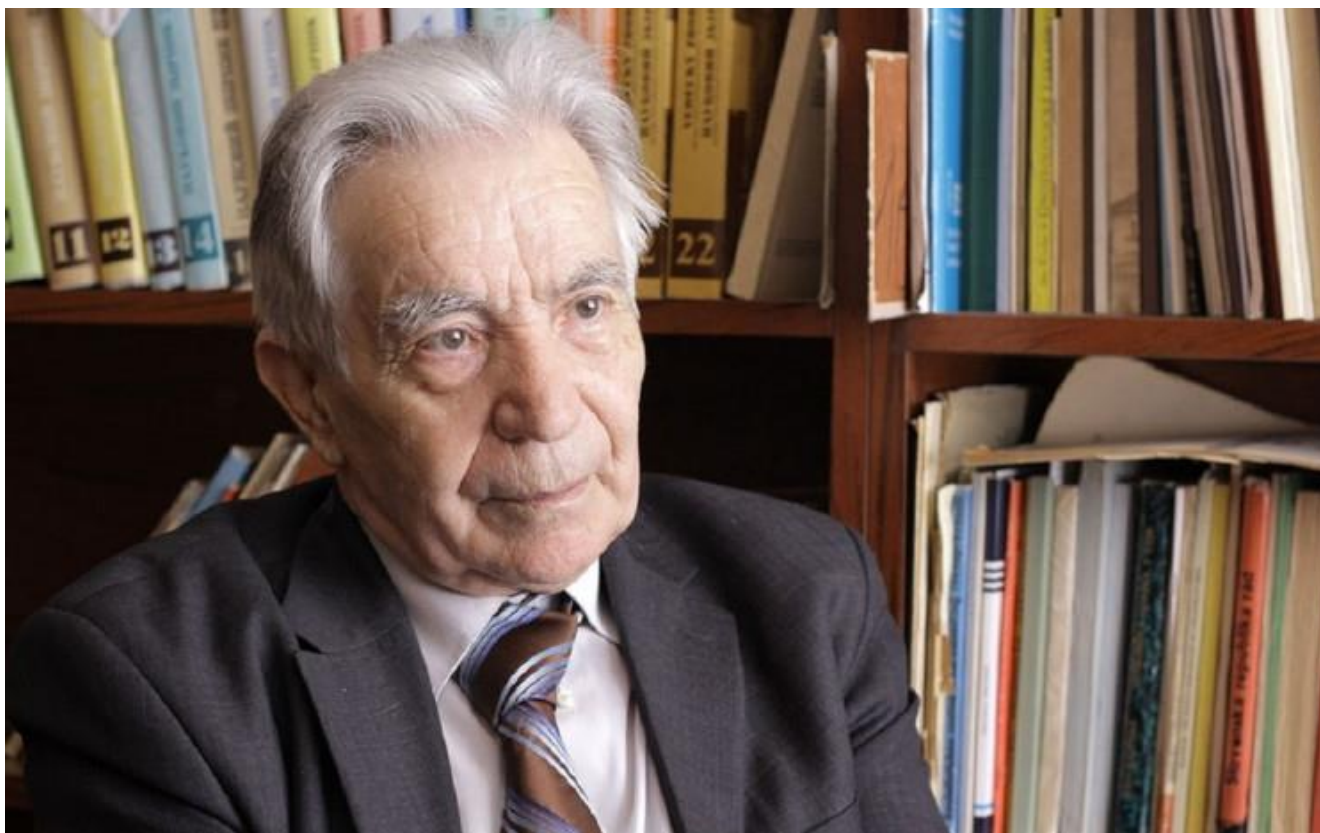
Минуле вивчити й сучасне,
Душею не кривить ніколи,
Вогонь хай творчості не згасне,
Як він горить все у Миколи.

Працює він завжди належно
І хоч держава ще руїна,
Воскресла в працях незалежно
Й Карпатська наша Україна.

Десятки книг, ідей же маса,
Про них усі давно гомонять,
Та творчість не була б так красна,
Якби не була поруч Тоня.

На дереві його багато віт,
Писати він почав відколи.
Здоров'я, щастя, довгих літ
Бажаєм ВЕГЕШУ МИКОЛІ!

Ужгород, 28 листопада 2002 р.

МИКОЛІ ВЕГЕШУ – ЮВІЛЕЙНО

Аби спричинитися до поступу загальноукраїнської справи – для цього досить бути чесним і справжнім трудягою (Микола Вегеш).

Про Вас усюди знають:
В Сиготі, й Братиславі,
І в Пряшівському краю
В Міжгір'ї й Колочаві.

Про Вас усюди чути:
В Карпатах, і у Львові,
Й на берегах Славути...
Щоб були Ви здорові!

Ви славний казарлюга,
Волошинська в Вас дума,
Того прете Ви плуга,
Що Геродот придумав.

У науці стежину
Ви надійно проклали:
Карпатську Україну
із забуття підняли.

На тій стежині-стрічі:
Лук'яненко і Дзюба,
І ті, в кім пам'ять Січі,
Кому Свобода люба.

А поряд ще – підмога:
Дружина й два синочки.
Здоров'я всім від Бога
Й до сто років відстрочки.
І вищі наші чола
й поривання до росту,
Коли Вегеш Микола
В науці робить поступ.

Тож набирайтесь сили
Від бука і ялиці,
Щоб не слабіли жили,
Науці щоб служили
І довго-довго жили!
З роси Вам і водиці!

28 листопада 2002 р. Верховинець Сенько.

МИКОЛА ВЕТЕШУ – 40

Б'є життя нас битами бейсбольними,
Та буває в ньому й золотавий час.
Я скажу рядками Вам футбольними,
Привітаю в День значний для Вас.

Не будьте в офсайді, ідіть лиш в атаку.
Життєвих голів забивайте багато.
І доля-арбітр хай прихильною буде.
І всі хай цінують, що ВЕГЕШі – люди!

Миколі Вегешу, Людині, Науковцю, Любителю спорту і просто Колезі... З нагоди славного ювілею. 28 листопада 2002 р.

ІЗ ЖИТТЄВО-ТВОРЧОЇ БОРОЗНИ МИКОЛИ ВЕГЕША

28 листопада відомому історикові, ученому-карпатознавцю, екскректору УжНУ, професорові кафедри політології і державного управління, членові Національної спілки журналістів України, членові Національної спілки краєзнавців України, лауреатові просвітянської премії імені Августина Волошина, почесному членові закарпатської «Просвіти» Миколі Вегешу виповниться 60 років. До цієї знакової дати народження відомого науковця молода дослідниця, випускниця УжНУ Анна Чаварга підготувала працю «Професор Микола Вегеш: біобібліографічний показчик до 60-річчя від дня народження» (ТОВ «РІК-У», 2022). Це видання про майбутнього ювіляра – об'ємне: містить майже 550 сторінок. Отож про нього сказано різнопланово та багатогранно з погляду творчого та життєвого шляхів.

До уваги читача – наукова, педагогічна та політична діяльність Миколи Миколайовича. Представлено наукові, науково-популярні, навчально-методичні напрацювання автора — монографії, посібники, підручники, статті, рецензії, публікації в газетах, на електронних ресурсах тощо.

Вступну статтю «Професор Микола Вегеш: історик, політик, людина» написав доцент Микола Олашин. Постає знаний історик і очима інших сучасників: письменників Володимира Фединишинця, Дмитра Кешелі, поета Петра Скунця, літературознавців фольклориста та краєзнавця Івана Сенька, критика Миколи Зимомрі, громадської діячки й поетеси Софії Малильо. Вагомо в показчику представлено листування, зокрема з участю Романа Федоріва, Зірки Гренджі-Донської, Івана Дзюби, Миколи Мушинки, Володимира Грабовецького...

Удячний упорядниці, що й урахувала мої публікації (загалом в іменному показчику представлений понад 20 разів), які так чи інакше пов'язані з Миколою Миколайовичем. А всього в списку літератури — понад 3900 позицій! До цього слід додати понад 35 сторінок фотоальбому, більше 20 сторінок цитувань, участь у наукових конференціях, керівництво кандидатськими й докторськими дисертаціями...

Пропоноване видання стане корисним не лише тим, хто безпосередньо цікавиться постаттю М.Вегеша. Це видання адресоване всім, хто так чи інакше хоче доторкнутися до вітчизняної історії.

Сам М.Вегеш якось сказав: «Аби спричинитися до поступу загальноукраїнської справи – для цього досить бути чесним і справжнім трудягою». Таким і постає з пропонованого біобібліографічного показчика майбутній ювіляр. Вітати його наперед не буду, але устами П.Скунця вже скажу: «Живи, трудись, Миколо, і твори!»

Жовтень 2022 р.

ВЕЛЪМИЩАНОВНИЙ МИКОЛО МИКОЛАЙОВИЧУ!

Міжгірський край багатий на таланти –
Така земля, напевно, щедра та –
На них, як небо грецьке на Атлантах,
Тримається науки висота.

Наш іменинник – славний син Міжгір'я,
Пишається Ним вузівська сім'я:
В карпатській історії сузір'я
Вписав Він гідно і своє ім'я.

Він – депутат облради і професор,
Він – ректор-демократ і гуманіст,
І піонер Болонського процесу,
І до реформ Він має смак і хист.
І хобі, й фах – історії глибини,

Та найдорожча серед цих глибин
Для серця – Закарпатська Україна
Й дороговказ – Волошин Августин.

Чекає вдома ректорська родина:
Сини Іван та Ігор – татків рід,
Анастасія, лагідна дружина,
Готує імениннику обід.

А Він? А Він, звичайно, на роботі,
Працює вдень, ще й уночі не спить
В тій Безперервній ректорській турботі...
А студінь в кабінеті бадьорить!

Можливо, десь згадається минуле –
В гуртожитку проведені роки,
Воно вже, ніби сон той, промайнуло,
В стосунках лиш дається узнаки:

Пан ректор до підлеглого й студента
Уважний і прихильний, всі – сім'я,
Хоча Він вхожий і до Президента
Й відстояти уміє власне Я.

Сімнадцять факультетів – всі на Ньому,
Ще ректорат, і господарство теж,
Підтверджує Він формулу знайому:
У віри й поривань немає меж!

Річниця Дня Свободи й особиста
Злилися воедино не дарма,
Святкуємо обидві урочисто –
І навіть відступається зима.

Миколо Миколайовичу! Радо
Вітає Вас на весь Карпатський світ
Згуртована й освічена громада.
Здоров'я! Щастя! Многая Вал літ!

Колектив Ужгородського національного університету
28 листопада 2006 р.

**ВЕЛЬМИШАНОВНИЙ МИКОЛО МИКОЛАЙОВИЧУ!
ШАНОВНА ТРОМАДО РЕКТОРАТІУ!**

Факультет філологічний
Вас вітає з Новоріччям
І бажає Вам з любов'ю
Щастя, радості, здоров'я,
Творчих успіхів щодня,
І зростала щоб платня,
А студенти дружним кроком
У майбутнє йшли щороку,
Рекламуючи по праву
Наукову Вашу славу!

З повагою
декан філологічного факультету Ю. М. Бідзіля

28 грудня 2006 року

МИКОЛА ГНАПЮК

**МИКОЛА ВЕТЕШУ – РЕКТОРУ УЖГОРОДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НА ЧЕСНІЙ 45-РІЧЧЯ**

В Міжгір'ї восени родився,
Гриби збирав, у школі вчився.
Вело його гірське буття
У світ широкий, у життя.
Дитинство юне, босоноге, –
Стежки, тернисті дороги...
На люд дивились його очі,
Читаючи книжки пророчі.
Він твердо вимірив маршрут
Педагогічний Інститут.
Там вчив науки і теорії,
Тягнувсь знаннями до історії.
В середній Синевірській школі,
Шукав учитель щастя долі.
Був асистентом і доцентом,
Деканом став іст. факультету.
Користувався авторитетом.
Зав. кафедри політології
Думи ученого розлогії...
Науки віз важкий тягнув,
Професором і доктором в УжНУ,
Вищої школи Академік,
Слов'янської, Угорської наук,
Американські визнання і премії,
І «За заслуги» Орден (!) щирих рук...
... Людина гідна від природи,
Подяки, шана, нагороди.
Учений муж – громадянин,
Порядний батько – сім'янин.
У світі знаний, як Учитель,
На Закарпатті Просвітитель!
Кляв в УРП і зло й війну,
За Україну (!) бореться в «НСНУ»...
У час коли були в розрусі

В перших рядах – в Народнім Русі.
Що побажати Ювіляру?
Героя Зірку для загалу!
Служить Народу в честі-славі,
Та бути корисним Державі!
Дай, Боже, миру Вам, добра,
З роси води, як хвиль Дніпра.
І хай Міжгірський край лісів,
Ростить таких, як Ви, синів!

P.S. Світи щоранку, світле сонце,
В домівку Вашу, у віконце.
Від друзів, родини й колег, Вам привіт
Здоров'я і щастя, – на МНОГАЯ ЛІТ!
Хай праця во благо Народу, Державі,
Примножить Вам доблесті, честі і слави!

28 листопада 2007 р.
Міжгір'я–Ужгород
Творче громадське об'єднання «Слово і пісня»

МИКОЛА ВЕТЕШУ

У мальовничих чарівних Карпатах,
Де шумують струмочки гірські,
Де гори казкові вміють співати
І мандрують у небо стежки,

Народився майбутній учений,
Ще малим полюбив рідний край,
Думками поринув у сьогодення,
Бурхливих і світлих подій водограй.

Із любов'ю він до України,
У турботах за долю її та права,
І щодень ходу його невпинно
Веде епоха, світла і нова.

Сьогодні він ректор університету,
Дбає за науку, нові відкриття,
Надає йому снаги й авторитету,
Щоб навкруги яснішало життя.

Сорока С. Моїй Святині. Поезії, присвячені університету і бібліотеці. Ужгород: «Видавництво Олександри Гаркуші», 2007. С. 14.

МИКОЛА ВЕТЕШУ – 45

Ось Ви і досягли сорокап'ятки!...
І хоч в душі вже ювілейний щем,
Та знайте, на шляху до п'ятдесятки,
Це тільки репетиція іще.
Тож попри всі вітання й побажання,
Як повний келих на столі стоїть,
Сьогодні в час святковий і... завдання,
Шановний імениннику, прийміть:

По-перше, будьте, як й тепер – чудовим,
Щоб дужі і здорові Ви були,
Щоб справи депутатські й наукові,
Лиш на «відмінно», як до цього, йшли.
В руках, ногах, і органах всіх прочих

Хай буде міць в нічний і денний час,
Щоб скарг, Миколо дорогий, жіночих,
Ні в який орган не пішло на Вас.

Щоб все було о'кей, як і годиться,
З колегами щоб мисль була одна!
У келихах уже вино іскриться –
Прийшла нагода випити до дна –
За Ваші 45! Хай це багатство
Примножується у щасливий час!
Сьогодні наше депутатське братство,
Одноголосно каже так: «За Вас!»
28 листопада 2007 р.

АВТОГРАФ ДЛЯ МИКОЛИ ВЕТЕЩА

Вельмишановному Миколі Миколайовичу, за одне з найперших поздоровлень мене з 85-річчям. Щиро дякую Вам за це та дарую з любов'ю, повагою і найщирішими побажаннями свою збірку поезій. Нехай Бог береже Вас від усього злого, посилає добро, Ваша Софія Малильо. м. Мукачево. 03. 12. 2011.

Малильо Софія. Від Тиси до Дінця: Вибране. Львів, 2009. 220 с.

– Образ Волошина глибоко зворушливий...

– Це ерудит, інтелектуал, науковець, літератор, духовний і політичний діяч європейського рівня. Вивчаючи біографію Президента, я дуже пройнявся його долею, емоційно сприймаючи всі її несподівані повороти, зигзаги, випробування. Оті дві сцени в камері я виписував у себе вдома, в Клячанові, під Ловачкою (назва гори. – М.Ф.), там вирішивши покласти в основу фільму тюремну тяготу Волошина, аби через це розкрити, подати його життєвий шлях. Осінь 2007-го, ніч, світла нема, за вікном – дощ і вихор. А я собі сиджу при гасовій лампі, біля печі. І раптом натурально уявляю, як то було чоловіку за тисячі кілометрів від рідного дому, що творилося в його мужній і вразливій душі. Дітей нема, дружина померла, одні друзі заарештовані або вбиті, другі – зрадили, треті – у бігах, за кордоном, невідомо де. Тобто на батьківщині – суцільні могили й хрести, а ще на чужині щодня – допити, допити, допити. Михайле, мене така охопила депресія, я впав у такий відчай, що опісля три місяці не міг підійти до тих паперів і продовжити: боявся. Це ж така людська трагедія! Волошин – це шекспірівська постать! Ми й нині не доросли до її розуміння і навряд чи колись доростемо.

Я – письменник. І для мене нема ні лівих, ні правих, ні націоналістів, ні сепаратистів – для мене є мій народ зі своїми мріями, помислами, чеснотами й

недоліками. Тому я й підбирав для історичних екскурсів людей різних поглядів, переконань. І не помилився. Микола Вегеш, Сергій Федака, Михайло Алмашій – кожен по-своєму великий, неординарний, неповторний. Колись Іван Маргітич казав мені: «Митре, ми – два пастухи однієї отари. Лиш я стою з одного кінця поля, а ти – з другого. Як я не маю права не прийняти на сповідь блудницю, злодія і не відпустити їм гріхів, так і ти не можеш ділити свій народ, вбивати клин між людьми». Фільм викликав пристойний резонанс: вже за тиждень я дістав безліч схвальних відгуків із усього Закарпаття, мені телефонували з Чехії, Словаччини, Канади. Суть подяк у тому, що картина орієнтована на всіх, її діапазон такий, що й простий чоловік має можливість почерпнути собі щось, і професор.

Дмитро Кешеля. Фрагмент із інтерв'ю Михайлу Феденишинцю.

З ЛИСТІВ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

ЛИСТИ РОМАНА ФЕДОРІВА ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Федорів Роман (1930–2001) – український письменник, лауреат Шевченківської премії, редактор часопису «Дзвін».

№1

27 серпня 1990 р.
м. Львів

Шановний Миколо Миколайовичу!

Прочитав Вашу статтю про А. Волошина. В принципі нам стаття така потрібна, але не в тому вигляді, як Ви її написали. Нас цікавить Волошин як політичний діяч, президент Закарпатської України, розкажіть, власне, про утворення Закарпатської України, Січі, роль у державницькій роботі А. Волошина. У нарисі у Вас є мазок про його популярність в народі, отже його Президентство – це закономірна висота.

Мало Ви розповіли про останні дні А. Волошина. Хто його арештував? Хто видав? Де помер?

Матеріал має мати не більше 20 ст. Викиньте всякі наукові посилання, вступи, історіографію – адже маєте справу не з науковим журналом.

Щиро Ваш Р. Федорів

№2

15 вересня 1990 р.
м. Львів

Шановний пане Миколо!
Матеріал одержав, прочитав. Гарно. Дамо.
Обіймаю – Р. Федорів.

ЛИСТ М. КУХАРЧУК ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

30 травня 1991 р.
м. Київ

Шановний п. Вегеш!

Ваш матеріал редакцію (журналу «Наука і суспільство») зацікавив. Однак необхідно зробити деякі доповнення. Чи не могли б Ви стисло – до 1–1,5 стор. машинопису – розповісти історію Карпатської України (на підтвердження тези про те, що Закарпаття – то Україна, а не якась окремішня «Русинія»); пояснити для широкого читача, хто є русини, і що означає слово «русин»? Дуже бажано проілюструвати статтю картою 1938–39 рр., щоб читач мав конкретну уяву про тодішній адміністративно-територіальний поділ і район описуваних Вами подій. Можливо, у Вас є й ще якісь ілюстрації, то, будь ласка, надішліть. У разі необхідності, ми їх згодом повернемо.

За цих умов плануватимемо матеріал у черговий номер і готуватимемо до публікації.

На все добре.

Редактор відділу М. Кухарчук.

З ЛИСТІВ ЗІРКИ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОЇ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Гренджа-Донська Зірка – Аліса Данилюк (1921–2017) – дочка видатного закарпатського письменника Василя Гренджі-Донського, упоряднича його повного зібрання творів, літературознавець

№1

2 липня 1992 р.
м. Міннеаполіс, США

Дорогий Пане Миколо!

Не мала дотепер нагоди подякувати Вам за всі ті гарні статті, які Ви написали дотепер про батька. Вдячна Вам, як і всім іншим Вашим землякам, що стараєтеся популяризувати ім'я батька.

Ваша стаття «Учень Тараса Шевченка» мені дуже сподобалася і я її вислала була до канадської газети. Я рада, що вони її помістили. Тут залучую копію, щоб Ви мали у своєму архіві.

В цій статті Ви згадуєте про статтю батька з 1922 року «А что хотят они?» Якщо маєте її, то прошу Вас, зробіть мені копію і пришліть, а якщо це неможливо, то переписіть статтю для мене. Буду Вам дуже вдячною. Це є одна із статей, яку я до сьогодні ще не роздобула для архіву. Хотіла б її подати вXIII-му томі. Там же подам і Вашу статтю «Учень...» Цей запланований (позачергово!) том вийде не

раньше кінцем слідуєчого року, аж тоді, як повернуся із Закарпаття. Скорше не маю можливости його видати.

З вдячності за Ваше ласкаве і щире ставлення до пам'яті батька, висилаю Вам його твори, які ще в мене є. На жаль, томів 2, 3, 6 і 7 вже не маю, бо розпродані, але інші вишлю. Будуть їхати морською поштою, то вони зайдуть до Вас певно десь кінцем року. Прошу, дайте знати, як їх одержите.

Тішуся наперед, що на другий рік, як поїду з візитою на Закарпаття, зможу і з Вами познайомитися особисто і подякувати Вам ще раз за все.

Сердечно Вас вітаю і бажаю дальших успіхів у Вашій праці.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№2

31 серпня 1992 р.

Дорогий Пане Миколо!

Ваш лист із 17-го серпня прийшов до мене два дні тому, разом із газетами, які Ви долучили. Щиро дякую, що написали. Дотепер я від Вас не одержала ніякого листа. З моїм листом з дня 2-го липня я вислала Вам копію Вашої статті «Учень Тараса Шевченка», яка появилася в канадській газеті, але не маю відомости від Вас, чи Ви її одержали. В тому ж листі я висловила Вам свою щиросердечну подяку за Ваші гарні статті, які Ви дотепер написали про батька, а тут, тепер, ще раз висловлюю Вам подяку за них.

З Вашою статтею про батька «Галичани на Закарпатті» я ознайомлена і вже підготувала її до друку в 13-ий том. Однак мушу Вам сказати, що видання того тому дещо затримається, бо в мене вже всі мої фінанси вичерпалися, і я не змогла б заплатити в цей час за друк. Мушу зачекати, поки звідкись роздобуду гроші. Зараз стараюся зібрати якісь гроші на дорогу на Закарпаття на другий рік, тому мушу зачекати з виданням наступного тому.

Не знаю, чи Вам відомо, що цю Вашу статтю передрукували і в газеті «Україна і світ», яка виходить в Торонті (день появи 26.11.1992, ч.8, ст.8). Думаю, що це газета, а не журнал, але напевно не знаю, бо з цим виданням не обізнана.

Якщо для Вашої дисертації друк у журналі допоможе, то я можу цю статтю вислати до лондонського журналу «Визвольний шлях» і до «Літопису Бойківщини» (виходить раз у 6 місяців). Є ще тут журнал «Сучасність», який вже «одною ногою» є в Україні і з ним не маю ніяких зв'язків. Можу спробувати вислати і до журналу «Самостійна Україна» (Торонто/Чикаго), однак і там зв'язків не маю (а зв'язки, очевидно, важні, бо скорше можуть помістити...). Ніякого запевнення Вам не можу дати, що Вашу статтю помістять, але якщо появиться, то зараз Вас повідомлю. В

найгіршому випадку прийдеться Вам зачекати, поки вона появиться в 13-му томі, що буде щойно десь за два роки.

В листі з 2-го липня я згадувала, що вишлю Вам внедовзі видання батька. До цього часу я ще їх не вислала. З огляду на те, що пересилка книжок дешевша, як висилати їх на одну адресу, я тепер почала їх висилати на адресу моєї родини, яка їх буде зберігати, поки я приїду на другий рік. Тоді я Вам особисто передам цілу серію книжок. Це мені заощадить багато грошей, тому надіюся, що не будете мати нічого проти того, як одержите книжки з таким спізненням.

Ще раз дякую, що написали до мене. Сердечно Вас вітаю і прошу, напишіть знову колись.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№3

3 жовтня 1992 р.

Дорогий Пане Миколо!

Дякую Вам за листа з 14-го серпня. Дістала його кілька днів тому. Тішуся, що написали. Бачу однак з Вашого листа, що Ви ще не одержали мого листа з 31-го серпня. Та він в дорозі, колись «дочимчикує» до Вас. Я наравду вдячна Вам, що так багато часу і праці присвячуєте моєму батькові. Як Ваша брошура про батька появиться, то відложіть для мене один примірник. Я надіюся, що заки приїду на другий рік, то вона побачить світ, і тоді зможу її від Вас дістати.

Щиро вдячна Вам за Ваші старання дістати для мене статтю батька «А что хотят они?» Якщо Музей має ксероксову машину (машину до копіювання, то зробіть мені так копію. Мені не хочеться Вас просити тратити багато часу з переписуванням статті рукою чи машинкою. Музей газету Вам напевно не дасть, але може він сам зможе зробити фотокопію. Я радо заплачу за фотографування статті.

Як згадала в листі з 31-го серпня (простіть, що повторюю те саме, але це на випадок, якби Ви того листа не одержали), Вашу статтю «Галичани на Закарпатті» я подам у 13-му томі, як прийде час. Також вислала її до журналу в Лондон і вже маю від них відповідь, що в котромусь числі її помістять. Як появиться, то вишлю Вам фотокопію. До інших журналів тоді вже не буду звертатися.

Що торкається 13-го тому, то я також переконалася, що таки треба буде його видати, бо матеріяли вже назбиралися. Не тільки матеріяли про батька, але ще і його твори (от, наприклад, і стаття, яку Ви пришлете), та цінні додатки до бібліографії, які вже не попали до 12-го тому. Хто знає, чи ще не назбираю матеріялів і на 14-ий том – а збирати буду завжди, бо я певна, що ще багато матеріялів можна б знайти.

Згадала я в своєму останньому листі до Вас і про те, що віднайшла дешевший спосіб висилання книжок до Закарпаття, але їх висилати треба на одну адресу. Тому я рішила висилати книжки потрохи до своєї родини. Одна посилка вже є в дорозі. З тої посилки зможете одержати серію книжок батька, але прийдеться Вам поїхати до мого стрийка Івана у Виноградів, бо книжки посилаю до нього. Я його повідомлю про те, що одну серію (томи 1, 4, 5, 8, 9, 10, 11 і 12 – на жаль, решта томів не маю, бо розпродані) може передати Вам як мій дарунок. Його адреса: Іван Гренджа, 295540, м. Виноградів, Ломоносова 9. Думаю, що посилка повинна прибути до нього десь у грудні або в січні, а може й скорше. Так виглядає, що пакунки їдуть морем біля 3-4 місяці, а я вислала його в серпні.

Дайте знати, чи одержали мої листи. Сердечно Вас вітаю і прошу, при нагоді вітайте від мене і мистця Михайла Беленя. Тішуся вже наперед, що всіх Вас зможу особисто пізнати на другий рік.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№4

14 жовтня 1992 р.

Дорогий Пане Миколо!

Ваш лист (рекомандо) з 1-го квітня добрався до мене кілька днів тому. Видно, чи посилати рекомандо чи звичайною летунською поштою все одно: він або прийде за 13-18 днів, або за кілька місяців. Лист від Анталовського, наприклад, прибув також недавно, а писаний перед Великоднем! Людину просто аж жах бере. Невже ніколи ситуація не зміниться?!

Дякую, що подали список своїх публікацій. Перевіривши їх, бачу, що в більшості вони в мене є. Не маю тільки «Бути пам'ятнику поету» (замітка), Рад. Верх., 8 лютого, 92 та «Наш край назавжди залишиться українським», Наука і суспільство, ч.12, 1991.

Я Вам щиро вдячна, що Ви стараєтеся поміщувати Ваші статті про батька і в українських виданнях поза Закарпаттям. Мені дуже хотілося б, щоб про нього знали по цілій Україні. Я певна, що Ваша книжка «А.Волошин і К.У.» в цьому багато допоможе. Дякую Вам наперед за примірник. Якщо книжка не появиться цього року, то не висилайте мені поштою, бо на другий рік десь у серпні/вересні буду на Закарпатті. Тоді переберу від Вас.

При нагоді напишіть мені, чи Ви споріднені з родиною Вегешів у Міжгір'ї? Сестра моєї нерідної мами Анця була заміж за Вегешом. Його не пам'ятаю, вона в 1930-их роках, коли я її запізнала, вже була вдовою, пам'ятаю тільки її двох (тоді ще малих) дітей – Петра та Марійку. Може ми є собі далека рідня?

Як я Вам згадувала в попередньому листі, з книжок, які висилаю тепер до стрийка, у Виноградів, зможете собі взяти одну серію. Про це вже я стрийкові написала і подала йому Вашу адресу у Синевирі, щоб Вас повідомив, що вже книжки у нього. Пересилка книжок в цей спосіб для мене дешевша. Прошу, зголосіться до нього і заберіть книжки. Він їх Вам висилати не буде бо вже старенький, і я не хочу його тим турбувати. Книжки однак ще все в дорозі – думаю, що раніше як в грудні вони туди не зайдуть.

Сердечно Вас вітаю і бажаю всього добра. Пишіть знову, як зможете і час дозволить.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№5

15 грудня 1992 р.

Дорогий Пане Миколо!

Ваш лист прибув до мене тиждень тому, їхав всього 10 днів – це добре, може нарешті та пошта вже буде рухатися краще. Дякую за нову адресу.

Вашу статтю у «Визвольному шляху» я ще не бачила. Як появиться, то вишлю Вам обов'язково копію. Нижче подаю Вам адресу редакції. Недавно довідалася, що редакція думає перенести журнал на Україну – куди і коли, мені невідомо.

Дякую Вам за збірник пам'яті Панькевича. Поки що його не одержала, але буду дуже рада бачити його. Буду вдячна Вам і за дальші Ваші видання. З цікавістю буду чекати на Вашу доповідь про батька. Вона зможе увійти з часом і до 13-го тому. Матеріалів для того тому вже маю багато, тепер треба тільки гроші зібрати, щоб його видати...

П.Федака вже мені написав про те, що я стала почесним членом обласного т-ва «Просвіти». Це, очевидно, велика честь для мене і я йому і Раді Т-ва вдячна, що так мене відзначили.

В попередньому листі я згадувала Вам, що висилаю книжки батька до свого стрийка в Виноградів. Чую, що вже деякі книжки до нього добралися, тому можете з ним сконтактуватися і перебрати серію книжок. Я його про те вже повідомила. Тільки прошу до нього заїхати і забрати книжки, бо він – старша людина і я не хочу його турбувати ношенням чи пересилкою книжок. Одержите томи 1, 4, 5, 8, 9, 10, 11 і 12. Решта томів вже розпродані, тому не могла їх вислати. Може з часом, як десь «зродяться» гроші в моїй кишені, то перевидам їх.

З нагоди свят Різдва Христового і Нового Року сердечно вітаю Вас і бажаю багато добра і найкращих успіхів у новому році. Буду Вам вдячна за дальші листи.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№6

28 липня 1993 р.

Дорогий Пане Миколо!

Дякую щиро за посилку газет та Вашої цінної книжки. Одержала все в порядку. Вітаю Вас щиро з виданням Вашої праці. Сердечно вітаю також і п. Задорожного. Дуже рада, що Ви опрацювали цю тему і так вже більше людей ознайомиться з цією частиною нашої історії.

Надіюся, що як буду в Ужгороді, то зможу і з Вами зустрінутися. Точно не знаю, в які дні там буду. Будемо мати всього дев'ять днів для побуту, то ж з часом нам буде дуже сучупо. На Закарпатті будемо в середині вересня, і затримаємося у стрійка Івана. А вже там побачимо, як буде можливо (і коли) розіжджати.

Сердечно Вас вітаю і тішуся на нашу зустріч.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№7

12 листопада 1993 р.

Дорогий Пане Миколо!

Як бачите, «Визвольний шлях» в Лондоні нарешті видрукував Вашу статтю «Галичани на Закарпатті». Залучую тут Вам копію. Також залучую копію статті «Полковник М.Колодзінський-Гузар», яка напевно також Вашого авторства. Це певно Ви вислали до редакції безпосередньо. Тішуся, що помістили Вашу статтю про батька, я вже думала, що вони її десь згубили. Це якраз рік тому, що я їм вислала цей матеріал. Дайте знати, як одержите матеріали.

Хочу Вам тут подякувати, що Ви прибули до Міжгір'я, щоб мене зустрінути. Я дуже рада, що Ви це зробили, бо інакше напевно я не мала б була змоги з Вами зустрінутися. Мій одностенний побут в Ужгороді не дав мені змоги з ніким зустрінутися, крім Павла Федаки, якого «зловили» в замку. Часу в нас було дуже мало і я навіть не мала нагоди хоч телефонічно сконтактуватися з людьми, яких

хотіла побачити. Та це частинно моя вина, бо я не подумала про те, щоб зарезервувати хоч 2-3 дні на побут в Ужгороді, але при умовах, в яких ми були, це було просто неможливо. Ми мали всього 8 1/2 днів, які могли провести на Закарпатті (решта днів зужили на дорогу туди й назад...) і так з тої «широкої» програми, яку я задумала, виконали всього може половину.

Але найважливіше, що вдалося мені показати Закарпаття синові, який ще ніколи там не був, і обзнайомити його з родиною. Для мене зустріч з родиною була дуже глибоко емоційною і я ще довго після приїзду додому не могла до себе прийти. Якби так булотрохи більше тих «зелених» в банку, то я би їздила на Закарпаття кожного літа, а сяк... немає ради, можу побувати там тільки в думках...

Сердечно Вас вітаю і дякую Вам ще раз, що дали мені нагоду з Вами особисто заізнатися.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№8

12 листопада 1994 р.

Дорогий Пане Миколо!

Вашого листа з 13-го жовтня одержала на днях. Глибоко вдячна Вам за гарну статтю, яку написали про батька. Вишлю її кудись і як появиться, то напевно вишлю Вам копію.

Тішуся, що й «Ужгородський університет» надрукує Вашу статтю про батька. Я Вам дуже зобов'язана за те, що так щиро пропагуєте ім'я батька всюди.

Приємно було мені познайомитися з Вами особисто минулого року. Я привезла з собою прекрасні спогади з Закарпаття тільки дуже жалію, що ми не могли побувати там довше. Дев'ять днів закороткий час на те, щоб привітатися з рідною землею після 54-ох років... Та, може Бог допоможе і зможу знову в котромусь році поїхати, може тим разом вже на довший час.

Сердечно Вас вітаю і бажаю дальших добрих успіхів у Вашій праці, і ще раз спасибі Вам за все.

Ваша Зірка Гренджа-Донська

№9

грудень, 1994 р.

Дорогий Пане Миколо!

Сердечно вітаю Вас зі святами Різдва Христового і бажаю Вам всього найкращого в Новому Році.

Залучую тут п'ять фотографій для Вас з нашої поїздки минулого року. Дуже довго «родилися» ці фотографії, але я щаслива, що нарешті вони є.

Дякую Вам ще раз за Вашу гарну статтю, яку Ви написали про батька. Я вислала її до Києва до «Літературної України» та до газети в Детройт, США. Відомостей ще не маю, чи помістили і коли. Обов'язково вишлю Вам копії, як появляться друком.

Вітаю Вас щиро, Ваша Зірка Гренджа-Донська

№10

30 січня 1996 р.

Дорогий Пане Миколо!

Ваш лист з 1-го грудня 1994 року попав мені в руки сьогодні. Десь він був закинувся між газетами і я щойно сьогодні усвідомила собі, що я на нього Вам не відписала. Дуже прошу Вашого вибачення.

Всі чотири газети, про які згадуєте в листі, які помістили Ваші статті про батька з приводу 20-ої річниці смерті батька, я одержала. Сердечно Вам дякую за них і спеціально вдячна Вам, що потрудилися їх написати.

Надіюся, що конференція, про яку згадуєте в листі, пройшла в грудні 1994 року добре. Якщо в міжчасі появилися якісь друковані матеріяли, то я дуже прошу Вас подати мені дані (видання, назва, місце, час, сторінки і т.д.), щоб я могла все це завести в бібліографію, щоб її доповнити. Не знаю, чи ці доповнення зможу ще якось видати, але зібрати все докупити мушу. Що з ними зроблю далі, то буде видно. Зібралось вже в мене досить багато додаткових матеріялів про батька (включно з Вашими чотирма статтями, які Ви мені прислали) і я хотіла б зробити з них збірник, – цих матеріялів вже вистарчило б і на 13-ий і на 14-ий том. Чи я це все видам, то інша справа, бо грошей в мене вже немає, але зроблю з них хоч кілька фотокопій і передам родині в архів.

Я до сьогодні не знаю, чи Ви одержали тих п'ять фотографій з нашої поїздки, які я Вам вислала з різдвяною карткою в грудні 1994 року. Дайте, прошу, знати. Було б мені дуже жаль, якби вони пропали. Деякі люди, яким порозсилала поштою, їх не дістали, інші дістали.

Дуже хотіла б приїхати на Закарпаття ще раз, може на другий рік, щоб разом з родиною відзначити 100-річчя батька. Ще не знаю, чи ці пляни здійсняться. Багато залежить від сина Марка, який дуже в'язаний своєю працею і йому важко ще сказати, як уложаться його справи. Я не думаю, що сама поїду, бо моє здоров'я з року на рік гіршає і боюся на таку довгу і тяжку дорогу вибиратися. Та побачимо, як вийде. Протягом цього року напевно все виясниться.

Ще раз сердечно Вам вдячна за Ваші старання пропагувати ім'я батька і за всю Вашу працю для нашого Закарпаття. Нехай Господь допомагає Вам і надалі.

Щиро вітаю Вас, Ваша Зірка Гренджа-Донська.

№11

10 травня 1996 р.

Дорогий Пане Миколо!

Ваш пакунок з матеріалами датований 20-го лютого я дістала і сердечно дякую Вам за них. Простіть, що щойно тепер відписую Вам, але і хвороба і праця з писанками перед Великоднем затримали мене і моя кореспонденція на тому дуже потерпіла.

Дістала все в порядку, що Ви вислали: і газети, і «У вінок шани...», і «Тези доповідей...» і програму першої наукової конференції, як теж і брошурку В.Турияниці «Міфи...». Прошу передати йому мою щирю подяку за все. Всі ці матеріали використаю в наступних томах творів батька, які думаю зібрати (це 13-ий, і 14-и- том, а може прийдеться підготувати й 15-ий...). Правда, з виданням буду мусіти зачекати, бо вже фінансів на це в мене немає, але зате зберу все до купи, щоб не валялося все окремо. Дуже-дуже вдячна Вам всім при університеті, що провадите досліді у зв'язку з батьком і друкуєте про нього.

Хочу надіятися, що вдасться мені приїхати на Закарпаття на другий рік, але це поки що тільки надії... Не знаю, чи моє здоров'я дозволить мені їхати, може тільки син поїде, може... не знаю, ще побачимо.

Сердечно Вас вітаю і бажаю дальших добрих успіхів у Вашій праці.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№12

23 червня 1997 р.

Шановний Пане Миколо!

Простіть, що так довго не відзивалася, але я тяжко перехворіла своєю простудою, яку набрала під час побуту на Закарпатті. Приємно було з Вами знову бачитися. Мені тільки жаль, що ми не мали змоги з собою поговорити довше.

Я згадувала Вам, що Ваша стаття появилася в одній з наших газет тут. То ж посилаю її Вам тут у фотокопії. Як бачите, вона появилася в нашій «Америці» ще в лютому. У зв'язку з батьковим 100-річчям я вибрала кілька статей з архіву різних авторів Закарпаття, щоб порозсилати до газет нашої діаспори, і між ними я підбрала і цю Вашу статтю «Кривава казка». Хотілося мені бачити згадки про батька і на заході, а тому, що знаю, що ніхто не догадається тут написати щось про нього, то я рішила сама порозсилати статті. Зробила це ще в грудні та початком січня. Я знаю, що Ви її написали не в 100-річчя батька, а багато раніше, але текстом вона мені підходила, то, з Вашим додатковим дозволом, я її використала. Вона дуже гарно написана і я Вам дякую за неї.

Ми щасливо вернулися додому, хоч, як я згадала вище, після приїзду я пролежала добрих два тижні. Рентген легенів показав, що я набралася запалення бронхів, що мене мучило досить довго.

Після відїзду із Закарпаття ми ще вступили до Братислави, де 4-го травня також відбулося святкування завдяки послові Павличкові. Та про це Ви певно вже читали в пресі. Я безмежно вдячна нашому послові, що постарався про новий прекрасний пам'ятник на могилу батька. Як дістану копії фотографій від Марка, які зробив під час нашого побуту, то вишлю і Вам кілька.

Сердечно Вас вітаю і бажаю Вам всього добра і дальших добрих успіхів у Вашій праці.

Щиро Ваша Зірка Гренджа-Донська

№13

8 серпня 2000 р.

Дорогий Пане Миколо!

Вашу посилку – книжку і Вашу карточку – дістала і щиро-сердечно дякую Вам за неї. Була дуже приємно заскочена, бо не сподівалася побачити нову книжку про батька. Дякую Вам з глибини серця за Ваші турботи і старання обзнайомити все

більше й більше наш народ з батьком. Я рада і щиро задоволена, що могла Вам дати матеріали в дванадцятитомнику для досліджування життя і творчості людини, яка дала так багато з себе для свого народу.

Прошу передати мою глибоку поляку і співавторові книжки, п. Горват – на жаль, її адреси не маю.

З великою приємністю читала Вашу карточку про Ваші професійні досягнення, – докторат і звання професора. Сердечно гратулюю Вам і бажаю Вам ще й дальших успіхів у Вашій праці.

За мою спізнену відповідь прошу Вашого вибачення. В мене було багато проблем в цих останніх місяцях, включно з хворобами, пораненням руки та операцією ока, не говорячи вже про ревматизм, який мене стало дуже мучить. Як кажуть «старість – не радість» і в цьому є багато правди.

Надіюся, що цей лист щасливо допливе до Вас. Не подали Ви мені свій індекс в адресі, то я вжила індекс двоюрідного брата Володі Гренджі, який також живе в Ужгороді. Може і Ви маєте той самий індекс.

Щиро Вам дякую ще раз за все, що робите для батька. Нехай Господь дасть Вам сили, охоти і бажання і далі робити цю працю.

Зі щирим привітом Ваша вдячна Зірка Гренджа-Донська

№14

26 лютого 2001 р.

Дорогий Пане Докторе!

Сердечно вдячна Вам за Вашу милу картку, яку Ви мені прислали і за газету з Вашою статтею про мене. Направду, було мені дуже приємно дістати вістку від Вас. Простіть, що зі спізненням відписую Вам, але я маю проблему зі здоров'ям і так багато годин в день проходить так, що не в силі нічого зробити. В мене тяжкий артрит (рід ревматизму) імені тільки тоді легше, як лежу і вигріваю свої кости... Нажаль, на це немає ніякого ліку і так мушу з тим жити. Правда, є дні, коли мені легше, особливо літом, але тепер, в зимі, коли тяжкі морози в нас, то дійсно життя робиться немиле.

Дуже дякую Вам за таку гарну велику статтю, яку Ви написали про мене. Дуже подрібно Ви написали і я була зворушена усім, що Ви написали і тим, що газета «СЗ» присвятила мені аж більше половини сторінки. Прошу Вас тільки виправити одну річ у тексті (це так, на майбутнє): Гімназійну матуру я склала не в Будапешті в 1939 році, а в Хусті, вже за мадярської окупації, і 13 днів після матури мене мама забрала з собою до Будапешту. Там я прожила з родиною до грудня 1944 року, коли разом з мамою поїхали на захід, бо советський фронт зближався до Будапешту. Ще

одну річ прошу виправити: В Міннеаполісі я не закінчила курси внутрішньої декорації, а тільки відвідала кілька семестрів, бо із-за фінансових труднощів мусіла ці студії перервати. Як прийдеться колись Вам знову щось про мене згадати, то прошу ці дві речі виправити – інакше все дуже гарно і правильно написано.

Я часто згадую свої дві подорожі додому і мені завжди сльози пхаються в очі... Мені дуже бракує моя родина, і як почну думати про те, що я пройшла за тих кілька тижнів в 1993 році і в 1997 році, то на правду серце стискається дуже. На жаль, ще раз їхати мені додому було б дуже тяжко, бо з року в рік мій артрит мене більше болить і так тяжко ходити, тяжко рухатися, – то немає сенсу мені кудись «рипатися»...

Повірте мені, що я з страхом думаю про свої роки (була б ніколи не думала, що доживу до цього віку), бо маю ще так багато дечого зробити, а дні летять одні за одним дуже скоро і я не встигаю. І це мене найбільше турбує. Якщо не зможу всього докінчити, то певно буду дуже неспокійно лежати в своїй труні...

Ще раз дякую Вам за Ваші добрі побажання, за те, що і Ви стараєтеся своєю працею повернути ім'я батька нашому народові і за те, що Ви його так шануєте як і я. Нехай Господь дасть Вам ще багато років прожити у здоров'ї і досягнути ще більших успіхів у праці.

Сердечно Вас вітаю, Ваша Зірка Гренджа-Донська

ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА ГРАБОВЕЦЬКОГО ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Грабовецький Володимир (1928–2017) – український вчений, доктор історичних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, найвідоміший дослідник Олекси Довбуша і карпатських опришків, один із вчителів Миколи Вегеша

№1

19 вересня 1998 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Щиро поздоровляю тебе, першого нашого колишнього студента із захистом докторської дисертації. Радію, що наша Прикарпатська історична школа так успішно росте.

Я вислав оригінал рецензії в Інститут історії України НАН України по місцю захисту на ім'я Вченого секретаря п. Н. А. Шип. Другий примірник висилаю Вам в Ужгород.

Я далі хворію і покращення не видно, але добре що росте така зміна талановитих учнів Alma mater Прикарпатського університету.

Щастя тобі в захисті. 24 вересня буде проходити в нашому університеті вшанування мого ювілею, жаль що ти не будеш.

З повагою твій вчитель В. В. Грабовецький.

№ 2

Вересень 2000 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Дуже прошу по можливості приїхати на наукову конференцію. Ти виступаєш на пленарному засіданні. Доповідь «Олекса Довбуш на Закарпатті», або щось інше про опришків і Довбуша.

При нагоді на конференції я тобі вручу Диплом почесного члена музею Довбуша. Пам'ятай про 19 жовтня 2000 р.

Вчитель В. Грабовецький.

№ 3

2 листопада 2000 р.
м. Івано-Франківськ

Шановний Миколо!

У нас проходила конференція, присвячена 300-річчю уродин Олекси Довбуша і я включив твою доповідь. Але ми спішили і я кілька раз дзвонив, але не міг додзвонитися.

До тебе приїде мій учень Волощук Мирослав – колишній наш студент, а зараз аспірант. Зараз він поступив в аспірантуру. Дуже прошу допомогти йому по темі дисертації.

Бажаю всього доброго. Володимир Грабовецький.

№ 4

5 вересня 2001 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий п. Миколо!

Регіональна науково-теоретична конференція, присвячена 350-річчю Берестецької битви відбудеться 20 вересня 2001 року у конференц-залі Івано-Франківської облдержадміністрації об 11 год. Дуже прошу приїхати і виступити з доповіддю на тему: «Берестецька битва в оцінці Михайла Грушевського – патріарха української національної історіографії». Ці матеріали можна знайти в IX-I томі «Історії України-Руси». С. 273-308.

Дуже прошу прибути.

З прикарпатським поклоном В. Грабовецький.

№ 5

12 липня 2002 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Надсилаю Тобі примірник моєї книги «Ілюстрована історія Прикарпаття» Т. 1. Широ дякую за передмогу до книги. Уважно прочитай і скажи своє слово. Так склалося у моїй Прикарпатській історичній школі, що всі мої аспіранти, магістранти досліджують тільки історію Галичини ХІХ-ХХ ст., бо не знають іноземних мов – старопольської, німецької (готичної), на яких велися діловодні документи часів Речі Посполитої і Австро-Угорщини, коли вони панували в цьому краї.

Це поки-що єдина книга про історію Прикарпаття минулих віків. Я намагався охопити літопис Прикарпатського краю з найдавніших часів до середини ХVІІ століття.

Другий том, який я готую до друку, охопить період історії Прикарпаття другої половини ХVІІ-ХVІІІ століть. Також хочу ілюструвати картами, схемами, автентичними документами та ілюстраціями картин відомих художників, граверів.

Але це поки що мрії, бо літа минають, а я поважнію і хворію. Проте радий, що після мене такі талановиті учні як ти зможуть продовжувати досліджувати історію Галичини, чи Закарпаття і Буковини.

Якби була можливість, то бажано підготувати і надрукувати хоч би в газеті маленьку рецензію на цю книгу і підкреслити, що такі кількатомні видання бажано друкувати у інших регіонах України.

Відпиши мені як працюєш над запланованими темами? Цікаво, як живе і працює проф. В. Задорожний. Щось про нього не чути, по телефону він говорив, що вже на завідує кафедрою, бо відтиснули його молоді.

Миколо! У вересні, як ми доживемо, я запланував провести чергову регіональну науково-теоретичну конференцію, присвячену 350-річчю битви під Батогом Богдана Хмельницького. Я запланував тему твого виступу «Битва під Батогом в оцінці Михайла Грушевського і Івана Крип'якевича». Як розумію, ти під час нашої розмови по телефону погодився. Прошу тебе не підведи мене, бо тоді, коли ти мав виступати з нагоди 350-річчя битви під Берестечком, не зміг з поважних причин приїхати. Я тоді приготував для Тебе диплом почесного члена наукової ради музею Олекси Довбуша. Диплом пишній і чекає на тебе у вересні цього року. Крім цього до диплому додається з дарчим підписом пишне видання «Ой, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький» – історія найстарішої балади про легендарного героя. Все це буде Тобі вручено урочисто перед учасниками конференції. Дату проведення повідомлю пізніше, можливо вишлю запрошення. Напиши чи отримав мою книгу. Ось і все.

З Прикарпатським поклоном В. Грабовецький.

№ 6

14 травня 2003 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Згідно нашої домовленості надсилаю Тобі список опублікованих моїх праць за 1953-2003 роки. Вони друкувалися у книзі на пошану мого 70-річчя, тепер я доробив те, що друкувалося пізніше до 2003 року. Але я дещо змінив структуру бібліографії. Спочатку подав «монографії», пізніше «окремі видання», в кінці подав статті. Те, що було в старій бібліографії, щоб не повторятися, я викреслив. Прошу тебе подай за своєю нумерологією так, як воно є за хронологією років.

Даю відзиви на мене, опубліковані в різних виданнях, а також захищені під моїм керівництвом кандидатські дисертації. Якщо будеш мати можливість, то опублікуй все що надсилаю. Варто дати, що я удостоївся звання Почесного громадянина 8 населених пунктів Прикарпаття, це єдиний випадок серед істориків України.

Щось холодно у нашому Прикарпатському університеті ставляться до мого ювілею. Ще крім Миколи Васильовича ніхто з ректорату не став зі мною говорити. А я так багато зробив для університету. Єдиним моїм в цій справі став ти, мій учень, і я тобі щиро вдячний і не забуду ніколи. Мабуть, як ти не видаш моєї бібліографії з твоєю передмовою, яку можна видати в «Carpatica», то ніхто нічого не зробить. Як виходить, крім тебе не вдячні деякі мої вихованці.

І ще дуже тебе прошу по можливості вислати мені ще хоч 5-6 примірників «Carpatica» для посилення в світові бібліотеки.

Безконечно тобі вдячний. Твій Володимир Грабовецький.

P.S. Якщо будеш уважати дати котрийсь із цих портретів до бібліографії, то прошу їх використати. Будь ласка повідом, чи отримав мою бандероль.

№ 7

31 травня 2003 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Згідно нашої домовленості надсилаю решта матеріалів до підготовки тобою до друку матеріалів.

Шановний і найдорожчий мій учню, знаю, що то нелегко надрукувати, але цим відчуваю щире твоє ставлення до свого вчителя. Цього добра я ніколи не забуду в своєму житті.

Тут висилаю тобі три блоки матеріалів. Перше – листування. Вибери на свій погляд, що важливе і дай на початку попередній огляд змісту цього листування. Другі матеріали – це спогади побратимів і учнів про мою скромну працю. Здається, я щось передав тобі раніше, можливо повторюсь. Третє – це спогади про

незабутніх. Мені здається, що я про свого прославленого вчителя тобі дав. Якщо можна то видай їх, бо варто про це згадати. В кінці надсилаю тобі фотографії, їх можна подати в місцях тексту на твій погляд.

Тепер здається, що ти єдиний зможеш мене вшанувати з нагоди 75-річчя, бо тут щось затримується у нас і багато робить зависть. А що мені завидувати, вони, ці мої «друзі», ніколи не досягнуть того, що я зробив за півстоліття. А що варті мої здобутки, то скажуть наші нащадки по науці.

Дуже прошу повідомити мене листовно чи отримав мої матеріали.

Дорогий Миколо! З глибокою подякою за все, що зробив ти для свого вчителя. Не забуду. Володимир Грабовецький.

P.S. Пишу коряво, бо рука дуже болить, не знаю з чого.

№ 8

2003 р.

м. Івано-Франківськ

Вельмишановний Миколо Миколайовичу!

24 липня 2003 р. виповниться 75 років відомому історику України, педагогу і громадському діячу, академіку АН вищої школи України, доктору історичних наук, професору, заслуженому діячеві науки і техніки України, завідувачу кафедри історії України Прикарпатського університету імені Василя Стефаника Володимирі Васильовичу Грабовецькому.

З нагоди цієї дати університет планує видання ювілейного збірника на пошану визначного вченого. Запрошуємо Вас взяти участь у цьому збірнику, написати статтю про співпрацю з В. В. Грабовецьким, про відомі сторінки його життя і творчості (до 15 травня).

Редакційний комітет

№ 9

9 березня 2003 р.

м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Щось довго не маю відомостей від Тебе з Твоєї Alma-Mater – Ужгородського національного університету. Як ти живеш і працюєш, чи наступають заздрісники, завидуючи твоїм науковим успіхам.

Щодо мене, то я вступив у своє 75-річчя нелегкого життя. Хворію, але ще працюю і щасливий, що маю таких учнів, як ти, які так багато роблять в науці.

Що робить наш друг Володимир Задорожний і чи то правда що помер Іван Гранчак. Напиши про все.

Миколо! Якщо ти мав би охоту, то напиши спогади про мене на кілька сторінок. Наше університетське керівництво планує видати книгу на мою пошану з

нагоди 75-річчя. А ти мій дорогий і неперевершений учень і знаєш як ми намагались в нелегких умовах тоталітарної системи прищепити любов до нашої минулої слави.

Не знаю чи доживу до липня, дня мого народження, але вірю, що такі мої учні як ти, завжди згадають мене добрим словом, бо я справді хотів бачити їх перспектив на майбутнє.

Ось і все, що хотів написати і попросити тебе. З гордістю і повагою до тебе. Твій вчитель Володимир Грабовецький.

P.S. Якщо відважишся написати спогади, то чим скоріше вишли на мою адресу.

№ 10

15 вересня 2003 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Вибач, що звертаюся до Тебе цим листом і великим проханням.

Я у серпні важко захворів. У мене почалася сильна горячка, 39-40 градусів, я весь горів. Лікарі довго не могли встановити діагноз. І тільки нарешті встановили, що в лівій нирці великий камінь, який прорвав тканини і сильно загноївся. Я переніс складну операцію на нирку. Поки-що вийшов з лікарні, але важко ходити.

І знов треба робити ще дві операції на аденому, не знаю Миколо чи витримаю все це.

Я тобі, мій дорогий, щиро дякую, що ти один з тих, хто завжди мене, як свого вчителя, підтримував. А твої публікації до мого 75-річчя – найцінніші подарунки з нагоди моїх уродин.

А тут мені мої деякі колеги з факультету разом з ректоратом у такий важкий період нанесли мені болючий удар, фактично забракували підготовку на 400 сторінок книгу на пошану, мотивуючи, що не треба вмещувати в ній спогади мої із життя і наукової творчості і всякі, як вони виразилися, спогади про незабутніх та нікому не потрібне листування. А порадили мої «доброжелателі» звести цю книгу на пошану до вступної статті та деяких моїх раніше опублікованих статей. Так ти Миколо, якби відчував і випередив своїм друком 4 томи про мою науково-педагогічну діяльність. Ніколи, ніколи я не забуду твого благородного вчинку.

Все це свідчить про зависть тих, хто мене оточує тепер в університеті і намагається приховати мою скромну наукову роботу, а чи це можна зробити, коли тільки мною надруковано 34 монографії, які тобою так чітко представлені в бібліографічному покажчику. І цього не зможуть не визнати наступні науковці ХХІ століття.

В зв'язку з цим дуже а дуже прошу тебе, Миколо, постарайся надрукувати ще одну книжечку з цієї серії твоїх видань, ті матеріали, які випали з друку, а мали друкуватися у книзі на пошану, що готувалась у нашому університеті. Я їх тобі міг би переслати, вони відредаговані, якщо ти погодишся. Всі витрати грошові я оплачую і то негайно.

Можливо цю книгу міг би озаглавити «Володимир Грабовецький. На вівтар історії України». Сюди увійдуть короткий твій вступ, а далі у двох чи трьох параграфах можна подати: 1. Увіковічнення пам'яті Олекси Довбуша. Встановлення першого пам'ятника О. Довбушу. Встановлення обеліску на місці поранення народного героя. Спорудження обеліску в Печеніжині. Пам'ятник О. Довбушу в Космачі. Довбушева церква, її хресна дорога. Відзначення ювілейних дат, присвячених Олексі Довбушу: 220-річчя загибелі Олекси Довбуша; 225-річчя загибелі Олекси Довбуша; 280-річчя народження народного месника; 250-річчя початку виступу лицаря Карпат.

2. Спомини про незабутніх. В боях за волю України: спогади про батька. Спогади про архієпископа Йосифа Сліпого та Митрополита Андрея Шептицького. Згадка про академіка Михайла Возняка. Зустріч з Тарасом Франком. Незабутній Анатолій Кос-Анатольський. Вечір з Володимиром Івасюком. Квітка шани на могилу композитора Ігоря Білозіра. Поїздки з Іваном Козловським. Три години з кобзарем-лірником Василем Нечепую.

3. Колеги і учні про свого побратима і вчителя. З. Матисякевич. Спомин з юних та зрілих літ. І. Любінець. Життєві дефініції. В. Пришляк. Окрушини зі студентських років 1979-1984.

Все це складає понад 100 сторінок. Миколо! Постарайся видати все це, тоді всі матеріали будуть видані до мого ювілею.

З глибокою повагою і щирою подякою Володимир Грабовецький.

P.S. Пишу коряво, бо руки тремтять після операції. Відпиши, чи ти згоден надрукувати 5 томом і чи вислати ці матеріали.

№ 11

22 вересня 2003 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Микола Миколайович!

Довідався від Петра Хмельовського, що ти отримав мого страждального листа і сказав, щоб я передав рукописи до 5-го тому ювілейного видання. Я підготував тексти, вони відредаговані і складають понад 100 сторінок. На мою думку можна підготувати до друку за моїм планом і структурою. Але ти знаєш краще, знаєш як подати ці матеріали до книги і зроби як знаєш. Буду тільки тобі вдячний.

Якби ти зміг, то дай моє фото на початку на цілу сторінку із книги, яку передаю тобі про Печеніжин. То моє останнє фото з регаліями. Хай знають мої зависники, що я науково працював 50 літ і заслужив дещо у двох державах, бо крім науки ніщо не придбав з маєтку.

Якщо не в стані написати вступ до книги, то обмежся моєю короткою автобіографією, яку тобі надсилаю.

Надсилаю відгук у газеті на твій перший том ювілейного видання, а в редакції обіцяли дати такі відзиви на наступні томи.

Не знаю чи ти маєш 2-ий том моєї «Ілюстрованої історії Прикарпаття». Якщо не маєш, то я тобі вишлю. При цьому надсилаю тобі два моїх видання «Коронація Данила Галицького 1253 року» і «Печеніжин в літописі та ілюстраціях». Крім того передаю тобі 21 фотографію. Бажано, щоб в кінці ти їх помістив у книзі окремим блоком, а по можливості подати до них підписи. Всі мені вони дорогі, але бодай би умістити хоч деякі. Це виступ на відкриттю пам'ятника Олексі Довбушу в Печеніжині 29 травня 1971 р., на похороні І. Крип'якевича і особливо прошу тебе подати фото про гранітний обеліск, присвячений мені в Уторопах. Він не має аналогів в Україні. Це єдиний випадок, щоб історик був встановлений в окремому населеному пункті. Ось і все про цей 5 том твого видання, знаю, що для тебе це нелегко здійснити, але жаль що такі матеріали залишилися неопублікованими. Бо вони мали всі піти в книзі на пошану, яку обіцяв ректор фінансувати. Хлопці попрацювали, а коли дали на погодження ректору, то останній за словами М. Кугутяка не погодився...А Микола Васильович не зумів його переконати.

Він порадив дати вступ комусь із докторів і передрукувати мої статті, все посилаючись, що він до свого 70-річчя так зробив. Я розумію чому він так поступив. Його здивувало, що у мене 34 монографії, кілька десятків окремих видань, до того ж я почесний громадянин 8 сіл і міст. Так вони не порядно зі мною поступили, хоч я 29 років віддав праці у цьому виші.

Яке щастя і Боже провидіння, що ти, мій дорогий Миколо, як би відчув і опублікував всі мої матеріали. Господь тебе нагородить за добро до свого вчителя. Мало сказати дякую.

Стан мого здоров'я неважний після операції, важко ходити, поволі загниває рана, а ще мене чекає операція на аденому.

Миколо! Як там в тебе в університеті, як будеш мати час то напиши до мене. Буду з нетерпінням чекати твого листа.

З щирим вітанням і глибокою повагою за все добре твій Володимир Грабовецький.

P.S. Пишу коряво, бо руки не слухають

№ 12

5 березня 2004 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Повідомили мене, що ти був в Прикарпатському університеті і деканаті історичного факультету. Жаль, що ти не повернув до мене, я дуже хотів з тобою зустрітися. Не вийшло, мабуть спішив до себе. Мені сказали, що ти очолив деканат істфаку Ужгородського національного університету, якщо так, то вітаю тебе.

Надсилаю тобі книгу, яку подарувала мені колишня учениця заочного відділу. Дуже прошу тебе повідомити мене, чи отримав ці видання.

Взагалі напиши мені більше про свої успіхи на ниві науки та праці.
Чекаю твого листа. Твій Володимир Грабовецький.

№ 13

5 липня 2004 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Микола Миколайович!

Чекав Тебе на конференцію «Духовна вісь України», але мабуть обставини не дозволили приїхати в свою Alma Mater, хоч всі надіялися на прибуття. Ми мали вести одну із наукових секцій з тобою.

У нас все по-старому. Яюсь закінчили навчальний рік. Надсилаю тобі свій 3-й том «Ілюстрованої історії Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини». Варто було жити, щоб видати цю трилогію з історії Прикарпаття. Думаю що не скоро хтось із прикарпатських істориків зможе видати такі монографії. Мрію видати 4-тий том «Ілюстрованої історії Прикарпаття. Хрестоматія», але мабуть не встигну: різні хвороби підточують моє здоров'я, як його підірвали нелегкі роки минулого століття.

Але не жалію за нічим, що міг, то зробив в науці і зокрема історії мого рідного Прикарпаття. Одним горджуся, що із моїх учнів ти так високо науково виріс. Молюсь Богу, щоб не з'явилися твої зависники і не підірвали твій злет. Оберігай себе від них, Миколо!

Мій аспірант вислав на Твоє ім'я статтю про опришків в творчості Івана Франка. Його прізвище Віталій Скоморовський. Яка її доля, чи можна десь її у Вас опублікувати? Напиши мені чи отримав мою книгу і цю статтю аспіранта.

І взагалі повідом мене над чим працюєш науково та чи легко керувати деканатом. Ось і все про що хотів тебе повідомити. Не пожалій хвилини хоч кілька слів написати про себе.

З глибокою пошаною до тебе твій вчитель Володимир Грабовецький.

P.S. Що сталося з твоїм ректором. Я яюсь зустрічався з ним минулого року.

№ 14

20 листопада 2004 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Надсилаю Тобі цю книгу, на яку «спромігся» наш ректорат з вірним слугою деканом з нагоди 75-річчя.

Спочатку була підготовлена книга про моє життя і 50-річну творчість. Але це не сподобалося з чиеїсь заздрісної поради ректору, і він порадив перевидати деякі мої статті з 50-60-х років ХХ ст. Визначили упорядника – недосвідченого молодого викладача, а він підібрав без мене старі статті. Я в той час лежав у лікарні й не зміг

підібрати кращі статті. Книга вийшла з деякими устарілими тогочасними висловами і мені прийшлося доопрацьовувати, так що, вибач, за ці хиби. З того злорадствував дехто з моїх «учнів». Але книга вийшла і я щиро дякую за твоє редакторське благословення. Деякі наші колеги істфаку зазналися, загордилися. Аж дивно. Та хіба вони зможуть досягнути такого наукового рівня як ти, Миколо, спромігся так багато зробити в науці.

Радію про твої наукові досягнення. Я зараз почав писати спогади про мій Івано-Франківський період життя та науково-педагогічної діяльності. Не знаю чи зможу їх завершити своєчасно. Може колись хто з моїх учнів опублікує їх з нагоди якоїсь моєї річниці, так я це ти зробив, за що я щиро дякую і буду пам'ятати до останнього подиху.

Дуже прошу тебе не пожалій часу і підготуй список наявних у тебе моїх окремих видань і вишли мені чим скоріше. Я хочу додати й ті книги, які ти не маєш. Хай у тебе буде увесь мій скромний доробок. В моєму житті я не придбав нічого з майна, але що міг, то зробив у науці і мої нащадки, доброзичливі учні, можливо оцінять в майбутньому.

Якщо найдеш хвилину часу то відпиши, а я залишаюся завжди з повагою і глибокою вдячністю до тебе. Твій вчитель Володимир Грабовецький.

№ 15

31 грудня 2004 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

З нагоди Нового 2005 року надсилаю Вам щире побажання опришківського здоров'я, особистого щастя, успіхів у науково-педагогічній діяльності. Чомусь не відповіли листом чи отримали попередню бандероль з моєю книгою і не надіслали список отриманих Вами моїх книг. При цьому надсилаю Вам дві брошури про мої колишні захисти, а також третю про закарпатського Пинтю з нагоди його 400-річчя виступу.

Чекаю Вашого листа. З новорічним вітанням Володимир Грабовецький.

№ 16

28 лютого 2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Надсилаю Вам мою книгу «Згадайте праведних гетьманів і кошових: де їх могили?». Над нею я працював майже півстоліття і так не везло її видати було в радянські часи, хоч частково публікував окремі матеріали. Крім того надсилаю для Вас і Володимира Задорожного брошури про лауреатів премії імені академіка Івана Крип'якевича, які ми видали з Гаврилівим.

Мій аспірант Віталій Скоморовський вислав на Ваше ім'я 2 статті з оплатою згідно домовленості. Якщо не важко, то прошу по можливості відписати, хоча він буде Вам дзвонити.

У нас особливих новин немає, все по-старому. Новий ректор намагається щось нового вводити в навчально-науковий процес. Він заявив, що важливою є наукова робота, яка сприяє навчанню, як це в університетах Європи.

Я дуже радію Вашому успіху як в науці, так і проходженню на університетський Олімп.

Дуже прошу Вас повідомити мене про майбутні вибори ректора. Залишаюсь з великою повагою Володимир Грабовецький.

№ 17

25 травня 2004 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Отримав Твого листа, за що щиро дякую. Приємно мені, що ти активно створюєш свою Закарпатську історичну школу. Вічно буде вдячна Закарпатська земля, що породила такого талановитого історика в твоїй особі. Надсилаю тобі відгук на дисертацію Токаря М. Ю.

Миколо, чи отримав статтю мого аспіранта Скоморовського до збірника, який плануєш видати. Це про опришків у творчості Івана Франка.

З глибокою пошаною і щирою подякою Володимир Грабовецький.

№ 18

5 червня 2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Після нашої останньої телефонної розмови не можу зв'язатись із Вами, вже на посаді ректора Ужгородського національного університету.

Перш за все, як Ваш колишній учитель, щиросердечно поздоровляю Вас із цією високою і нелегкою ректорською посадою. Але дуже радий, що Ви, найбільш талановитий учень Прикарпатської історичної школи, так скоро і блискуче досягли таких висот в науці і на університетському Олімпі.

Нагадую Вам, що наближається 120-річчя від дня народження академіка Івана Крип'якевича. Я, як його учень, хочу видати до ювілею книгу про нього. Підготував рукопис, шукаю спонсора.

Бажав би, щоб Ви, як лауреат премії імені академіка Івана Крип'якевича, були автором вступного слова. Підготував текст для Вас, можливо щось зміните, або добавите. Прочитаєте і надішлете на мою домашню адресу цю передмову.

Дуже прошу вказати свої адресу і телефони. Я зараз готуюся до операції і досить поважно хворію. Це, мабуть, моя остання праця.

З глибокою повагою до Вас
Володимир Грабовецький

№ 19

26 серпня 2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Надсилаю Тобі свою книгу про свого вчителя, незабутнього академіка Івана Крип'якевича з нагоди його 120-річчя від дня народження. Знаю, що Ти зайнятий на своєму високому посту, але дуже подай свою точну адресу.

У нас особливо нема чогось нового. Новий ректор поступає досить обережно, бо вести цей корабель нелегко. Університет планує у листопаді відзначити своє 65-річчя, а тимчасом починаються семестрові будні.

Готуюся до написання історичного нарису про оселю Маркіяна Шашкевича – Підлисса, бо я 46 років тому, виступаючи від імені Академії наук, обіцяв видати таку книгу. Але забув, а старожил цього села, почувши про мене на центральному радіо, розшукав мене і просив дотримати своє слово.

У вересні у нашій міській бібліотеці готують презентацію під назвою «100 книг за 50-ліття мого наукового життя і творчого доробку». Може це останнє моє слово про нелегку стежину праці на ниві історії України. Даються відчувати недуги, бо роки роблять своє. Але я радію, що учні моєї Прикарпатської школи, правда не всі, гідно продовжують досліджувати різні питання з історії українського народу. І серед цієї когорти особливо виділяєшся ти, мій дорогий, який так багато вже встиг зробити в науці, а тепер ведеш університетський корабель. Господи, допоможи тобі на цій нелегкій стежині!

Миколо! Ти один з тих моїх учнів, який по-справжньому не забував свого вчителя і гідно оцінив у своїх книгах про мене мою скромну працю. Хто знає як склалося б, коли б на моєму шляху не зустрівся незабутній мій вчитель Іван Крип'якевич. Але я його не забуваю, бо він повірив у мою наукову перспективу і став моїм наставником в тих нелегких 50-60-х роках минулого століття.

Миколо! Бажаю тобі наснаги в науковій творчості і гідно вести своїх учнів Ужгородської історичної школи на початку нового 21 століття.

З повагою до тебе Володимир Грабовецький.

№ 20

10 жовтня 2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Дуже прошу тебе погодитись дати відгук на дисертацію мого викладача кафедри історії України асистента Єгрешія Олега Ігоревича. Він захищає свою дисертацію на нашій спеціалізованій Вченій Раді 3 листопада 2005 року.

Ласкаво прошу затвердити відгук і вислати на мою адресу (Грабовецький В. В., вул. Пилипа Орлика 5/24, м. Івано-Франківськ, 76000).

З глибокою повагою і щирою подякою Володимир Грабовецький.

№ 21

2005 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо Миколайовичу!

Згідно нашої домовленості мій аспірант Скоморовський В. Б. підготував цю статтю до друку. Дуже прошу помістити її у своєму виданні. Чекаю твого приїзду у місто Франка.

З глибокою повагою В. Грабовецький.

P.S. Стаття до наукового збірника «Carpatica-Карпатика».

№ 22

1 січня 2006 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогі мої Анастасіє Іванівно і Миколо Миколайовичу!

Прийміть від мене із Орлиного Скиту щирі вітання з Новим 2006 роком та Різдвом Христовим. Бажаю Вам, Вашим рідним і близьким міцного здоров'я, щастя і успіхів у Вашій роботі. Нехай Новий рік буде для Вас багатим на добро, щедрим на успіхи та удачі, а Різдв'яні свята додадуть гарного настрою, сил та наснаги.

Вельми дорожу п. Миколо Вашим ставленням до мене і радію Вашим успіхам на ректорській нелегкій, але благородній роботі.

З глибоким Прикарпатським поклоном Ваш Володимир Грабовецький.

Року Божого 2006, 1 дня січня власною рукою.

№ 23

5 липня 2007 р.
м. Івано-Франківськ

Дорогий Миколо!

Надсилаю Тобі тетралогію мого життя і скромної творчості. Щиро дякую за передмови до цих книжечок та що не забуваєш про свого колишнього вчителя тих

нелегких років минулого століття. Ще раз поздоровляю тебе з високою урядовою нагородою – орденом «За заслуги» третього ступеня.

Працюю над книгою і моїми спогадами про Прикарпатський період мого життя і цієї школи, з якої вийшов такий славний ректор Ужгородського національного університету.

Радію за всі твої успіхи. Подзвони вечером або повідом листовно чи отримав ці книги.

З щирим потиском руки твій Володимир Грабовецький.

З ЛИСТІВ ІВАНА ДЗЮБИ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Дзюба Іван (1931–2022) – академік НАН України, Герой України, український літературознавець, літературний критик, лауреат Шевченківської премії, співголова Головної редакційної колегії «Енциклопедії Сучасної України»

№1

31 грудня 1999 р.
м. Київ

Шановний пане Миколо!

Дякую за згоду співпрацювати з ЕСУ і за перші два матеріали. Знаю, що в багатьох випадках нелегко встановити різні обставини біографії людини, але все-таки треба зробити максимально можливе, бо пізніше цього вже ніхто не зробить.

Невелике уточнення потрібне в ст[атті] про Брацайка Юлія Михайловича. У серпні 1946 – прийнятий до колегії адвокатів. «Через кілька днів був звільнений» (З роботи?). Помер... 1969. А що між 1946–1969?

Інші пропоновані Вами персоналії також потрібні. Але спершу – на літеру «Б».

Потрібна також інформація про інституції, партії, газети, журнали, видавництва...

Тим часом – з Новим Роком! З новим століттям! З новим тисячоліттям!

І. Дзюба

№2

20 листопада 2000 р.
м. Київ

Вельмишановний Миколо Миколайовичу!

Дякую за книжки і за статті. Обидві статті згодяться – дуже цікавий матеріал, до того ж маловідомий (особливо у другій статті). Хоч у нас велика черга, але спробую дати ці статті якомога швидше.

А книжки пригодяться мені для «самоосвіти» і в роботі над «Енциклопедією Сучасної України». Нам потрібні персоналії всіх тих, кого Ви «запортретували» (крім Ольжича і Клочурака, які в нас є). Перші на черзі – Брашайко і Дудикевич. Схему статті-персоналії додаю, але можна відхилитися від неї в бік ґрунтовнішої інтерпретації творчого доробку чи громадянських здобутків, діяльності персонажа та докладнішої бібліографії. Загальний обсяг – 2–3 стор. Машинопису. Сподіваюся, співпраця з ЕСУ Вас зацікавить.

Бажаю добра!

І. Дзюба

№3

31 січня 2001 р.
м. Київ

Вельмишановний пане Миколо!

(Мушу звертатися до Вас так, бо Ви вперто не зізнаєтеся, як Вас звати по-батькові. Треба надіслати Вам анкету. А втім, у комп'ютері ЕСУ, мабуть, уже є).

Але до діла. Я не просто вдячний Вам, я просто зворушений тим, як Ви відгукнулися на потреби ЕСУ. Нам би в кожному регіоні такого співробітника, то не довелось б роки мучитися, збираючи по крихті інформацію...

Усі Ваші 55 гасел (плюс раніше надіслані) безумовно підуть. Вони ідеально збігаються з тим, чого ми хочемо [1) максимально широке коло явищ і осіб, що «складають» у сумі Україну ХХ ст.; 2) виклад точний і лаконічний, але вичерпний], – і з чим так важко погодитися авторам, «вихованим» на УРЕ.

Усе, що Ви подасте, піде, навіть якщо вже є написане іншими авторами, – у Вас «добротніше»!

Не дивуйтеся, що я пишу від руки і ніби в приватному порядку. Просто офіційною поштою буде довше, крім того, як я сам вкинув листа в скриньку, то вже знаю, що діло зробив.

Бажаю добра і праці!

І. Дзюба

№4

18 квітня 2001 р.
м. Київ

Вельмишановний Миколо Миколайовичу!

Дуже дякую за чергову порцію зразкових статей для ЕСУ.

Всі пригодяться. Хоч деякі (Заклинський, Ванат і ще дехто) у нас є, але Ваші – професійніше зроблені, і підуть вони.

Дякую і за газети. Несподіваний передрук (передрукували і «Донеччина», і «Кримська світлиця», і якась одеська газета). Мені тільки жаль, що в «Голосі України», звідки це бралось, статтю без мого відома процензурували, випали кілька важливих, на мій погляд, абзаців, і мені довелося сказати їм своє «фе»...

Бажаю Вам добра і здоров'я, а всім Вашим землякам-закарпатцям швидше залікувати рани, яких завдала страшна стихія...

З повагою – І. Дзюба.

З ЛИСТІВ МИКОЛИ МУШИНКИ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Мушинка Микола (нар. 1936) – академік НАН України (іноземний член), словацький фольклорист, українознавець, мистецтвознавець і літературознавець

№ 1

21 вересня 1998 р.
м. Галич

Дорогий Миколо Миколайовичу, на пряшівській конференції мені передали твій автореферат, який я, як головний організатор конференції, не встиг навіть прочитати, а після її закінчення негайно виїхав на три місяці в Україну. В дорозі я його уважно прочитав, але думки встиг покласти на папір щойно нині.

Праця дуже добра в кожному відношенні (як і всі інші Твої праці). Роби все можливе, щоб вона вийшла друком.

Мої критичні зауваження вважай формальними (аби не була лише хвала!).

Заздалегідь вітаю Тебе з присудженням звання DrSe, а чарочку вип'ємо (диплом похрестимо) при найближчій зустрічі.

М. Мушинка

№2

25 лютого 2005 р.
м. Ужгород

Нинішньому і Майбутньому Ректору Ужгородського національного університету проф. Миколі Миколайовичу Вегешу!

Ми – Dr НС проф. Іван Бірчак, підприємець Ярослав Шуркала та «примкнувший до них» акад. Микола Мушинка приїхали із славного міста Пряшева до ще славнішого міста Ужгорода, щоб привітати Тебе (вибачте – Вас) із великою подією в житті Університету, Держави (і Вашою особистою). Сподівались потиснути Вашу руку, на жаль, не довелось... Тому заочно вітаємо Вас і бажаємо Вам здійснити всі Ваші плани, спрямовані на благо УжНУ і всієї Срібної землі.

З пошаною

І. Бірчак, М. Мушинка

Ужгород. «Корчма у ректора». 25. 2. 2005 Року Божого.

ЛИСТ ПЕТРА ДЕМ'ЯНЮКА ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Дем'янюк Петро (1938–2020) – просвітянин і краєзнавець, член редакційного комітету «Енциклопедії Коломийщини»

3 травня 2004 р.
м. Коломия

Глибокоповажний пане Вегеш!

Добрий день!

Звертаюся до Вас, як до справжнього історика, знавця історії Карпатської України. Не знаю, чи знайде Вас мій лист, а чи може пропаде, бо адресу пишу неточну.

Нещодавно вчитав в газеті «Молодь України», або «Літературна Україна», інформацію про те, що Ви написали і видали в Ужгороді цінну (для нас галичан-українців) книжку – «Вони боронили Карпатську Україну».

Сподіваюсь, що там чимало написано про галичан, що влилися в збройне формування «Карпатська Січ», що захищали збройно Карпатську державу Августина Волошина. З Коломийщини і околиць в рядах борців були і наші земляки – «Гузар» – Михайло Колодзінський, «Щука» – Роман Шухевич та «?» – Сулятицький Степан (обороняв Хуст в 1939 р.) і багато інших... Їх тисячі.

Можливо Ви знаєте, що в селі Поточище Городенківського району Івано-Франківської області поставлено погруддя-пам'ятник М. Колодзінському. Там

також створено музей «Борців за Україну». Директорує в музеї на громадських засадах п. Євчук, політв'язень, що карався в таборах у Воркуті і...

У мене є до Вас велика просьба, чи не могли би Ви вислати мені післяплатою, хоч одну книжку «Вони боронили Карпатську Україну». В нашому місті Коломия дуже зацікавились нею (книжкою). За це я би був Вам дуже вдячний! Праця Ваша велика, адже там 710 сторінок. Я розповідаю про книжку коломийським краєзнавцям, і всі вони нею зацікавились... Маємо надію, що там матеріал пов'язано з Галичиною, бо інакше не могло бути. Якщо це так, то ми (коломийці) могли би закупити більше книжок. Цікаво знати її вартість.

Я, Дем'янюк П. П., є членом видавничого комітету «Енциклопедії Коломийщини». Ми вже видали томики на літери А, Б, В..., Ч, Ш, Щ, Ю, Я. Готуємо до друку томик на літери Г, Ґ, Д. Робота йде пришвидчено, і можливо в цьому році томик буде віддруковано накладом 1000 примірників. Хотілось би використати в «ЕК» і матеріали з Вашої книжки. Посилання на автора в «ЕК» є обов'язковим.

У мене в Мукачеві мешкає син – Дем'янюк Ярослав Петрович, він працює у видавничому поліграфічному центрі «Карпатська Вежа» разом з Мирославом Дочинцем. Телефон «КВ» – 8-3131-2-20-02. Син міг би під'їхати до Вас. Він часто буває в Ужгороді.

Я знаю, що Ви родом з Міжгір'я. В 1957 році я там працював в лісгоспі при директорі на прізвище Лой – заслужений лісівник. Службу розпочав у Син-Полянському лісництві.

Вибачте за турботу. Знаю, що у професора багато справ. Але, якщо отримаєте мого листа, то почитайте і допоможіть. Слава Карпатської України 1938–1939 років стосується й мене. У нас на багатьох заходах співають пісню:

Тридцять восьмій рік минає,
А дев'ятий наступає,
Стала сумная новина –
Запалала під вогнем, застогнала під мечем
Закарпатська Україна...

А наш батько Волошин,
Він збирає всіх старшин
На велику нараду.
Щоб усі, як один, Січові стрільці
Стали сміливо до бою...

Всього є 8 куплетів пісні. Мотив – бойовий, повстанський. Можливо Ви маєте слова цієї пісні, а якщо не маєте, то я Вам вишлю.

Ще раз прошу вибачення. Не осуджуйте мене за клопіт. Так хочеться мати Вашу книжку.

З повагою – Петро Дем'янюк.

ЛИСТ ВАСИЛЯ ФУТАЛИ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Футала Василь (нар. 1955) – український історик, доктор історичних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

12 травня 2004 р.
м. Дрогобич

Шановний пане Миколо!

До Вас звертається за допомогою завідувач кафедри історії України Дрогобицького педуніверситету Василь Футала.

Однак, насамперед хочу привітати Вас з обранням на посаду декана історичного факультету. Про це мені стало відомо від Миколи Литвина. Бажаю Вам міцного здоров'я, гарних студентів і подальших наукових звершень.

А прохання у мене таке. У Дрогобичі немає жодної Вашої книги. У Львові є лише кілька: «Августин Волошин», «Велич і трагедія Карпатської України» (у М. Литвина) та «Угорська іредента на Закарпатті...» (у відділі україніки бібліотеки ім. В. Стефаника).

Пане Миколо! Вишліть нам Ваші книги, якщо не всі, то хоча би дві: «Карпатська Україна. 1938–1939» (1993) і «Карпатська Україна 1938–1939 рр. у загальноєвропейському контексті. Т. 1–2» (1997).

Повідомте свою адресу з тим, щоб можна було вислати гроші, вкажіть суму (у т. ч. й за пересилку). Мене влаштує і ксерокопія цих двох книг.

Користуючись нагодою, я запрошую Вас і Ваших колег на нашу наукову конференцію, яка відбудеться у жовтні цього року.

Міцно тисну руку.

ЛИСТ ІВАНА ВАНАТА ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Ванат Іван (1926–2015) – український історик з Пряшівщини, доктор філософії

15 січня 2001 р.
м. Пряшів, Словацька Республіка

Шановний Пане Колего.

Звертаюсь до Вас з настійною проською написати рецензію на моє монографічне дослідження «Волинська акція», яке вже нарешті здано до друку, але пошук коштів на його видання надалі триває.

Рисується якась надія отримати фінансову підтримку й від американських українських корпорацій. Оскільки проблема, яку розглядаю у своїй праці, торкається й території Волинської, Закарпатської та Рівненської областей України, бажано доповнити заяву про спонсорство, крім 2 рецензій спеціалістів Словаччини (Варновського і Данилака), ще й фахівцем з України. Тож, вирішив звернутись до Вас, сподіваючись, що не відмовите задовольнити мою просьбу, за що Вам заздалегідь висловлюю глибоку вдячність. Згодом постараюся якимось чином нагородити Ваш труд.

Свої помітки на окремих сторінках зробіть олівцем.

Про спосіб відправлення посилки до Пряшева домовтеся з паном Джогаником.

З дружнім привітом – І. Ванат.

ЛИСТ ВАСИЛЯ ПАГИРИ ДО МИКОЛИ ВЕГЕША

Пагіря Василь (1923–2016) – закарпатський краєзнавець і публіцист

20 березня 2002 р.
м. Мукачево

Вельмишановний п. Миколо!

В «Новинах Закарпаття» 19 березня 2002 р. я прочитав Вашу статтю «Погляд на історичні події через роки» і низько кланяюсь Вам за те, що вкотре раз підтвердили, що Августин Волошин був ректором Українського Вільного Університету в Празі. Про це писав о. Василь Бойсак в книзі «Августин Волошин – Президент Карпатської України» (книжку я передав доценту Миколі Олашину), видану в США 1997 р. Він був останнім студентом, який захистив дисертацію доктора філософії при ректорі Августині Волошині.

Газета «Соціал-демократ» 3 лютого 2001 р. опублікувала мою статтю «Августин Волошин був ректором!», на яку образився професор Михайло Болдижар, опублікувавши в газеті «Ехо Карпат» 10 травня 2001 р. статтю «Відповідь уточнителю і з Соціал-Демократа на тему «Августин Волошин і Український вільний університет», в якій стверджував, що ректором був проф. Андрій Яковлев, а В. Волошин був тільки «дорадчим членом кураторії». Чому тоді при арешті А. Волошина ключі від університету були не у Яковлева, а Волошина? Пише, що А. Волошин не був ні рядовим викладачем, ні «законно, нормальним шляхом обраним ректором УВУ».

Звинувачує мене у фальсифікації матеріалів про А. Волошина, знайшовши редакційну помилку у прізвищі І. Панькевича – І. Данькевич. Робить «уточнення», що у А. Волошина було не дві сестри, а одна. Невже він не знайомий з книгою о. Василя Бойсака, який особисто знав Августина Волошина, з якої і брав матеріали для своєї статті?

При перекладі з англійської на українську, в книзі було допущено помилку в даті звільнення Праги Радянською Армією. Записано 10 квітня (по чеськи – квітень це травень), насправді звільнено Прагу з 9 на 10 травня. Та хіба це такий гріх, на якому можна будувати своє всезнайство?

Чому я пишу Вам про це? Хочу подякувати Вам, що як й інші історики-дослідники (М. Зимомря, В. Гомоннай, П. Чучка та інші) Ви підтвердили, що Августин Волошин був-таки ректором УВУ. А це безапелляційний факт.

Про Августина Волошина я зібрав і опублікував чимало матеріалів, зокрема в книгах «Я світ узрів під Бескидом», «Світочі Карпатського краю», «Закарпатці у діаспорі», в журналах «Дукля», «Бойки» та інших і ніхто мене не звинувачував у фальсифікації фактів. Не згадував я антиволошинські статті, в тому числі й Болдижара, в яких лили помий на світлу голову нашого земляка. Згадати б хоча оте «Безслав'я» Михайла Болдижара.

Посилаючись на о. Василя Бойсака, я опублікував в журналі «Дукля» № 4 за 1997 рік статтю «Де могила Августина Волошина» та в газеті «Новини Закарпаття» 28 червня 1997 р. статтю «Де похований Августин Волошин?», в яких ставив питання про смерть Президента і місце його поховання. Дату смерті як і о. Василь Бойсак, так і Ви встановили 19 липня 1945 року, але де його могила і чи збереглося місце поховання – нам не відоме. Невже Москва і далі буде мовчати? Адже Августин Волошин – це не звичайний в'язень, а Президент Карпатської України, Герой України.

У мене зберігся рукопис книги А. Волошина «Експериментальна Педагогіка и Дидактика» 52 сторінки великого формату, написаний, як стверджують деякі знавці почерку А. Волошина, що писав його він. Я передаю його в кімнату-музей в Ужгородському замку.

З щирою повагою і найкращими побажаннями
Василь Пагіря.

ФОТІОАЛЬБОМ

Портрет Миколи Вегеша роботи Лауреата премії ім. Й. Бокшая та А. Ерделі, члена Національної спілки художників України Антона Ковача

З першою вчителькою – Ганною Дмитрівною Липей

Під час церемонії вручення паспорта

З найкращим другом студентських років
Богданом Стефанишином

Із футбольним суддею міжнародної категорії та головним тренером команди, в якій Микола Вегеш був голкіпером

З одногрупниками

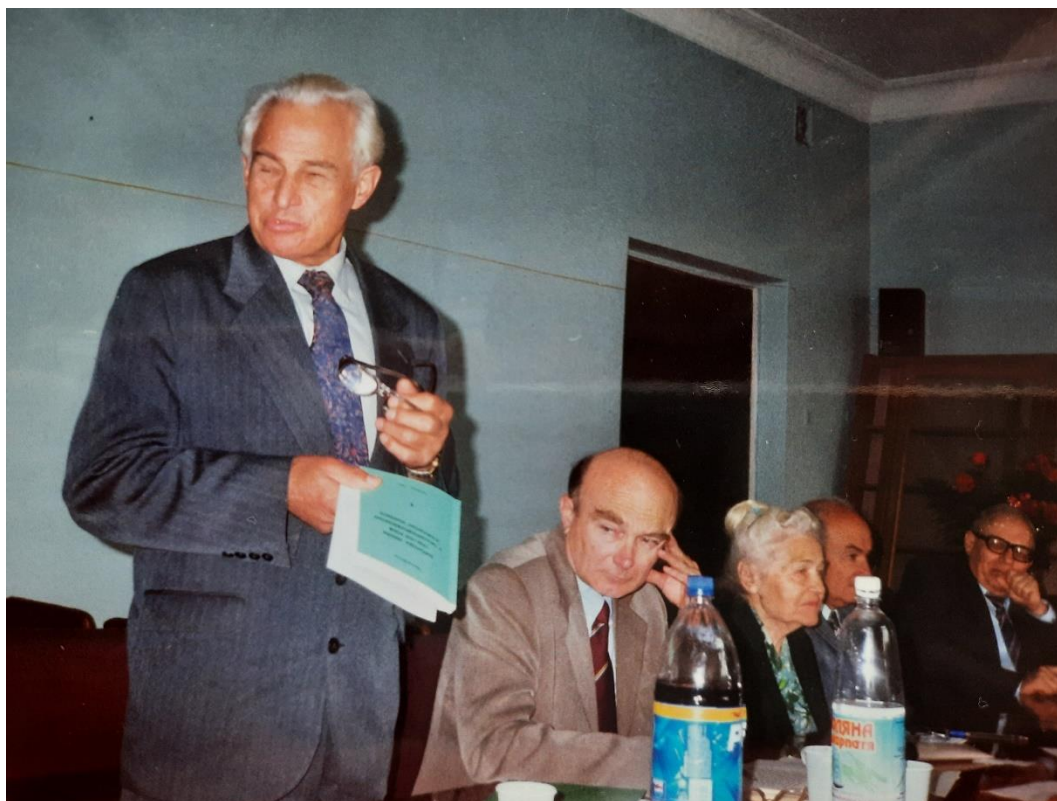
В Міжгір'ї

З Олександром Оросом

Захист дисертації Миколи Вегеша веде академік Валерій Смолій

В обговоренні бере участь член-кореспондент НАН України Павло Сохань

Захист докторської дисертації
Доктори історичних наук В. Верстюк, О. Майборода, В. Сарбей

Виступає член-кореспондент НАН України Ірина Мельникова.
Сидять член-кореспондент П. Сохань і проф. С. Кульчицький

Виступ Миколи Вегеша на захисті докторської дисертації

Вітання з успішним захистом від дружини Анастасії та Ірини Люби Горват

На бенкеті. В центрі – член-кореспондент НАН України Василь Німчук

На захисті дипломних робіт з Юрієм Остапцем і Валерієм Денисенком

З Володимиром Фединишинцем

В Чернівецькому державному університеті імені Юрія Федьковича.
Біля Миколи Вегеша його однокурсник Володимир Пришляк

З академіком Володимиром Грабовецьким

Із Зіркою Гренджа-Донською в Міжгір'ї

З Павлом-Робертом Магочієм і Миколою Макарою

З Михайлом Джандою, Олександром Ситником та Василям Міщанином

Перемога Помаранчевої революції

З Левком Лук'яненком, Михайлом Баником і Євгеном Ясінським

З Юрієм Костенком в ректораті УжНУ

З Президентом України Леонідом Кучмою

З міністром оборони України Юрієм Єхануровим

З відомим американським дипломатом Джоном Гербстом

Із відомими закарпатськими політиками Віктором Балогою і Михайлом Кічковським на відкритті бібліотеки УжНУ

Під час вручення державної нагороди

З Президентом України Віктором Ющенком і Головою Закарпатської ОДА
Олегом Гаваші під їх відвідин університету

З Єпископом Міланом Шашіком

З віце-прем'єр-міністром Вячеславом Кириленком і Олегом Гаваші
у відділі стародруків наукової бібліотеки УжНУ

З міністрами освіти і науки Іваном Вакарчуком і Станіславом Ніколаєнком

Під час відкриття нового приміщення бібліотеки УжНУ.
На фото: Віктор Балага, Надія Гунько, Микола Вегеш, Михайло Кічковський

Такий вигляд має читальний зал у новому приміщенні бібліотеки

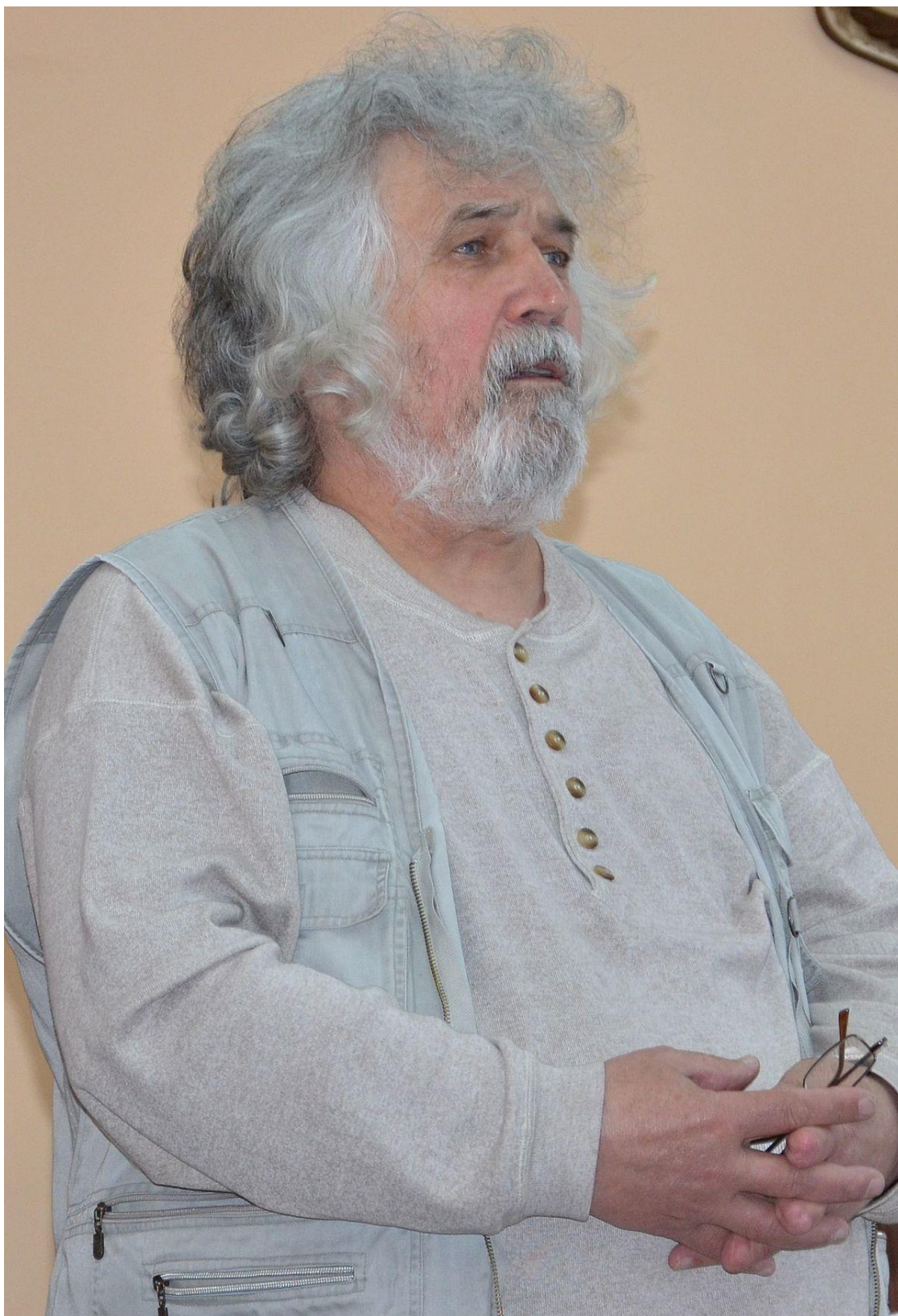
Інтерв'ю журналістам

Володимир Гиря – співавтор монографії Миколи Вегеша
«Угорська ірредента в Закарпатті»

Грамота професору Михайлові Болдижару

Любомир Сікора, до книг якого писав передмови Микола Вегеш

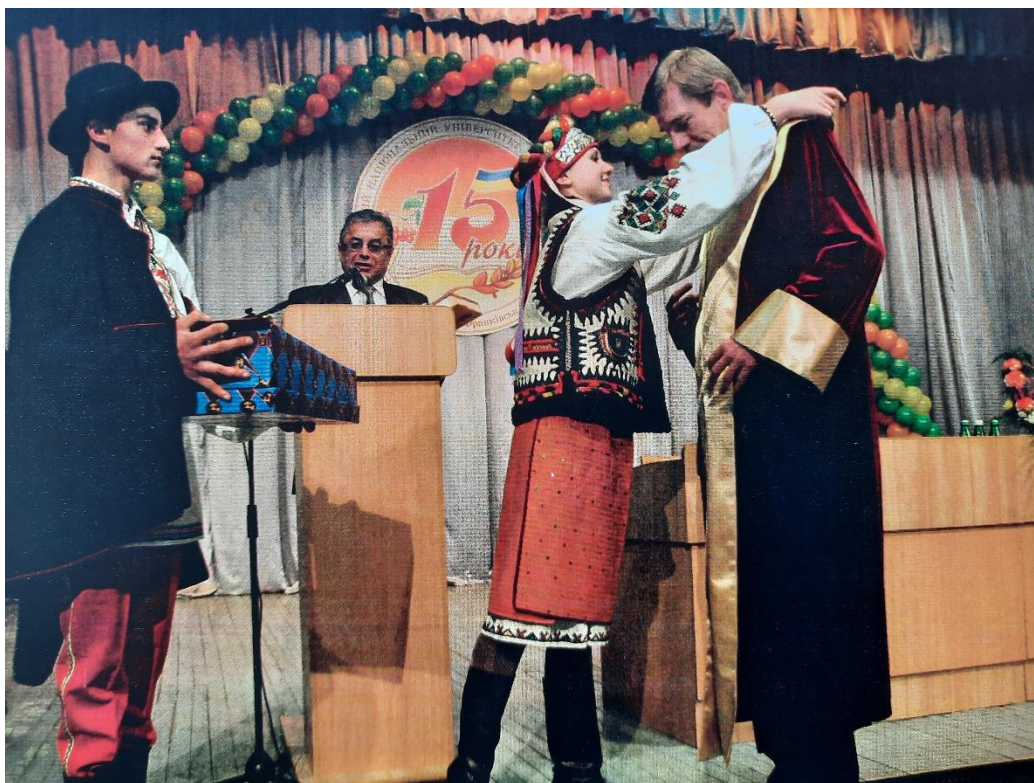
Професор Василь Ілько – перший науковий керівник
кандидатської дисертації Миколи Вегеша

Керівництво Ужгородського національного університету

З професором Іваном Вовканичем і членом-кореспондентом НАН України Степаном Віднянським на презентації книги Станіслава Аржевітіна

Микола Вегеш – почесний доктор Прикарпатського національного Університету імені Василя Стефаника. За трибуною ректор Богдан Остафійчук

Микола Вегеш – президент гандбольного клубу «Карпати – УжНУ»

З професором Миколою Кугутяком

З професором Юрієм Мигалиною

З професором Ігором Тодоровим

З професором Василям Марчуком

З членом-кореспондентом НАН України Василем Мікловдою

З членом-кореспондентом НАН України Василем Німчуком

З членом-кореспондентом НАН України Степаном Віднянським

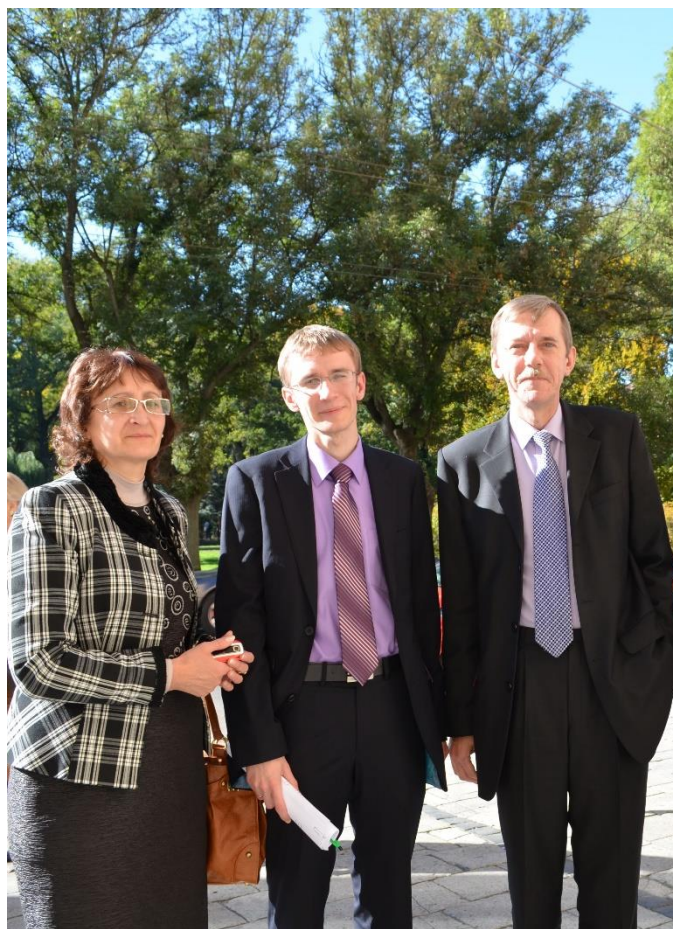
З доктором Віорелом Чуботою. Договір про співпрацю підписано

З Народним депутатом України Олександром Кеменяшем

Делегація науковців Ужгородського національного університету
В румунському місті Сату Марє

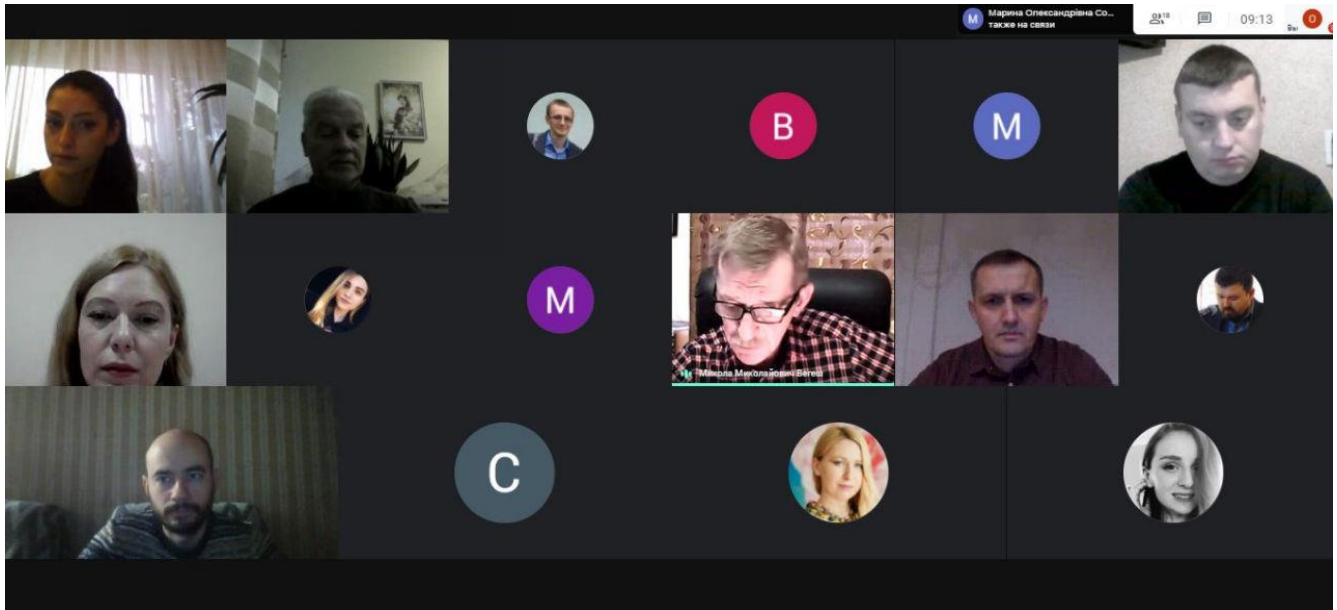
Львівський національний університет імені Івана Франка
Ігор Вегеш захищає кандидатську дисертацію

Професори Микола Вегеш і Маркус Фогт серед учасників міжнародної наукової конференції «Толерантність на кордонах Європи: вимір для України»

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету Ігор Вегеш готується до виступу

Онлайн-конференція з нагоди 30-річчя заснування кафедри політології

І виступ на ній професора Миколи Вегеша

Під час лекції аспірантам про академічну доброчесність та боротьбу з плагіатом

Ігор Шніцер і Дмитро Данилюк

З Ігорем Ліхтеєм

З міністром освіти і науки України Станіславом Ніколаєнком
В Синевирській середній школі

Конференція, присвячена історії Карпатської України
Сидять: професор Корнелій Град з дружиною

Ігор Вегеш в якості перекладача на науковій конференції

На конференції, присвяченій угорсько-українським відносинам

Відзначення 20-ої річниці Народного Руху України

З Віталієм Постолакі спільно працювали в Закарпатській обласній раді. Загинув 12 лютого 2015 року під час російсько-української війни

З Олегом Куциним працювали над документальним фільмом про полковника Карпатської Січі Михайла Колодзінського. Загинув 19 червня 2022 р. під час російсько-української війни

З Едуардом Шуфричем брали участь у створенні Закарпатської обласної організації Української республіканської партії (1989–1990). Загинув 21 жовтня 2022 року Під час російсько-української війни

Український вчений і патріот Іван Габор спонсорував найперші книги Миколи Вегеша

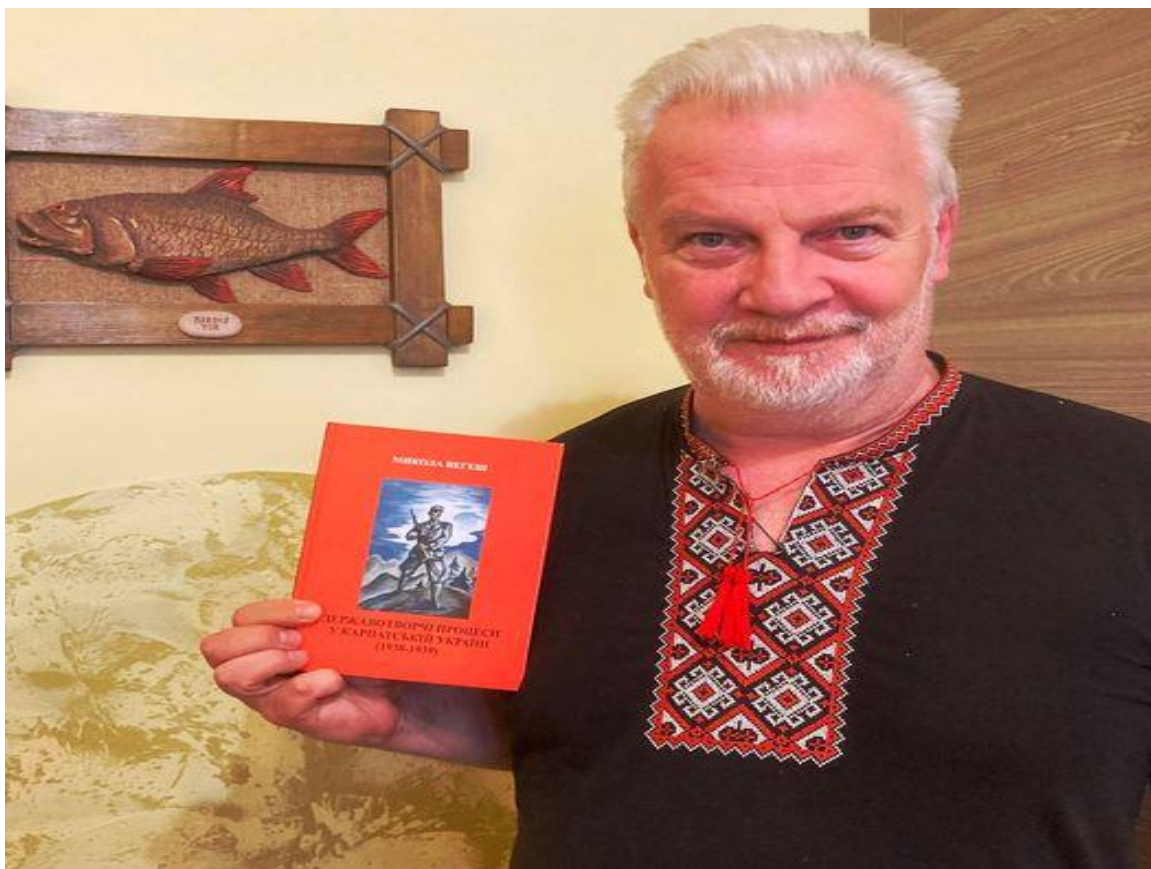
Професор Володимир Задорожний – співавтор першої книги Миколи Вегеша «Велич і трагедія Карпатської України»

Під час наукової конференції, присвяченої Федору Потушняку

З відомим закарпатським художником Антоном Ковачем і Народним депутатом України, багаторічним в'язнем сталінських таборів Іваном Коршинським

Професор Ігор Тодоров

Журналіст Ігор Лазоришин

Василь Васильович Пальок

Ірина Люба Горват, Олександр Ситник і Анастасія Вегеш

Член-кореспондент НАН України Василь Німчук і Анастасія Вегеш

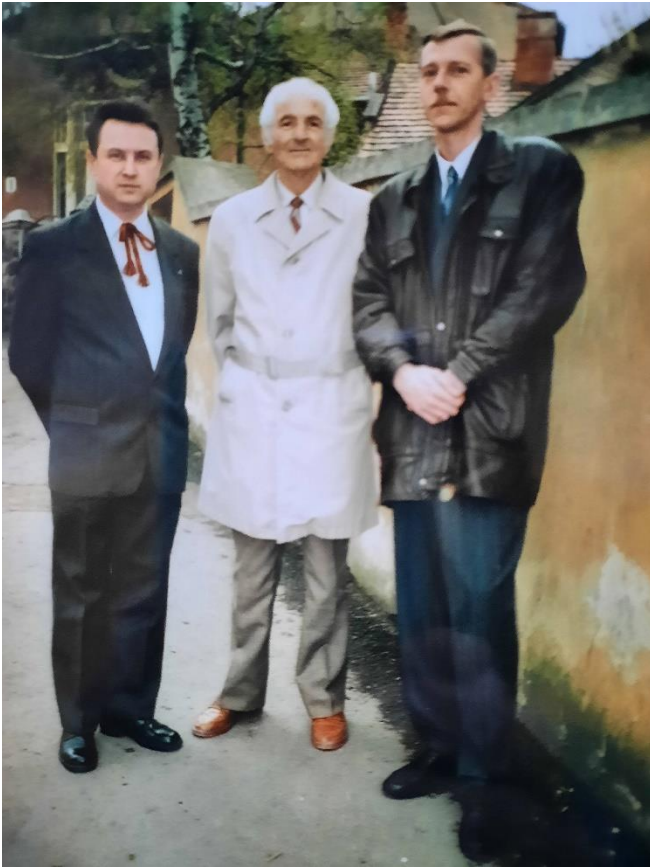
На відзначенні 50-річного ювілею Миколи Вегеша.
З науковим керівником кандидатської дисертації
професором Володимиром Євгеновичем Задорожним

З о. Йосипом Штелихою (в центрі) після нагородження

Серед науковців, культурологів і активних учасників Карпатської України

З Євгеном Байлою і Омеляном Русиним

Під час головування на конференції

З Олександром Гаврошом

Професори Микола Гетьманчук з дружиною, Микола Литвин і Микола Вегеш

З Миколою Палінчаком

В Закарпатській обласній раді

Під час роботи постійної комісії Закарпатської обласної ради

З Іваном Балогою

З Іваном Балогою, Володимиром Микитою і Дмитром Кешелею

З Михайлом Рошком і Любомиром Белеєм

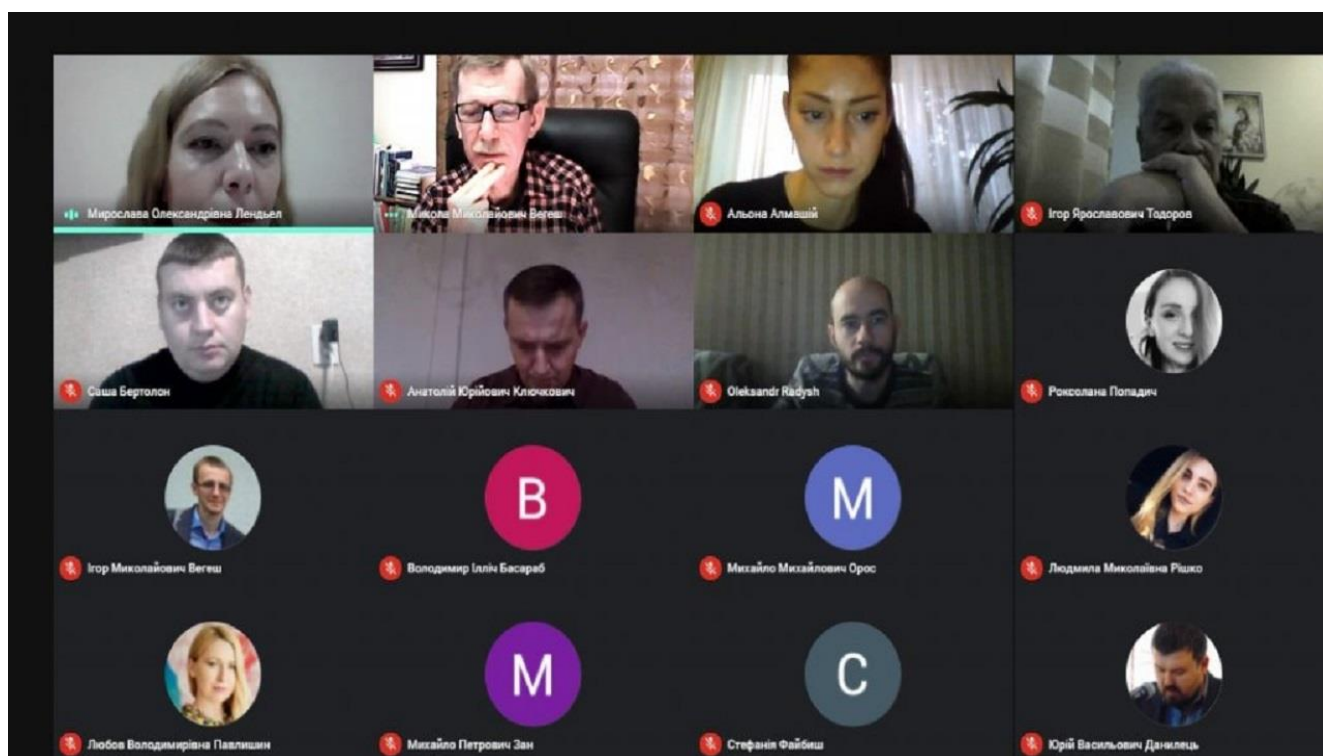
З Михайлом Заном, Василем Марчуком і студентами

Виступи перед студентами

Студентам про Карпатську Україну

Онлайн-конференція, присвячена 30-річчю кафедри політології і державного управління

З дружиною Анастасією серед учасників XI Міжнародного Симпозіуму «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність» (Сату Марє, грудень 2022 року)

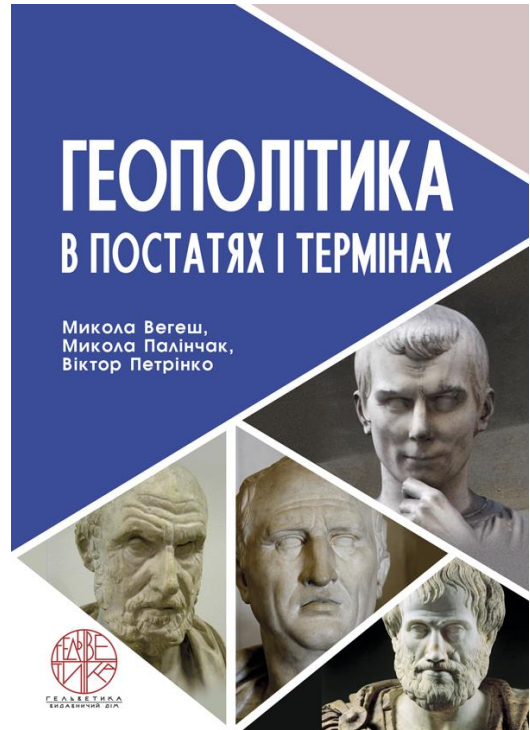

З Федором Шандором, Тарасом Дацьо і Корнелом Градом

В Союзі українців Румунії

У монографії висвітлено історичну роль Української Греко-Католицької церкви в суспільному житті України. На маловідомому джерельному матеріалі аналізуються церковно-релігійні трансформації в західному регіоні. Особливу увагу приділено життєдіяльності церковних структур після відновлення незалежної України. Автори простежують основні віхи життя митрополита Андрея Шептицького. Головна увага приділяється з'ясуванню аспектів наукової, освітньої та екуменічної спадщини визначного церковного, культурного і громадсько-політичного діяча України. У монографії також йдеться про взаємовідносини Галицького митрополита з діячами Закарпаття. Зокрема, висвітлюється позиція А. Шептицького стосовно проголошення в березні 1939 р. Карпатської України.

Видання розраховане на широкий читачський загал.

У Соборі Святого Юра:
Сторінки історії Української
Греко-Католицької Церкви

Вегеш М., Концур-Карабінович Н.,
Марчук В., Палінчак М.

У Соборі Святого Юра:
Сторінки історії Української
Греко-Католицької Церкви

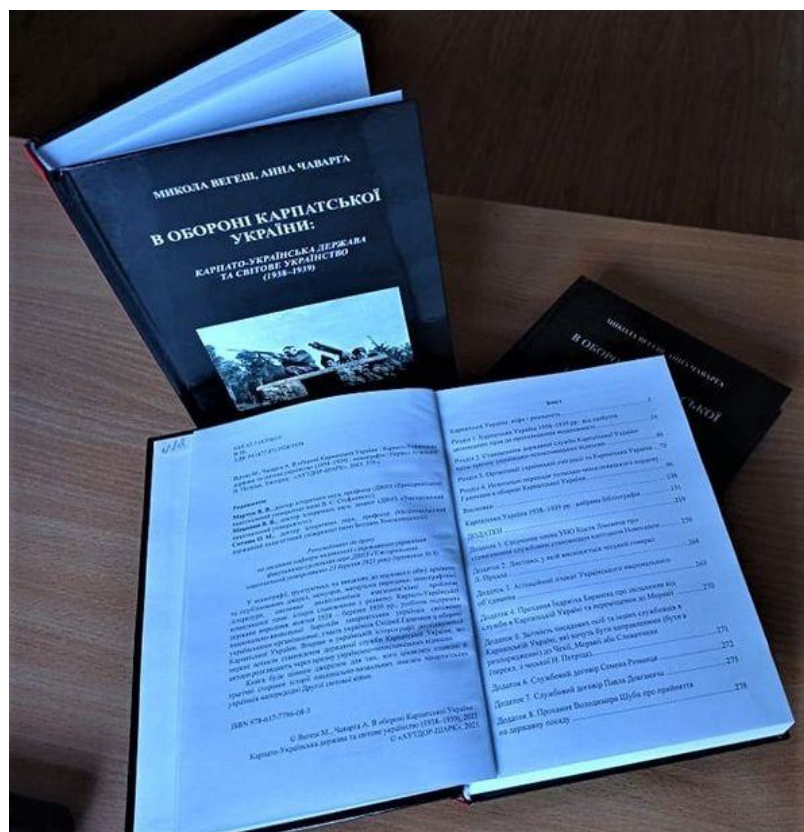
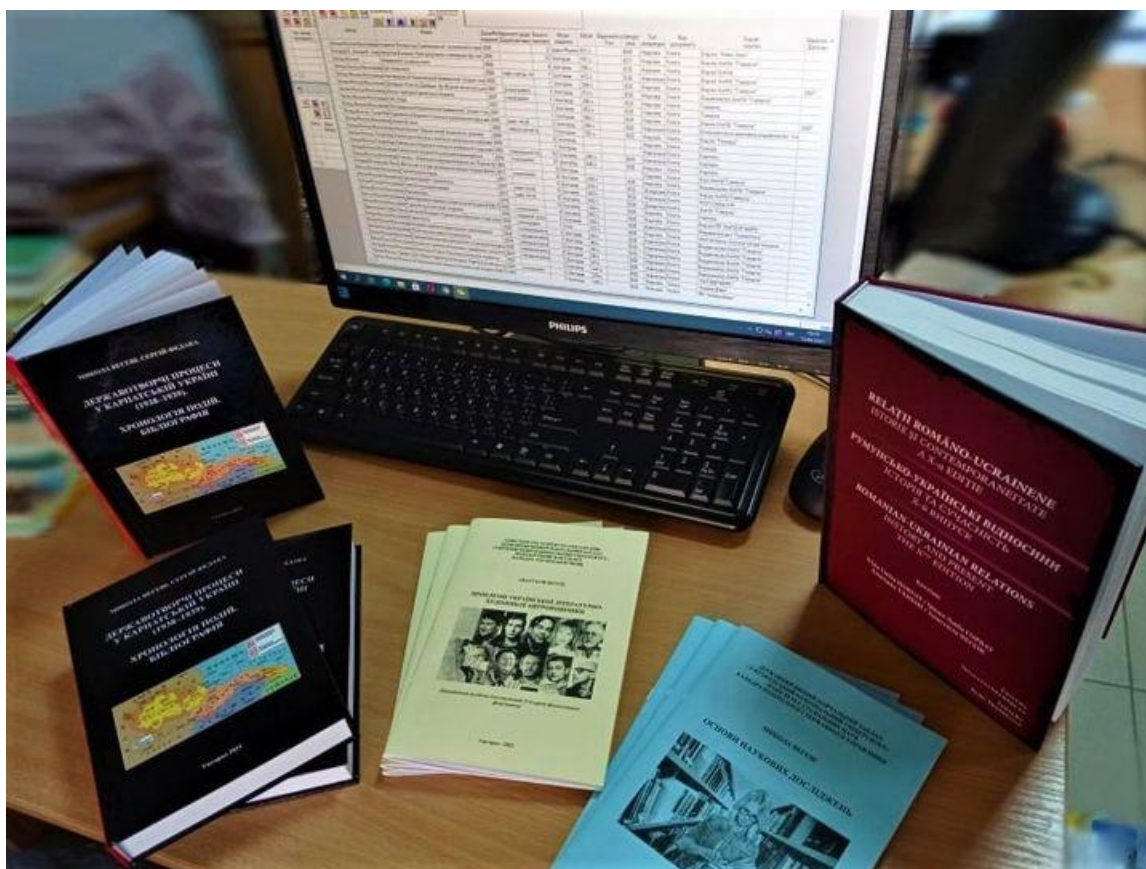
helvetica.ua

Професор Микола Палінчак – співавтор багатьох монографій Миколи Вегеша, які побачили світ як у вітчизняних видавництвах, так і закордонних

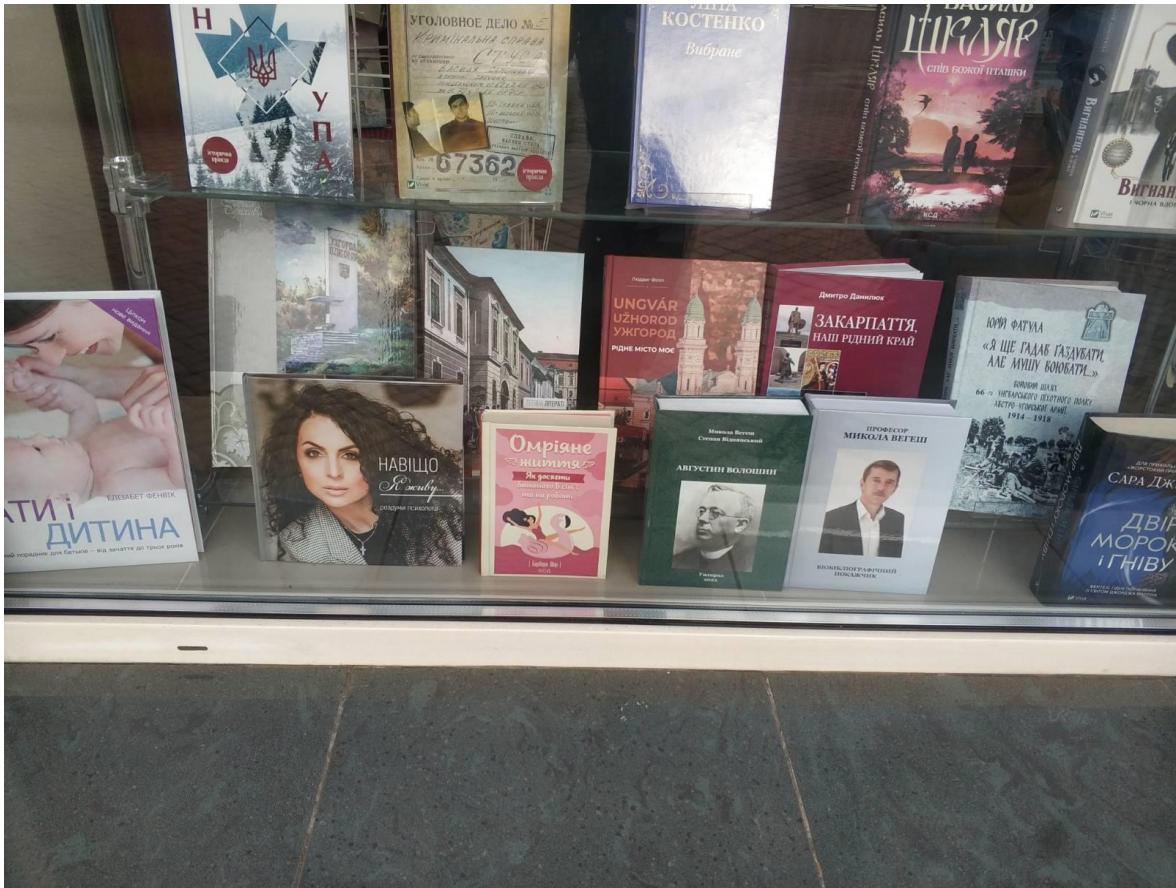
Микола Вегеш – постійний автор публікацій в
«Українському історичному журналі» – найпрестижнішому
науковому виданні вітчизняних істориків

Всі свої книги Микола Вегеш дарує Науковій бібліотеці УжНУ

Фрагмент виставки в Науковій бібліотеці УжНУ

Книги Миколи Вегеша у вітринах книгарень...

та на численних виставках

Робота продовжується...

У РОДИННОМУ КОЛІ

З батьками і братом Віктором

З дружиною Анастасією

З Анастасією на церемонії нагородження «Людина року»

І в Ужгородському парку

Весілля

